

Stane Semič-Daki

2

NAJBOLJŠI SO PADLI

2

Stane Semič-Daki

NAJBOLJŠI SO PADLI

STANE SEMIČ-DAKI
NAJBOLJŠI
SO PADLI

STANE SEMIČ-DAKI

NAJBOLJŠI
SO PADLI
II

Spomini

LJUBLJANA 1971

Natisnila tiskarna Ljudske pravice
v Ljubljani

Brigada Toneta Tomšiča je po počitku dobila ukaz, da se potegne v vas Breg, še bolj v globino Roga, in tam počaka nadaljnih ukazov komandanta Glavnega štaba tovariša Leskoka-Luke. Tam smo ostali več dni, le Albinova četa je krenila v sektor pri Kočevju in pripravila zasedo na enem tamošnjih gričkov nad cesto med Kočevjem in Starim Logom na Mali gori. Tod so Italijani, ki so se že zbirali za svojo ofenzivo na Rog, izpadali iz svojih postojank. Napadli so tudi Albinovo četo, ki pa jih je odbila. Pri tem napadu so imeli Italijani precejšnje izgube, zgorel jim je kamion, v njem dva vojaka, pet pa jih je obležalo mrtvih. Koliko je bilo ranjenih nismo zvedeli, ker se je morala Albinova četa zaradi vedno hujšega pritiska napadalcev umakniti, Italijani pa so svoje ranjence pobrali. Ker pa so Italijani z vso silo udarili na položaje Albinove čete, je komandir Albin zaprosil Glavni štab, da naj mu pošlje pomoč. Tudi mi smo mu hoteli poslati v pomoč enega naših bataljonov, a nam je to Glavni štab odsvetoval, ker je po svojih obveščevalcih zvedel o nameravani italijanski ofenzivi. Glavni štab je po kurirju obvestil Albina, da naj se umakne s položaja in tako je 8. avgusta Albinova četa odšla proti Tisovcu, kjer jo je Glavni štab zadržal in se ni priključila brigadi, ki je morala na pobočje Roga nad vasjo Podturen, kjer naj bi zadrževala Italijane, da ne bi mogli prodreti v Rog iz novomeške strani. Albinova četa se je pridružila Zahodnodolenjskemu odredu, da bi preprečila prodiranje Italijanov na Rog s kočevske strani.

Da je Glavni štab odredil tako odločne mere za obrambo Roga, ni bila to skrb za štab, temveč za bolnišnice, v katerih so bili ranjenci iz vse Slovenije in za skladišča, iz katerih so oskrbovali vso vojsko. Štab Glavnega poveljstva je bil v Tisovcu.

Naša brigada je odšla na nove položaje 9. avgusta po vijugasti cesti skozi velike hoste in strmem pobočju. Že ob sedmih zjutraj smo zavzeli položaje v dolžini več kot dva kilometra. Pričakovali smo Italijane v zasedah dva dni, a Italijanov ni bilo, ker so šli v smeri Poljan. Dobili so tudi močne okrepitve iz Novega mesta. Vozili so jih iz Novega mesta proti Podturnu preko Dolenjskih Toplic, še prej pa so zaprli ves Rogovski sektor Dolenjske tja do Bele krajine z močnimi vojaškimi posadkami, posebna kolona pa je krožila okoli in nadzirala ceste. Naše položaje in zasede je Glavni štab okrepil še z vsemi terenskimi enotami in vsemi razpoložljivimi borci in jih podredil brigadi.

Težko smo pričakovali italijanskega napada, saj smo se počutili močne, pa tudi spočiti smo bili. Le na to smo mislili, kako bodo zaregljale strojnice, ko se bodo približali našim zasedam, saj smo bili zamaskirani kar se je dalo najbolje. Vsak borec si je naredil bunker iz zemlje in kamenja, nekateri so ležali za kraškim kamenjem, ki so ga prekrili z vejami. Z daljnogledi smo opazovali Italijane, ki so se gibali po vaseh po dolini okoli Podturna, a se našim položajem niso približevali. Opazovali smo tudi kolone avtomobilov, ki so prevažale vojsko, hrano in strelivo, med Dolenjskimi Toplicami in Podturnom pa se je ustavila tankovska kolona. Težko smo zadrževali borce, da niso napadli Italijanov v Podturnu in okoliških vaseh, še težje smo brzdali komandirje in sebe v štabu brigade, a izpolniti smo morali ukaz Glavnega štaba in čakati v zasedah. Razmaknili so se proti Poljanam in po Soteski in vedno nove kolone so prihajale iz smeri Novega mesta. Vso dolino so napolnili z vojsko in kaj kmalu smo uvideli, da bodo svoj napad preokrenili in da ne bodo napadli v smeri naših zased. Tudi Glavni štab je že dobil poročila o spremembi italijanskega načrta, pa tudi poročila, da se Italijani vedno bolj globoko spuščajo v gozdove Roga. Dobili smo novo nalogo: zapustiti svoje položaje in se spustiti proti vasi Štale in Italijane pregnati iz Roga. Začeli smo zasledovati italijanske patrole in kolone po gozdovih. Po sporočilih je bilo tod okoli preko dva tisoč Italijanov. Našli smo sledove njihovih premikov, zvedeli smo, da so prišli iz Štal nad Črmošnjicami, torej že precej visoko v Rog. Da bi jim presekali cesto, smo se začeli hitreje spuščati proti Štalam. V temni noči smo zašli. Vrteli smo se v temi in v velikem gozdu kakor mačka

okoli vrele kaše. Ko pa se je zdanilo, smo zvedeli, da so Italijani prenočili v vasi Štale. V zgodnjih jutranjih urah smo se približali vasi in jo napadli. Tudi Italijani so imeli močne zasede in vse je izgledalo, da so nas pričakovali. V strelcih smo šli po travnikih in zavzemali borbene položaje, med grmičjem smo se plazili proti vasi. Približali smo se jim na daljavo 50 metrov, a Italijani nas niso takoj opazili, ker so nas pričakovali z druge strani, to je iz gozda. Tudi vse orožje so usmerili proti gozdu. Toda kmalu so se znašli in začeli streljati proti nam z lahkimi in težkimi minometi, toda njih izstrelki so leteli visoko nad našimi glavami in naši borci, posebno mitraljezci so se smejali in jim vpili, da »letajo« previsoko. Zaradi močnega streljanja in ogromne premoči Italijanov smo se umaknili v gozd, da ne bi imeli preveč izgub v napadu s te strani, potem pa smo z vso naglico izpadli proti vasi iz nasprotni strani. Ker smo jim tako iznenada in s tako silovitim jurišem padli v hrbet, so presenečeni Italijani začeli zapuščati svoje položaje okoli vasi in se umikati proti Črmošnjicam, mi pa smo zasedli njihove položaje in zasedli tudi vas Štale.

Ko so Italijani zapuščali položaje, so vzeli s seboj tudi mrtve in ranjene. Če bi Italijani svoji predhodnici poslali iz Črmošnjic v Štale pravočasno pomoč, bi se mi znašli v kaj težkem položaju, ker smo bili utrujeni in lačni. V tem spopadu smo imeli osem ranjencev in enega mrtvega. Če bi svet okoli Štal ne bil v njivah, bi imeli prav gotovo več žrtev, toda mnoge mine, ki so se zarile v zemljo, niso eksplodirale. Med prvim in drugim jurišem, ko smo se umaknili proti vrhu Roga, smo spravili svoje ranjene tovariše na varno, medtem pa so Italijani zažgali vas. Borba je trajala od jutra pa vse do četrte ure popoldne. Italijani so imeli okoli 30 mrtvih in še več ranjenih. Zasledovali smo bežeče Italijane po poteh proti Črmošnjicam, ponoči pa smo nameravali napasti posadko v Črmošnjicah, a ko so nam naše patrole javile, da Italijani obkoljujejo Rog, da je zveza med Rogom in Gorjanci že prekinjena in da samo še železniški predor nad Semičem ni blokirán, je komandant Glavnega štaba izdal ukaz, da naj se vse enote povlečejo iz obroča in se prebijejo v Gorjance. Hitro smo zamaskirali bolnišnice, poskrili smo vse, kar smo imeli v Rogu in krenili proti Gorjancem. Tudi del štaba se je umaknil v bunkerje. Kako kotlinico so pokrili z deskami, nanje nametali listja in zemlje, na vse to zložili drva, tudi po par

kubikov cepanic, okoli pa posadili smrekce. V takem bunkerju je bilo tudi do 50 ljudi. Ko je šla v polmraku nedaleč mimo bunkerja naša brigada, sploh nismo opazili, da je v bližini bunker. Ko je brigada že bila mimo in ker sem šel med zadnjimi, sem naenkrat zaslišal, da me kličejo neke ženske. Ustavil sem se in jih gledal. Med njimi sem spoznal aktivistke s terena, pa tudi stare politične delavke, ki so me povabile, da si naj ogledam njihov novi dom.

»Dokler imam orožje ne grem v bunker! Še pogledati se mi ga ne da, pa tudi za brigado moram, ne smem se oddvojiti od nje!« Še preden pa sem odšel za brigado, ki se je že oddaljevala, sem se pošalil:

»Kaj pa boste jedli, če se Italijani vsidrajo nad vami za več dni? Če bodo začeli kuriti to klaftro drv nad vašimi glavami?«

Spogledale so se med seboj, jaz pa sem pohitel za brigado, ki se je že oddaljevala in se previdno pomikala ob robu vrha Roga proti Semiču do železniškega predora. Čeprav smo se kje pa kje srečali s italijanskimi patrolami tudi le na petdeset metrov oddaljenosti, so se potuhnile in izgledalo je, da so nas namerno spustili iz obroča, da bi imeli mir pred nami. Ko pa smo prišli na prelaz nad železniškim predorom, smo opazili, da Italijani vedno bolj in bolj stiskajo obroč in da bodo vsak čas blokirali še železniški predor.

Naša kolona je bila dolga skoraj kilometer, ko so naši zadnji borci prešli ceste, ki se zlivajo nad Semičem; ko sem se ozrl sem opazil, da se italijanske kolone počasi pomikajo za nami in da ne bo dolgo, ko se bodo njihove kolone združile. Prihajale so iz Semiča in Črmošnjic proti železniškemu predoru. Stal sem na cesti nad predorom in čakal, da je šel še zadnji borec zaščitnice brigade čez cesto in predor. Samo uro kasneje ne bi predora prešli več brez borb, ker so Italijani že stisnili obroč in si takoj začeli postavljati bunkerje. Slišali smo celo, kako so vlačili skupaj material zanje.

Okoli dveh po polnoči smo prišli v hrib nad Semičem na drugi strani ceste in proge, ki vodi iz Novega mesta v Belo krajino. Italijani so nas sicer opazovali, a nas niso napadli in tako smo se izvili iz njihovega obroča obkoljenega Roga brez streljanja. Njihove patrole so se potuhnile, pa tudi mi smo jih pustili pri miru. Še zadovoljni smo bili, da smo lahko brez borb in brez žrtev izpolnili ukaz Glavnega štaba.

Lačni in utrujeni smo kar na slepo šli naravnost čez gozd proti Gorjancem, prečkali gorjansko cesto in prišli v Gorjance do Žag 14. avgusta. Že med pohodom se nam je priključil Marjan Dermastja-Velikonja in z nami potoval do Žag, kjer ni bilo ne italijanskih, ne belogardističnih postojank, pa tudi ne zased. Cesta v Gorjance je bila prosta. V Žagah nas je že pričakoval Gorjanski bataljon (Šiškov bataljon), ki je imel precejšnje zaloge hrane in nam nudil takoj pomoč, ko je zvedel, da smo vse zaloge med pohodom porabili. Prvič po dveh dneh smo imeli spet toplo hrano. Proti večeru smo se postrojili po nalogu tov. Dermastje, ki je bil član Glavnega štaba. Gorjanski bataljon je priključil naši brigadi; en del jih je odredil v prvi bataljon, en del v drugi bataljon, iz borcev Tomšičevcev iz prvega in drugega bataljona pa je z preostalimi iz Gorjanskega bataljona ustanovil še tretji bataljon brigade; za komandanta bataljona je odredil tovariša Majnika-Džemsa, za komisarja pa Vasjo Kogejca. Po preureditvi pa je brigada še isto noč krenila proti vasi Gaberje pod Gorjanci, kamor je prispela drugi dan okoli osme ure zjutraj in se razmestila po hišah, a to samo za hrano, drugače pa so morali borci v zasede in na stražarska mesta nad vas. Po dogovoru z intendantom so potem prihajali v vas iz zased in s stražarskih mest na hrano in se potem takoj spet vračali na svoja mesta. Ko smo kmetom rekli, da bo to za njih precejšnje breme, posebno pa še, ker smo prišli v vas sestradani, so nam smeje odgovarjali: »Še trikrat več bi vas prehranili, če bi bilo potrebno!« A vkljub temu niso zvedeli, koliko nas je, čeprav so nam pripravljali hrano trikrat na dan. Kakor sem zvedel pozneje, je to bila največja zasluga Nejčeta Zamljena, ki je bil v teh krajih politični delavec. V teh kratkih treh dneh se je večkrat pojavil med nami in se zanimal, če imamo dovolj hrane in če smo zadovoljni. Ko pa je tovariš Zamljen 17. avgusta prišel v naš štab in nam povedal, da so v naši bližini neke grupe, ki nam nasprotujejo in ki so povezane tudi z Italijani in da so prav gotovo člani bele garde in da se jih vsi naši terenski delavci izogibajo in da se je sam komaj prebil k nam mimo Tolstega vrha, da ga niso opazili. Ta dan je prišel od pleterske strani in ponoči, da ne bi izdal našega položaja, če bi ga sledili. Že ob peti uri zjutraj smo se postrojili za premik brigade iz Gaberja proti

Tolstemu vrhu. Po Zamljenovih podatkih je bilo tod okoli sto belogardistov.

Okoli šeste ure zvečer so naleteli na naše zasede. Jaz sem s komisarjem brigade Nandetom Kavčičem stal v majhni soteski, pridružil se nama je še tovariš Zamljen, tovariš Dermastja pa je že prej odšel v Belo krajino po nalogu Glavnega štaba. Spopadle so se patrole, tu pa tam je izpadla tudi kakšna manjša kolona. Nedolgo po prvih streljih pa je stopil pred mene komandir Sulo-Praznik in mi rekel:

»Daki, eden iz naše patrole leži blizu njih. Gremo ponj!«

Zavpil sem »Na juriš! Na juriš!«, da so me lahko slišali v vseh zasedah in že so skakali borci iz zaklonov in med vpitjem »Juriš! Juriš!« so začeli obkoljevati Tolsti vrh. Nekako ob osmi uri je prišel kurir novoustanovljenega tretjega bataljona, da so v veliki dolgi vasi Brusnice, blizu italijanske postojanke, da so naši borci presekali odhodnico in da jih preganjajo že od postojanke v Ratežu po vsej dolini. Drugi kurir je nadaljeval pot do Maharovca, kmalu nato pa je prišel še tretji kurir, ki nam je sporočil, da so nekatere patrole krenile tudi iz sektorja Šentjerneja, a da so teren očistili. V tej borbi so švigale krogle na vse strani in od vseh strani. Zaradi ostrega odpora belogardistov so padli štirje borci, nato pa še dva, tako da smo imeli šest mrtvih in štiri ranjene, ki jih je ena četa odnesla na nosilih proti Pleterjem, kjer je bila zasilna bolnišnica. Deset belogardistov smo ujeli, več kot dvajset pa jih je padlo. Koliko ranjencev so odnesli s seboj nismo zvedeli.

Ker je tovariš Zamljen odšel s četo, ki je nosila ranjence, proti Pleterjem, tovariš Dermastja pa je še pred borbo odšel čez Gorjance v Žumberak, je brigada ostala sama. Nismo se še odpočili od borbe, ko je že prišel čez Krko pri Mokrem polju kurir Gubčeve brigade, ki nam je prinesel sporočilo, da je prispelo za našo brigado razno blago iz Ljubljane. Za poln vagon ga je bilo. Gubčeva je vagon dobila na Mirnsko progo v bližini Mokronoga, ga izpraznila in ves material prenesla v gozd pod Trebelnim. Povedal nam je tudi, da je material zbrala OF železničarjev v Ljubljani.

Takoj sem se podal s tretjim bataljonom čez reko Krko pri Mokrem polju, drugi bataljon pa je ostal na položajih v bližini reke. In 19. avgusta smo spravili ves material preko Krke, ker ni bilo časa, da bi akcijo odložili; Gubčeva brigada je za-

puščala teren in se pripravljala na spopad z Italijani, ki so pripravljali večjo ofenzivo vzporedno z roško ofenzivo.

Ta dan, ko so naši borci prenašali material za našo brigado, sem se srečal s funkcionarji Gubčeve brigade, med drugim z Novljanom, s katerim sem se kasneje še večkrat srečaval, ko smo vodili skupne borbe proti Italijanom in belogardistom.

Kakor da bi ljubljanski železničarji vedeli, kaj najbolj potrebujemo. Bile so v glavnem obleke, ki smo jih res že nujno potrebovali.

Že med potjo, ko smo se vračali nazaj pod Gorjance, smo slišali bobnenje z Roške strani. Italijani so pričeli z ofenzivo na Rog, ki so ga napadali z vsem razpoložljivim orožjem. Ko smo se vrnili na svoje položaje, je intendant brigade razdelil prinešeno robo med najpotrebnejše. Bilo je različnih civilnih in vojaških oblek za okoli 200 borcev. Ta dan smo počivali, a še med počitkom je prišel v štab tovariš Urban Velikonja-Dermastja iz Bele krajine, da pripravi kot komandant grupe odredov in član Glavnega štaba z našo brigado napad na Ratež, italijansko postojanko v samotni vasi ob cesti Novo mesto—Zagreb, nekako sredi med Novim mestom in Šentjernejem. V tej vasi je bilo okoli 60 italijanskih fašistov, ki so se namestili po kmečkih hišah in drugih gospodarskih poslopih. Sklical je štab brigade in Dolenjskega odreda, ki se je zadrževal v okolici Pleterskega samostana. Na tem sestanku je odredil, da Tomšičeva brigada napade postojanko Ratež, Dolenjski odred pa naj zavaruje dohode iz Šentjerneja in Kostanjevice. Sicer bi napad na Ratež moral voditi tovariš Dermastja sam, a nujni opravki so ga klicali, da se je takoj po dogovoru podal čez Gorjance in čez Gaj v Belo krajino, vodstvo napada pa je prepustil štabu Tomšičeve brigade.

Ves čas priprav za napad smo poslušali italijansko lahko in težko orožje, ki je bilo usmerjeno na Rog, preletavanje italijanskih letal. Na Rogu je bil naš Glavni štab, Zahodno-dolenjski odred in še nekaj drugih manjših enot. Vendar Italijani s svojo ofenzivo niso uspeli, saj so razbili le nekaj manjših partizanskih čet, drugi pa so se poskrili ali umaknili. In naš napad na Ratež smo morali izvesti, da bi tako olajšali položaj na Rogu. Naša brigada je imela tri bataljone, vsak bataljon okoli 150 do 160 borcev. Bili smo dobro oboroženi s puškami, strelivom in z mitraljezi. Okoli šeste ure popoldne smo kre-

nili iz podnožja Gorjancev po skritih poteh proti Tolstem vrhu. Ko smo prišli po gozdu mimo Tolstega vrha je bila že noč, tako da smo že v temi prišli do Brusnic, od tod pa smo šli kar po cesti proti Ratežu. Spotoma smo si ogledali položaje in že začeli razporejati posamezne kolone v razne strani, saj položaja nismo poznali, videli smo le, da so okoli vasi travniki, da je svet malo valovit in poln grmičevja. Prav zaradi tega nam je uspelo, da smo se povsem neopazno približevali njihovim utrdbam in bunkerjem. Niso nas še opazili, ko smo se približali žični ograji. Sedaj smo malo lažje precenili položaj. Dva bataljona smo odredili za napad, tretji bataljon pa je naredil zasedo med Ratežem in Novim mestom. Razmestil se je ob cesti od Rateža pred Smolenjo vasjo v ovinkih in po gozdu. V Brusnicah je bataljon pustil večjo patrolo. Tako Italijani ne bi mogli priti iz Novega mesta na pomoč postojanki na Ratežu. Dolenjski odred je zavaroval prihode iz Šentjerneja in Kostanjevice.

Ratež je bil okoli in okoli obdan s prepleteno bodečo žico v višini enega metra ter dva metra v širino.

Za napad smo zbrali za eno četo bombašev, ki jih je ščitil prvi bataljon. Bombaši so dobili pri kmetih deske, ki so jih zmetali na žico, prešli ovire, za njimi so šli borci. In že so bili pri hišah, v katerih so Italijani brezskrbno popivali. S prvim bataljonom sem se prebil preko žičnih ovir tudi jaz in obstal sredi vrta, da bi lahko pregledal ves položaj. Z drugim bataljonom je bil komisar Nande. Ko so naši že bili pod okni hiš in opazovali Italijane v hišah, jih je opazil italijanski stražar. A ker so nekateri bili oblečeni v italijanske uniforme, je mislil, da so njihovi in se ni zmenil za nje. Šele ko se je stražar približal našim bombašem, ki so bili drugače oblečeni, je začel kričati. Eden od bombašev je vrgel bombo v hišo skozi okno, drugi je ustrelil stražarja, ki je klical na pomoč. Italijani so se hitro znašli. Zasedli so bunkerje in začeli streljati proti našim. Borba se je vlekla od enajste ure pa do druge ure ponoči. Šele po prvih spopadih smo opazili, da so v Ratežu fašisti, ki so bili vse drugačni vojaki kakor kraljeva vojska. Začeli so streljati proti nam iz podstrešij kmečkih hiš, celo s kozolca, ki je stal 30 metrov izven vasi. Streljali so na svoje žične ovire, ker so mislili, da se prebijamo skozi nje, zaradi teme pa niso videli, kje so naši borci, saj je bilo že nad polovico borcev na drugi strani žice, ostali pa so polegli

po travi in čakali, da bi Italijani nekoliko ponehali s streljanjem. Mi, ki smo bili blizu žičnih ovir, smo plegli v zaklone in opazovali, od katere smeri prihaja njihovo najmočnejše streljanje in ugibali, kako bi jih najlažje napadli brez izgub, pa tudi, kako bi se najhitreje približali našim bombašem. Po enourni borbi smo bili okoli polnoči že vsi onstran žičnih ovir, razen nekaterih novincev, ki še nikdar niso bili v borbi. Bombaši so se držali zidov hiš, da jim Italijani niso mogli do živega s puškami in mitraljezi, ker so povečini streljali iz podstrešij in drugih višjih zaklonišč in če bi tedaj bombaši vdrli v hiše, bi se najbrže borba hitreje in drugače končala. Ko se mi je približal komisar Nande in ko sva že menila, da borba poenjuje, sva zaslišala streljanje na cesti iz Novega mesta proti Ratežu, pa tudi bobnenje motorjev kamionov, na katerih so Italijani hiteli na pomoč obleganim v Ratežu. Toda tretji bataljon jih je po četturnem boju odbil in so se morali vrniti nazaj proti Novemu mestu. Ta spopad so slišali tudi fašisti v Ratežu in vkljub temu, da so naši bombaši že vdrli v nekatere hiše, so se spet opogumili in so še ostreje tolkli po nas. Tedaj smo imeli že enega mrtvega in dva ranjena. Okoli ene ure po polnoči so začeli slabeti, tudi njihovo streljanje je pojemale. Da bi lažje vodil napad, sem se začel pomikati od hiš proti kozolcu, kjer je bila ena izmed zaščitnic italijanske posadke. Vzpodbujal sem borce, da naj čimprej likvidirajo še zadnje bunkerske posadke. V tem navdušenju sem iz žepa potegnul cigareto in si jo hotel prižgati. A komaj sem prinesel prižgano vžigalico do cigarete, sem zaslišal pok in začutil toploto pod vratom. Zadelo me je v vrat in krogla je šla skozi pljuča in izstopila pod lopatico. Najprej me je speklo, potem pa sem »padel na zobe«, kakor smo rekli takemu padcu najprej. Karabinka, ki sem jo držal v roki, mi je zletela iz rok. Še sem bil pri zavesti, ko sem zavpil »Ranjen sem!«, potem pa nisem ne slišal, ne videl, kaj se dogaja okoli mene. Sam sem bil kriv tega, saj sem mu posvetil, da me je našel na muho svoje puške Italijan, ki je ležal na kozolcu. Kakor sem zvedel pozneje, jo je kmalu za menoj skupil tudi komisar Nande. Njemu je krogla prebila roko in so ga morali spraviti preko žičnih ovir do ambulate, ki jo je pripravil pod smrekami tovariš Stane Pirc-Lojze, ki je bil operativni zdravnik brigade.

Ko so me borci nezvestnega prinesli v ambulanto in ko me je zdravnik na hitro obvezal, sem prišel k sebi, vprašal sem

tovariše, kje je moja puška, nato pa sem omahnil in nezvestnega so me odnesli v vas Leskovec, kjer so nas naložili na vozove in odpeljali. Šele v jutranjih urah sem se zbudil iz nezvesti. Bil sem zelo slab. Izgubil sem precej krvi. Ko pa sem opazil, da se za vozovi pomika tudi brigada, sem začel vpraševati, kako je bilo. K mojemu vozu je pristopil s povito roko komisar Nande in mi povedal, da so borci, ko so zvedeli, da si ranjen ti, potem pa še jaz, popustili in ni mi kazalo drugega, kakor da sem ukazal, da naj se brigada umakne. In tako se je brigada še pred svitom umaknila, bil pa je tudi že skrajni čas, ker so prihajale na pomoč Ratežu močne italijanske kolone. Sicer je bil napad na Ratež le delni uspeh naše brigade, saj so morali Italijani precej svojih sil poslati proti Ratežu namesto na Rog, a še večji uspeh bi bil, če bi mi postojanko likvidirali in tako nase pritegnili še močnejše in številnejše italijanske sile. V tem napadu na Ratež smo imeli štiri mrtve, devet pa nas je bilo ranjenih. Za italijanske izgube smo zvedeli le po razgovorih borcev po umiku, še točneje pa po pripovedovanju kmetov te okolice. Padlo je okoli 20 fašistov, veliko število pa je bilo ranjenih, čeprav smo mi napadali, oni pa so nas odbijali iz zasilnih bunkerjev.

Po tem napadu je brigada krenila preko Hrušice in v gozdu pri Pleterjih pustila vse ranjence, med njimi tudi mene. Taka navodila je dal tovariš Nejče Zamljen po dogovoru z Dodom-Vidom Majzljem iz Šentjerneja, ki je bil v tej borbi ranjen v noge in je ostal tu z ostalimi ranjenci. Dodo, ki je šepal in s težko mujo skrbel za vse nas, je s pomočjo naše intendature oskrbel vozove, s katerimi so nas prepeljali v to začasno bolnišnico. Celo kmetje, ki so vozili ranjence so s težavo zmagovali stranske poti od Rateža do Pleterskega gozda, še težje pa je bilo ranjencem, ki so stiskali zobe in se grizli v ustne od bolečin in nenehnega premetavanja na vozovih. Ker sem bil sam med njimi, sem spoznal, kako težko je biti partizanski ranjenec in odslej dalje sem vedno polagal največjo skrb našim ranjencem.

To zasilno bolnišnico je organiziral Dolenjski odred. Brigada je bila na pohodu od Rateža do gozda v Orehovici vse od tretje ure ponoči do enajste ure dopoldne. V tem gozdu nas je prevzela četa Dolenjskega odreda, brigada pa se je obrnila nazaj proti Gorjancem. Borci Dolenjskega odreda so

nas do zasilne pleterske bolnišnice nosili več kot uro daleč. Ko smo prispeli do samotne hišice sredi gozda, okoli katere je bilo nekaj njivic in travnik, približno dvajset minut hoda od kartuzije Pleterje, smo tam zatekli že pet ranjencev Dolenjskega odreda, ki so bili ranjeni v borbah okoli Šentjerneja. Bolnišnico so oskrbovali naši aktivisti iz okolice, ki so nam tudi povedali, da največ prispevajo za oskrbo ranjencev menihi iz samostana. V spodnjih prostorih te zasilne bolnišnice je bila kuhinja s shrambo in tri bolniške sobe, v katerih so ležali težji ranjenci, v zgornjih prostorih pa so bili lažji ranjenci. Mene so namestili v spodnje prostore.

Bolnišnico je vodil doktor Edo Medvešek — doktor Šumi, ki je ranjence prevažal kar na posteljah, ker drugega primerne prostora ni bilo.

Ko sem drugi dan vprašal zdravnika in Doda, kako se bomo prehranili in kje bomo dobili sanitetni material, sta se mi oba le nasmejala in Dodo mi je odgovoril, da naj kar nič ne skrbim za to, ker imamo veliko zavetje, saj je v bližini samostan. Sprva sem se začudil, ko pa sem sam okusil njihovo dobroto, sem se prepričal, da so tudi med duhovščino ljudje, ki so naklonjeni našemu osvobodilnemu boju, čeprav je med njimi bilo veliko izdajalcev.

»Kaj pa če nas napadejo Italijani ali belogardisti?« sem vprašal Doda, ki je takoj našel odgovor. Povedal mi je, da imamo v zaščito četo Dolenjskega odreda, a šele čez tri dni mi je povedal, da ta zaščitna četa šteje le štirinajst borcev.

Kartuzija je vzorno skrbela za nas. Dajala nam je hrano, perilo, sanitetni material, naši stražarji so v nahrbtnikih prenašali vse, kar so jim v samostanu pripravili za nas, hrano pa so celo večkrat pripeljali z vozom njihovi hlapci. Obveščali so nas o premikih naših sovražnikov, ki so imeli svojo postojanko komaj tri kilometre od nas v Šentjerneju.

Poleg nas, petnajstih ranjencev, zdravnika in treh bolničark ter štirinajstih borcev smo se lahko oslanjali na naše aktiviste in na samostan, a vendar smo se zavedali, da je to vse premalo, da bi vzdržali eventuelni napad Italijanov ali bele garde. V bližini bolnišnice je bila stalno straža v gozdu, druga straža pa na poti, ki je vodila proti kartuziji.

Že tretji dan pa so Italijani krenili iz Šentjerneja proti naši bolnišnici. Zvedeli so, da smo tu nekje ranjenci in hoteli so nas zajeti. A o premikanju Italijanov nas je samostan pravo-

časno obvestil in borci so ranjence znosili v gozd nad bolnišnico, nato pa so se vrnili z lažjimi ranjenci v zasedo. Nande, komisar brigade, ki je bil ranjen v roko, je sam pomagal pri umiku ranjencev. Opazoval sem ga, kako je škrtal z zobmi od bolečine, a vendar ni odnehal pri pomoči bolničarkam. Jaz sem bil v zelo težkem položaju. Zdravnik in bolničarke so že obupavali nad menoj. Ponovno se mi je udrla kri, a vendar sem se 25. avgusta z veliko težavo dvignil iz postelje in se sam korak za korakom umikal iz bolnišnice v gozd. Spremljal me je Dodo, ki se je sam komaj vlekel z ostalimi zaradi ranjenih nog. Od bolnišnice, v kateri smo morali žal pustiti ves sanitetni material, smo se oddaljili približno kilometer v goščavo gozda, ko smo zaslišali borbo med našimi in Italijani. Tudi naši stražarji so se zavedali, kakšno krivico bi naredili, če bi se umaknili, samostanu, zato so se z vso silo vrgli na napadalce in jih odbili. Italijani so bežali mimo kartuzije nazaj v Šentjernej.

Če naših ne bi pravočasno obvestila kartuzija, bi bilo po nas, tako pa smo se proti večeru vrnili v bolnišnico, vendar smo se podnevi umikali v gozd pod smreke, le ponoči smo spali v hiši.

Doktor Medvešček se ni dolgo mudil med nami. Odšel je nazaj v svojo enoto, zamenjal pa ga je Ljubljčan Ivan Pinterič. Le en dan smo ostali brez zdravnika. Zdravnik Medvešček nam je pred slovesom zagotovil, da bo prišel boljši zdravnik, kar pa mu nismo mogli verjeti. A bil je res odličen in je vzorno skrbel za naše čim hitrejšo ozdravljenje.

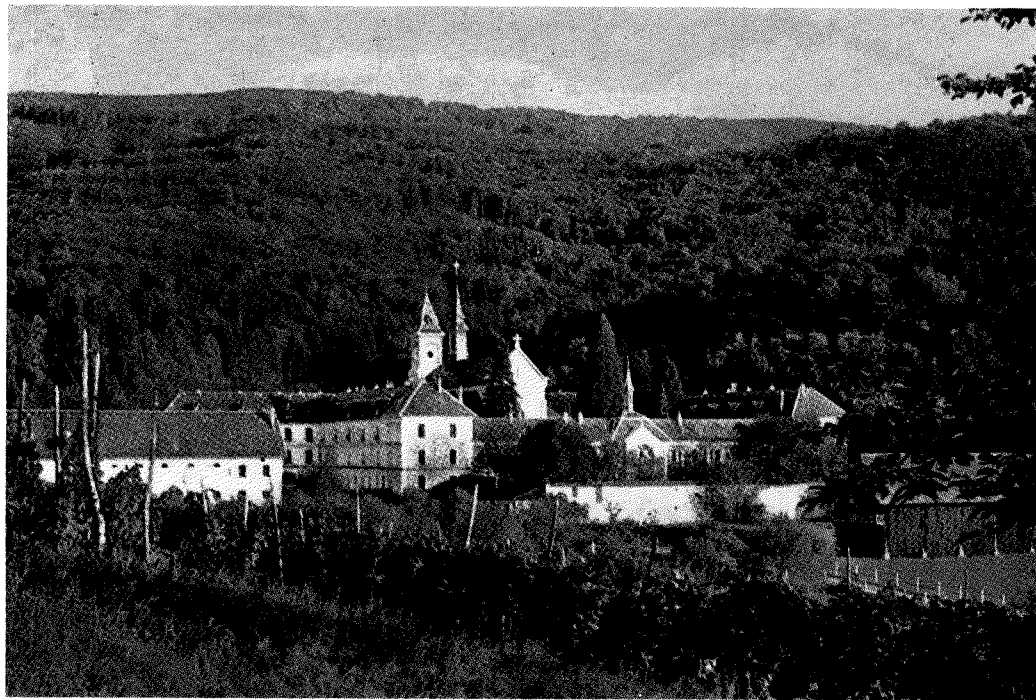
Tu smo ostali nekako deset dni. Razen dveh ranjencev smo že vsi ostali sami hodili okoli, ofenziva v Rogu je ponehala, Italijani pa so se že pripravljali na novo ofenzivo na sektor Trebnje—Mokronog—Trebelno.

Bolnišnica Gubčeve brigade je bila v bližini Trebelnega. V njej je bilo okoli 40 težkih ranjencev. Ker so se Italijani začeli premikati proti Trebelnemu, je bilo treba ranjence prenesti čez Krko do nas, ki smo se umaknili globlje v gozd, da nas ne bi presenetili Italijani.

Ranjence je prenesel in spremljal bataljon Gubčeve brigade, od njih pa jih je prevzel bataljon Zahodno-dolenjskega odreda, ki je imel nalog, da jih prenese iz območja italijanske ofenzive na hrvaško stran. Tako nas je bilo pod Gorjanci v bližini Pleterskega samostana okoli 50 ranjencev, od katerih

Partizansko taborišče

Pleterje — Kartuzija

so jih morali dvajset nositi. Ker pa z ranjenci Gubčeve brigade ni bilo nobenega zdravnika, nismo mogli takoj kreniti na pot. Ker mnogi že dalj časa niso bili preobvezani, rane so se jim zagnojile in začrvičile, se je zdravnik odločil, da jim bo rane očistil in jih nanovo obvezal. A za to bo treba precej časa.

V tem težkem času je prišel med nas tudi zdravnik dr. Stanko Černelč, ki je pozneje padel v Gorjancih pri Javorju 14. septembra 1942.

Nande me je samo pogledal, božal svojo ranjeno roko in vzdihnil:

»No, hudiča, ali smo res v tako težkem položaju, da ne bi mogli še malo počakati?«

»Da, a ker je tu bataljon, ki ga ne smemo pustiti, da bi odšel, bi še nekako šlo!« sem mu odgovoril.

Poklicala sva zdravnika in ga vprašala, koliko časa bo treba, da bodo vsi ranjenci pripravljeni za pohod. Bolničarke so povedale, da nimajo dovolj alkohola, zato smo vsem borcem pregledali čutarice in nabralo se je za prvo silo žganja, intendant pa se je tudi podal v samostan in jih prosil pomoči. Spremljal ga je tudi komandant bataljona, ki je spremljal ranjence, bolničarka in patrola. S seboj so imeli pismo zdravnika, v katerem je sporočil kartuziji, kaj najbolj nujno potrebuje pred umikom na Hrvaško. S komisarjem pa sva zadržala bataljon, ki je prinesel ranjence in razpostavila straže. Tudi v kuhinji je oživel. Treba je bilo pripraviti hrano za več kot dvesto ljudi. Ni se še vrnila prva skupina iz samostana, ki je šla po alkohol in sanitetni material, že smo poslali drugo skupino po hrano. Po dobrih dveh urah sva s komisarjem zagledala nasmejani obraz intendanta, za njim pa težko obložene borce, ki so zasopihani nosili vsega, za kar smo jih prosili. Povedali so tudi, da želijo ranjencem čim hitrejšo okrevanje in da če še kaj potrebujemo, naj kar pridemo iskat. Tudi druga skupina se je kmalu vrnila in na vozu pripeljala razen riža in makaronov še moko, sladkor, mast in drugo, česar so se prav posebno razveselili intendant in vsi v kuhinji.

Le bežno naj omenim, da je bila po mojem mnenju vsa pomoč Pleterske kartuzije v glavnem delo tovariša Doda — Vida Majzlja iz Šentjerneja, ki se je zelo dobro poznal z ljudmi iz kartuzije, ki so mu tudi zaupali.

Oba zdravnika sta se s svojimi pomočniki ves dan trudila in kljub težkemu položaju in občasnem streljanju naših zasednih patrol nista odnehala. Naše patrole so daleč od nas zadrževale Italijane, jaz pa sem ves dan sedel s puško v roki pod smreko, tolazil in bodril ranjence in klel, ker nisem mogel s patrolami na teren.

Zdravnika Pintarič in dr. Stanko Černelč sta hitela, kolikor sta mogla. Tudi za jed si nista vzela časa, le tu pa tam sta popila kak požirek hladne studenčnice, ki je izvirala v bližini. Pri prevezovanju so jima pomagale tudi domačinke.

V gozdu smo ostali ves dan in vso noč do svita, med tem pa sta komandant bataljona in naš intendant poskrbela za vozove, ki bodo prepeljali ranjence na hrvaško stran.

Ko smo se začeli pomikati s kolono ranjencev, so po vaseh med potjo dekleta pri kmetih za ranjence nabrale mleko in ves čas kljub utrujenosti pomagale, kjer je bilo treba. Ubrali smo pot proti Žumberku čez Gorjance v Novo selo na Hrvaškem, ki je bilo na osvobojenem ozemlju, v bližini pa je bila XIII. brigada, ki je branila s te strani osvobojeno ozemlje.

Bataljon Dolenjskega odreda nas je še isto noč, ko smo prišli do Novega sela zapustil, se obrnil proti Gaberju in ko smo mi bili visoko v Gorjancih, smo slišali streljanje in bobnenje motorjev, vendar smo prišli na Hrvaško brez borb. Ranjeni komisar Nande je odšel kot predhodnica in iskal teren, kjer naj bi se namestila naša bolnišnica.

Ker so Italijani hodili samo do meje Nezavisne Hrvatske, smo se počutili na drugi strani meje bolj svobodne. Ves dan 31. avgusta smo čakali, da se bo vrnil Nande in se dogovoril s XIII. hrvaško brigado, kje naj postavimo našo bolnišnico. In v zgodnjih jutranjih urah 1. septembra so prišli Nande in borci hrvaške brigade in uredili prostor za bolnišnico v Novem selu pri nekemu kmetu. Tako je bila tu ustanovljena prva slovenska partizanska bolnišnica na Hrvaškem. Kmetje, ki so z vozovi vozili ranjence vse od izpod Gorjancev do Novega sela, so se vrnili domov in pozneje smo slišali, da so Italijanom, ki so jih med potjo srečavali, natvezili, da so v Gorjancih vozili drva in delali »klaftre« in da niso nikjer srečali ali videli partizanov.

Po nastanitvi bolnišnice smo imeli za zaščito ranjencev 14 borcev z dvema puškomitraljezoma, oboroženi pa so bili tudi

ranjenci, zdravnik in bolničarke. Kakor hitro je ranjenec vsaj delno okrevaj, smo ga vključili v zaščitno četo.

5. septembra smo imeli v bolnišnici devet težkih bolnikov, ki so bili nepokretni, šest težko pokretnih, petnajst, ki so lahko hodili, a niso bili za borbo, dva zdravnika, devet bolničark, eno kuharico, dva intendanta, v zaščitni četi pa je bilo 21 borcev. Bolnišnico sta intendanta oskrbovala le malo iz hrvaških vasi, v glavnem so naše patrole hodile po hrano proti Svetemu Križu, Kostanjevici, iz vasi s pobočja Gorjancev pa so nam kmetje večkrat pripeljali hrano z vozom, da niso borci nosili po vzpetinah težkih nahrbtnikov. Hrane nam ni primanjkovalo, pa tudi za sanitetni material so še naprej skrbeli v samostanu Pleterje, s katerimi so ostali naši sanitetci v stalnih stikih. Kurirji pa so prinašali razni material tudi iz Ljubljane in iz Novega mesta.

6. ali 7. septembra 1942 je zdravnik Ivan Pintarič ugotovil, da imam vročino in da se me je lotila pljučnica. Moral sem leči. Dobival sem injekcije, ki jih je zdravnik dobil iz samostana Pleterje. Po desetih dneh sem si toliko opomogel, da sem lahko že poležaval v bolniški sobi na ležalnem stolu. Postelj nismo imeli, saj smo ležali kar na slami, lažji bolniki pa so se čez dan porazgubili po okoliški hosti, da nismo bili preveč na očeh našim sovražnikom.

Med tem časom je divjala italijanska ofenziva v Gorjancih vse od Krke do Metlike in Žumberka, mi pa smo se počutili povsem varne, saj je bila komaj uro hoda od nas XIII. hrvaška proletarska brigada. 13. septembra 1942 sem nekako ob enajstih dopoldne še pred kosilom prosil bolničarko, da bi mi očistila škornje, da bi šel malo na sprehod okoli hiše. Mlado, črnolaso dekle, imelo je komaj osemnajst let in je bilo iz Ljubljane, je bila ta bolničarka, ki mi je celo pomagala, da sem si nataknil škornje na noge, medtem pa mi je z nasmehom na obrazu rekla:

»No, Daki, si zdaj zadovoljen? Poglej, kako se ti svetijo škornji, kar lep partizan si!« Bil sem zavrt v rjuho, oblečen le v kratke spodnje hlače, na nogah sem imel škornje, poleg sebe pa kratko karabinko in morda dvajset nabojev.

»Malo boš sam, Daki, grem pogledat, kako je z drugimi,« mi je še rekla, jaz pa sem ji naročil, naj naroči Tonetu, da pride k meni. Zunaj je bilo sonce in večina ranjencev se je grela pred hišo ali pred drugimi gospodarskimi poslopji.

A komaj je prestopil prag sobe bolničar Tone, že je pritekla za njim bolničarka in vpila:

»O joj, Daki, po hribu gredo v treh kolonah partizani, ki nosijo ranjence. Veliko jih je! Od naše zaščite so jim šli naproti. Tudi zdravnik je z njimi. V treh kolonah gredo. Mogoče so od trinajste!«

»Kaj, v treh kolonah? Stopi in poglej, najbrž niso naši!«

V tem, ko je bolničarka stekla iz hiše, sem že zaslišal strel iz puške, nato pa še rafal mitraljeza. Oglasile so se tudi brzostrelke. Strgal sem s sebe rjuho, v katero sem bil zavit, zgrabil za puško, ukazal Tonetu, naj skoči skozi okno, ki je bilo odprto, pobral sem naboje, ki so ležali na tleh, in še sam skočil skozi okno. Pod oknom je bil vrt, nato pa travnik. Močno streljanje okoli hiše, ječanje ranjencev in bežanje Toneta pred menoj me je zmotilo, da sem se ozrl nazaj proti hiši. Povsod sem videl ustaše z brzostrelkami, sredi dvorišča pa sem zagledal ustaša, ki je zasadil bajonet na puški v prsi naše črnolase bolničarke. Dvignil sem karabinko in vseh pet nabojev pognal v ustaša. Videl sem ga, kako se je zrušil, nato pa sem se spustil v beg, ker so že začele švigati okoli mene krogle iz ustaških brzostrelk. Med begom sem opazil, da je Tone skrenil s poti in tekel naravnost proti ustaški zasedi. Ko sem zavpil za njim, da naj pazi, že je zakričal: »O joj, o joj, ranjen sem!« in padel ter se trkljal po pobočju proti hosti. Jaz sem bežal, kolikor je bilo v moji moči navzdol, nato pa na drugo stran hriba, kjer je bilo precej gosto grmičevje. Hitro sem z očmi preletel prvo grmičevje, da bi videl, kam se je strkljal bolničar Tone. Ko sem ga opazil, sem mu zavpil, da naj beži po strmini med grmičevjem in da ga bom ščitil, da ustaši ne bodo prišli do njega, medtem pa sem zaslišal pokanje ročnih bomb in regljanje strojnic ter klice »Na juriš! Na juriš!« Udarila je na ustaše XIII. hrvaška proletarska, ki jo je vodil tovariš Žeželj.

Obstal sem. S široko odprtimi očmi sem gledal, kako so obstali vozovi, kako so bežali ustaši in med begom padali, kako je gorela naša bolnišnica. Utrujen od bežanja, lačen in premrzol, saj sem bil skoraj gol, sem razmišljal, kaj mi je storiti. Najprej dobiti vsaj za silo kaj za obleči, nato pa nazaj v Slovenijo. In kaj je z našimi? Vse se je mešalo v moji glavi. Kake pol ure sem sedel na parobku senožeti. Vse se je nekako umirilo, ne da bi sledil dogajanjem. Ko sem se prebudil iz

nekake omotice, je bilo vse okrog mene mirno in tiho. Vstal sem, v eni roki puško, v drugi še preostale naboje, napol gol sem se začel spuščati po gozdu proti slovenski strani. Okoli treh popoldne sem prišel v prvo vas. Bilo je lepo sončno popoldne. Ko sem se približal prvi hiši, sem kričal v pozdrav »Dober dan!« a nihče se ni odzval. Šel sem okoli hiše, nikogar ni bilo doma. Stopil sem v hišo, da bi poprosil za obleko, klical na ves glas, da bi se kdo odzval, a odgovora ni bilo. Odprl sem omaro v sobi, vzel iz nje hlače in jih oblekel. Drugega nisem vzel, da ne bi preveč oškodoval kmeta, saj sem po izgledu notranjosti hiše sklepal, da niso kaj bolj premožni. Ker pa le od nikoder ni bilo nikogar, sem se vrnil v gozd in nadaljeval svojo pot do Drče, kamor sem prišel okoli osme ure zvečer. Tu sem od naših ljudi dobil še srajco in jopič, nakar sem šel v Javorico nad pletersko kartuzijo spati v senik. Drugo jutro sem se podal čez Tolsti vrh v grad pri Mihovici, kamor sem prišel okoli desetih dopoldne. Tu je bil del Dolenjskega odreda, terenski delavci in nekaj naših voditeljev, med njimi Aleš Bebler, Bolko, Nejče Zamljen in drugi. Italijani so sicer ta sektor že zapuščali, čeprav ofenziva še ni bila povsem končana.

Čez nekaj dni sem zvedel, kako je bilo z našo bolnišnico v vasi Vrh pri Novem selu.

Ko so ustaši okoli poldne napadli našo bolnišnico, je bila XIII. hrvaška proletarska brigada oddaljena od nas slabi dve uri hoda. Ko so zaslišali streljanje, so tekli na pomoč, a so prišli prepozno. Med tem so ustaši bolnišnico že uničili in zažgali, zaklali enega zdravnika, tri bolničarke, kuharico, devet najst težjih bolnikov in pobili okoli dvajset borcev naše zaščitne čete. Rešili smo se zdravnik Pintarič, komisar Nande, en težji ranjenec, ki se je skril v gnojnico, bolničar Tone, ki ga je našla patrola XIII. brigade in jaz. Svojo rešitev sem že opisal, rešila pa se je tudi patrola z intendantom, v kateri je bil tudi tovariš Dodo iz Šentjerneja. Čeprav žalostna zaradi izgube tovarišev, sva se ob srečanju drug drugemu nasmehnila. Rešilo se je tudi devet lažjih ranjencev, ki so še pred napadom ustašev odšli in hosto na sprehod, tako da se nas je vsega skupaj rešilo le sedemnajst ljudi, triinštirideset ljudi pa so ustaši ali poklali ali pa postrelili. Prav tako pa so tudi zaplenili vse orožje, med njim oba puškomitraljeza, ves sanitetni material, vso hrano ter vso živino, ki je bila na posestvu.

V borbi med ustaši in XIII. hrvaško proletarsko brigado pa je padlo 180 ustašev, zajeli so našo komoro, sanitetni material in vse, kar so ustaši pobrali v naši bolnišnici z orožjem vred, kar so potem vrnili našim slovenskim zdravnikom in bolnišnicam, sami pa so imeli petnajst mrtvih.

Med begom po Gorjancih sem izgubil vročino. Počutil sem se kar dobro in ko me je pregledal zdravnik Medvešček, s katerim sem se ponovno srečal, je ugotovil, da sem zdrav.

Po končani italijanski ofenzivi so se začeli borci, ki so se poskrili po gozdovih, vračati v svoje sestave, po navodilih štaba pa so začeli ustanavljati razne partizanske delavnice, tako mesarsko, usnjarsko, čevljarско, krojaško, orožarno. Delo naših terenskih aktivistov je oživel in Osvobodilna fronta novomeškega okrožja je zaživela v polnem razcvetu.

Ko sem prišel v grad pri Mihovici, kjer so že vedeli za pokol v naši bolnišnici na Hrvaškem, so vsi hoteli slišati od mene, kako je bilo in kako sem se rešil. Največ smeha pa je bilo, ko sem jim pripovedoval, da se pljučnice znebiš le, če dobro bežiš.

Ko sem se najedel, prespal in odpočil, me je član Glavnega štaba tovariš Bebler vprašal, če sem zdrav in če sem sposoben, da bi se vrnil v svojo enoto. Tovariša Bebler in Brilej sta mi naročila, da naj se podam v Glavni štab, ki je v Planini nad Semičem, kjer bom dobil nadaljnja navodila. Tako sem že drugi dan nadaljeval pot čez Gorjansko cesto med Novim mestom in Metliko in še isti dan okoli druge ure popoldne prišel v Planino nad Semičem, kjer sem se javil tovarišu Matiji Mačku-Posavcu.

Tovariša Mačka sicer nisem poznal, a o njem sem že dosti slišal. Povedali so mi, da je on novi komandant, da je zelo oster in odločen, v svojih odločitvah hiter ter da ne trpi nikakih ugovorov. Ko sem okoli štirih popoldne stopil pred njega in ko sva se potem dobre pol ure sprehajala po travi nad vasjo Planino, sem se prepričal, da je res tak, kakršnega so mi opisali.

Med pogovorom mi je govoril o Cankarjevi brigadi, ki tava iz kraja v kraj, se izogiba borb in borci beže iz nje v druge enote, tako da se jo je že prišlo ime »beži-brigada«. Povedal mi je tudi, da je že pred dnevi odšel k brigadi tovariš Jaka Avšič, jaz pa naj takoj odidem za njim in prevzamem mesto

namestnika komandanta brigade. O tem je brigada že obveščena. Ko sem ga vprašal, kje se brigada mudi, mi je rekel, da nekje v bližini, prav gotovo pa še v Suhi krajini. Ko sva se razšla, sem šel v kuhinjo, se najedel, ostal do jutra v Glavnem štabu, da sem lahko potem ob belem dnevu krenil čez gozdove Roga iskat Cankarjevo brigado.

Še pred odhodom sem se srečal z zdravnikom Pintaričem in komisarjem Nandetom Kavčičem, s katerima sem bil skupaj v bolnišnici na Hrvaškem, ki so jo uničili ustaši. Nande je postal pomočnik komisarja Glavnega štaba NOV, zdravnik Pintarič pa je bil dodeljen eni izmed obnovljenih partizanskih bolnišnic v Suhi krajini. Tako sva se z zdravnikom podala skupaj na pot, on v bolnišnico v okolici Smuke v Rogu, jaz pa v neznano za brigado.

Ko sva prišla v roške gozdove, se je vreme nenadoma poslabšalo. Sprva je začelo pršeti, nato pa liti, da sva bila premočena do kože. Sicer sva tu pa tam vedrila pod smrekami in gostimi bukvami, a ker nisva nikjer našla pravega zavetja, sva se odločila, da na vsak način prideva do noči vsaj do vasi Smuka. Še bolj kot meni se je mudilo zdravniku, da pride čim prej na novo odrejeno mesto, ker so v obnovljeni bolnišnici ležali ranjenci brez zdravniške pomoči. Vso pot sva pojedla le nekaj lesnik, ki sva jih našla na Komolcu, v Podstenicah sva nabrala nekaj sliv, zvečer pa sva bila že v vasi Smuka, kjer sva srečala partizansko patrolo.

Ves dan najinega pohoda čez Rog nisva srečala žive duše. Ko pa sva naletela na našo patrolo, ki naju je odvedla v štab bataljona, sva se na hitro poslovila. Zdravnika je odpeljal terenski aktivist v bolnišnico, jaz pa sem drugi dan odšel preko Suhe krajine na Notranjsko in proti Krimu, ker v štabu bataljona nisem mogel dobiti točnih poročil, kje se mudi Cankarjeva brigada. Kakor jaz, so tudi oni domnevali, da je nekje v okolici Krima.

Na lov za brigado sem šel brez spremstva, prešel cesto in železniško progo pri Kompoljah in se podal proti Turjaku, ki leži v podnožju Mokreca. Vso pot sem zaradi previdnosti nosil v žepu ročne bombe, eno od njih odvito in pripravljeno za vsak primer. Dve ročni bombi sem dobil v Glavnem štabu od kurirja komandanta Posavca, kajti pot me je vodila mimo belogardističnih postojank, ki so se razbohotile že skoraj po vseh večjih vaseh. Ko sem pri Zdenski vasi na progi Gro-

suplje—Kočevje šel preko proge, me je ena njihovih patrol opazila in začela streljati name. Umaknil sem se v gozd in čeprav že skoraj razočaran, ker nisem nikjer naletel na naše patrole, sem se zaklel, da tako brezbržno in oholo belogardisti ne bodo več gospodarili tukaj okoli, le da najdem brigado. Ko pa sem prišel do soteske Iškega Vintgarja na krimsko stran, sem le naletel v Gornjem Igu na patrolo Krimskega odreda. V njej je bil tamošnji domačin, ki me je poznal. Vprašal sem jih, če vedo, kje je Cankarjeva brigada, a niso o njej vedeli ničesar, povedali pa so mi, da je na Krimu Krimski odred. V štabu odreda sem zvedel, da je sicer brigada bila tu nekako pred 14 dnevi, več o njej niso vedeli.

Tu sem srečal precej starih tovarišev, s katerimi sem bil skupaj že v letu 1941 in v začetku 1942. leta, preden sem odšel s Prvim proletarskim bataljonom Toneta Tomšiča v juniju mesecu proti Dolenjski. V odredu sem ostal dva dni, se spočil od naporene poti in se najedel, ob večerih pa sem borcev pripovedoval o borbah z Italijani in belogardisti, o rani, ki sem jo skupil zaradi neprevidnosti, pa tudi o ustaškem pokolu naše bolnišnice na Hrvaškem. Ker pa od patrol, ki sem jih iskal, nisem zvedel nobenih vesti, kje naj bi bila Cankarjeva brigada, sem se vrnil nazaj k Krinskemu odredu in patrole so poizvedovale pri ljudeh in kurirjih, kje naj bi bila. Nekateri so pripovedovali, da je v okolici Prezida, drugi, da je okoli Loške doline, a vse vesti so me vedno bolj vznemirjale, čeprav sem se drugače med svojimi nekdanjimi borci imel kar dobro. Največ sem se zadrževal okoli kuhinje, v taborišču pa sem zelo rad poslušal partizana Naceta, doma iz Borovnice, ki si je privzel partizansko ime Drvar. Bil je že po rojstvu humorist in vedno je bilo okoli njega dovolj borcev, ko je zbijal šale na račun drugih, pa tudi samega sebe. Drugače pa je pomagal v kuhinji in hodil okoli kmetov po hrano, v borbe in v patrole pa ga niso pošiljali. Marsikdo ga je celo v šali imenoval »partizanski Švejk«, ker je znal vse preobrniti v šalo in marsikdo je žaloval za njegovimi domislicami in prijateljsko predanostjo, ko je v letu 1944 padel v belogardistično zasedo.

Vedno bolj nemiren, pa tudi zaskrbljen, kaj si bo mislil Glavni štab, ker tako dolgo nisem prišel na novo odrejeno mi mesto, sem se poslovil od tovarišev Krimskega odreda in odšel proti Loški dolini. Med potjo sem slišal streljanje in že sem se razveselil, da bom končno našel Cankarjevce, a nale-

tel sem na borce Notranjskega odreda, ki tudi niso ničesar vedeli o Cankarjevi brigadi. Ne da bi se ustavil v svojem rojstnem kraju, sem šel čez Bloško planoto v Snežniške gozdove, odkoder so odmevali streli. Bil sem skoraj gotov, da je tu okoli Prezida pod gozdovi Javornika in Snežnika Cankarjeva, a ko sem prišel pod Snežnik, sem v gozdu našel taborišče Notranjskega odreda, ki je vzdrževal zvezo med Notranjsko in Primorsko, obenem pa je zadrževal belo gardo v Loški dolini, ki je že začela neusmiljeno preganjati naše aktiviste in njihove družine, še prav posebno pa svojce tistih, za katere so sumili, da so sinovi ali hčere v partizanih.

Ko so se borci Notranjskega odreda v veliki italijanski ofenzivi v mesecu juliju 1942 razkropili in se poskrili v gozdovih Snežnika in drugje in ko so se potem Italijani spet vrnili v svoje postojanke, so se spet začeli zbirati partizani pri svojih prejšnjih enotah in tako je imel Notranjski odred do konca septembra že tri bataljone, ki so jih številčno ojačili še kmečki fantje, ki so se pridružili borcem pod Snežnikom pri Babnem polju. Največ zaslug za tako hitro obnovo Notranjskega odreda imata prav gotovo tovariš Janez Hribar in Matevž Hace, ki sta imela kot politična delavca mnogo lažje delo med tamšnjimi prebivalci po nasilju Italijanov in belogardistov med julijsko ofenzivo. Pobijanja, zapiranja, požiganja domov in celo vasi, ropanja, vse to je ljudem odpiralo oči, kam vodi naš narod fašistični okupator s svojimi domačimi plačanci in izdajalci in da je naša edina rešitev oborožen odpor. In prav tedaj, ko sem se jaz mudil pri njih, so poslali en bataljon borcev čez Javornik proti Ilirski Bistrici in čez progo Ljubljana—Trst v Trnovske gozdove. S tem bataljonom je odšel tudi politični delavec Anton Šraj-Aljoša, da bi širil naš odpor in narodno zavest v Slovenskem Primorju, a kakor sem slišal čez dober mesec dni, je padel zahrbtno ustreljen v tilnik od neznanega morilca. Aljoša je bil pred vojno občinski tajnik občine Bloška planota. Ko je razpadla stara Jugoslavija, je kot zaveden komunist in Slovenec postal aktivist Osvobodilne fronte, začel je ustanavljati terenske organizacije OF in jih povezovati med seboj. Ves čas, ko sem s svojimi patrolami že v letu 1941 prihajal z Mokrcra na Bloško planoto, je bil moj obveščevalec, pa tudi Mirko Bračič, ki je organiziral pohod Notranjskega bataljona na Primorsko, si je mnogo pomagal z njegovim političnim delom med prebivalci in med borci.

Žal, tudi v taborišču Notranjskega odreda nisem mogel dobiti sledi za svojo brigado. Tudi tega niso vedeli, če je šla zadnje čase skozi, od njih nadzorovano ozemlje. Ker sem prišel v taborišče šele proti večeru, sem ostal pri njih. In že ta prvi večer sem opazil, da so se povsem uživeli v partizansko življenje in ob tabornih ognjih v hostah Javornika pozabljali na tegobe, da so daleč od doma in svojcev, pa tudi na vsakodnevne borbe z okupatorji in njihovimi hlapci, domačimi izdajalci.

V taborišču, kjer sem se zadržal, so kurili velik ogenj, okoli ognja so za klopi privarili hlode in tako je bilo prostora za vse, ki niso spali v šotorih ali bili na stražarskih mestih in v patrolah. Imeli so politične ure, obujali spomine in že ta prvi večer, čeprav sem bil utrujen od dolge poti in neprespan, sem jim moral govoriti o Španiji, o italijanski ofenzivi na Notranjskem in na Rogu. In ko so me stari borci začeli vpraševati po svojih tovariših, ki so jih pogrešili, sem jim povedal, da so se mnogi naši nekdanji tovariši priključili enotam okoli Novega mesta, mnogi so vstopili v Tomšičevo brigado in ker sem se tedaj spominjal še skoraj vseh imen borcev, smo prišli do zaključka, da so skoraj še vsi stari borci živi in željni osvete za vse prestano trpljenje med ofenzivami. Ko pa sem jim govoril o pokolu naše partizanske bolnišnice na Hrvaškem, so se mnogi zakleli, da bodo neusmiljeno preganjali vse, ki so si prišli lastiti pravice nad našim narodom in našo domačo grudo, pa tudi vse tiste, ki so prijeli za orožje za bratomorsko klanje. Oživljali smo spomine na borbe za Lož 19. oktobra 1941 in ostali ob ognju vse do polnoči. Tisti, ki so sedeli bliže ognju so se ves čas presedali, se praskali, ker so ob toploti uši oživele, saj mnogokrat ni bilo prilike, pa tudi časa ne, da bi se redno umivali in prali. Ker ni bilo v šotorih dovolj prostora za vse, smo natrgali smrečja in poplegli nanj, dežurni pa so nalagali na ogenj drva dan in noč, da nismo preveč prezebali. In da nas je od strani ognja grelo, na drugi strani zeblo, ni treba govoriti, in zaradi tega smo se stalno obračali, s toploto pa so se preseljevale tudi uši, ki so si prav tako želele toplino.

Ko sem se vsaj za silo naspal, se zjutraj najedel ob kotlu, sem se poslovil od njih, še prav prisrčno od svojih nekdanjih soborcev, nato pa sem se podal proti Travnici gori. Z menoj sta šla tudi dva kurirja, ki sta nosila poročila za Glavni štab.

Pridružila sta se mi, ker sem poti v tem kraju kot domačin dobro poznal, pa tudi vse bližnjice, ki smo jih uporabljali že v oktobru 1941 in ki so vodile čim varneje mimo italijanskih in belogardističnih zased in postojank.

Ko sem prišel na Travno goro, sem srečal patrolo, ki je bila iz Cankarjeve brigade. Skoraj bi zavriskal od veselja, da sem našel po tolikem času borce iz brigade, kateri sem bil dodeljen. A preiti sem moral še vso Ribniško kotlino in gozdove Roga, kajti patrola mi je povedala, da je brigada pod Rogom v vasi Štale med Semičem in Črmošnjicami ali pa v kočevskih vaseh. Ker pa je bila patrola namenjena na Notranjsko v Loško dolino, smo se razšli, le oba kurirja, ki sta imela isto pot, sta ostala z menoj. Ko se je zmračilo, smo odšli do gozdnega čuvaja, ki je imel svojo hišico na Travnici gori in ki sem ga dobro poznal še od mojih prejšnjih pohodov čez Travno goro. Skuhal nam je žgancev in jih polil z mlekom, nakar smo vsi trije odšli v gozd in malo podremali, nato pa smo jo mahnili mimo Kočevja v Štale. Že pred vasjo sta se kurirja poslovila in odšla proti Planini, kjer je bil Glavni štab, jaz pa čim hitreje proti Štalam. Že pred vasjo sem zagledal stražarje. Brigado sem končno našel. Ko sem šel mimo prvih hiš, v katerih so bili borci in ki so, ko so me opazili, začeli vpiti »Živel Daki!« sem se nameril proti hiši, za katero mi je eden stražarjev povedal, da je v njej štab brigade.

Ko sem vstopil v hišo, sem takoj zagledal komandanta brigade tovariša Urbana — dr. Marjana Dermastjo, ki je že v letu 1941 osnoval Kamniški bataljon, potem pa je v začetku leta 1942 odšel po nalogu Glavnega štaba na Dolenjsko, postal komandant V. grupe odredov, po italijanski ofenzivi pa je obnovil Cankarjevo brigado in postal njen komandant.

Komisar brigade je bil Jože Ravbar iz Novega mesta, star komunist, njegov namestnik pa Jože Borštnar. Intendant brigade je bila Mara Dermastja, žena komandanta brigade, jaz pa sem bil dodeljen brigadi, kakor sem že omenil, kot namestnik komandanta.

V brigadi je bil tudi član Glavnega štaba Slovenije tovariš Jaka Avšič, ki ga je brigadi v pomoč poslal komandant Glavnega štaba Slovenije tovariš Matija Maček.

V brigado sem prišel 25. oktobra 1942 in v njej ostal dobra dva meseca.

Ob mojem prihodu je bila brigada v obupnem položaju. Po več ur daleč so morali na oskrbovalne akcije, saj so bile vasi tu okoli povsem zapuščene. Po sporazumu Italije z Nemčijo so se Kočevarji preselili na Štajersko in odnesli in odpeljali s seboj vse, tako da razen opustelih hiš in gospodarskih poslopij ni ostalo ničesar. Borci so bili nezadovoljni, sestradani in že siti večnih tavanj in izbegavanj borb, saj so se med svojimi stalnimi premiki izogibali srečavanj tako s Italijani kakor tudi z belogardisti.

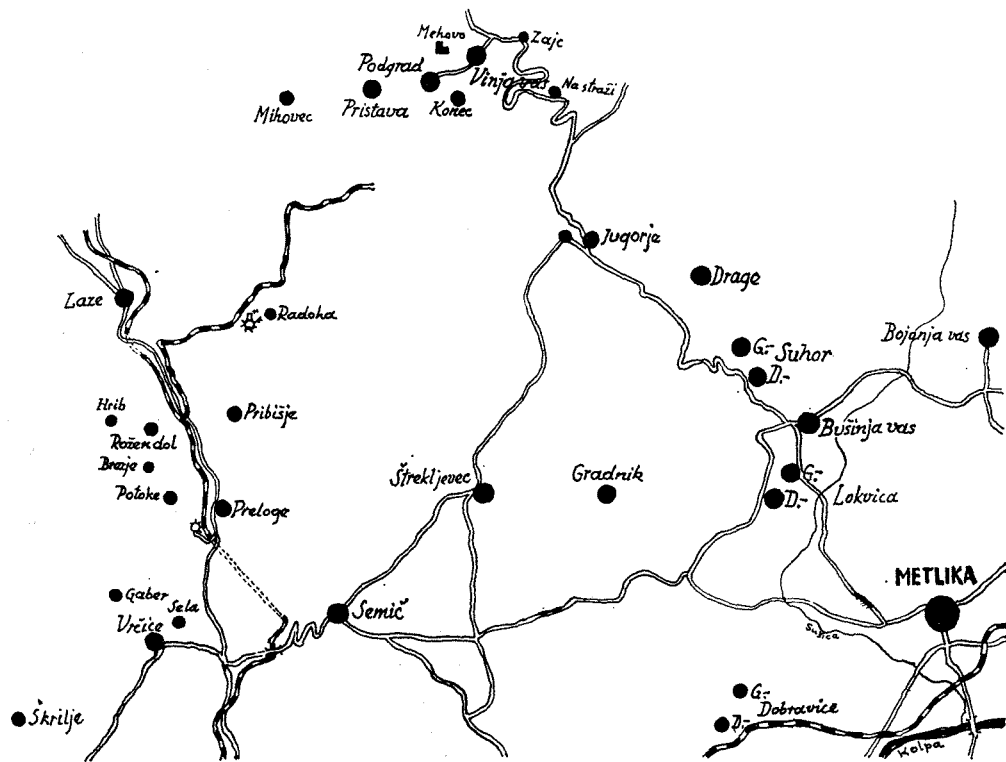
Prihod Jake Avšiča, ki je prišel k brigadi samo en dan pred menoj, in še ta dan je minil v pričakovanju mojega prihoda, je bil zanj dovolj, da se je seznanil s stanjem brigade. Ko sem drugi dan prišel v brigado, me je takoj vprašal, kje sem hodil toliko časa. Ko sem mu povedal kje vse sem iskal brigado, mi je povedal, da je tudi on ves teden iskal kakor jaz in je imel morda malo več sreče kot jaz, ker jo je prej našel. Še za isti večer je sklical sestanek štaba in odločno zahteval, da se mora brigada premakniti iz tega sektorja in začeti z borbami proti okupatorju. Na sestanku štaba sem omenil, kaj mislijo moji nekdanji stari borci, ki sem jih srečal ob prihodu v brigado, pa tudi to, da bodo odšli od tod, če se brigada ne misli premakniti iz tega mrtvega kota.

Tovariš Jaka Avšič je kot član Glavnega štaba Slovenije dal brigadi ukaz, da brigada takoj odide v dolino v Belo krajino, kakor sva se dogovorila že pred sestankom štaba brigade in tako je 26. oktobra 1942 brigada krenila med belokranjske vasi v okolici Metlike.

Tedaj je imela Cankarjeva brigada tri bataljone z okoli 400 borci, ki so bili prilično dobro oboroženi, imeli so dovolj strojnic, pa tudi streliva in ročnih bomb. Tudi komora je bila oskrbljena, imela pa je tudi tri italijanske mule za prevažanje kotlov in hrane.

V Beli krajini nam se je življenje povsem spremenilo. Hrane smo imeli dovolj, saj so nam dali belokranjski kmetje vse, kar smo potrebovali. Tudi obleko in obutev, pa čeprav jim je samim že marsičesa primanjkovalo. Tudi izdajstva se nam ni bilo treba bati, saj so bili z redkimi izjemami ljudje na naši strani, bele garde pa tu še ni bilo.

Že ko smo prišli z brigado na drugo stran Semiča, so se obrazi starim borcem zjasnili, ko so zaslišali streljanje na cesti nad Semičem. Bila je le manjša borba med Italijani in četo

Belokranjskega odreda, ki so jo hoteli Italijani iznenaditi in uničiti. Povlekli smo se po gozdu v bližino Dobravic pri Metliki in izvršili navidezen napad proti Semiču, da bi zvalili še druge Italijane iz postojanke, ki niso vedeli, da smo prišli v te kraje že mi in bi mislili, da gredo le proti maloštevilni četi Belokranjskega odreda. Ko smo izstrelili nekaj rafalov iz mitraljezov, so se Italijani res opogumili in zagledali smo kolono, ki je šla proti nam. Ko pa so doživeli ognjeni krst in ko so spoznali, da imajo opravka z močnejšim nasprotnikom, kot so računali, so pobegnili nazaj v svojo postojanko v Semič, mi pa smo nadaljevali pot proti Metliki in se ustavili v gozdu na drugi strani Moravic. Od časa do časa so proti nam streljali s topovi iz Črnomlja, a svojih patrol na naše območje niso pošiljali. Kadar pa so podivjali, so neusmiljeno tolkli s topovi v trikot Metlika—Jugorje—Semič, da so tudi kmetje morali iskati zatočišča v kleteh.

Nekako štirinajst dni po našem prihodu v Belo krajino, ko smo si že uredili taborišče v gozdu med Dobravicami in Črešnjcem, je prišla v Suhor ob cesti Metlika—Gorjanci tudi skupina belogardistov, ki si je v vasi sami s pomočjo Italijanov naredila močno utrjeno postojanko.

Za prehrano ni bilo težko, saj smo hodili v nočne pohode za zbiranje hrane po okoliških vaseh, pa tudi v okolico Črnomlja in Metlike, za nas pa so skrbeli tudi terenski odbori OF, ki so nam kdaj pa kdaj poslali tudi cigarete, ki jih je v brigadi najbolj primanjkovalo. Tudi za obleko in perilo so poskrbeli, da smo uredili in oblekli najbolj potrebne.

Intendant brigade Mara Dermastja je bila med terenskimi političnimi delavci poznana kot dobra organizatorica in vse svoje sposobnosti je lahko še bolj razvila tu med ljudmi, ki so bili z nami. Sicer brigada še ni dobila ukazov za akcije, ker je bila najbolj potrebna počitka in okrepitve, a da bo kaj kmalu prišlo do spopadov in borb smo bili v štabu prepričani, saj smo se nastanili sredi med postojankami Italijanov v belokranjski ravnini.

Že prvi večer, ko smo prišli na kraj našega taborišča, smo se najprej okrepčali z večerjo, nato pa plegli v gozdu pod smrekami in zaspali. Bili smo brez šotorov. Naš počitek so varovale močnejše patrole. Zajtrka zaradi prejšnje pozne večerje kuharji niso pripravili, intendantka brigade pa je kuharjem naročila, naj za kosilo skuhamo juho in koruzne žgance.

Kakor sva pozneje s tovarišem Avšičem ugotovila, brigada le ni bila tako slaba, kot sva mislila, saj štabi bataljonov so bili vedno pripravljeni sprejeti borbo, čeprav tega komanda brigade ni hotela.

Bilo je okoli poldne, ko kosilo še ni bilo pripravljeno, kajti tovarišica Mara ni bila kaj radodarna z zalogami hrane, ker ni mislila samo na danes, temveč tudi na jutri, borci pa so hoteli obilo in dobre hrane kadar so vedeli, da komora premore kaj več kot ponavadi. Med čakanjem na kosilo pa je prišel v naš štab politični delavec iz Črnomlja, ki nam je poročal o premikih Italijanov iz njihovih postojank. Omenil je, da je odšla italijanska kolona iz Metlike proti Hrastu in da imajo na vozovih hrano za tamkajšnjo posadko. V koloni je okoli sto Italijanov. Tudi dva soda imajo na vozu.

Poklical sem komandante bataljonov in jim omenil, kaj sem zvedel. Pozabili so na kosilo in bili takoj pripravljeni na premik, saj so si obetali razen hrane tudi cigaret, iz glave pa jim nikakor ni hotelo, da sta na vozu ali vozeh tudi dva soda.

Da se nam kolona ne bi izmuznila, smo morali hiteti. Borci iz prvega bataljona so kot predhodnica šli v strelcih, pregledali teren in ga zasedli. Ko smo prišli za njimi, smo postavili zasede na cesti od Metlike proti Jugorju v dolžini nekako dva kilometra, kjer je cesta zajedena med dve hriboviti vzpetini, poraslimi z grmičjem in drevjem, ob cesti pa je le okoli 50 metrov čistine. Od metliške strani pa je ob tej soteski vinograd, ki pa se je v pozni jeseni že obletel in so trte bile brez zelenja.

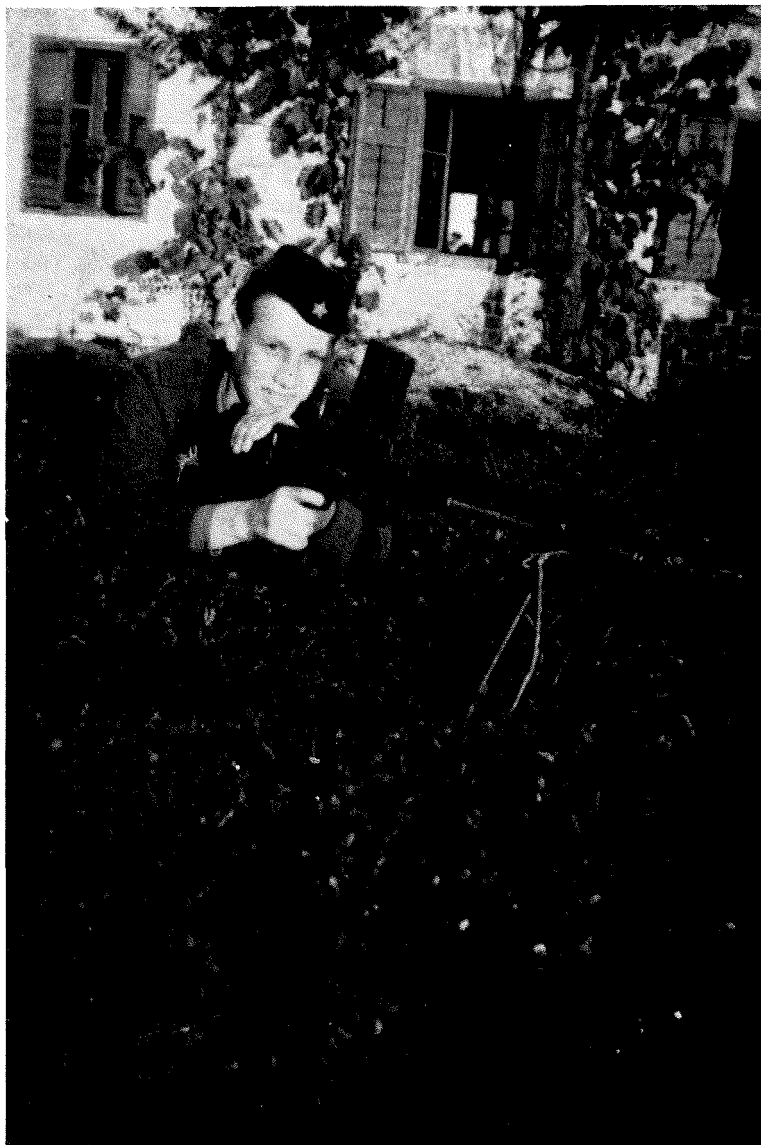
Zvedeli smo, da se kolona pomika v dolžini 150 metrov, da vozove spremljajo ob obeh straneh po jarkih vojaki, ki naših zased ne smejo opaziti. Hoteli smo jih dobiti v sredino, da se nam napad na kolono ne bi ponesrečil. Naša izvidnica nam je sporočila, da kolone ne spremljajo pobočnice po gozdu ob cesti, da gredo tik ob cesti in koloni in da ni nevarnosti, da bi njihova predhodnica opazila naše zasede. Na desni strani se je razporedil Janov bataljon, kakor smo imenovali bataljon, ki ga je vodil Jan Lokovšek, ki naj bi tudi izvršil napad na kolono. Drugi bataljon je podel po vinogradu in si poiskal zaklone v zemlji okoli trt, štab bataljona pa je ostal na levi strani ceste, kjer je bilo najbolj nevarno in kjer je bil tudi pregled nad cesto in zasedami najbolj razgleden. Komisar

bataljona Ante Novak je ostal v neposredni bližini čete, ki je bila v prvi zasedi.

Borci so nestrpno pričakovali, da bodo zagledali napovedano kolono. Ko je predhodnica Italijanov šla okoli dvajset metrov od zasede, ni opazila ničesar in je brezskrbno nadaljevala pot. Nedaleč od komisarja Anteja sem stal za skalo in opazoval približevanje predhodnice. Borci so bili nestrpni, a z napadom niso smeli pričeti, dokler ne bo prvi ustrelil Jan Lokovšek. Med borci je zavladalo veselje. Prišepetavali so si: »Cigarete gredo!« Ko pa so zagledali še drugo kolono in dva voza, na vsakem pa velik sod, so dodali še »Pa tudi vino!« Da je vino v sodih smo ugibali in trdili že tedaj, ko nam je obveščevalec povedal, da vozijo tudi dva velika soda, poleg sodov pa polne vreče in velik zaboj. Italijani so se pomikali precej hitro, ker so se predolgo zadrževali v Metliki. Ko pa so prišli nekako v sredo naših zased, se je italijanska pobočnica vznemirila. Za kratek hip je postala, a ker ni opazila ničesar sumljivega, je nadaljevala pot. V tem pa je glavna kolona morda opazila kako titovko, morda je zaslišala kak šum ali šepet, za hip postala, v tem pa je že padel strel, znak za napad. Prvi bataljon je začel z obeh strani streljati na glavno kolono. Italijani so poplegli ob cesti ali kar v otavo ob cesti in se začeli braniti. Med Italijani so bili tudi črnosrajčniki, ki so začeli metati bombe proti nam, celo minometalec so uporabili. Po dobrih petnajstih minutah obstreljevanja z obeh strani, so naši borci z vzkliki »Juriš! Juriš!« skočili izza zaklonov, medtem pa so se znašli tudi fašisti med ostalimi italijanskimi vojaki in šli v protinapad. Borba med nami in Italijani je trajala skoraj pol ure. Ko pa je prišla do glavne kolone tudi z ene strani bežeča predhodnica, z druge strani zaščitnica, so se Italijani za trenutek zmedli in to je izkoristil naš prvi bataljon, ki je ponovno brez kakršnega posebnega povelja napadel zmedene Italijane. Ko sem malo natančneje opazoval borce, ki so se spustili na čistino in po njej proti Italijanom, sem opazil na čelu napadajočih politdelegatko Ančko iz prvega bataljona, ki je proti Italijanom metala ročne bombe in vzpodbujala tovariše:

»Na juriš, fantje! Na juriš!«

Za njo so se pognali še ostali borci in v tem so že prišli do prvih Italijanov, ki so ležali v obcestnih jarkih. Med njimi je bilo precej ranjenih in mrtvih. Italijani so začeli bežati. V tem

Borec Tomšičeve brigade s Turjaka (na položaju v Suhi krajini)

Obujanje spominov na Travni gori

je komisar Ante Novak stopil iz zaklona in ukazal še preostalemu delu bataljona, da se vrže na bežeče Italijane. Ančka Hafnerjeva pa je še kar naprej vzpodbujala tovariše, in ko ji je zmanjkalo bomb, je kleče streljala za begunci. Imela je res veliko srečo, da ni v tem jurišu padla. Italijani so začeli bežati proti Metliki in pustili na kraju borbe svoje mrtve in ranjene. Ančka je od mrtvih Italijanov pobirala bombe in jih metala za bežečimi in kadar se je sklonila, da je pobrala bombo, sem mislil, da je padla. Če pa je prišla do fašista, ki se je potuhnil med padlimi, a je bil še živ, ga je najprej udarila s kopitom in če se je premaknil, ga je ustrelila, kajti večkrat se je že zgodilo, da so fašisti, pa tudi nemški SS-ovci, ki so se prikrili med padlimi potem za hrbtno streljali na naše borce. Italijanom je odvzela tudi mitraljez. Če bi bataljon, ki ga je vodil Dule, pravočasno zaprl cesto, ki vodi iz Metlike proti Hrastu, bi uničili vso kolono, tako pa nam je skoraj polovica pobegnila in se prebila iz naših zased. Na bojišču je obležalo 25 mrtvih in ranjenih, dobili smo 3 lahke puškomitraljeze, dve težki breidi, 1 lahki minomet, več kot 20 pušk in precej streliva. Za hribčkom soteske sta obstala v mule vprežena vozova, ki so jih borci takoj usmerili proti našemu taborišču. Sicer so borci Dulovega bataljona nekaj časa zasledovali bežeče Italijane, a ker so jim prišli na pomoč fašisti iz Metlike in so z mitraljezi ščitili njihov umik, so se tudi oni umaknili, skupaj z ostalimi borci slačili padle, pobrali orožje in strelivo in kaj čudno je izgledalo, ko smo kar naenkrat imeli med seboj 20 naših borcev v fašističnih uniformah.

Okoli pete ure popoldne smo zapustili kraj borbe in se pomikali nazaj v taborišče brigade. Z vozovi so odšli že pred nami, naša kolona pa se je razigrana in prepevajoča in prav nič utrujena, vendar počasi vlekla za njimi, saj mule so mule, trmaste in morda od streljanja še prestrašene in nikakor niso hotele ubogati novih gonjačev. Nekdo je celo pripomnil: »Italijanke so in razumejo samo laško! A jih bomo že naučili po naše.« In kjer smo šli čez njive in travnike tam so morali borci celo riniti vozove. »Kot Italijani so, samo po cesti bi vozile, stranskih poti in gozdov se bojijo!« so se borci šalili, a vendar so pazili na vozove, še prav posebno na oba soda, saj je na vsakem pisalo, da ima 5 hektov. Še večji križ pa je nastal, ko smo krenili na stransko poljsko pot. Ker smo bili prepričani, da bodo Italijani prišli za nami, da bi se nam ma-

ščevali za poraz, ki ga je doživela njihova kolona. Stara partizanska taktika: napasti, zmagati in se umakniti, zvabiti jih za seboj in pripraviti nove zasede, nas je vodila tudi tu. Vsiljene borbe so vedno nevarne. Ko pa se je na neki strmini z voza zvalil sod, potem pa se je prevrnil še voz, so borci kaj hitro voz postavili nazaj na kolesa in dvignili sod. »Ne pustimo ga, pa če jih še enkrat nažgemo! V taborišču ga bomo pili na zdravje naše zmage!« so se šalili medtem, ko je drugi voz bil že skoraj v taborišču. Pa tudi gonjač mul, ki so bile vprežene v drugi voz in ki je bil domačin — Belokranjec, se je morda bolje spoznal na poti in je morda tudi znal bolje ravnati z mulami kot gonjač prvega voza, ki se je prevrnil.

Ko smo se približali taborišču, so se borci, ki so bili v zaščitnici hitro znašli pri sodih, saj so bili trdno prepričani, da bodo dobili po kosilu, ki jih je že čakalo, tudi vino. Vrnili smo se vsi brez žrtev, le nekaj jih je dobilo lažje praske, ki pa nas niso vznemirjale. Že med potjo so nekateri hoteli do cigaret, a komisarji so jim prepovedali samovoljno jemanje in jim zagotovili, da bodo vse razdelili intendant.

Mnogi so negodovali, češ, kosilo smo pustili, zdaj pa še cigaret ni za nas, drugi so spet godrnjali, da so žejni in da bi bilo le treba pokusiti, kaj vozijo, stari borci in komandirji pa so jim govorili, da naj pohitijo, da čim prej pridejo v taborišče, kjer bodo dobili od vsega, kar so zaplenili, vsem pa je rojilo po glavi, kaj je v vrečah in če bo dosti vsega za vse.

Tudi v taborišču je zavladovalo veselje, ko je prvi voz obstal sredi taborišča, a ker še ni bilo v bataljonu štaba, so nestrpno pričakovali, da se vrnemo še ostali.

Okoli šeste ure smo prišli v taborišče. Bil sem med zadnjimi, med borci tretjega bataljona, ki so bili zaščitnica našega umika. Komandir zaščitne čete je bil Ciril, ki je pozneje postal komandant XV. divizije, jaz pa njegov namestnik.

Zadnja patrola zaščitnice nam je povedala, da so Italijani prišli iz Metlike do bojišča, pobrali mrtve in ranjene in se vrnili nazaj v Metliko. Za nami niso šli in od kmetov, domačinov smo slišali, da so govorili, da jih je kot listja in trave in da bomo že še spoznali, kaj oni zmorejo.

Intendant borcev niso mogli odpraviti od vreč in sodov, ki smo jih pripeljali, pa tudi borci, ki so ostali med našim napadom v taborišču so hoteli videti, kaj smo zaplenili Itali-

janom. Intendanti so razdelili na hitro nekaj cigaret, dežurni je sklical zbor za večerjo, po večerji pa so obljubili, da bodo načeli soda. Ko so kuharji razdelili hrano, so dali intendantom pipo, da bi po večerji borci dobili tudi vino. Ko so se spravili na prvi sod in ko je prvi borec podstavil svojo porcijo, je iz soda pritekla voda. Gromko je zaklel, kleti pa so začeli tudi intendanti. In ko so intendanti povedali ostalim borcem, da je v obeh sodih voda, jim nihče ni hotel verjeti, dokler ni prvi prinesel porcije in pokazal ostalim, kaj je priteklo iz soda. Ker pa je bilo med borci precej nevernih Tomažev, je intendant izpulil pipo, da je voda tekla iz soda. Po prvih izbruhih jeze pa so se borci začeli smejati in marsikatero upanje je še živelo, da je vsaj v drugem sodu vino. In ko je intendant zabil pipo v drugi sod, zopet voda. Šele kasneje smo se osvestili, da so Italijani vozili iz Metlike v Hrast vodo, ker je v postojanki v Hrastu ni bilo. Tisti, ki so si toliko prizadejali, da so pripeljali oba soda varno v taborišče, so se sprva najbolj jezili, a ko so intendanti razdelili cigarete, bilo jih je nad 5000 in jih je vsak dobil kar precej za tedanje prilike, se je jeza polegla. In ker se je med tem časom že močno zmračilo, je bilo v taborišču, kakor da bi bilo okrog in okrog vse polno kresnic. Borci, ki niso odšli na stražarska mesta ali v patrole, so polegli pod smrekami in še nekaj časa prižigali cigarete, kaj kmalu pa so se umirili in pospali. Toda kaj prida ta počitek ni bil, saj so Italijani začeli nabijati iz topov v smeri proti nam iz Črnomlja in iz Metlike. Ker so izstrelke usmerjali vprav v trikot med Metliko, Semičem in Jugorji, smo vedeli, da so odkrili naše položaje. Štab je prišel do zaključka, da bomo morali oditi drugam, kam, se še nismo dogovorili, a da če bi prišli v središčni ogenj njihovih topov, bi bilo po nas, to smo vedeli.

V štabu smo sklenili, da se bomo umaknili v smeri Jugorja pod Gorjance. Okoli desete ure zvečer je komandant ukazal zbor brigade. Prepovedal je kajenje in po dveh urah smo krenili proti Jugorjem. Piskanje topovskih granat nas je spremljalo in komandant je ukazal, da se mora brigada razviti v kolono, borec od borca oddaljen najmanj dva metra. Bilo je že okoli polnoči. Bil sem med zadnjimi in čeprav je bila prepoved kajenja, sem kadil. Nihče razen komandanta ni vedel, kje se bomo ustavili, kje si bomo postavili novo taborišče. Sprva je začelo pršeti, nato deževati. Bilo je temno

in ker smo hodili po slabih kmečkih gozdnih poteh, nas je ta pot močno utrujala. Če je padla granata kje blizu naše kolone, smo plegli, potem pa šli dalje. Sprva sem mislil, da se bomo ustavili v gozdu kje blizu Jugorja in bi to tudi predlagal komandantu, a ker je bila kolona dolga vsaj dva kilometra in sem bil v zaščitnici med zadnjimi, sem se premislil in pač sledil koloni kakor ostali po poti, ki jo je izbral komandant. Ko pa smo šli čez gorjansko cesto Metlika—Novo mesto v samem naselju Jugorja, sem vprašal intendantko, ženo komandanta, če morda ve, kam pravzaprav gremo. Ker tudi ona ni vedela, sem poslal po borcih po vsej koloni vprašanje komandantu, a odgovora nisem dobil, le ko smo prešli cesto, je prišlo povelje, da moramo pohiteti.

Ker dež ni ponehal in ker je bilo borcem, posebno starejšim že vsega dovolj, so začeli negodovati še prav posebno zaradi tega, ker nas topovske granate v tem sektorju niso več vznemirjale. Še parkrat sem pobaral intendantko Maro, če ve, kam gremo, a ker nisem dobil odgovora in ker so borci slišali moja večkratna vprašanja in tako prišli do potrdila, da tudi jaz ne vem, kam nas komandant vodi, so nekateri posedli kar ob poti in glasno negodovali, da ne gredo več naprej, pa če pride italijanska divizija. Tudi komisarji in komandanti bataljonov niso vedeli, kaj naj storijo; stiskali so zobe in priganjali borce, da morajo naprej, pa četudi k hudiču. Končno pa je prišlo sporočilo, da gremo v Gaj na vrh Gorjancev, zaselek šestih hiš, ki je najvišje naselje v občini Sekuliči. A do tedaj o Gaju še nisem slišal in čeprav sem imel zemljevid v torbici, zaradi teme in dežja nisem mogel ugotoviti, kje je ta kraj. Pol brigade me je poznalo in mi zaupalo, težko mi je bilo še prav posebno pred starimi borci, ki so po partizansko označili našo pot »da smo naleteli na Jurčkov vis na gobe«. Komandirji so sicer borce bodrili »Še malo in bomo na cilju!« a še sami niso verjeli svojim besedam. Reda ni bilo več. Mnogi borci so se izmaknili iz kolone in se vlekli po svoje. Komandant nas je sicer priganjal in obljubljal zajtrk v Gaju. Razsuta brigada se je počasi vlekla brez reda in ko smo prešli eno vzpetino, smo drugo zagledali pred seboj. Spuščali smo se s hriba v dolino, lezli v drug hrib, navzdol in navzgor. Najtežje je bilo za mitraljezce, ki so nosili svoje orožje in videti je bilo, da so že siti vsega. Končno smo le prišli v Gaj, a kaj bi bilo, če ne bi imeli s seboj tistih nekaj mul, ki smo jih vzeli Italijanom v zadnjem

spopadu z njimi. Naložili so jim na hrbte toliko, da sem mislil, da se bodo sesedle pod tovorom. Pa so le vzdržale.

Ko smo se približevali Gaju, sem zapustil zaščitnico in se podal na vzpetino pred naseljem in opazoval borce, ki so že omagovali. Raztreseni so bili v dolžino kilometra in pol, mokri, lačni in utrujeni, saj je deževalo vso noč. Če bi Italijani poslali proti naši brigadi le malo bolj številno patrolo, bi bilo konec brigade. Tudi komandirji so bili nezadovoljni, a so molčali, čeprav so sami pri sebi preklinjali Gaj. Spraševali so se »Po kaj pa smo pravzaprav prišli v ta prekleti Gaj?« In še po zmagi pri Metliki? Tudi meni ni bilo pogodu, in sprva sem klel sam pri sebi, nato pa še javno. A ker sem opazil, da so nekateri borci kar posedli in niso več sledili ostalim, sem se vrnil v zaščitnico in zaostale priganjal, da so spet nadaljevali pot.

Ko smo prišli v Gaj, je komandant takoj razporedil brigado. En bataljon je ostal v Gaju, drugi bataljon je poslal v Sekuliče, tretji bataljon v Doljane, štab pa je ostal v Gaju.

Ko so borci prišli na odrejena mesta, so se porazgubili kar premočeni do kože po hišah in zaradi preutrujenosti pospali. Kuharji so le morali začeti misliti na hrano, a zalog nismo imeli, vasi pa so bile revne in že izčrpane in se prebivalci teh vasi niso kaj dosti razlikovali od nas, saj so že dali skoraj vse, kar so imeli. Ker razen enega kmeta v Gaju že nihče ni imel več živine, smo si še od njega »izposodili« to zadnje živinče in še danes se spominjam njegovega žalostnega obraza, ko je mesar ubil njegovo zadnje premoženje: mlado slabotno telico. Še toplo meso so kuharji zmetali v kotle, drugi dan pa smo poslali ves bataljon v okoliške vasi nabirat prepotrebno hrano za vso brigado.

Med tem, ko je bila večina borcev na terenu, bodisi na stražarskih mestih ali na pobiranju hrane pa se je štab sestel na partijskem sestanku. Treba je bilo razčistiti delo štaba in ker sem bil trdno prepričan, da bodo vse uredili le na skupnem partijskem sestanku, sem se za sklic tega sestanka odločno zavzemal.

Sestanek se je pričel ob osmih zjutraj in je trajal vse do polpetih popoldne, le opoldne smo prekinili za čas kosila. Ta sestanek je bil za mene najhujša preizkušnja v življenju, ki ga ne bom pozabil vse življenje. Udeležili so se ga vsi člani štaba

Cankarjeve brigade, vodil pa ga je tovariš Jože Mazovec. Ker sem na tem sestanku napadel komando štaba, grajal borbena moralo in stalno beganje iz kraja v kraj, izmikanje borbam, ko sem očital štabu, da to ni več Cankarjeva, temveč Beži-brigada, sem opazil, da sem osamljen v svojem mnenju o vodenju brigade. Bilo nas je na sestanku sedem, a od vseh me je zagovarjal le tovariš Mazovec. In ko sem govoril o našem umiku v Gaj in jim predočil, da bi nas peščica Italijanov, če bi bila v Gaju potolkla kot muhe, tega ostali člani štaba niso hoteli razumeti. Odkrito sem jim povedal, da se s takim vodenjem brigade ne strinjajo tudi komandanti in komisarji bataljonov. Komandantu sem očital, da bi moral kot namestnik za ta premik iz Dobravice pri Metliki do Gaja vsekakor vedeti tudi jaz in ostali člani štaba in da je že čas, da brigada poseže v borbe, ne pa da se izmika sovražnikom in le z manjšimi spopadi med patrolami pri Glavnem štabu opravičuje svoj obstoj. Ostali člani so mi očitali samovoljnost in trmoglavost in spominjam se, da je padel na tem sestanku celo predlog, da se me naj izključi iz partije. Najbolj kritičen je bil položaj za mene, ko so komandant, komisar in namestnik komisarja podprli predlog za mojo izključitev. Ko so med odmorom starejši borci zvedeli, kaj se je dogajalo dopoldne na sestanku, so se vznemirili, moj kurir pa je celo nekaj rogovilil z brzostrelko. Ko sem šel med odmorom mimo komandantov bataljonov in nekaterih starejših borcev, so me bodrili: »Drži se, Daki, mi smo s teboj!« Drugi pa spet: »Tako se ne meče iz partije!« Ker sem vedel, da so najzanesljivejši in najboljši borci na moji strani, da me ščiti tudi sekretar Mazovec, brat Rista Mazovca, enega najboljših bataljonskih komandantov II. grupe odredov, sem svoje stališče še odločneje zagovarjal in zahteval, da ne nadaljujemo s tem načinom »partizančenja« temveč da odločno posežemo v borbe za čimprejšnjo zmago nad okupatorjem.

Končno je tovarišu Mazovcu le uspelo, da nas je pomiril in tudi sam zavzel do bodočih nalog brigade isto mnenje kakor jaz in po daljšem pregovarjanju so vsi člani štaba sprejeli moje predloge in pozabili na mojo izključitev. Pred zaključkom sestanka sem še predlagal, da naj brigada še to noč odide iz teh krajev, kjer ni ne hrane ne prilik za kakršnakoli srečanja s sovražniki, ki sem ne pošiljajo niti svojih patrol.

Ker so ta dan v dolini proti Metliki prehranjevalne kolone nabrale dovolj hrane, se je brigada okrepčala, še isto noč pa

smo se spustili preko Gorjancev na Dolenjsko stran proti Gamberju. Pot je bila težka, a ker so se borci okrepčali in se spočili, smo brez večjih težav vkljub dežju srečno prišli v Gamberje, ki je bila ena izmed najbolj partizanskih vasi pod Gorjanci. Tu smo ostali le en dan. Po hišah pri kmetih smo se posušili, se dobro najedli in dobra volja se je vrnila na obraze borcev.

»Kamorkoli, samo v Gaj ne več!« so govorili borci med seboj, in čeprav smo bili v tej vasi povsem brez skrbi, da bi nas napadli Italijani ali belogardisti, saj se v to sotesko niso upali, smo v štabu le odločili, da bomo odšli že naslednji dan v Javorovico, v vas nad Pletersko kartuzijo, kjer bomo počitek porabili za čiščenje in pranje perila, saj smo bili vsi polni uši in že za »Dobro jutro« smo se vpraševali, kdo jih ima največ med nami.

In ko smo prišli v Javorovico se je pričelo čiščenje in pranje. Vsak dan je bil na vrsti po en bataljon, drugi bataljon je skrbel za zavarovanje in patrole, tretji pa za hrano. V tem območju za hrano ni bilo težko, saj smo hodili po njo vse do Šentjerneja, pa tudi ljudje v vasi so nam dali vse, še kotle za kuhanje hrane prašičem so nam odstopili, da smo v njih prekuhali naše ušivo perilo. Med tem časom sem se največ zadrževal med borci tretjega bataljona, katerega komandant je bil Dušan Švara, komisar Živko Bernot, obveščevalec pa Švejk po partizansko. Komandant Švara je bil nekdanji jugoslovanski mornariški podčastnik, zelo priljubljen med borci, pozneje je postal komandant brigade, po vojni pa general JLA. Živko Bernot, brat tovarišice Vide Tomšičeve je bil ves čas NOB v operativnih enotah politični delavec. Obveščevalec bataljona Švejk — tovariš Milan Ferlež je prišel v partizane skupaj z očetom še zelo mlad, bil je ves čas član obveščevalne mreže NOV in je danes višji častnik JLA.

Italijani so kmalu zvedeli, da je Javorovica polna partizanov, pa tudi belogardisti v Šentjerneju. Že četrty dan so začeli Italijani streljati iz Novega mesta s topovi, a Javorovice niso dosegli. Belogardisti, ki so mislili, da jim bo streljanje italijanskih granat pomagalo proti nam, so nas poskušali še isti dan iznenaditi, ker so jim njihovi gospodarji očitali, da so nesposobni, da bi preprečili partizanske rekvizicije celo v najbližji okolici Šentjerneja. In tako smo šesti dan našega bivanja v Javorovici opazili okoli desete ure dopoldne, da se iz Šent-

jerneja proti Pleterjem pomika belogardistična kolona, naše patrole pa so ugotovile, da se približujeta po stranskih, bolj prikritih poteh še dve drugi koloni. Med tem, ko bi mi napadli srednjo kolono, bi ostali dve koloni padli na nas s strani, tako so mislili oni, mi pa smo ukrepali po svoje. Proti osrednji koloni, ki je šla čelno proti nam in se ni prikrivala, smo poslali le dve četi, vso ostalo brigado pa proti ostalim. V vsaki koloni je bilo okoli 150 belogardistov. Za zavarovanje Javorovice smo pustili v vasi dve četi in komoro, močnejšo skupino borcev smo poslali na hrib nad Javorovico, ostale borce pa levo in desno proti Gorjancem, da nas ne bi iznenadili. Sklepali smo, da so nas belogardisti nameravali proti večeru obkoliti, s svitom pa napasti. A še pred večerom, pred poskusom obkolitve je prišlo že popoldne okoli tretje ure do prvih borb med dvema četama tretjega bataljona in kolono belogardistov. Če bi prišlo do spopada pozneje, bi belogardistom zaprli pot za povratek v Šentjernej, tako pa jim je uspelo, da so se umaknili še preden sta se naši dve četi spustili mimo samostana na ravnino, dohiteli smo le zaščitnico, od katere jih je padlo vsaj deset. Ker so začeli streljati proti nam s težkimi mitraljezi iz postojanke v Šentjerneju, so se naši umaknili in niso mogli padlim belogardistom pobrati orožja.

Po tem begu belogardistov smo mislili, da nas bodo vsaj kratek čas pustili pri miru, a smo se zmotili. Sklenili smo, da bomo v Javorovici ostali še dva dni, a že v zgodnjih jutranjih urah naslednjega dne so stražarji zaslišali sumljivo lomačenje bližajočih se napadalcev in se takoj z njimi spustili v borbo. Belogardisti so se vasi približali s strani Pleterske kartuzije kar po vzpetini, od koder nihče ne bi pričakoval napada. Prodreti so nameravali kar mimo straž a niso uspeli, ker se je dežurni brigade znašel in poslal hitro četo, ki je bila dežurna, na položaje tik pod hišami, ko so bili belogardisti le še dobrih sto metrov oddaljeni od prvih hiš. Četa je napadalce napadla, ko še niso prišli do zaklonov med hišami. Vkljub močnemu napadu naših so belogardisti skušali vdreti v naše taborišče in zavzeti hiše, v katerih so naši borci še spali. A prvi strelji so dvignili vso brigado, ki je pohitela na položaje in začela odbijati napade belogardistov, ki jih je nato v jurišu pognala v beg. Imeli so nekaj mrtvih, ki so padli še preden je prihitela dežurna četa na pomoč stražarjem, ostali pa so se razbežali in se vrnili v Šentjernej.

Zaradi varnosti smo ostali na položajih vse do druge ure popoldne, le kuharji so v vasi kuhali kosilo za brigado. Ko so se beli umaknili zopet v svojo postojanko, so spet začeli Italijani streljati s topovi na Javorovico. Sicer velike škode niso naredili, razbili so strehe treh hiš, a ko je padla granata na streho sosednje hiše, v kateri je bila brigadna kuhinja, so kuharji negodovali:

»Brigada poležava po hostah, mi pa kuhamo pod ognjem topov. Kar pogledjte, kako je razbilo streho!«

Morda smo res vprav zaradi tega kuharje večkrat menjavali, da ne bi poslušali večnega očitanja.

Zvečer smo poklicali vso brigado v vas in se pripravili za odhod. Komandant brigade je že spet odšel v belokranjsko smer, prišel pa je med nas tovariš Jaka Avšič, da bi pripravil brigado za napad na belogardistično postojanko v Svetem Križu pri Kostanjevici, ki se sedaj imenuje Podbočje.

Po Avšičevem načrtu je šla brigada čez Gorjance do hrvaških vasi, nato pa nazaj na slovensko stran proti Svetemu Križu iz vzhodne strani.

Vso pot smo se pomikali po gozdovih in se izogibali vasi in naselij. Po naporni hoji smo prišli pred vas Šutno.

Mnogokrat so ljudje mislili, da so se partizanske enote premikale po gozdovih in samotnih krajih zaradi strahu pred sovražnikom, niso pa pomislili, da je bil ta način premikov nujen, če smo hoteli neopaženi priti v bližino sovražnih postojank in potem s hitrim napadom poskušali iznenaditi nič slutečega sovražnika.

Tako smo ravnali tudi v tem primeru. Belogardistična postojanka v Svetem Križu je bila blizu reke Krke, blizu nemško-italijanske meje in meje Nezavisne Hrvaške. V postojanki je bilo okoli sto belogardistov, ki so nadzirali področje okoli obeh meja in vzdrževali zveze z vsemi tremi sovražniki, z Nemci, Italijani in Ustaši.

Sveti Križ je precej velika vas na Krškem polju blizu Kostanjevice v vznožju vinske gorice Bočje in ima južno stran proti Dolu zasajeno z vinogradi, severno pa večinoma z gozdom. Sredi vasi je večja cerkev. In tu so se belogardisti počutili kot pravi gospodarji, saj so bili branilci nemško-italijanske in hrvaške meje, kakor so se sami hvalili.

Ta belogardistična postojanka je bila v resnici trd oreh za naše gibanje. Belogardisti so se nastanili v župnišču in v Pro-

svetnem domu, opazovalnico in bunker s težkim mitraljezom pa so imeli v cerkvenem zvoniku.

Glavni štab Slovenije je poveril nalogo, da uniči to belogardistično postojanko Cankarjevi brigadi. Tovariš Jaka Avšič je načrt približevanja postojanki preobrnil s hrvaške strani zato, ker so imeli belogardisti tudi v Kostanjevici svojo opazovalnico in tako so s te strani nadzorovali pobočje Gorjancev vse do vrhov.

Brigada se je pomikala samo v nočnem času, podnevi pa smo počivali. Le kadar smo prišli za kako vzpetino ali za kak vrh, smo si smeli prižgati cigarete. Ko pa smo prišli do bližnjih vasi, ki so bile oddaljene od Svetega Križa slabo uro hoda, smo jih blokirali, da ni mogel nihče iz vasi ali v vas, če pa je že prišel v vas, je ni smel več zapustiti.

Večer pred napadom na postojanko je bil pregled brigade in po večerji so morali vsi borci že zgodaj na počitek. Postavili smo močne straže, pregledali vse orožje, razporedili bombaše in vsaki četi posebej odredili mesto in delo za napad. Najtežjo nalogo je dobila četa Cirila-Franca Kočevarja, ki bo morala prva naskočiti postojanko, se prebiti v sredino vasi med sovražne bunkerje in jih uničiti. Bataljon Duleta Švare je moral zavarovati dohode, da Nemci ne bi prišli preko Krke ali pa Italijani iz Kostanjevice; obveščevalec Švejč, ki je bil tudi sekretar mladine v brigadi, je zbral vse podatke o stanju v Svetem Križu, pa tudi v okolici, celo podatke o oborožitvi in razmestitvi bunkerjev mu je uspelo dobili od zanesljivih ljudi. Tudi to je zvedel, da imajo belogardisti velike zaloge hrane.

Med tem se je vrnil tudi komandant brigade tovariš Dermastja, ki je odredil pohod brigade za sedmo uro, tako da bi napad na postojanko izvršili ob desetih. Padel je že mrak, ko smo dosegli cesto, ki vodi proti Svetemu Križu. Ko smo se približali vasi, se je brigada razdelila že po predvidenem razporedu. Na čelu je bila Cirilova četa bombašev, za njo je šel tovariš Avšič, za njim jaz in drugi bataljon, ki je moral napasti takoj za bombaši. Tretji bataljon je šel na bregove Krke, da ne bi preko mostu prišli Nemci, prvi bataljon pa je zaprl dohode iz Kostanjevice.

Največja odgovornost je padla na Švarov bataljon, ker je moral v megli varovati Krko in vse možne prehode preko nje, zato je tudi med napadom stalno pošiljal poročila. Ker je bil

določen čas za napad ob enajstih ponoči, je zadnje poročilo, da je zasedel položaje poslal malo pred določeno uro. Cirilova četa bombašev je tudi že dosegla prostore pred prvimi hišami Svetega Križa in samo še čakala na povelje za napad. Ko smo prejeli poročila zavarovalnih bataljonov in čet, smo bili na robu ceste za Cirilovo četo komandant brigade Dermastja, Jaka Avšič, komisar Ravbar in jaz. Po raportu kurirjev je komandant brigade ukazal napad in bombaši Cirilove čete so prešli potok Sušico, ki teče skozi Sveti Križ in že so zaropotala strojnice. Bombaši so zavzeli prve hiše v vasi s prvim nalletom, sledil pa jim je bataljon, ki je začel obkoljevati belogardistično postojanko. Tudi štab brigade je prešel potok in se naselil v že zavzete hiše vasi. Ciril se je s svojimi borci prebil do bunkerjev pri cerkvi, do župnišča in Prosvetnega doma, nato pa se je prvi s klicem »Na juriš!« pognal proti zadnjim trem hišam, ki so jih še držali belogardisti. Pokanje bomb, regljanje strojnic in rezki rafali mitraljezev so odmevali v megleno noč in že so se bombaši pretolkli do cerkve in do Prosvetnega doma. Belogardisti so odgovarjali z mitraljezi in ročnimi bombami, najmočnejši odpor pa so nudili iz gasilskega doma, ki stoji pomaknjen iz vasi. Po enourni borbi je gasilski dom padel. Zavzeli so ga borci drugega bataljona, ki so podpirali Cirilovo četo, ki se je medtem prebila v sredo vasi in začela napadati Prosvetni dom in cerkev. Ker so belogardisti pričakovali pomoč iz Kostanjevice, računali pa so tudi na pomoč Nemcev, so z izpadi skušali odbiti napade Cirilovih bombašev in marsikateri je obležal pred domom še preden je mogel dvigniti puško za strel. Skušali so prodreti iz našega obroča na desnem krilu, a ko so jih naši borci odbili, so se zatekli v cerkev za glavna vrata in v zvonik. Cirilovih bombašev niso mogli zadržati. Še pred svitom so vdrli v cerkev in kolikor jih ni padlo, so pobegnili preko zadnjih vrat v Prosvetni dom. Bombaši so se povzpeli v zvonik in iz zvonika obstreljevali in metali bombe na župnišče in na Prosvetni dom, kjer so ostali dobro zabunkirani belogardisti.

Ves čas napada je bil v Svetem Križu tudi tovariš Jaka Avšič, ki je bodril borce, posebno še Cirilovo četo in jim dajal nasvete, kako naj napadajo in kako naj se zavarujejo, da jih ne bodo zadele sovražne krogle ali bombe. Ciril sam ga je opozarjal, da naj se pazi, saj je edini od višjih častnikov bivše kraljevske vojske prišel med slovenske partizane in jim z na-

sveti in vojaškim znanjem pomagal ves čas borbe z okupatorji. Tudi jaz sem ga opozoril, a me je zavrnil, da moramo pohiteti z uničenjem postojanke, ker se lahko zgodi, da bi v megli Nemci obšli Duletov bataljon in padli borcem v Svetem Križu za hrbet. Celo v zvonik cerkve se je podal in začel navduševati borce, da bi razbili streho Prosvetnega doma z bombami in pospešili predajo belogardistov, saj je v času borbe padlo ali bilo ranjenih že skoraj polovica njihovih branilcev. Še med borbo so intendanti pobirali po hišah, v katerih so prej bili belogardisti, hrano in drugo, prav posebno pa so skrbno pregledali cerkev, ker smo vedeli, da belogardisti po navadi v kakih skritih kotih kapelic ali zakristij urejajo svoja skladišča za hrano, orožje in strelivo. In res, za oltarjem v cerkvi so našli skladišče streliva, nekaj pušk in velike količine najraznovrstnejše hrane. Tudi ambulanto so imeli belogardisti kar v cerkvi, kjer so prevažovali svoje ranjence. V cerkvi je obležalo tudi nekaj belogardistov, ki pa jih niso imeli časa odnesti s seboj, ko so se umaknili v Prosvetni dom.

Že ponoči so poskušali Nemci prodreti preko Krke po mostu proti Svetemu Križu, a so jih naši odbili, ko pa se je proti peti uri zjutraj začelo daniti, so naši opazili, da se onstran Krke zbirajo močnejše nemške sile, ki bodo prav gotovo skušale prodreti skozi naše vrste in priti na pomoč obleganim belogardistom.

Intendanti so hiteli s pobiranjem hrane in drugega materiala in ga že odvažali iz Svetega Križa, pa tudi iz cerkve so pobrali vse razen francoskih pušk »fiziolovk«, kakor smo jih imenovali partizani in francoskega streliva, ki ga nismo mogli uporabljati, pobrali pa so tudi živino in z vsem skupaj krenili v Gorjance. S strelivom za francoske puške je Ciril s svojimi borci razstrelil dohod do notranjosti Prosvetnega doma in že skušal zavzeti dom, ko smo zaslišali močno streljanje že na naši strani Krke, ker so se Nemci polastili čolnov in prešli reko Krko ter bočno začeli napadati Duletov bataljon. Del Nemcev se je spustil v borbo z našimi pri mostu, glavnina pa je obšla naše zasede in že prišla do prvih hiš v vasi. Prva naša patrola je podrla dva Nemca, a Nemci so se takoj zbrali in udarili na naše. Tovariš Avšič je opazil, kaj se dogaja in ukazal, da naj se naši borci spuste v boj z Nemci, a gosta megla, ki se je spuščala vse do zemlje, nas je ovirala, da nismo mogli z vso silo pasti na premikajoče se postave, ker nismo

razločili, ali so Nemci, ali so naši. Položaj je postal nejasen, naši borci so začeli zapuščati položaje okoli utrjenega Prosvetnega doma in v zadnjem trenutku je komandant brigade ukazal, da naj borci zapuste svoje položaje in se umaknejo. Tudi komandir Ciril je moral povleči iz borbe svoje bombaše in med belogardisti je zavladalo veliko navdušenje, ko so videli, da so jim prišli na pomoč Nemci. A njihovo navdušenje se je kmalu poleglo, ko so spoznali, koliko žrtev so imeli ob našem napadu.

Brigada se je v redu umikala iz Svetega Križa proti Šutni. V borbah smo imeli tri mrtve in pet ranjenih. Ko smo prišli v gozd pri Šutni, so se naši obveščevalci vrnili proti Svetemu Križu, da bi od tamošnjih ljudi zvedeli o dejanskem stanju po našem napadu. Ugotovili so, da je prišlo postojanki v Svetem Križu na pomoč okoli 500 dobro oboroženih Nemcev, da so Italijani najmanj trikrat številčno močnejši na kamionih hiteli iz Kostanjevice. Zvedeli so tudi, da so potem Italijani naložili na kamione ranjene in preostale belogardiste, pobrali kmetom, kar je ostalo od nas in se vrnili proti Kostanjevici, Nemci pa so se vrnili za svojo mejo. Tako je nekdanja belogardistična postojanka v Svetem Križu ostala brez posadke in naše patrole so se poslej lažje pomikale po tem sektorju.

Od sto belogardistov je ostalo živih okoli 30, pa še ti so bili skoraj vsi ranjeni, pa tudi pol Prosvetnega doma je pogorelo po napadu Cirilovih borcev.

Ko se je brigada okrepčala in odpočila, je ponoči krenila mimo Kostanjevice in Pleterij do Tolstega vrha, pred vasjo Gaberje pa se je ustavila in se pripravila na krajši počitek.

Italijani, ki so mislili, da se je tu ustavil le manjši Dolenjski odred, ker so opazili naše patrole in niti najmanj niso slutili, da se je ustavila brigada, ki je napadla Sveti Križ, so skupaj z belogardisti prodirali proti Tolstemu vrhu po vinogradniških stezah. Naša brigada, ki je počivala, je bila razmeščena tako, da ji sploh ni bilo treba zavzemati borbenih položajev. Ležali so ob nasadih trte na robu gozda, ki se vleče vse od Tolstega vrha do Gaberja. Vse patrole so se vrnile v sestav brigade in prihajajoči Italijani in belogardisti so bili prepričani, da so to patrole Zahodno-dolenjskega odreda, ki se umikajo pred njimi, zato so še bolj brezskrbno hiteli za njimi.

Ko pa so prišli do naših položajev, smo udarili po njih. Borba se je vlekla od poldne pa do poltretje ure popoldne.

Padlo je 20 belogardistov in Italijanov, dva belogardista pa smo zajeli živa. Ko so pobrali mrtve in ranjene, so se umaknili, proti večeru pa so že Italijani tolkli proti nam iz svojih topov v Novem mestu. Ker smo bili namenjeni v Rog, kjer bi pustili ranjence, smo krenili proti Semiču in potem oddali ranjence v sprejemni bazi bolnišnice, ki je bila na Rogu. Bolnišnica je imela več takih sprejemnic, kjer so posamezne partizanske enote puščale svoje ranjence.

Ko smo oddali ranjence, smo krenili proti Jugorju, kjer je brigada dobila ukaz, da zavaruje hrbet XIII. hrvaški brigadi in Dolenjskemu odredu, ki sta se pripravljala na napad na belogardistično postojanko Suhor pri Metliki. Tu so Italijani ustanovili prvo belogardistično postojanko v Beli krajini po njihovih ofenzivah. Naša brigada se je ustavila v Jugorjih na Gorjancih in čakala na ukaz, kdaj bo zaprla cesto iz Novega mesta proti Metliki. Med potjo so intendanti poskrbeli za zadostno zalogo hrane.

19. novembra je prišel kurir XIII. hrvaške brigade, da naj zapremo poti iz Novega mesta čez Gorjance in da naj nikogar več ne spustimo v Belo krajino.

Že naslednji dan, to je 20. novembra je brigada zaprla vse poti iz Novega mesta čez Gorjance proti Metliki. Z glavnino brigade sem ostal v Gorjancih pri Jugorju in borce razmestil vse do Semiča. En bataljon je zaprl poti iz Dolenjske proti Semiču in se nastanil v neposredni bližini Semiča. Zahodno-dolenjski odred pa je zavaroval poti iz Metlike; bili so v tem odredu tudi bombaši, ki pa so se priključili XIII. hrvaški brigadi in bili odrejeni, da bodo sodelovali v napadu.

Belogardisti v Novem mestu so takoj po naši blokadi cest in poti zaslutili, da pripravljamo napad na njihovo postojanko na Suhorju, zato so skušali priti čez Gorjance in vzpostaviti stike z obkoljeno postojanko. Ko pa so opazili ob cesti na vrhu Gorjancev naše zasede, so se vrnili v Novo mesto ne da bi izstrelili en sam strel iz svojih pušk.

Vse priprave za napad so bile končane že 24. novembra. Medtem je Cankarjeva brigada počivala v svojih zasedah, bila pa je ves čas pripravljena, da bi odbila sovražnika, če bi skušal prebiti našo blokado in hiteti na pomoč svojim na Suhorju. V brigado pa je vstopilo tudi precej novih borcev iz belokranjskih vasi, tako da se je tudi številčno brigada precej povečala.

Napad na Suhor je bila prva večja akcija sodelovanja med slovenskimi in hrvaškimi partizani, ki jo je vodila Dolenjska operativna cona. Komandant cone je bil tovariš Dermastja, komisar Jože Nose-Špan, ki se je vključil v naše vrste že leta 1941. V operativno cono Dolenjske so bile vključene enote: Cankarjeva in Gubčeva brigada, Zahodno-dolenjski in Vzhodno-dolenjski odred. XIII. udarna hrvaška brigada je imela svoje stalne položaje v bližini slovenskih mejá, nekako na sektorju Zagreb—Samobor. Tako se je vključila tudi v akcijo za uničenje belogardistične postojanke na Suhorju po navodilih Glavnega štaba Slovenije.

V smeri proti Metliki so ceste in poti zavarovali borci Zahodno-dolenjskega odreda, le bombaši so odred zapustili in se priključili hrvaški brigadi.

Že pred napadom na postojanko so skušali belogardisti z izpadi iz postojanke, a ker niso uspeli, so začeli hiteti z utrjevanjem postojanke.

25. novembra je pričela XIII. hrvaška proletarska brigada z napadom. Ves dan so se oglašali mitraljezi, pa tudi bombaši so se približevali utrjeni postojanki. Prava borba pa se je vnela okoli 10. ure zvečer. Belogardisti so se utrdili v župnišču, v cerkvi in v šoli, ki so jih obdali z bunkerji. Vso noč so sledili napad za napadom, proti jutru pa smo opazili, da je postojanka v plamenih. Borci, ki so bili v zasedah, so se pričeli veseliti, pa tudi prebivalci Bele krajine so bili zadovoljni, saj so mislili, da je naša zmaga tudi njihova zmaga in da odslej naprej ne bodo belogardisti več ustanavljali svojih postojank v njihovi deželi.

Tudi v Jugorjih smo 26. novembra zjutraj opazili ogenj. Borba je za čas ponehala, ker so se naši morali zaradi osvetljevanja od plamenov umakniti, ker bi bili drugače odlične tarče za obkoljene belogardiste, ki se niso hoteli predati. Z ostrim streljanjem so držali od svojih postojank naše borce in skušali ogenj pogasiti. Toda ni jim uspelo. Okoli šeste ure zjutraj je ogenj še bolj vzplamtel in v Jugorjih smo rekli, »zdaj pa še zidovje gori«.

Okoli poldnevne ure zjutraj je prišel s položaja pri Suhorju kurir XIII. brigade s sporočilom, da bo postojanka vsak čas uničena in da bodo poslali sporočilo, kdaj lahko zapustimo svoje položaje. Ker pa smo dobili tudi sporočilo, da se iz Novega mesta približuje sovražna kolona, smo se pripravili za

borbo. In res, okoli osme ure zjutraj se je vnela v vznožju Gorjancev borba z belogardisti, ki so se pripeljali na 15 kamionih. Zaradi njihovega močnega pritiska smo se po enourni borbi umaknili do Jugorja in zasedli nove položaje. Ko smo zavzeli položaje in čakali novih napadov belogardistov, smo dobili sporočilo, da je postojanka na Suhorju uničena, da zdaj gorijo le še ostanki cerkve in šole in da že odpeljujejo opremo in orožje, pa tudi ujetnike proti Gorjancem. Ker so tudi oni slišali streljanje z naše strani, so z odvažanjem zaplenjenega materiala pohiteli, štab cone in akcije na Suhor pa sta izdala ukaz, da naj se zaradi prevelikega pritiska belih umaknemo na nove položaje.

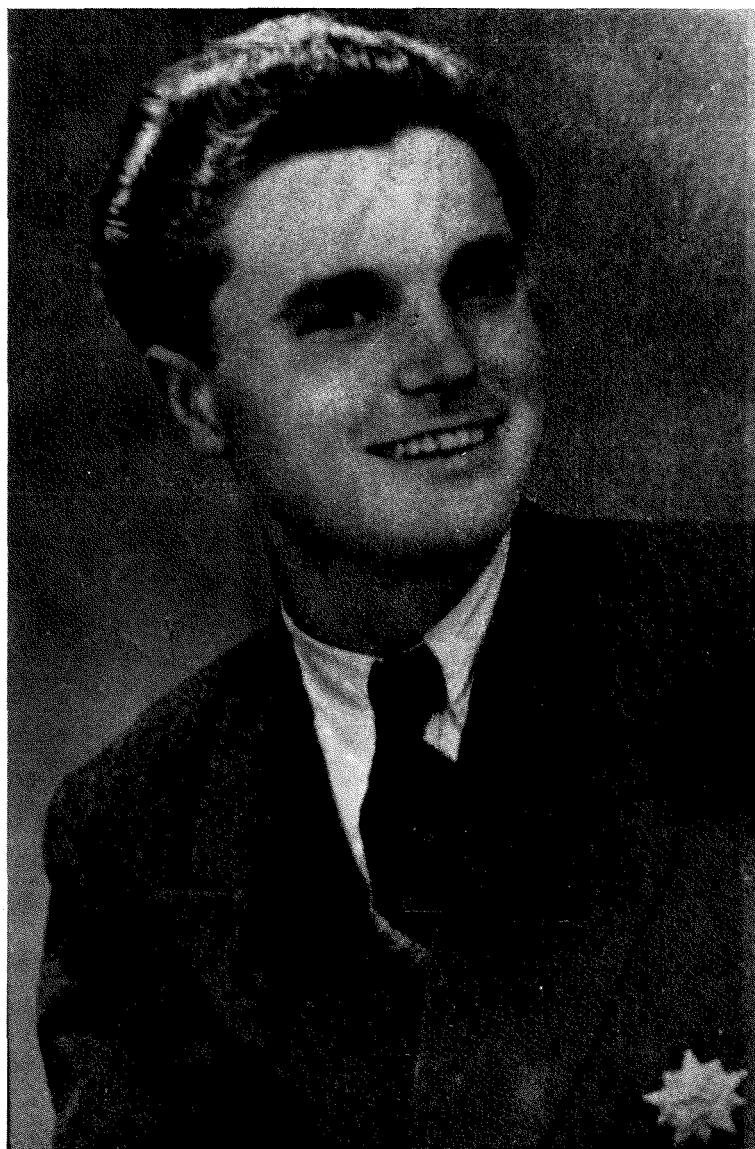
Beli so se ojunčili, ker so mislili, da bežimo pred njimi. Še bolj vneto so nas pričeli napadati. Prodrli so do nad vasi Jugorje, kjer smo jih spustili v jarek pred vasjo in tako so prišli pod naše mitraljeze.

Tudi pri Semiču se je vnela borba, ki se je razbesnela na vse strani. Precej belih je obležalo na čistinah.

Ko so padli pri Jugorju beli pod naše mitraljeze, sem stal poleg mitraljezca na parobku njiv, ki je ležal za težkim mitraljezom italijanskega izvora. Mitraljez mu je zatajil. Skočil sem k njemu, na hitro popravil mitraljez in že izpraznil tri šaržerje na bežeče belogardiste, ki so bežali nazaj proti Gorjancem. Kar jih ni pokosil moj mitraljez, so jih pokosile puške borcev. Tako smo ustavili njihov prodor in jih odbili. Regljanje strojnic in streljanje pušk smo slišali od vsepovsod okoli nas, celo od Kolpe, Metlike in Črnomlja. Polovico Bele krajine je bilo v bojnem metežu, le na Suhorju je utihnilo vse, le kdaj pa kdaj se je zaslišala eksplozija zadnjih ostankov streliva, ki je izgorevalo v ruševinah belogardističnega oporišča na Suhorju.

Pri Jugorju je padlo okoli 30 belogardistov, še več je bilo ranjenih, na Suhorju je bilo ubitih okoli sto belogardistov, ki so ostali v zgoreli postojanki, okoli 70 belogardistov in nekaj Italijanov pa je XIII. divizija odpeljala s seboj na hrvaško stran Gorjancev v smeri proti Zumberaku.

Ko nam je štab cone naročil, da lahko pustimo Italijanom in belogardistom prosto pot, da si bodo ogledali uničeno postojanko na Suhorju, smo se nedaleč od Zgornjega Jugorja umaknili v gozd. Brigada je šla za menoj, le puškomitraljezec je ostajal malo za nami kot pobočnica. Ko smo 26. novembra

Eden četnih komisarjev Tomšičeve brigade

V razgovoru s komisarjem N. Šilihom

okoli enajste ure prišli na določeno zbornο mesto, je tam bil tudi že bataljon, ki se je umaknil iz Semiča čez cesto Novo mesto—Suhor.

Med borci je zavladalo veliko navdušenje in nič kaj radi niso zapustili položajev, saj jih je bilo skoraj polovica domačinov iz Bele krajine, ki so ugovarjali:

»Belokranjci smo, še enkrat jih našgimo, da si bodo zapomnili, kaj je Bela krajina!«

A ukaz štaba smo morali izpolniti, kajti tudi borci iz zased in Cirilovi bombaši, ki so se vrnili v sestav brigade, čeprav je od njih eden padel, dva pa bila ranjena, niso nič kaj radi odšli na nove položaje.

Že naslednjega dne smo zvedeli okoli poldne, da se iz Novega mesta pomika kolona belogardistov in Italijanov, pa tudi kolone iz Semiča, Črnomlja in Metlike. Mi smo med tem že posedli nove položaje, s katerih smo jih iznad Jugorjev opazovali, jih po malem obstreljevali s težkimi mitraljezi, da so lahko le počasi in previdno prodirali proti Suhorju. Ko pa jim je prišla na pomoč še motorizirana kolona Italijanov s tanki, smo se zaradi njihove premoči počasi umikali proti Gaju. Čeprav smo pred mesecem dni sklenili, da ni sile, ki bi nas primorala spet kdaj v Gaj, smo bili zdaj ponovno v Gaju, a vendar ne lačni kot prvič, saj smo s seboj pripeljali dovolj hrane tudi če bi bili za več dni odrezani od Bele krajine.

Ko so Italijani in belogardisti prodrli do Suhorja, so našli le pogorišče. Tudi večina domačinov je že med borbo zbežala ali v sosednje vasi ali pa proti Žumberaku.

Po dveh dneh so se Italijani in belogardisti vrnili na svoje izhodiščne postojanke ne da bi poskušali s kakimi večjimi izpadi proti našim položajem, ki so se razprostirali vzdolž Metlike do Jugorjev in ob Gorjancih na belokranjski strani v dolžini okoli deset kilometrov.

Suhor je ostal prazen, v Beli krajini belogardisti niso imeli zaledja, pa tudi novačenja niso uspela. Bela krajina, ki je bila zibelka partizanskega gibanja, je ostala zvesta svojim borcem in odločna v borbi za svobodo slovenskega naroda. Brigada je ostala dva dni na položajih na sektorju Gaja, počivala a vendar čakala v pripravljenosti, če bi nas napadli Italijani in belogardisti, ki so prišli do Suhorja. A pogled na razbito in požgano belogardistično postojanko jim je zadušil vse veselje, da bi se spustili z nami v borbe.

Kakor sem slišal kasneje v štabu cone, je XIII. proletarska hrvaška brigada imela ob napadu precejšnje žrtve. Dvajset borcev je padlo v jurišu, trideset ranjencev pa so prepeljali v bolnišnice na Rogu.

Med bivanjem v Gaju smo dobili sporočilo, da je na poti k nam skupina tovarišev iz južnih krajev, ki jih je po zamisli Vrhovnega komandanta poslal v Slovenijo Vrhovni štab NOV Jugoslavije, da bi se med borci utrdilo bratstvo in edinstvo.

Petnajst jih je bilo v skupini, ko so prišli 5. decembra 1942 v Gaj. Snega je bilo obilo, tudi mraz ni ponehal. Bili so mladi, polni zdravja, visokih postav, na glavah so imeli titovke. Bili so brez činov, saj jih do tega časa še nismo poznali. Mi smo imeli samo položajne značke. Pri nas so ostali en dan, da so se posušili, okrepčali in naspali, drugo jutro pa jih je conski kurir odpeljal proti Glavnemu štabu Slovenije, ki je bil v Rogu. Glavni štab jih je razporedil v operativne enote v pomoč vodilnemu kadru.

Po počitku v Gaju je Cankarjeva brigada odšla na Planino nad Semičem, ker se je nameravala dalj časa zadrževati v Beli krajini. Še isti dan, ko smo prišli na Planino, je prišel kurir in mi prinesel ukaz, da se moram takoj javiti komandantu Glavnega štaba Slovenije. Poslovil sem se od tovarišev z obljubo, da se bom čimprej vrnil, saj nisem niti slutil, da je bila pot iz Gaja do Planine moja zadnja pot s Cankarjevo brigado.

Vso pot sem razmišljal, zakaj moram v Glavni štab, ko pa sem se javil komandantu Matiji Mačku-Posavcu, sem mu poročal o svojem delu v Cankarjevi brigadi. Samo nasmejaj se mi je, mi položil roko na ramo in rekel:

»Nazaj v Tomšičevo greš, si zadovoljen?«

»Z veseljem, saj so tam moji stari tovariši!«

Potem pa mi je povedal, da se je brigada zabila v gozdove okoli Brezove rebri v Suhi krajini, da nameravajo tam prezimiti in da so najbrže pozabili, da so oni prva udarna enota v Sloveniji. Postavljajo barake, njihove patrole lovijo belogardisti in jih uničujejo, da je borbena sposobnost brigade na kraju in da večkrat celo bežijo pred belogardisti.

»Tomšičeva te pogreša!« mi je še rekel, mi stisnil roko v slovo in se še enkrat nasmejaj.

6. decembra sem bil še v Cankarjevi brigadi na Planini, drugi dan, 7. decembra sem bil v glavnem štabu, 9. decembra pa sem se spustil v dolino pod Gorjance iz Glavnega štaba,

ki je bil v Štalah na Rogu, že naslednji dan pa sem bil na Tolstem vrhu in prišel do čete Dolenjskega odreda, ki je že isti večer prešla reko Krko in nato v gozd pod Trebelnim, kjer je bilo taborišče Gubčeve brigade. Ko sem prišel v štab brigade, sem se javil komandantu brigade tovarišu Novljanu in mu povedal, da se vračam v Tomšičevo brigado. Prosil sem ga, da bi mi dodelil spremstvo, on pa mi je odvrnil:

»Se bova že še zmenila, da bo vse v redu,« nakar me je odpeljal v kuhinjo in mi predstavil kuharja Lazo, na katerega je bil ponosen. Ko sem se najedel, sva šla v vas Trebelno, nekako pol ure od taborišča brigade, ki jo je on zavzel s svojo brigado. Med potjo mi je pripovedoval o Tomšičevi brigadi, o pogovoru s komandantom Glavnega štaba, da je najbolje za brigado, če se vrnem v njo, povedal pa mi je tudi, da je v bližini taborišča brigade belogardistična postojanka Ajdovec. Še več, ponudil se mi je, da me sam pospremi do Brezove rebri, odkoder bom že našel pot do svojih. Ko je prišel kurir v Trebelno, ga je poslal po patrolo in mu naročil, da naj prinesejo tudi puško in puškomitraljez. Vkljub temu, da sem hodil do Gubčeve vso noč, sva s tovarišem Novljanom nadaljevala pot kar podnevi. S seboj je vzel dve trojki. Trojka s puškomitraljezom je hodila pred nama. Najprej smo prišli do vasi Češnjice, kjer je imel sestanek s tamošnjimi aktivisti, s katerimi je bil dogovorjen, da bo prišel po deseti maši pred cerkvico.

Še pred koncem maše sva prišla na dogovorjeno mesto. Patrola, ki naju je spremljala, se je umaknila za cerkev, da jih ljudje ne bi takoj opazili. Tovariš Ambrožič-Novljan je šel pred cerkvico, za njim sem šel tudi jaz in samo gledal sem, kaj se bo zgodilo, ko bodo ljudje prišli od maše. Ko so se odprla vrata, je prišlo iz cerkvice med drugimi nekaj moških, ki so se rokovali s tovarišem Novljanom. Predstavil jim je tudi mene, nato pa je stopil na občinski oklicni kamen in začel govoriti ljudem o naši borbi za svobodo slovenskega naroda, o Osvobodilni Fronti, o zavajanju Bele garde slovenskih fantov in mož na stranpota, pa tudi, da bo naša vojska neusmiljeno preganjala in uničevala ne samo okupatorske vojake, temveč tudi domače izdajalce. Tovariš Ambrožič je bil pred vojno prosvetni delavec v Črmošnjicah, zato je znal čisto drugače govoriti in prepričevati ljudi kot jaz, ki sem si v Španiji pridobil le vojaške sposobnosti. Ko pa je nehal govoriti on, so

ljudje hoteli, da bi jim govoril še jaz. Branil sem se, saj sem vedel, da ne bom znal, kaj prida povedati, a ko me je prijel za roko še tovariš Novljan in mi rekel: »Moraš, Daki, ne gre drugače!« me je začela spreletavati vročica, izpod titovke pa mi je tekel pot po čelu. Končno sem spregovoril »Tovarišice in tovariši! Borili smo se, borimo se in borili se bomo, dokler ne bomo pregnali sovražnikov iz naše zemlje!« To je bil moj prvi javni govor in ob tej priliki sem se spomnil mojega nevednega razgovora z nekim študentom, ko sem bil namestnik komandanta Cankarjeve brigade.

Ko sem stal z namestnikom komisarja tovarišem Jožetom Borštnarjem pred štabom brigade, je prišel mimo naju borec, ki je bil precej neroden. Vprašal sem ga, kaj je, on pa mi je odgovoril, da je študent univerze. Bil sem nataknen in sem ga zavrnil:

»V kateri razred hodiš, mi povej, kaj me briga univerza!«

Borštnar se je moji nevednosti zasmejal in jaz sem zaslutil, da sem ga polomil, zato sem se zadrł še enkrat:

»Tu si v partizanih. Glej, da boš dober borec! Jaz sem moral biti v Španiji vse: borec, mitraljezec, artilerist, kurir, motorist, vozač kamiona, topov... Glej, da se znajdeš!«

In še po vojni sva se z Borštnarjem smejala, ko me je spomnil na dogodek med vojno.

Ko sva se še pogovorila z ljudmi, ki so ostali z nama še nekaj časa po najinih govorih, sva se poslovila od njih in odšla proti cesti, ki vodi iz Trebnjega v Mirno peč, patrola pa se je pritajila, a kmalu sva opazila, da sta obe trojki za nama v varni razdalji in da ena trojka hiti v predhodnico.

Med potjo nisva veliko govorila, pa tudi oprezna sva morala biti, saj so nas ljudje opozorili, da je tu okoli vedno polno belogardističnih patrol. Ko sva prišla nad predor pri Mirni peči, sva prečkala cesto, potem pa sva hodila že bolj sproščeno. Pričel mi je pripovedovati, da namerava napasti Ajdovec, da pa računa na pomoč Tomšičeve brigade. Razlagal mi je, da je skrajni čas, da uniči to belogardistično postojanko in da bo moja naloga, da bom z brigado zavaroval ceste proti Novemu mestu, Straži in Žužemberku in da je šel z menoj samo zaradi tega, da si bova skupaj ogledala to izdajniško gnezdo.

»In kdaj boš napadel Ajdovec?« sem ga vprašal, on pa mi je odgovoril:

»Čez nekaj dni. Brigada se že pomika za menoj iz Trebelnega.«

Ne da bi kaj pomišljal, sem mu odgovoril:

»Dobiš me na Brezovi rebri z brigado!«

Predno sva se poslovila, mi je še rekel:

»Daki. Takoj potegni iz hoste brigado in pojdi v vas, da bodo borci oživel. Kdaj pa kdaj pa mi po patroli pošlji kakšna sporočila.«

Stisnil mi je roko in odšel. Snega je bilo do podkolena, ko sem gledal za njim. Bilo je okoli tretje ure, ko mi je izginil izpred oči, in že okoli četrte ure popoldne sem mimo zadnjih hiš Brezove rebri zavijal v gozd, kjer sem zagledal partizansko stezo v snegu pod hišami. Čeprav sem potoval od Štal v Gorjancih preko reke Krke in Trebelnega vse do Brezove rebri in med vsem tem časom skoraj nisem počival, me tudi slaba pot ni motila, da ne bi z veseljem pričakoval trenutka, ko bom zagledal svoje stare tigre in se spet vključil v Tomšičevo brigado. Tudi opazke komandanta Glavnega štaba tovariša Matije Mačka in pozneje še tovariša Ambrožiča, da brigada ni več taka kot je bila prvi čas svojega obstoja, mi niso kratile zadovoljstva, da se vračam med najboljše borce, kar sem jih srečal do sedaj. Na robu gozda sem srečal patrolo, ki me ni ustavljala, saj so me vsi poznali in klici »Daki, greš k nam?« so me zbudili iz premišljanja, saj sem med drugimi glasovi spoznal tudi Tigrov glas.

»Da, Tiger, vračam se k vam!« sem mu odgovoril, ko pa sem opazil, da je z njim v patroli tudi Sulo, bi skoraj od veselja zavriskal. Stari tigri so še živi, me je prevzelo, a takoj sem se zresnil in jim očital, da so neprevidni, da so me spustili tako blizu, čeprav sem bil sam.

»Spoznali smo te, Daki. Samo ti si lahko tako neustrašen, da se upaš ob belem dnevu sam po poteh, kjer je polno belogardistov. Če bi te dobili, bi te ubili!« so mi ugovarjali, da bi me pomirili, jaz pa sem se nasmejal svojim starim tovarišem, jim pokazal puško in rekel:

»Tudi jaz sem oborožen, ne samo oni!«

Dasi premočen in lačen, se mi ni mudilo v taborišče. Začel sem jih vpraševati, kako kaj živijo, kaj delajo, a Sulo in Tiger mi nista znala, ali pa nista hotela odgovarjati. Le pojecljavala sta in med drugim spet vprašala:

»Daki, ali greš res k nam? Ali boš ostal pri nas?«

»Da!« sem ozko odgovoril. Tiger je zaskočil svoj mitraljez in ga vrغل preko rame, me neodločno pogledal in mi rekel:

»Daki, z nami je slabo. Vse hudič jemlje. Delamo barake kakor da bomo čez zimo oglarili.«

Spet sem se zasmeljal, a tovariši v patroli niso razumeli mojega smeha, saj niso vedeli, da je konec poležavanja in graditve barak, da bomo kaj kmalu krenili v borbe skupaj z Gubčevo brigado.

»Kakšni partizani pa ste? Ste na borbe pozabili?« sem jih vprašal in takoj nadaljeval:

»In kar pet vas je v patroli tako blizu taborišča?«

Iz njunih jecljavih odgovorov sem zvedel, da belogardistične patrole prihajajo vse do gozda, v katerem gradijo barake za prezimitev brigade, da vsak dan pade kdo od borcev, ki odhajajo na patrolne obhode. Da gre na prehranjevalne akcije kar cela četa in zadnjič se je morala celo umakniti iz Brezove rebri, ko so naleteli na belogardiste.

»Kakšen pa si? Ali se tudi umivate ne več, odkar ste se tu zabubili?« sem ga vprašal, pa mi je Sulo takoj odvrnil:

»Sneg je, nimamo vode!«

Opazil sem, da ni v zadregi samo on temveč tudi ostali tovariši patrole, zato sem jim povedal, da ne bodo spali vso zimo, da bodo spet zapeli mitraljezi, da se bodo cevi pušk spet ogrele in kakor v en glas sem slišal njihov odgovor:

»Kakor boš ukazal, tako bo!«

»Gremo, fantje! Utrujen sem, pa tudi sestradan!« sem jim še rekel in krenili smo proti taborišču. Med potjo smo se pogovarjali o marsičem in zvedel sem, da borci prav neradi gradijo barake, da so že siti poležavanja in nadlegovanja belogardistov, ki se šopirijo okoli in okoli njih in da so prepričani, da bo v brigadi spet po starem, ko sem se vrnil med nje jaz.

Po dobri četrt ure hoda sem prišel v taborišče, šel v štab brigade in povedal, da me pošilja komandant Glavnega štaba, da prevzamem spet svoj položaj namestnika komandanta brigade. V štabu sem se počutil bolj vsiljivec kot dobrodošel, a ko sem začel gledati skozi okno borce, ki so podirali smreke, jih obtesovali in postavljali veliko barako, v kateri bi lahko prebivalo vsaj dvesto borcev, sem se počutil kot da bi prišel med gozdarje, ne pa med borce. Komandant brigade je bil tedaj tovariš Dušan Majcen-Nedeljko, komisar Niko Šilih,

komisarka bataljona je bila tovarišica Mica Šlandrova, intendant pa Cure-Puterle. Šlandrova mi je ponudila domače žganje. Le srknil sem ga, potem pa sem šel med borce, ki so postavljali barake.

Dušan Majcen-Nedeljko je bil rojen Ljubljčan, študent, ki je prišel v partizane že leta 1941 in bil več časa komisar, v času napada na Ajdovec pa je opravljal posle komandanta Tomšičeve brigade. Zaradi svoje strogosti in tudi preostrega odnosa do borcev med borci ni bil preveč priljubljen. Po vojni je odšel v SSSR, kjer tudi sedaj živi.

Niko Šilih-Boris Nikič je bil doma iz Novega mesta. Bil je eden prvih organizatorjev OF v Novem mestu, član partije in se je zaradi prevnetega in izpostavljenega dela v mestu in okolici moral umakniti pred okupatorjem in domačimi izdajci v partizane. Centralni komitet in Glavni štab sta ga imenovala za komisarja brigade.

Cure-Franc Puterle, vedno nezadovoljen intendant, ki je vedno negodoval, kadar se je brigada ustavila v krajih, kjer ni bilo mogoče dobiti dovolj hrane za vso brigado, še prav posebno pa je bil nezadovoljen, ko je brigada začela graditi barako v gozdu pri Brezovi rebri, ker je dobro vedel, da mu bo nemogoče vso zimo dobivati iz bližnje in daljne okolice dovolj vsega za pomehkuženo brigado, kakor jo je začel imenovati po večnih izmikanjih spopadov z belogardisti in Italijani.

»Glej, Daki gre!« je šel glas od borca do borca.

»Daki je spet v naši brigadi!« so govorili, skoraj vpili. Pozdravil sem se z vsemi, ki sem jih poznal še od prej, nato pa sem se vrnil v štab in jim povedal, da bomo v kratkem napadli Ajdovec skupno z Gubčevo brigado, ki je že na pohodu proti Ajdovcu. Bil sem utrujen, zato nisem več dolgo govoril o predvideni akciji. Legel sem na smrečje poleg štabnega šotor in zaspal. Spal sem vso noč in šele okoli osme ure sem se prebudil, oziroma so me prebudile žage in sekire borcev, ki so postavljali barako. Ko sem se nahanil in napil čaja, nisem šel v štab, temveč med borce, ki sem jih opazoval s smehom na obrazu. Ko sem jih vpraševal, zakaj se ne umivajo, da so kot zamorci in polni uši kot cigani, mi nihče ni ugovarjal, a takoj sem spoznal, da tudi oni že vedo, da nisem zadovoljen z njimi. Ker je bil sklican sestanek štaba, sem se vrnil v štabni šotor in jim razložil nove naloge, ki so čakale brigado v najkrajšem času. Povedal sem jim tudi, da bomo takoj prene-

hali z gradnjo barake in da se mora brigada pripraviti za pohod. Že za ta večer sem ukazal, da naj brigada zasede vas Brezovo reber, kar so v štabu sprejeli brez ugovarjanja.

Okoli ene ure je bilo kosilo. Dežurnemu sem naročil, da naj pokliče vse patrole v taborišče in to do druge ure popoldne. Malo pred tretjo uro pa sem poklical k sebi komandirja Sula in mitraljezca Tigra in jima naročil, da naj se neopažena oddaljita od taborišča vsak v svojo smer in ko se bosta oddaljila okoli pol kilometra, naj izstrelita po en rafal in odvržeta vsak po eno italijansko »paradajzerico«. Nisem jima povedal, da bomo odšli iz taborišča na položaje, omenil sem jima le, da bom preizkusil pripravljenost brigade v primeru nenadnega napada na taborišče.

Ko sta odšla vsak v svojo smer ne da bi ju opazili borci, sem hodil okoli štabnega šotorja in okoli borcev, ki so gradili barako. Nestrpno sem čakal, kdaj se bodo oglasili rafali in poki bomb in kaj bodo storili v tem trenutku borci.

Naj povem še, da sta bila v taborišču tedaj le prvi in tretji bataljon brigade, drugi pa je bil na terenu in so ga vsak čas pričakovali, da se bo vrnil.

Ko sta se oglasila rafala v gozdu in so borci začeli iskati svoje orožje, sem opazil, da so preplašeni, le nekaj starih borcev je bilo takoj na mestu in so hoteli v strelcih proti krajeva, od koder so se slišali rafali. Ne zavpil, zarjul sem:

»Brigada v zbor!« in skočil do tistih, ki so preplašeni hoteli oditi v gozd kar brez orožja, nekateri kar z lopatami, krampi, sekirami in žagami. Stari borci so negodovali, zakaj jih kličem v zbor, ko tako blizu poka, a so se le uklonili ukazu in po skoraj polurnem beganju se je zbralo okoli 250 borcev s štabom na čelu. Ko sem pregledal zbrane borce, sem videl, da so prilično še kar dobro oboroženi, le mnogi izmed njih za zimo slabo oblečeni in nekateri skoraj bosi.

Ko sem jim povedal, da je bilo streljanje v gozdu le alarm, da bi preizkusil moralo in pripravljenost brigade, so se mnogi začeli smejati, iz vrst starih borcev pa sem slišal opazke:

»Dakijevo maslo!«

Ker so prišli nekateri borci v zbor s sekirami in lopatami, sem jim ukazal, da naj zmečejo od sebe vse, kar ni za borce, da naj vzamejo le tisto orodje, ki so si ga sposodili od kmetov iz Brezove rebri, ker bomo še danes tam prenočevali. Nekateri so me gledali z nezaupanjem, celo slišal sem prišepetava-

nje, da ne razumejo, kako je mogoče, da bi šli tako blizu belogardistične postojanke, a tisti, ki so me poznali, so vedeli, da bo pač tako, kakor sem rekel.

Brezova reber je peščena vas na prisojni rebri pod Velikim vrhom, ki jo obkrožajo veliki bukovi in iglasti gozdovi, ki so bili last kneza Auersperga. Leži za hribčkom, s katerega se nudi lep razgled na Ajdovec, gručasto vas na kameniti in vrtačasti kraški planoti. Do župne cerkve v vasi vodi cesta, ki se odcepi od ceste Žužemberk—Dvor v Dvoru in pod Trebčo vasjo, nakar se odcepka spet združita pri Sadinji vasi.

V predhodnico sem poslal Sulovo — Praznikovo četo in Tigra z mitraljezom, mi pa smo predhodnici sledili v koloni po eden. Ponoči smo začeli zasedati vas Brezovo reber. Štab se je naselil po kmečkih hišah, en bataljon pa sem razmestil po položajih okoli vasi in na vrhu hriba nad vasjo. Samo ta hribček nas je ločil, da nas niso mogli opaziti iz Ajdovca, ki je bil le pol ure hoda daleč od naših položajev. Med tem je prišla v gozd blizu vasi tudi Gubčeva brigada, kar pa so vedeli le v štabu. Belogardisti so takoj zjutraj zaslutili, da se v vasi Brezova reber nekaj dogaja, ker nismo nikogar pustili iz vasi proti Ajdovcu, pa tudi nikogar več v vas, da nas ne bi izdali.

Partizanke so takoj pričele s pranjem perila in oblek, da bi očistile borce nadležnih uši. Pobrali smo po vasi vse kotle, da bi čimprej končali s prepotrebim razušanjem vseh borcev.

Ker le ni bilo nikogar iz Brezove rebri v Ajdovec, so v poznem jutru belogardisti poslali kolono okoli 50 mož v strelcih proti Brezovi vasi. Iz zasede na položaju je prihitel v štab kurir in povedal, da se iz zahodne strani približuje kolona belogardistov in da najbrže nameravajo vas obkoliti.

Naši so bili v strogi pripravljenosti. Ležali so kar v snegu. Najbolj nestrpni so bili borci v zasedi, kateri so se belogardisti približali že na dobrih petdeset metrov. Na položaju je bil ves prvi bataljon, v najbližji zasedi pa so bili trije najpogumnejši mitraljezci Tiger, Sulo in Kovač. Jaz sem bil v njihovi bližini in opazoval belogardiste, ki so lezli proti nam. Borcem sem ukazal, da ne smejo pričeti s streljanjem, dokler ne bodo dobili povelja za napad. Kmalu se je vnela borba. Belogardisti so se močno branili. Ukazal sem juriš, da si bodo belogardisti zapomnili, kdaj so se srečali s Tomšičevci. Po močnih mitraljezkih rafalnih so se borci dvignili iz zaklonišč

in se pognali proti belogardistom, ki so začeli odmetavati puške in bežati. V tem sem poklical na položaje še dve četi tretjega bataljona, ki so jih čistile naše partizanke uši, le zato, da bi videli, kako znajo oholi belogardisti bežati.

V tem spopadu je padlo 17 belogardistov, odnesli so s seboj vsaj deset ranjenih in ko so se borci vrnili v Brezovo reber, je zavladovalo med njimi res pravo partizansko borbena razpoloženje.

»Zdaj pa bo šlo spet po starem!« so govorili stari borci, njihovim željam pa so se pridružili še drugi borci, ki so že dolgo čakali, da bodo šli v borbo s sovražniki ne pa da bodo gozdarili po gozdovih in redili uši.

Ko sem bil z bataljonom na položajih in ko smo belogardiste pognali v beg, je moj kurir Sine, doma iz Ježice, še mlad fant, ki je bil tudi pomočnik mitraljezca Sula, slekel najprej padlega belogardista in se preoblekel, nato pa še belogardističnega oficirja, katerega obleko je prinesel meni, da bi se še jaz preoblekel, saj sem bil kaj slabo oblečen. Na sebi sem imel še tiste hlače, ki sem jih vzel kmetu po begu iz bolnišnice. Ko smo se vračali po končani borbi, sem se res preoblekel v obleko, ki mi jo je prinesel Sine. Komaj sem prestopil prag hiše, v kateri je bil štab, je dekle, ki je bilo prej kar prijazno z menoj, zajokalo. Sine je stopil k njej in jo vprašal, zakaj joka. Pokazala je na mene in ga vprašala, kje sem dobil ta vojaški jopič, ki ga prej nisem imel. Sine ji je s smehom na obrazu povedal, da je slekel padlega belogardista. Prijela se je za glavo in zbežala v kuhinjo. Šele pozneje sem zvedel, da sem oblekel jopič njenega padlega zaročenca.

Še bolj pa so se razživali borci, ko je patrola, ki se je srečala s patrolo iz Gubčeve brigade, povedala, da so zvedeli, da je vsa Gubčeva brigada v bližini in da se prav gotovo pripravlja nekaj večjega, ne samo zasedba vasi Brezova reber.

Dozdeva se mi — in najbrže se ne motim — da je Gubčeva brigada dobila ukaz za uničenje belogardistične postojanke v Ajdovcu od Glavnega štaba Slovenije in da je tovariš Ambrožič gotovo dobil tudi namig, da naj sodeluje pri napadu tudi Tomšičeva brigada. Ko sva se sešla s tovarišem komandantom Gubčeve brigade, mi je rekel:

»No, Daki, okoli dvajset bombašev boš gotovo našel med svojimi, ki jih boš za napad odstopil naši brigadi!«

Nisem mu odgovoril, le pokimal sem z glavo in se vrnil med svoje borce.

Ker belogardisti niso niti slutili, da je v bližini tudi Gubčeva brigada in ker so mislili, da smo prešibki, da bi se jim zoperstavili, saj so našo brigado poznali še od prej, ko je vladala med borci brezbržnost in ko so z lahkoto obvladali teren, ker so se naše patrole umikale pred njimi, so 11. decembra ponovno skušali napasti Brezovo reber. Spustili smo jih v bližino prvih hiš v vasi in deset belogardistov, ki so bili v predhodnici, je padlo že na robu vasi, drugi pa so začeli bežati proti Ajdovcu, čeprav jim je prihajala na pomoč kolona, ki je prihajala iz Novega mesta, da bi okrepila postojanko.

Belogardisti so v Ajdovcu z bunkerji okrepili svoja oporišča v cerkvi, župnišču in v Prosvetnem domu. Z lesom, kamenjem in zemljo so utrdili bunkerje, ki so jih po prvem spopadu z nami še bolj obmetali z vseh strani, da bi bili bolj varni v svojih gnezdih.

V noči od 10. na 11. december sta obe brigadi, Gubčeva in Tomšičeva, zavzeli svoje položaje in še bolj od daleč obkolili Ajdovec.

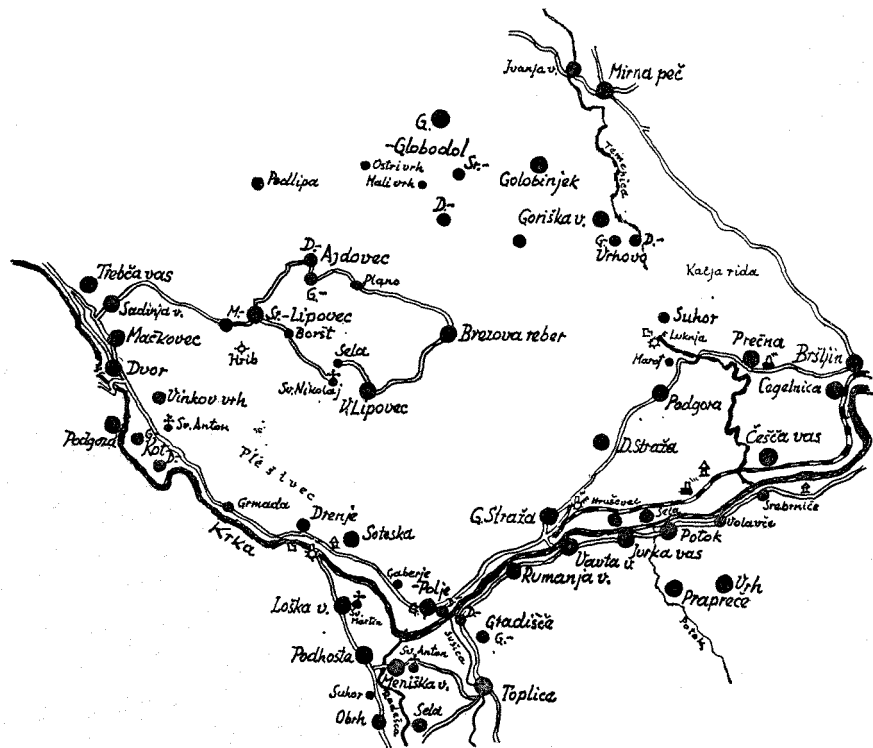
Na tem sektorju je bilo za hrano težko, prav posebno pa še zato, ker so nas kmetje gledali sovražno, saj so bili njihovi sinovi in tudi nekateri gospodarji pri beli gardi, celo v belogardistični postojanki v Ajdovcu. Da smo prišli do hrane, smo morali pričeti z rekvizicijami. Šli smo predvsem v hiše, iz katerih so bili moški pri belogardistih. In ravno v takih primerih so se naši intendantii odpočili, ker so se drugače morali povezovati z našimi terenskimi političnimi delavci in šele nato smo smeli iti po hišah nabirati hrano. Pri rekvizicijah pa smo enostavno kmete, pa čeprav sovražno razpoložene, prisilili, da so vpregli vozove, nalagali hrano, ki smo jo pobrali in jo odpeljali, kamor smo zahtevali. Vzeli smo, kar smo potrebovali in vprav tu smo rabili mnogo vsega, saj sta se na tako majhnem terenu naselili kar dve brigadi.

11. decembra so belogardisti začeli pošiljati manjše patrole v razne smeri, da bi ugotovili, kolikšna je naša moč in da bi od svojih ljudi zvedeli, kaj mi nameravamo. Pri teh njihovih izpadih patrol se nismo spuščali z njimi v borbe, le onemogočili smo jim, da ne bi zašle predaleč na območje naših položajev, kajti tako bi prehitro spoznali, da so obkoljeni.

Gubčeva brigada se je pripravljala na napad na belogardistično postojanko v Ajdovcu na vrhu hribčka v Gornjem Ajdovcu in na Frati, kjer je v gozdu postavila močno zasedo. Ko pa se je znočilo, sta se dva bataljona Gubčeve brigade začela v kolonah približevati postojanki, borci enega bataljona pa so zavarovali vse dohode proti Dobrniču. Belogardisti so jih zaslišali in takoj pričeli streljati proti bližajočim se Gubčevcem, čeprav jih zaradi teme niso mogli videti.

Napad je bil predviden za deseto uro; tako je bilo dogovorjeno na sestanku štabov obeh brigad. Toda ker so belogardisti pred tem časom začeli streljati na približajoče se jim Gubčevce, so se vnele borbe tudi med belogardističnimi zasedami pred utrjeno postojanko, posebno v 500 metrov oddaljeni vasi Preski. Naši so to njihovo zasedo uničili že s prvim napadom. V tem spopadu je padlo devet naših borcev. Ko so po enurni borbi borci Gubčeve brigade belogardiste iz Preske prisilili, da so se umaknili v Ajdovec v utrjeno cerkev in župnišče ter v Prosvetni dom, so se med svojimi spet ojunčili in začeli divje streljati in metati bombe proti našim borcem. A v napad so se pognali bombaši Gubčeve brigade, katerim se je pridružilo še dvajset bombašev iz Tomšičeve brigade. Belogardisti so se močno upirali, a naši bombaši niso odnehali, čeprav so iz cerkvenega zvonika belogardisti z mitraljezi nadzorovali vso najbližjo okolico njihove postojanke. Ko pa so bombaši prišli do drv, ki so bila zložena ob cerkvi in župnišču in jih začeli nositi k cerkvi, da bi jo zažgali, so belogardisti začeli metati ročne bombe in streljati z mitraljezom, ves čas pa so izstreljevali rdeče rakete proti nebu in klicali na pomoč belogardiste in Italijane iz bližnjih postojank. A pomoči ni bilo od nobene strani, čeprav so oblegani živeli v trdni veri, da bodo dobili pomoč še pravočasno. Okoli 2. ure po polnoči je začela goreti šola, malo kasneje se je bombašem posrečilo zažgati tudi cerkev. Belogardisti so se sicer zagrizeno branili, a naši so še odločneje napadali, saj so hoteli postojanko uničiti še pred svitom. Tudi z izpadi so poizkušali, a vsi poizkusi so zaradi čuječnosti naših propadli.

Bil sem s svojimi borci na položaju, kjer sem mislil, da je najbolj nevarno, da bi belogardisti prodrli naš obroč. Položaje, ki smo jih zasedli Tomšičevci, je že vnaprej določil komandant Gubčeve brigade Novljan, ki je napad na Ajdovec tudi zasnoval. Mi smo zaprli vse poti v smeri Novo mesto—

Straža in Žužemberk, zasedli Globodol ob robu gozda na vzpetinah proti Ajdovcu, naš tretji bataljon pa je zaprl poti Straža—Soteska in naredil zasede v Lipovcu in Skopici. Proti Soteski in proti Straži so hodile naše patrole, da nas belogardisti ne bi iznenadili, zaščitili pa smo tako hrbet Gubčevcem, ki je napadala postojanko le z dvema bataljonoma, tretji bataljon pa je zaprl dohode iz smeri Dobrava—Dobrnič, kjer je svet bolj gozdnat. In prav tu so skušali belogardisti priti na pomoč svojim v oblegani postojanki, ker so bili prepričani, da se mi ne bomo nadejali, da bi se oni upali priti proti nam iz gozda in da v gozdnatem terenu nimamo zased. A zmotili so se. Naši so jih presenetili in jih pognali v beg, okoli petnajst pa jih je obležalo že v prvem spopadu.

Na sektorju, kjer smo bili na položajih Tomšičevci so bile le bežne borbe med našimi patrolami in belogardističnimi patrolami, ki so prihajale iz Novega mesta, in to v bližini Mirne peči, a ker so jih naše patrole odbijale že iz zased, so se vračale v svoje izhodiščne postojanke. Naši položaji proti Žužemberku pa so bili opazni belogardistom, ker so se borci premikali zaradi mraza in snega kar po čistinah, a ker je bila tu glavnina brigade in so to belogardistične patrole iz Žužemberka opazile, se niso hotele zaplesti z nami v borbe, temveč so se raje vrnile v Žužemberk ne da bi priskočile na pomoč obkoljenim belogardistom v Ajdovcu.

Želel sem zapustiti svoje borce na položaju in iti pogledati, kako vodi tovariš Novljan borbe za uničenje postojanke, a ker sem vedel, da bi mi on zameril, če bi zapustil položaj, sem ostal v zasedi. Ko pa smo okoli 4. ure zjutraj opazili ogenj v Ajdovcu, smo vedeli, da so borbe pri kraju.

Po uničenju postojanke so nam bombaši pripovedovali, kakšne težave so imeli pri zažiganju utrjenih poslopij. Najtežje jim je bilo zažgati cerkev, ker je vse temeljno zidovje cerkve iz kamna. V cerkev so morali nanositi desk in drv, ki so ležale tam okoli, da se je ogenj prijel lesene opreme cerkve, a belogardisti v zvoniku niso prenehali s streljanjem, čeprav je plamen iz cerkve sikal že v zvonik. Še kar naprej je pokalo in mi smo mislili, da poka njihovo strelivo in bombe, ki so jih imeli v zvoniku. Ker smo preveč pozornosti polagali na belogardiste v zvoniku, so se nam drugi iz cerkve izmuznili in skakali od bunkerja do bunkerja, da bi se rešili. Borba je trajala vse do sedme ure, a belogardisti niso popustili, ker so še

vedno upali na pomoč. A vkljub njihovem odporu je Gubčeva brigada postojanko uničila, le trem belogardistom se je posrečilo, da so se pretolkli iz obroča in bežali v smeri proti Žužemberku. Tu pa so padli v našo zasedo. Opazila jih je naša patrola, ki je začela streljati proti beguncem, ker se niso hoteli ustaviti na njene pozive. Dva sta padla, tretjemu pa je uspelo pobegniti. Naši so uporabili proti zadnjemu ubežniku celo mitraljeze, a vse je bilo zaman. Ko smo šli po njegovi sledi, smo opazili krvave madeže, dokaz, da je bil ranjen. Svojo jezo, ker nisem mogel v Ajdovec, sem ohladil na naših mitraljezcih, ki niso znali ustaviti begunca, in bilo jih je sram, da mi niso mogli pogledati iz oči v oči, temveč so od same jeze sklonili glave in molčali.

Ko je streljanje v Ajdovcu ponehalo in smo videli le še slaboten ogenj in dim, ker so zgorevali še zadnji ostanki cerkve, župnišča in Prosvetnega doma, smo vedeli, da je s postojanko konec. Nekaj belogardistov se je predalo, nekaj jih je zgorelo, tisti, ki so se bali zaradi svojih zločinov pasti v naše roke, so se postrelili sami. Toda v zvoniku je bilo še pet živih belogardistov in dasi je bil zvonik v plamenih, se dolgo niso hoteli predati. Ko pa je ogenj že segel do lesenega ogrodja za zvonove, so začeli vpiti, da se predajo. Prenehali so streljati in naši so jim verjeli. Ko pa so prišli pod stolp, so belogardisti začeli metati bombe in eden naših borcev je bil težko ranjen in je kasneje tudi ranam podlegel. Zdaj ni bilo več milosti. Ko so belogardisti uvideli, da bodo živi zgoreli, so poskakali iz zvonika. Dva sta se ubila, eden pa si je polomil noge in se potuhnil, a ko je prišel naš borec do njega, ga je ustrelil. Tako je bilo v tej belogardistični postojanki okoli 70 belogardistov mrtvih, 10 pa ujetih, Gubčeva je imela 5 mrtvih in 15 ranjenih.

V času od 9. do 12. decembra je v borbah z nami, s Tomšičevo brigado padlo 25 belogardistov, tako da so bile njihove izgube okoli sto mrtvih. Mnogi belogardisti so se borili do konca, kajti vedeli so, da jim ne bi prizanesli, če bi jih dobili v roke zaradi njihovih zverinstev nad posameznimi patrolami, če so jim padle v roke, pa tudi zaradi njihovih zločinov nad civilnim prebivalstvom, še posebno nad simpatizerji OF.

Tomšičeva brigada je imela 2 mrtva in tri ranjene, ki smo jih skupno z ranjenci iz Gubčeve brigade prepeljali v bolnišnico na Rog.

Ljudje v Ajdovcu in v okoliških vaseh so nas gledali s strahom in prezirom, ker je bilo v postojanki, ki smo jo uničili precej domačinov. Govorili so, da smo jim pobili može in sinove, niso pa hoteli slišati, da so bili zapeljani od duhovnikov in organizatorjev bele garde, ki se je pridružila okupatorju. Duhovniki so jim govorili, da se borijo za vero in boga proti nam, komunistom, niso pa jim povedali, da se mi borimo za svobodo naroda in pravice delovnega človeka. Ko pa so zvedeli, da smo župnika, ki se je predal, čeprav je bil med belogardisti v uničeni postojanki, po zaslišanju izpustili, so nekateri le začeli verjeti, da bi isto storili tudi z njihovimi, če bi storili tako, kot je storil župnik.

V postojanki smo dobili precej materiala, posebno hrane in obleke, pa tudi streliva, kolikor ga je bilo v kletih, do katerih ni segel ogenj. Zaplenili smo tudi težki minomet in nekaj streliva zanj.

Po uničenju postojanke je Gubčeva brigada ostala s štabom nekaj dni v vasi Ajdovec, kjer je počivala, pa tudi Tomšičeva brigada je ostala na svojih položajih in v sosednjih vaseh.

Drugi dan po uničenju postojanke je prišla kolona kakih 100 Italijanov in prav toliko belogardistov, ki se je poskušala prebiti mimo Tomšičeve brigade proti Ajdovcu, a ko so naleteli na naše zasede so se umaknili nazaj v Žužemberk. Najbrže so računali, da smo že odšli s tega terena in se umaknili pred njimi v druge kraje.

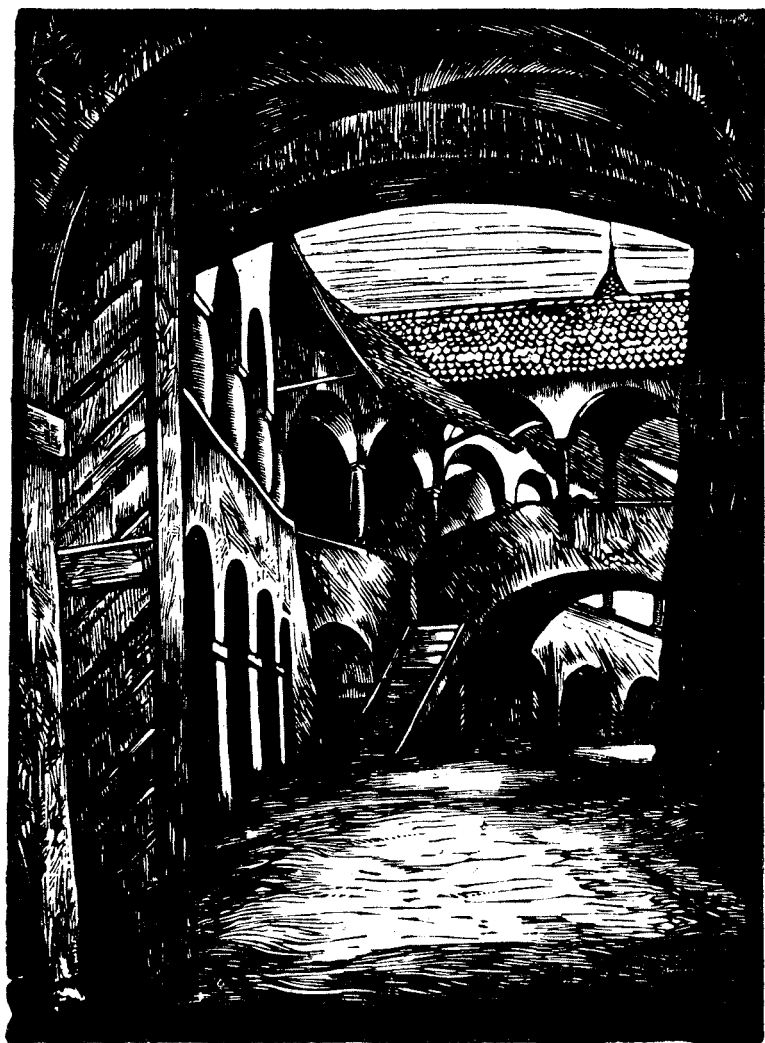
Tomšičeva proletarska je postala spet stara udarna brigada in se pripravljala na nove pohode in nove borbe z Italijani in belogardisti.

Po uničenju postojanke Ajdovec in po dvodnevnem počitku je Gubčeva brigada 14. decembra odšla čez progo Ljubljana—Novo mesto nazaj v Trebelno po isti poti, po kateri je prišla. Tudi Tomšičeva brigada je isti dan zapustila sektor Ajdovca in krenila mimo Dobrniča in prešla med Trebnjem in Loko železniško progo ter čez Cedilnico zavila na cesto Mirna—Tihaboj ob nemški meji in šla naravnost v Mirno.

Namestili smo se po hišah v Mirni vasi ob progi Trebnje—Sevnica, razrušili železniško progo v dolžini dveh kilometrov, da ne bi mogli Italijani do nas z blindiranimi vlaki in postavili zasedo v Grmadi. Tako smo zaprli Mirnsko dolino, v njej pa tudi sosednjo vas Dob, kjer je bila fašistična postojanka v gradu odrezana od zaledja.

Mirna

Franjo Stiplovšek: Mirenski grad (lesorez)

Med tem časom je prišel po nalogu Glavnega štaba NOV Jugoslavije in Glavnega štaba Slovenije v našo brigado za načelnika in inštruktorja Pero Popivoda.

V Mirni nas je prebivalstvo sprejelo z navdušenjem. Intendanti niso imeli kaj prida dela, saj so nam prebivalci Mirne in okolice sami dali, kar je brigada nujno potrebovala. Priredili smo tudi miting skupno z našimi političnimi aktivisti s terena. Toda tretji dan bivanja na Mirni smo se morali umakniti, ker so Italijani z večjo silo prodrli čez Mirno do svoje postojanke na Dobu, ki so ji pripeljali strelivo, orožje in hrano. Umaknili smo se proti Tihaboju in Svetemu Križu (Gabrovki). Vreme je bilo izredno slabo. Sneg in mraz sta nas prisilila, da smo morali ostajati v vaseh, posebno pa še, ker so bili borci bolj slabo oblečeni in obuti. Že v Mirni so nam ljudje dali za borce čevlje in obleko, kolikor so jo lahko pogrešili, saj so tudi oni dobivali oblačilne predmete le na karte.

Ko smo se umaknili na sektor vzdolž nemške meje Tihaboj—Sveti Križ—Moravče, na tem sektorju ni bilo ne Italijanov, ne belogardistov, ker se v te kraje niso upali, ker so slutili, da so tu vedno večje partizanske enote. Italijani so sicer od časa do časa prihajali z večjimi kolonami v te kraje, a so se borb izogibali, ker so imeli slabe izkušnje z nami.

Pri Svetem Križu, kjer je bila že prej postojanka bele garde, so belogardisti postojanko zapustili še predno smo mi prišli do nje, ker so slutili, da jih mislimo napasti.

Razporedili smo se vse od Svetega Križa do Čateža in Dol pri Čatežu, kjer smo namestili štab brigade in en bataljon borcev.

Brigada je ostala tu od 19. do 25. decembra. V tem času sem šel s patrolo na obisk k drugemu bataljonu brigade na sektor Lipoglava.

26. decembra pa smo dobili od Glavnega štaba ukaz, da se moramo vrniti v Mirnsko dolino. Pred odhodom smo priredili še miting, ki je bil že drugi miting, kar sem bil v partizanih. Pripravile so ga partizanke, ki jih je bilo že precej med nami, kmečke žene in dekleta pa so pomagale kuhati in peči za vso brigado. Tudi mladinci so se nam pridružili in vso noč čuli in se veselili z našimi borci. Vino smo pripeljali iz Svetega Križa, kar pa ga je zmanjkalo, so ga dali kmetje.

V kmečkih hišah so se borci veselili, prepevali in plesali, na obrobja vasi smo postavili straže, da nas ne bi belogardisti ali Italijani presenetili. Vsak bataljon je dal po eno četo in tako smo zavarovali vso okolico. Štab brigade je bil v neki gostilni in trgovini sredi vasi. V štab smo povabili vse komandirje, razen dežurnih, štabne in brigadne kurirje, ki so prinesli s seboj tudi harmoniko. Skoraj v vsaki četi je kdo imel harmoniko, ki jo je nosil s seboj povsod, čeprav ga je ovirala med pohodom.

Tudi v štabu so plesali. Celo mene, ki do tedaj še nisem plesal, so pograbila dekleta in me zavlekla med ostale plesalce. Ko pa sem se jim iztrgal iz rok, sem jim v šali dejal:

»Kar smejte in zabavajte se! A kaj bo jutri zjutraj, ko bodo Italijani začeli lezti proti nam iz Trebnjega? To bo šele veselje in ples!«

A razigrana dekleta in borci so mi prav tako v šali odgovorili:

»Bomo pa skupaj jurišali!«

Vsepovsod, v vseh hišah je bilo veselo in razigrano vse, borci in domačini. Jaz sem sicer večkrat odšel po vasi in obšel straže, da borci proti jutru ne bi zaspali, in ko sem z nekaterimi pokramljal, so mi dejali:

»Vidiš, Daki, tak se nam dopadeš! Vsaj enkrat te vidimo dobre volje!«

Tudi komandanti bataljonov so bodrili borce in jih skušali spraviti k počitku, a ker vse njihove besede niso zalegle, so prišli k meni in me vprašali:

»Se strinjaš, Daki, da jih pustimo do zore?«

Ozrl sem se na komisarja brigade, pogledal še najbližjega komandanta bataljona, bil je Brane, v tem pa je že komandantom odgovoril komisar:

»Pa naj bo, le da ne bo zjutraj kaj narobe.«

Šele nato sem komisarju povedal, da sem od obveščevalcev zvedel, da se Italijani zbirajo v Trebnjem in da bodo najbrž krenili proti nam. A ker je komisar že dal dovoljenje za zabavo do jutra, sem še jaz dostavil:

»Prav, fantje, do jutra, potem pa bomo sprejeli Italijane!«

Komisar je bil Nedeljko Majcen, ki je prevzel dolžnost od tovariša Nika Šiliha.

Opazil pa sem, da novi načelnik tovariš Popivoda ni zadovoljen, ker je med nami vladalo tako tovarštvo. On je bil

navajen kot podčastnik stare kraljevske vojske drugačnih odnosov med vojaki in nadrejenimi. Morda pa mu ni bilo tudi prav, ker ga za prireditev mitinga in za zabavo sploh nismo vprašali.

Ko pa je okoli sedme zjutraj posijalo sonce in ko sem stopil iz hiše, da bi ponovno obšel straže, je stopil pred mene kurir s položaja, kjer sta bili dežurni obe četi iz prvega in tretjega bataljona, in mi povedal, da se našim položajem približujeta dve italijanski koloni iz Trebnjega.

Ko sem se vrnil v hišo in povedal, kaj mi je sporočil kurir, sta se komisar in komandant Brane le nasmejala, načelnik Popivoda pa je začel vpiti, da tako nikakor ne bo šlo. Pogledal sem ga postrani, za njegovo vpitje se nisem zmenil, in naročil komandirjem, da bo treba v borbo. Ni preteklo niti pet minut, ko so bili vsi borci na svojih mestih. Od hiše, v kateri je bil štab pa do cerkve na Čatežu je bilo le dobrih tisoč metrov. Šel sem proti cerkvi, za menoj načelnik Popivoda, ki mi je zadirčno očital, da ne vidi borcev in da hoče vedeti, kje je brigada. Ko sem mu pokazal proti položajem, kjer so bili že vsi borci, se je umiril. Borci so se takoj podali na položaje, zasedli vzpetine in si naredili zaklone iz kamena in prsti, polegali pa so tudi za drevesa ob gozdu.

Ko sem se približal komandirju čete Gedži, mi je pokazal z roko proti italijanski koloni in rekel:

»Že gredo!«

V koloni je bilo okoli 200 Italijanov, pred njimi so šli belogardisti. Približevali so se v strelcih čez travnik po čistini. Še predno pa sem prišel na levo krilo naših zased k drugi četi, je že pričelo pokati, in že kmalu po prvih strelah sem zaslišal rafale mitraljezov in vzklike: »Na juriš! Na juriš!«

Italijani niso pričakovali tako nenadnega napada in so začeli bežati nazaj proti Trebnjem. Naši so drveli za njimi, a že sem zaslišal povelje komandanta Braneta, ki je klical borce, da naj se vrnejo na položaje. Med tem se je pognal na juriš še tretji bataljon in naši so dobili Italijane in belogardiste v križni ogenj. Italijani so med begom odmetavali orožje in strelivo, da so lažje bežali, naši pa so se končno vdali poveljem komandirjev in se vračali na svoje položaje, s seboj pa so nosili orožje in strelivo, ki so ga pobrali za Italijani. Bili so veseli in razigrani kot vso noč na plesu in zabavi. Tudi jaz sem se veselil z njimi, ko sem lahko s ponosom poročal v

Glavni štab, da je Tomšičeva spet prava, udarna, proletarska Tomšičeva brigada.

Borci so se vrnili v hiše in nadaljevali z zabavo in plesom kot da se ni nič zgodilo.

Italijani in belogardisti so zvedeli, da smo v teh krajih mi, Tomšičevci, vedeli so tudi, da sem med njimi jaz in da so se hoteli izogniti spopada z nami, posebno belogardisti, ki jim je že moje ime vlivalo strah do kosti. A Italijani so vztrajali na tem, da nas napadejo, in tako so morali tudi belogardisti z njimi kot predhodnica. V tem spopadu je padlo pet Italijanov, več pa je bilo ranjenih. Mi nismo imeli nobenih izgub.

Po celodnevni zabavi smo zvečer odšli proti Primskovemu in dalje proti Polici. Na Primskovem je bila močna belogardistična postojanka, a smo jo ponoči obšli, ker nismo hoteli zaradi bližine nemške meje začeti novih borb, pa tudi ne zaradi terena, ki je bil neugoden za nas, saj je na naši levi bila cesta Ljubljana—Novo mesto, na desni strani nemška meja, sredi pa je bila na vrhu hriba belogardistična postojanka, ki je z mitraljezi lahko nadzorovala vso okolico.

Belogardistično postojanko smo obšli neopazni po gozdičkih okoli petsto metrov od postojanke in v zgodnjih jutranjih urah drugega dne prišli na Polico. Vsem se je poznalo, da prejšnjo noč niso spali, da so preživeli borbo in se nato spet zabavali. Nekateri so kar med potjo dremali, zato sem večkrat koga sunil pod rebra in ga prebudil. Sicer je malo zagodrnjal, nato pa se mi nasmehnil, a ko sem spet drugemu rekel:

»Naprej, ne trgaj kolone!« je pohitel za ostalimi ne da bi mi kaj zameril.

Ko smo prišli na Polico, je razen straž vsa brigada legla k počitku, štab pa je pripravljaj načrte za nove pohode brigade. Tako smo sklenili, da bo en bataljon začel napadati železniško progo med Grosupljem in Višnjo goro, drugi bataljon pa se bo spustil v dolino pri Stični, da bo nadzoroval cesto. Naš načrt, da se razdvojimo, je bil dobro premišljen, ker smo tako onemogočili belogardistom, da bi lahko obkolili glavnino brigade, še prej pa smo se odločili, da se bomo oskrbeli s hrano tudi za naše nove pohode, kajti v teh krajih ob nemški meji je bilo še vsega dovolj. Dasi je bilo tu precej belogardistov in kmečkih hiš, iz katerih so bili možje in fantje v beli gardi, so nas nekateri kmetje kar lepo sprejeli. Ko sem potrkal na neko kolibo v dolini in mi je odprl reven starejši

kočar in ko sem mu povedal, da smo partizani, nam ni hotel verjeti in je sprva mislil, da smo belogardisti, ki ga preizkušajo. A ko smo mu pokazali titovke na glavah in peterokrake, nas je povabil v svojo kolibo, da bi se ogreli, ponudil pa nam je tudi jedi in pijače. Bil je navdušen in dal bi nam vse, kar je premogel. Ko smo se poslavljali od njega, smo mu obljubili, da ga bomo obiskali, ko bomo pregnali Nemce in Italijane. Ponudil nam je hrane še za na pot, a je nismo vzeli, na silo pa nam je vrnil steklenico domače slivovke. Pridružil se nam je tudi trideset domačih fantov, ki niso hoteli v belo gardo. Ko smo zvedeli od ljudi, da je vas Bleči vrh zagrizeno belogardistično naselje, ki leži na robu planote med Strmcem in Kucujem blizu Leskovca, smo vas obkolili in pobrali hrano za vso brigado. Zvedeli smo celo, da se niti eden naših aktivistov ni vrnil živ iz vasi, če je slučajno zašel v vas, zato tudi nismo nikogar vprašali, če je primerno v tej vasi izvesti rekvizicijo s silo. Ker pa je na tem sektorju pokalo dan in noč in ker so belogardistične patrole stalno krožile po vaseh, smo se pomaknili proti Žalni. Ker se je v brigado vrnil tudi drugi bataljon, ki je bil doslej na sektorju Lipoglava, smo sklenili, da odide tretji bataljon proti Molniku in Svetemu Urhu pri Ljubljani, z njim pa tudi jaz.

Po podatkih, ki smo jih dobili od kurirjev drugega bataljona, ki se je vrnil s tega področja v sestav brigade, smo sklenili, da napademo belogardistični konvoj, ki je vozil ljudi iz zaporov v Ljubljani k Svetemu Urhu. Komandant bataljona Albin je dobil nalogo, da gre z bataljonom na področje Podmolnika in Podlipoglava, da sprejme v sestav bataljona tudi četo Dolenjskega odreda, ki je na tem področju in da obvlada vse področje s patrolami. Albinu je bilo to lahko izvesti, saj je bil doma iz Sostra ali Zadvora, pa tudi njegov bataljon je bil najboljše oborožen in precej borcev je bilo v njegovem bataljonu iz teh krajev. Tudi okoliški kmetje so nam bili zelo naklonjeni.

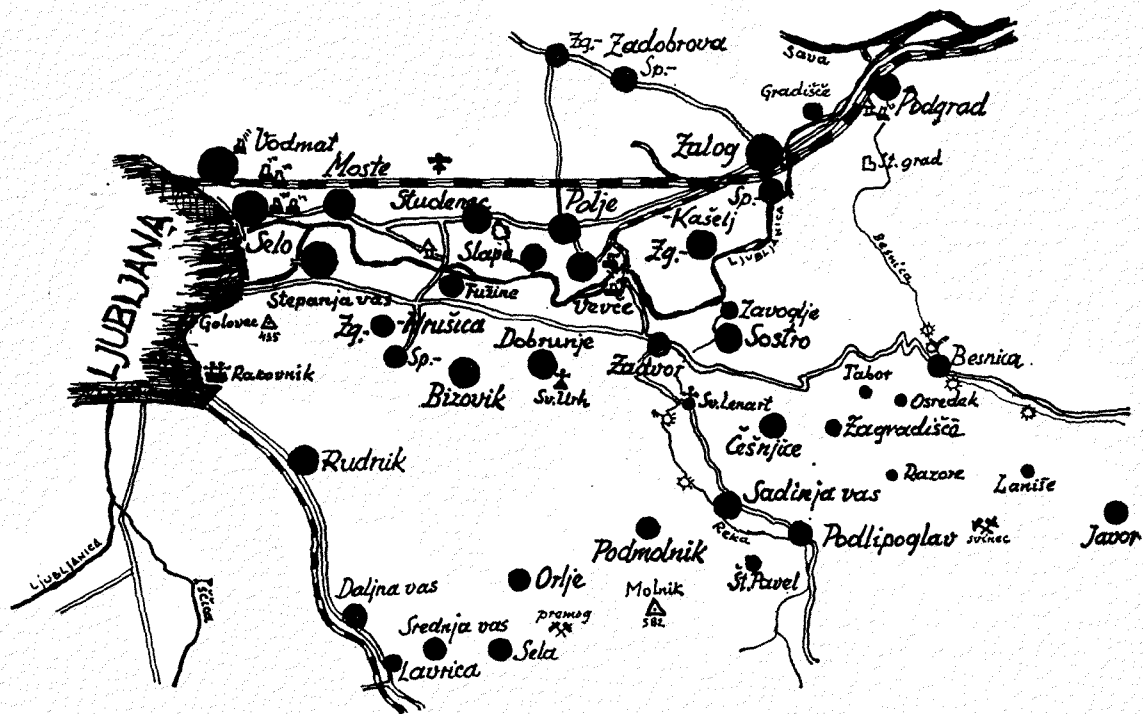
Ko smo prišli v te kraje, smo takoj navezali stike z našimi aktivisti iz okolice mesta Ljubljane, pa tudi z organizacijo Osvobodilne fronte v mestu. Največ pomoči smo dobivali iz krajev okoli Ljubljane, tako iz Device Marije v Polju, Koželja, Zadvora, Sostra, ker so živeli v teh krajih že pred vojno mnogi komunisti, ki so se že prve dni priključili našemu gibanju bodisi kot borci, bodisi kot terenski aktivisti. Tudi vodstvo

Osvobodilne fronte je bilo v tem času v hostah od Podlipoglava pod Javorjem nedaleč Malenškovega mlina. Sicer tudi partizani nismo vedeli točno, kje je vodstvo OF, toda vedeli smo, da je tu nekje v bližini, ker so dobivali hrano iz mlina. Albin je zvedel od Malenškovih deklet, da je v pobočju hriba skupina partizanov in ko so mu povedala nekaj imen, sva z Albinom takoj ugotovila, da so iz vodstva. To je bilo za naju dovolj in se nisva več menila o tem, temveč sva odšla z bataljonom na počitek v gozd v bližini Podlipoglava. Zgodaj zjutraj že okoli pete ure je bataljon zajtrkoval, nato pa se postrojil v gozdu ob cesti. Borcem sva z Albinom povedala, da gremo proti belogardistom in zato mora vladati red med njimi, ker se lahko zgodi, da bomo mi napadeni od njih še predno bomo prišli do določenega mesta. Naročila sva borcem, da morajo iti v koloni čimbolj prikrito, ker se bomo skušali čimbolj približati Ljubljani in da bomo šli celo mimo belogardističnega morišča naših pri Svetem Urhu. S četo Dolenjskega odreda nas je bilo okoli stoosemdeset borcev. Imeli smo devet ročnih strojnic, vsak borec po dve do tri ročne bombe in vsi mitraljezci, komandirji in komisarji ter njihovi pomočniki še samokrese. Naš cilj je bil zasesti položaje pri vasi Bizovik proti Hrušici in Dobrunjam, gozd pri cesti iz Ljubljane v Zadvor, po kateri so belogardisti vodili ujetnike vsako jutro med osmo in deseto uro dopoldne k Svetemu Urhu. S hitrim napadom in nato hitrim umikom smo hoteli iznenaditi belogardiste, osvoboditi ujetnike in jih odpeljati s seboj. A ni se nam posrečilo. Belogardisti so imeli po vaseh svoje obveščevalce, ki so stražili Sveti Urh in okolico. Ko sva z Albinom in bataljonom prišla nad vas Bizovik, so bili borci dobro razporeženi in so komaj čakali, da bi se spustili v borbo. Mitraljezec Tiger, ki je bil tu domačin, in Kovač, ki je bil doma iz Rudnika, sta te kraje dobro poznala.

»Pokalo bo kot še nikdar. Cevi se bodo ogrele!« sta govorila borcem v bližini, tedaj pa je komandant Albin ustavil kolono, stekel v njeno sredino, kjer sem bil tudi jaz in rekel:

»Fantje, pazite, naša patrola, ki je šla pred nami, se je vrnila.« Patrola, ki se je vrnila, je bila naša predhodnica, ki je hodila pred nami dobrih petsto metrov.

»Bela garda ve za nas. Pomika se po gozdu in je zavila nedaleč od nas s ceste v gozd. Najbrže jih je kdo opozoril, da smo v bližini. Okoli sto jih je v koloni,« so nam povedali.

Albin me je zvedavo pogledal, jaz pa sem se zasmeljal in mu rekel:

»Kaj si moreš pomagati? Zasedi položaje in jih čakaj!«

Zasedli smo položaje po robovih gozda nad Bizovikom skoraj v samem Golovcu. Ležal sem blizu mitraljeza Kovača, ko so mi sporočili, da se nam približujejo belogardisti v manjših kolonah in da so se že razporedili po gozdu. Albin je poslal dve patrolni trojki na ogleda. Naročil jima je, da naj se ponašata kot izgubljeni patroli in ko ju bodo belogardisti opazili, naj bežita v nasprotno stran naše zasede, ne proti nam, da jih bomo dobili pod cevi mitraljezov, strojnic in pušk. Tako sta tudi storili obe patroli. Belogardisti so ju kmalu opazili in ko sta začeli bežati, so belogardisti začeli teči za njima. Ko pa so prišli v neposredno bližino naših položajev, so nas opazili. V tem pa smo že zaslišali komandanta Albina, ki je zavpil:

»Streljajte, fantje!«

Oglasile so se strojnice in med rafale mitraljezov so se mešali poki bomb in posamezni streli iz pušk. Belogardisti so začeli bežati, naši so šli za njimi. Nastala je panika med belogardisti in med lovljenjem bežečih belogardistov so se slišali klici naših komandirjev:

»Na juriš, fantje! Za njimi!«

Ko so naši neusmiljeno gonili bežeče belogardiste, se je nekdo iz čete znašel in zavpil:

»Pazite! Nova kolona belih!«

In res. Z Golovca se nam je približevalo okoli osemdeset belogardistov, za katere nismo vedeli. Bili so iz bunkerjev na Golovcu, kjer so jih Italijani namestili pri žici okoli Ljubljane. Borci so pustili bežeče in se obrnili proti gozdu in se takoj spustili v borbo s prihajajočimi, ki so nam prišli za hrbet. Po četrtturni borbi smo jih pognali v beg. S seboj so vzeli tudi ranjence. Med nami je bil v obeh spopadih ranjen le eden, ki sta ga dva tovariša takoj obvezala in ga odnesla, mi pa smo se začeli umikati proti Podlipoglavu mimo Sv. Pavla in mimo Podmolnika. Sveti Pavel nad Podlipoglavom leži na dolomitni rebri in je obdan okoli in okoli z gozdovi. Umaknili smo se v gozd in ves dan ležali na položajih, če bi prišli belogardisti za nami. A ni bilo nikogar. Malenškova dekleta so nam pripravila dobro večerjo in okoli šeste ure zvečer so nam sporočila, da je vse pripravljeno in da naj pridemo.

Malenškovo družino so poznali vsi partizani, ki so se mudili v teh krajih. Živel so na precej bogati kmetiji ob Sostrici, ki teče izpod Lipoglava proti Brezjem. Ob vodi so imeli Malenškovi mlin, v katerega so nosili mlet pšenico kmetje iz bližnje okolice. V tej hiši so našli zatočišče in kruh vsi, ki so se zatekli vanjo, Malenškova dekleta pa so bila ves čas vojne naše najboljše obveščevalke in kurirke.

Ko smo povečerjali, smo že ob sedmih zvečer spet odšli na pot. V teku dneva, ko je bataljon počival, je Albin naročil Malenškovim dekletom, da naj poizvedo, kako je pri Svetem Urhu, koliko belogardistov je v postojanki, ker nameravamo ponoči napasti to zverinsko belogardistično gnezdo.

Vso prtljago smo pustili v gozdu in jo dobro skrili, ker smo na take hitre pohode in napade jemali s seboj le orožje, strelivo in nekaj vojaških kocev, če je bilo treba narediti nosila za ranjence.

Nosila za ranjence smo pripravili tako, da smo med dva kola napeli vojaški koc, na katerega smo potem položili ranjenca, ki sta ga nosila dva borca.

Med tem, ko smo se mi pripravljali za pohod, so Malenškova dekleta zbirala podatke po vsej dolini tja do Ljubljane o dejanskem stanju belogardistične postojanke pri Sv. Urhu. Sicer pa so se Malenškova dekleta lotila vsega, kar smo jim naročili, še prav posebno pa so rada ugodila Albinu, ki so ga poznala od mladih let in so se kot mladinci radi srečavali. Zato je imel z njimi vprav Albin najboljšo povezavo, dekleta pa po svojih prijateljicah in sodelavcih po vsej dolini, pa tudi v Ljubljani.

Naj omenim le mimogrede, kako smo se nanje lahko zanesli. Ko sva z Albinom govorila zaradi mojega brata, ki so ga Italijani v juliju 1942 ujeli v domačem kraju na Blokah in ga zaprli v ljubljanske zapore, so ga Italijani s pomočjo bloških belogardistov in posredovanjem Malenškovih deklet izpustili, čeprav je bil v aprilu istega leta pri meni v bataljonu vodnik voda na Polževem.

Brat Janez je bil starejši od mene in le s težavo sem ga prepričal, da se nam je pridružil. Sprva se mi je izmikal z izgovori, da je vse brez pomena in da naj tudi jaz uvidim, da smo revolucijo že v Španiji izgubili, nato pa se je začel izgovarjati, da ne more od doma, ker mora nekdo skrbeti za starše. Ko pa sem staršem večkrat tudi gmotno pomagal in

se ni mogel več izgovarjati, da mora ostati doma, se nam je le pridružil in postal partizan.

Da bi olajšal svojim položaj doma, sem bratu Janezu naročil, da naj na Bloški planoti ujame italijanskega obveščevalca in ga pripelje v bataljon. A obveščevalca je ujel eden njegovih, na »bratovo prošnjo« pa smo ujetnika izpustili. In vprav to je bil povod, da so potem belogardisti po posredovanju Malenškovih deklet dosegli, da je italijanska kvestura mojega brata izpustila. A žal, ni dolgo užival svobode. Čeprav sem mu sporočil, da naj takoj zapusti Ljubljano in se nam pridruži, je ostal pri stricu, ki je stanoval v Ljubljani. Že naslednji dan pa so ga Italijani ponovno aretirali, ga odpeljali v taborišče v Italijo, na zahtevo Nemcev pa so ga Italijani izročili Nemcem, ki so ga kmalu nato ubili.

Da smo se na poročila Malenškovih deklet lahko vedno zanesli, naj omenim, da smo neki večer po spopadu z belogardisti nad Bizovikom pri Ljubljani istega dne zjutraj zvedeli od njih, da je v tem spopadu padlo okoli trideset belogardistov, še več pa je bilo ranjenih.

Sprva naši borci orožja padlih sovražnikov niso pobirali razen mitraljezov, ker so imeli isti sistem kot naše češke zbrojevke, ko pa se je število prihajajočih večalo, smo zahtevali, da poberejo po borbi ali med njo vse orožje in tako so se začele v brigadah pojavljati tudi puške padlih belogardistov, ki so bile francoske izdelave.

Ko so Malenškova dekleta zbrala podatke o Sv. Urhu, sva z Albinom krenila proti tej belogardistični postojanki. Albin je menil, da bomo mogoče le uspeli, ker je bil prepričan, da belogardisti mislijo, da smo se umaknili v druge kraje. In tako je tudi bilo.

Po večerji sva z bataljonom krenila v akcijo. Borci so vedeli, da gremo proti Sv. Urhu, ki smo ga začeli obkoljevati s treh strani, da jim ne bi mogli priti na pomoč iz drugih postojank. Naših premikov in obkoljevanja belogardisti sploh niso opazili. Albin se je z eno četo borcev približeval cerkvi po pobočju iz gozda, pa tudi z leve in desne strani sta se približevali ostali dve četi. Jaz sem bil z Albinom in njegovimi borci, ki so se približevali Sv. Urhu skozi gozd. V prvem stiku z belogardisti se je eden naših borcev zaletel v belogardističnega stražarja ne da bi streljal, ga pognal med naše borce, medtem pa so ostali borci že planili proti drugemu stražarju,

ki je bil brez orožja in se je brezskrbno ljubčkal z nekim dekletom. Tudi njega smo ujeli z dekletom vred, le da smo dekle zjutraj izpustili. Belogardisti še niso vedeli, da smo jih napadli. Ker pa so najbrže opazili naše sence iz svojih bunkerjev in ker niso opazili svojih stražarjev, so prišli iz bunkerjev na planoto pri cerkvi. Tedaj so naši vžgali po njih z mitraljezi. Snop rafalov iz zbrojevka je pokosil okoli dvajset belogardistov, ki so obležali na kraju, kjer so oni morili naše. V tem pa je naskočila tudi četa z desne strani belogardistične bunkerje, enega od njih osvojila z ročnimi bombami in že vstopila v njihov strelski jarek, a se je nato umaknila, da ne bi imela izgub. Sv. Urh je bila zelo močno utrjena postojanka, lahko bi rekel en sam velik bunker z jarkom okoli cerkvice. V tem napadu smo imeli enega malo huje ranjenega borca, ki smo ga odnesli na nosilih, čez dva dni pa je že toliko okrevail, da je bil sposoben za transport v bolnišnico.

Napad na celoti ni uspel in z Albinom sva ugotovila, da nas je le premalo za tako pomembne akcije, ker nismo imeli dovolj borcev, da bi lahko zavarovali vse dohode k Sv. Urhu in si tako krili hrbet. Okoli polnoči smo se umaknili nad Podlipoglav k Sv. Pavlu, a ta dan je bil za nas vsekakor uspešen, saj je samo v tem ozkem pasu proti Golovcu v tem dnevu padlo okoli štirideset belogardistov.

V koce zaviti na natrganem smrečju pod smrekami smo dočakali jutro. Bataljon je počival še ves dan in šele proti večeru smo nameravali nadaljevati pot v sestav svoje brigade.

Midva z Albinom sva med počivanjem bataljona odšla v dolino v vas Podlipoglav, kjer sva zvedela, da mora bataljon ostati še naprej na tem območju, ker Italijani zaključujejo svojo ofenzivo v Sloveniji. Sporočilo so nam prinesla Malenškova dekleta od Glavnega odbora OF, ki se je zadrževal na tem sektorju in tudi vedel, da sva midva z Albinom in bataljonom v bližini.

(Albin je bil kurir, oziroma komandir zaščitne čete pri Glavnem štabu Slovenije. Ker je bil zelo sposoben in iznajdljiv borec, so ga iz Glavnega štaba poslali v operativno enoto, v Tomšičevo brigado, kjer je postal komandant bataljona. Padel je leta 1943 pri Stični v borbi z belogardisti.)

Ko sva ob cesti v gozdu pod Podlipoglavom čakala komandirja zaščitne čete Glavnega odbora OF, ki je bil doma iz tega sektorja in je bil tudi intendat za Glavni odbor OF, ime mu

je bilo Ludvik, sva zvedela, da se je pričela hajka Italijanov in belogardistov proti Albinovemu bataljonu, ki je deloval tako blizu Ljubljane, česar se niso nadejali.

Ludvik je takoj po prihodu od naju zahteval, da naj se terenska četa oddvoji in odide proti Molniku, Albinov bataljon pa naj ostane na svojih položajih in naj nadleguje Italijane, da ne bi mogli v gozd nad Malenškom proti Javorju, kjer je bil Glavni odbor OF Slovenije. Če se prav spominjam, so bili tedaj v Glavnem odboru OF Jože Vidmar-Fajfar, Edvard Kocbek-Becelj, Franc Leskošek-Luka in še nekaj drugih. Sicer sem videl vse le mimogrede, ko sem se začel pomikati s svojimi borci proti njihovemu sektorju. Razen Malnskih in Ludvikove zaščitne čete za njihovo bivanje v tem kraju ni vedel nihče. Izkopali so nekake rovne bunkerje, v katerih bi se lahko skrili, če bi nenadoma prišla od kod kaka sovražna patrولا.

Še preden sva se z Albinom ločila, smo se z Ludvikom Smrekarjem dogovorili, da naj Albin s svojim bataljonom začne napadati Italijane in belogardiste in se v borbah z njimi umika čez gozdove Lipoglava proti Grosuplju, pod nobenim pogojem pa ne proti Javorju, jaz pa bom vzel iz bataljona še tri borce in ročni mitraljez in zastražil skrivališča Glavnega odbora OF.

In res je Albin že kmalu po odhodu poslal mitralješko trojko s Kovačem na čelu.

Po kratkem pozdravu smo se potegnili v hrib, kjer je bila pri vhodu v rovni bunker Ludvikova zaščitna četa, ki se je po našem prihodu umaknila globlje v gozd za dobrih petsto metrov. Od zaščitne čete smo mi dobili še dva mitraljeza in si naredili strelne zaklone, s katerimi smo zakrili vhode v rovni bunker. Ker bi v primeru italijanskega ali belogardiističnega napada ostali tu sledovi nožic mitraljezov in prazni naboji, bi tako napadalci sledili nam in ne bi pomislili, da je tukaj rovni bunker in v njem člani Glavnega odbora OF. Ko sem Kovaču, ki je postavljaval mitralješko gnezdo, pokazal, kje mora postaviti mitraljez, česar nisem še nikdar storil, se mi je samo nasmejal, izpolnil povelje, a vedel sem, da sumi, da je nekaj zelo važnega vzrok moji skrbi za postavitev strojničnih gnezd.

Toda Italijani in belogardisti, ki so šli v hajko na ta sektor, so se držali le cest in se niso spuščali v gozdove, že v večernih

urah pa so se vrnili proti Ljubljani. S Kovačevo trojko sem ves dan ležal na bunkerju s puškomitraljezom v roki, dokler ni prišel do nas Smrekar in mi rekel:

»Daki, sedaj lahko greš za bataljonom, nevarnost je mimo!«

In v noči od 23. na 24. december smo se podali na pot proti svoji brigadi, ki je bila na sektorju Polževega in Žalne.

Ko smo šli čez Lipoglav proti položajem brigade, se je mitraljezec Kovač le ojunčil in me vprašal, koga smo varovali, ko smo postavili svoja mitralješka gnezda nad bunkerjem.

»Prav gotovo kakšne od zgoraj!« je še dodal, jaz pa sem mu samo rekel, da je nekaj takega bilo, toda več mu nisem povedal. Ko pa sem jaz vprašal, kje sta belogardista, ki smo ju ujeli pri Sv. Urhu, mi je smeje odgovoril:

»V trinajstem bataljonu!«

Ker v partizanih trinajstega bataljona ni bilo, nisem več vpraševal, ker sem vedel, da se je za »take« uporabljal ta izraz.

Hodili smo vso noč, prečkali cesto in železnico pri Grosuplju in 24. decembra zjutraj ob osmih prišli v brigado. In ta dan je prišel conski kurir s tajno zapovedjo za Tomšičevo brigado.

Povelje je bilo kratko in jasno. Ofenziva proti Italijanom in belogardistom! In morali smo na pot. Iz okolice Ljubljane na sektor Mirne. Priključil se nam je še drugi bataljon in brigada je brez počitka zapustila položaje in le od borca do borca je šel šepet:

»Daki nas žene, stalno je na čelu za predhodnico. Kmalu bo začelo pokati!«

Vedeli smo, da gremo v borbe proti Italijanom in belogardistom, nismo pa vedeli, da bo Gubčeva brigada pričela napadati fašistično postojanko na Dobu v Mirnski dolini. V štabu brigade smo sumili, da bomo začeli z borbami za Mirnsko dolino.

24. decembra zvečer smo postrojili vso brigado v sektorju med Grosupljem in Turjakom v vasi Rožnik pri Velikih Lipljenih in krenili mimo železniške postaje Videm v dolino Dobrega polja okoli 500 metrov mimo Ilove gore. Šli smo mimo Kočevja čez Krko in med Krško vasjo in Zagradom ter Malensko vasjo čez gozdove na Lučarjev Kal. Tu smo počivali 25. in 26. decembra, zvečer drugega dne pa smo se spustili čez progo in glavno cesto iz vasi Občine nad Trebnjem. Vreme nam ni bilo naklonjeno. Snežilo je ves dan in mraz je ne-

2. Vid
STRAN

usmiljeno pritiskal. Ko smo prečkali železniško progo, sem šel pred brigado takoj za predhodnico. Italijani so nas opazili in začeli kleti, ko smo se jim približevali. Ukazal sem predhodnici, da naj kar nadaljuje pot, komandirju pa sem naročil, da naj Italijanom zagrozi, da se bomo z jurišem nanje prebili čez progo, če bodo začeli streljati. Komandir Sulo Praznik je poklical k sebi še tri mitraljezce, ki so povlekli za ročice zapiracev, kar se ponoči zelo dobro sliši. Takoj za tem pa sem že zaslišal vpitje komandirja:

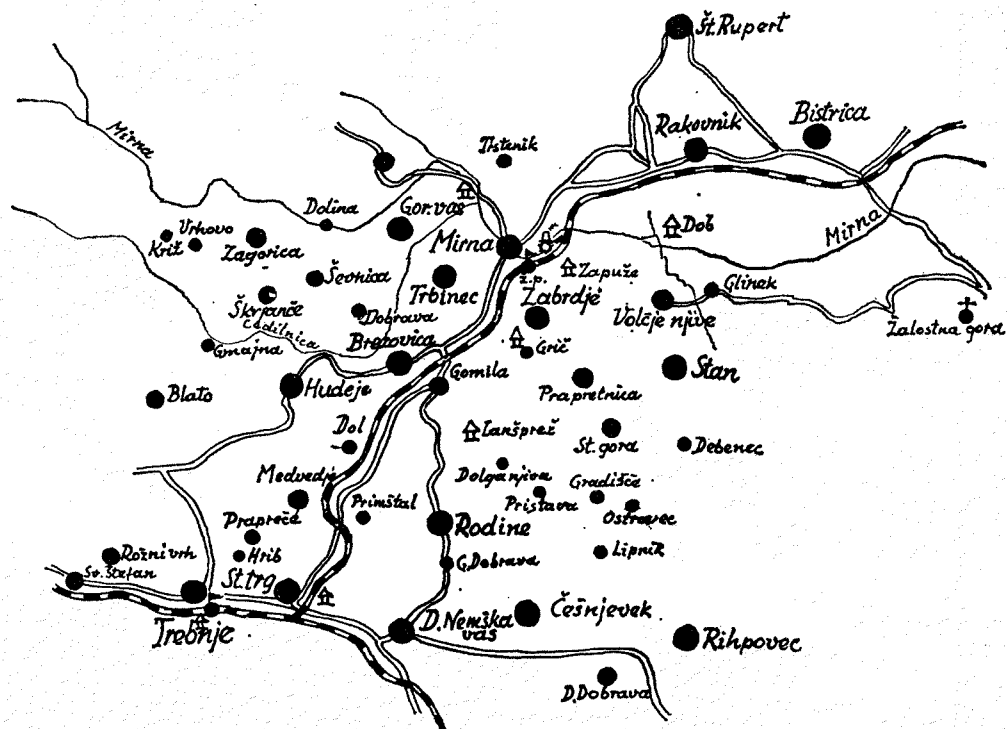
»Mir, Italijani! Če pade le en strel, vas bomo v jurišu pobili!«

Italijani so se umaknili s proge, naša predhodnica je prečkala progo in postavila zasedo na drugi strani. Tako je naša kolona prešla progo komaj dobrih petdeset metrov od italijanskega bunkerja ne da bi padel en sam strel. Sprva sem mislil, da nas Italijani štejejo, a ker smo prečkali progo v snegu in v gručah in še tri ranjence smo nosili s seboj, sem bil uverjen, da to ni mogoče. Ko smo prišli na ravnico, smo krenili proti Cedilnici in Mirni, tretji bataljon pa smo pustili v zasedi na višinah med Mirno in Trebnjem. Prvi bataljon je takoj pričel rušiti progo med Mirno in Trebnjem, drugi bataljon pa je odšel s komandantom brigade v vas Mirno.

Že drugo jutro je bilo tri kilometre proge porušene. Progo smo rušili tako, da je ves bataljon, okoli stopetdeset ljudi, zagrabil tračnice, jih odtrgal in zmetal po železniškem nasipu. Tudi sam sem delal na progi vso noč in šele proti jutru sem odšel v štab brigade v Mirno, ki se je namestil pri Bulcu, ki je imel največjo hišo v Mirni in še gostilno v njej. Tudi za borce je bilo dovolj prostora, saj je za naše razmere bila to ena zelo velikih vasi. Tako smo se pripravili po veliki italijansko-belogardistični ofenzivi na Slovenskem na našo protiofenzivo, ki ji je bil povod napad Gubčeve brigade na Ajdovec.

Tako smo spet prišli v prestolnico Tomšičeve brigade, kakor smo imenovali Mirno. Borci so se že med potjo šalili, da bomo prestolnico osvobodili in razbili progo Trebnje—Sevnica, da se Italijani ne bodo »vozičkali« sem ter tja.

Med tem časom pa je bila Gubčeva brigada na Trebelnem in na Debencu že pripravljena za napad na Dob. In vprav zaradi tega, da nas Italijani ne bi mogli vznemirjati z blindiranimi vlaki in da niso mogli po čim hitrejši poti pošiljati

nad nas svojih sil, smo se odločili porušiti progo. To povelje nam je dal tovariš Rudi Avbelj, komisar Gubčeve brigade, ki je bil obenem tudi član Glavnega štaba NOV Slovenije.

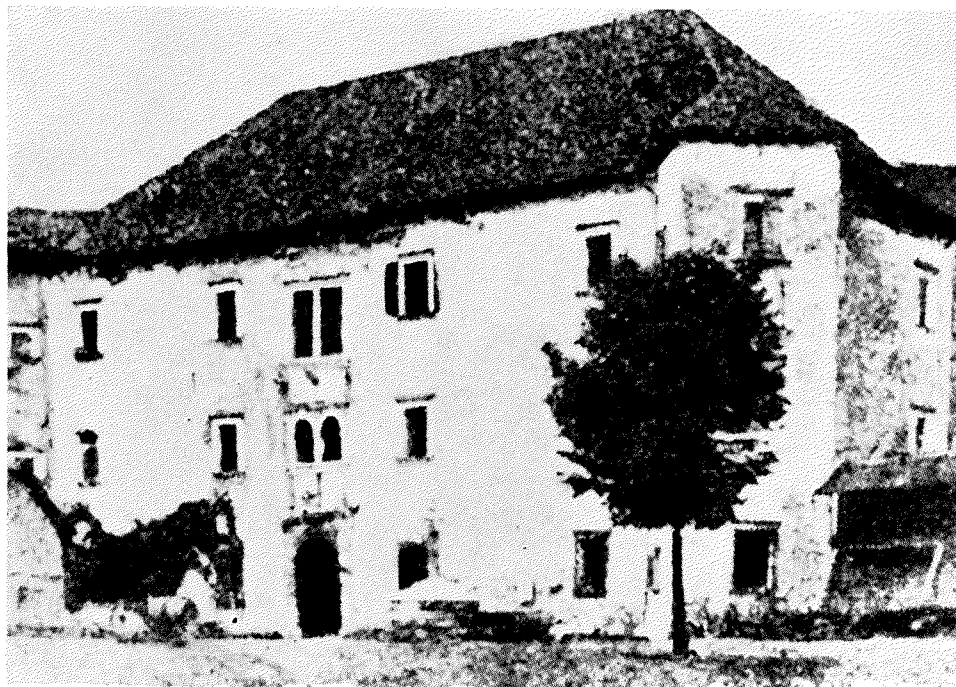
V tem času je bila Šercerjeva brigada na Notranjskem in je napadala belogardistično postojanko na Runarskem na Bloški planoti in to en dan pred rušenjem proge Trebnje—Mirna, tako da je bila italijanska komanda popolnoma zmedena in ni mogla razumeti naših napadov v tako kratkem času po njihovi ofenzivi proti nam.

Italijansko-belogardistične postojanke so padale ena za drugo, vsi naši odredi so se vsak na svojem področju spopadali z italijanskimi in belogardističnimi patrolami, najtežji teren pa je bil v Suhi krajini, kjer so bili skoraj v vsaki drugi vasi oboroženi izdajalci-belogardisti, ki so napadali naše kurirje in naše manjše patrole.

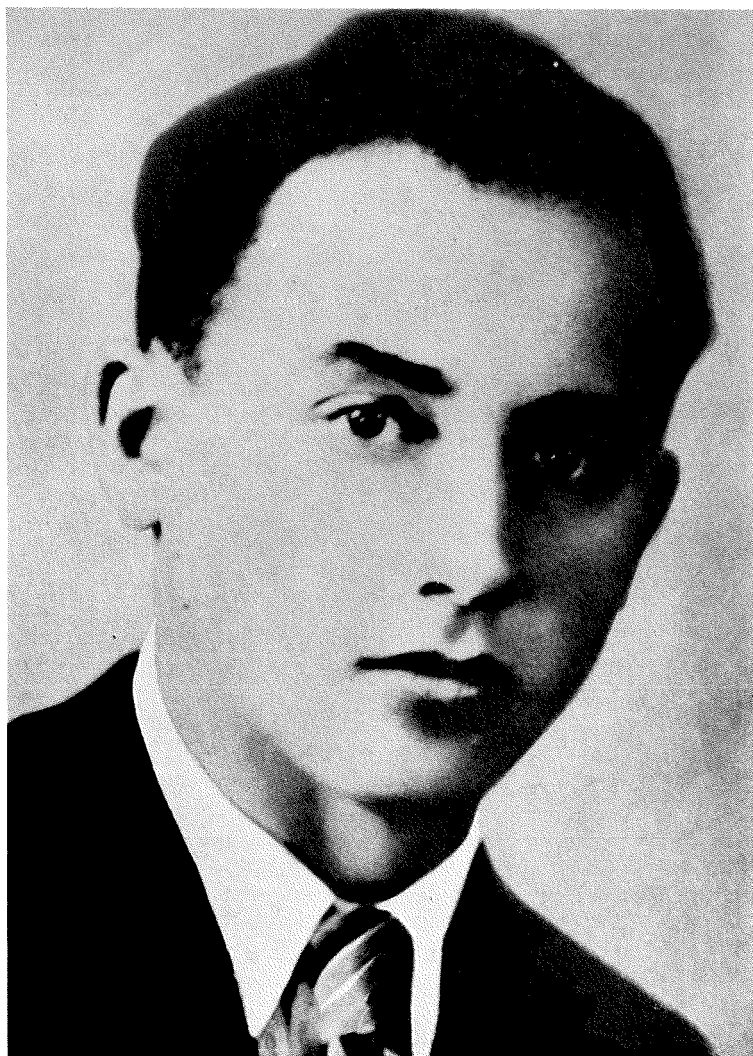
Tomšičeva brigada je po ukazu tovariša Matije Mačka morala uničiti železniško progo in zapreti sovražniku pot v Mirnsko dolino. Dasi utrujeni od dolge hoje, mokri in lačni, brez večerje, nismo oklevali. Da smo zmogli vse to, smo poklicali na pomoč še tamkajšnje prebivalce, ki so se radi odzvali in tako smo porušili okoli osem kilometrov proge. Nad dvesto ljudi nam je pomagalo, a ko se je pričelo daniti, smo jih pustili oditi, da ne bi neoboroženi padli v roke našim sovražnikom. Ko je bila proga porušena, smo zasedli še železniško postajo Mirno in to 27. decembra 1942, ko je Gubčeva brigada že napadala fašistično postojanko na Dobu pri Mirni.

Ker je postaja na Mirni gorela in ker so fašisti na Dobu vedeli, da so vse poti v vse smeri zaprte in da ne morejo več iz gradu, so pričeli proti nam streljati z mitraljezi, a še to bolj poredko, ker so imeli dovolj opravka z napadajočimi Gubčevci. Tudi iz Trebnjega so začeli Italijani streljati proti našim položajem s topovi, a brez uspeha. Nabijali so z osmimi topovi, a mi smo se umaknili iz obstreljevanega območja bliže proti Trebnjem in tako so vse njihove granate padale »v prazno«. Napasti pa se nas niso upali, ker so po svojih obveščevalcih zvedeli, da nas je polna Mirnska dolina vse od Trebnjega do Mokronoga.

V premorih, ko smo počivali, smo imeli tudi politične ure in mitinge, kadar pa smo imeli mir pred Italijani in belogardisti, smo si pripovedovali svoje doživljaje pred vojno in v

Grad Dob pri Mirni

Ivan Kavčič-Nande

partizanih, kajti ostajati smo morali budni in na položajih, da nas ne bi sovražniki iznenadili.

In tako sem jim ob neki priliki pripovedoval, kako sem živel v svoji mladosti še preden sem odšel v Španijo:

»Ko sem se po treh letih učne dobe izučil za peka, sem ostal brez posla. Med iskanjem dela sem prišel v frančiškanski samostan pod Šmarno goro v Tacnu, ki je bil podružnica ljubljanskega samostana. Tja sem se napotil s priporočilom strica, ki je zvedel, da iščejo za delo v kuhinji peka. V samostanu je bilo okoli 16 frančiških bogoslovcev in 5 patrov-profesorjev. Kuhar je bil brat in star že nad 70 let. Sam se je štel med najboljše kuharje v Sloveniji in res, za vsako kosilo je pripravil tudi po pet do osem različnih jedi. Ko sem se prišel ponuditi v službo in ko sem povedal, da me pošilja stric, ki je v službi pri policiji v Ljubljani, sem bil takoj sprejet in poslali so me v kuhinjo, kjer so mi predstavili novega šefa, že omenjenega starega kuharja. Dodelili so mi sobico in zaradi strica sem veljal za zaupno osebo. Še isti dan sem dobil ključ od sobe in od pekarnice, a že kmalu sem postal 'dekle za vse'. Hrano sem dobival isto kot patri, plačo pa sem imel malo boljšo kot hlapec. Vsak dan sem spekel za 25 ljudi kruha, v prostem času pa sem pomagal pri delu še kuharju. Tako sem prišel zaradi kuharjevega zaupanja še do ključev skladišč in kleti. V samostanu so redili 20 prašičev, imeli so konje, krave in okoli 1000 kokoši. Tudi do 2000 jajc so vložili za zimo, a ta so jim povečini prinašali kmetje, iz svojih kurnic so jajca prodajali.

Ko pa je nekega dne glavni kuhar, ko je šel po stopnicah v klet, padel in ni mogel več hoditi v skladišča in kleti, sem postal jaz njegov glavni pomočnik in ekonom.

Polna skladišča, v katerih je bilo na stotine klobas, zaboji sladkorja, rozin, čaja, masti, polna klet 'mašnega' vina in raznih drugih vin, tako Ljutomerčana, rizlinga... in vse to brez vsake evidence! In kdo se ne bi poslužil vseh teh dobrot! Vsak dan sem si že dopoldne privoščil vsaj pol litra 'tamašnega', po malici ali kosilu pa mi ga je itak dal še moj šef.

Naj povem, da je to bilo leta 1934, ko je bilo mnogo ljudi brez posla in so mnogokrat trkali tudi na vrata samostana in prosili za pomoč. A žal, premnogokrat vrat sploh niso odprli, ali pa so samo skozi lino odgovarjali prosilcem, da sami živijo v pomanjkanju. Ker sem sam skusil, kako težko je biti brez-

poseln in ker sem videl, da imajo vsega v izobilju, sem marsikateremu od brezposelnih rekel, da naj počaka na cesti za hišo. Skočil sem v skladišče in mu vrgel skozi okno klobase, če sem ga po poznal, pa tudi kar celo šunko. Tudi perica, ki je prala za vse iz samostana, ni nikoli odšla praznih rok. Po 20, pa tudi po 50 jajc je pobrala iz kokošnjakov, včasih pa tudi kuro ali dve, saj se ni prav nič poznalo.

Hlev je bil oddaljen od samostana okoli 50 metrov. Za hlapca je bil nek mlad študent iz Ljubljane, ki se je z delom prebijal skozi šolo. Ker pa sem jaz lepega mladega konja dostikrat hranil s starim kruhom, sem ga razvadil, da se za hlapca ni kaj prida zmenil. Ko me je zagledal s štruco v roki, je začel skakljati in ihahati od veselja. Od hleva do samostana je bila na vrvi privezana psica volčica in ko je skotila, sem premišljal, kaj bi naredil, da bi se od dolgega časa malo pozabaval. Ko so mladiči shodili, sem psico zaprl, vsakemu psičku pa sem nataknil okoli vratu klobaso, nato pa sem psico spustil, da bi videl, kaj bo naredila. Pognala se je k mladičem, jim trgala z vratu klobase s tako silo, da so se zakotalili daleč od nje, nato pa je sedla in z veliko slastjo trgala in žrla klobase. Ko so jeseni kmetje pospravljali svoje pridelke, na samostan niso pozabili. Navozili so hrane za prašiče, da nismo vedeli, kam z njo, dasi smo imeli velika skladišča in dovolj prostorne kleti. In nekega dne se je spomnil kurator, da bo treba pri samostanu zgraditi večjo kapelico, cerkev, da bi mogli hoditi k maši vsi vaščani tudi iz sosednjih vasi. A denarja ni bilo, vsaj tako so povedali ljudem. Poslal je samostanskega brata na Gorenjsko, da je pri kmetih zbiral denar za gradnjo cerkve. Dva tedna je hodil iz vasi v vas, a samo okoli bogatih kmetov, ko pa se je nameraval vrniti, je z dopisnico sporočil, da se je ustavil v samostanu na Brezjah, a da ne upa domov, ker ima preveč denarja pri sebi. Ker je kurator menil, da sem najbolj zaupen od vseh, mi je naročil, da naj se s prvim vlakom odpeljem ponj na Brezje. In ko sem prišel tja in vprašal po bratu Ivanu, so ga takoj poklicali in domenila sva se, da bova z Brezij odšla drugi dan popoldne. Dovolj časa sva imela, da mi je pripovedoval o vsemu, kar je doživel ta čas, ko ga ni bilo doma, povedal pa mi je tudi, da je nabral okoli 50 tisoč dinarjev, večinoma kovance, kar je bilo za tiste čase mnogo denarja. Ker sem vedel, da bom moral ves ta kovani denar nositi jaz, sem šel k patru, ki je

imel opravka z denarjem in ga prosil, da bi mi kovance zamenjal za papirnate bankovce. A ker nisem pri njem ničesar opravil, sem šel drugo jutro h gvardijanu in ponovil svojo prošnjo. Gvardijan se mi je nasmeljal, odprl skrinjo in mi pokazal cel kup drobiža, potem pa mi je rekel:

„Preljubi sinko! Kako naj ti jaz zamenjam ta denar, ko moramo mi sami voziti ta drobiž v banko, ki se ga celo brani. Se bosta že nekako znašla z bratom Ivanom in denar spravila v Tacen.“ In res sva se popoldne odpravila na železniško postajo Otoče, a ker sva prišla prezgodaj na postajo, sva odšla v gostilno in naročila dve mali pivi. Ko je brat Ivan samo za kratek čas odšel iz gostilniške sobe, sem poklical natakario, da bi plačal. In res je takoj pritekla. Zagrabil sem pest drobiža, ga vsul na mizo in ji rekel, naj ga čimprej pospravi. Sicer se ji je zdela velika napitnina sumljiva, a denar je vseeno pospravila v svoj žep. Ko se je brat vrnil, je hotel plačati najin zapitek, sem mu rekel, da sem že plačal, nakar me je vprašal, če iz svojega. Prikimal sem mu, ker nisem hotel povedati, da sem plačal iz njegove torbe.

Ko sva se vrnila v samostan v Tacnu, ga je gvardijan pohvalil, po dobrih dveh mesecih pa je spet poslal brata Ivana v Slovenske gorice, da bi še tam nabral vina in denar za gradnjo cerkve. Z njim sem moral še jaz in za ta čas, ko me ne bo doma, so sklenili, da bodo kruh kupovali. Odšla sva na pot, hodila od kmeta do kmeta, ki so nama dajali najboljše vino, pa tudi jedla sva, kar so imeli najboljšega pri hiši. Marsikje sva dobila tudi denar, pri najbolj premožnih celo po 500 dinarjev ali jurja. V dveh tednih sva nabrala za dva vagona vina, da je zmanjkalo celo posod, denarja pa sva nabrala okoli 40 tisoč dinarjev, povečini v bankovcih. Pri zadnjem kmetu, pri katerem sva se ustavila, sva zvedela, da je njegov sin pater v samostanu v Ljubljani in da je sedaj na počitnicah doma. Odpeljali smo se v zidanico in pili ves dan. Pa tudi zvečer se nam ni dalo domov in smo ostali v zidanici še vso noč. Šele drugi dan okoli devetih dopoldne smo zapregli in ker ni nihče mogel prijeti za vajeti, sem se odločil, da bom zapeljal vse skupaj v Ljutomer. Zapeljal sem naravnost pred župnišče, poklical gospodinjo in ji naročil, naj pokliče župnika. Tako smo ostali še ves ta dan v Ljutomeru, naslednji dan pa sva odšla peš še v Sv. Nedeljo, kjer sva morala obiskati župnišče. Nameravala sva tu ostati vsaj dva ali tri dni, pa

po moji krivdi nisva mogla. V župnišču je bilo za gospodinjo mlado in prijetno dekle, okoli katerega sem se le malo preveč smukal in župnik nama je takoj drugi dan pokazal vrata. Odšla sva nato v Ormož, kjer so nakladali vino in ker nisva mogla dobiti dovolj posode, so nekateri viničarji morali vino odpeljati nazaj domov. Od tod sva odšla v Maribor, tam pre-spala v samostanu, drugi dan pa sva se podala na sprehod po Mariboru. On je odšel v nunski samostan, kamor jaz nisem smel. Čakal sem ga zunaj več kot pet ur. Ko se je vrnil, sva se vrnila v samostan, zvečer pa sva se odpeljala proti Ljubljani. Ko pa sva prišla v samostan v Tacnu, naju je gvardijan še prav posebno pohvalil, ker sva nabrala toliko vina in še toliko denarja povrhu.

Po moko sem hodil v Gameljne. Ko sem nekega dne po povratku iz Slovenskih goric vozil osem vreč moke iz mlina in je že zapadel sneg, se mi je pripetila nesreča. Zaradi prehitre vožnje sem zavozil s ceste in zvrnil sani v jarek ob cesti. Pri tem se mi je ena vreča raztrgala, moka pa se je razsula po snegu. Obstal sem, spravil sani na cesto in naložil vreče na voz. Tedaj pa je prišla po cesti ženica in me vprašala, kaj se mi je zgodilo, če sem se kaj potolkel.

„Nič, nič, mamca!“ sem ji rekel, „hitro poberite raztrgano vrečo in jo nesite domov.“ Začela je pobirati še moko iz snega, nato pa je s težavo vlekla po snegu vrečo proti domu. Jaz pa sem s sedmimi vrečami moke še hitreje pognal proti samostanu, zapeljal sani pred pekarno, stresel moko iz vreč in k praznim vrečam dodal še eno vrečo, s kupa vreč, ki sem jih imel v skladišču. Komaj sem dobro zmetal vreče na kup, že je prišel prokurator in me vprašal, če je moka lepa. Potrdil sem mu in mu rekel, da sem moral moko takoj stresti iz vreč, da se ne bi pokvarila, ker so bile vreče vlažne od snega in ker je moka prišla z mraza na toplo.

Vse mi je verjel, le vprašal me je, koliko vreč moke sem pripeljal.

„Počakajte, tu so vreče, pa jih preštejte. Osem vreč je bilo moke,“ sem mu odgovoril, on pa je samo pokimal z glavo in rekel:

„Je že dobro, le dober kruh nam speči!“ Potem pa je odšel nazaj v samostan.

Spomladi je najavil svoj obisk samostanu v Tacnu škof Jeglič. Kdo bo šel ponj v Ljubljano? Kdo mu bo stregel?

Treba je počistiti ves samostan. Nekaj dni smo trpeli kot živina. Mene so določili za kočijaža, za strežnike študente bogoslovce, jaz pa bom moral pomagati še v kuhinji.

S kočijo sem šel po škofa do zadnje tramvajske postaje v Št. Vidu. Pri sosedu kovaču sem si sposodil še enega konja, da sem v kočijo vpregel par konj. Okoli poldneva sem pričakal škofa in ga odpeljal v samostan. Povedali so mi tudi, da ga bom moral peljati tudi nazaj do tramvajske postaje. Okoli šeste ure zvečer sem ga odpeljal do Št. Vida, ker je hotel s tramvajem v Ljubljano in ne s kočijo, dasi bi se rad zapeljal do škofije. Ko je izstopil pred tramvajsko postajo, mi je podaril sto dinarjev. Ko sem se vračal, sem po stari navadi ustavil pred gostilno v Vižmarjih. Privezal sem konja k drevesu in si ,privezal dušo' in se mi nikamor ni mudilo. Ker so prišli v gostilno tudi nekateri moji znanci iz okolice samostana, sem se v gostilni zadržal več kot dve uri. Malo vinjen sem pognal konje, a kočijo je zaneslo v telefonski drog ob cesti. Precej razbito kočijo sem zapeljal k Bobnarju, da bi jo popravil. Izpregel sem konja, pustil kočijo na dvorišču, se pognal na domačega konja in odjahal proti samostanu. Ko sem vrnil sosedu konja in se vrnil v samostan, me je gvardijan vprašal, kje imam kočijo. Rekel sem mu, da sem opazil, da je les že odrgnjen, da tudi streha ni več v redu in sem jo zato peljal v popravilo, da v taki kočiji drugič ne bi več vozil gospoda škofa.

„Že prav, sine, ti si dober gospodar in zato te imam rad,“ mi je rekel in mi še on dal sto dinarjev, ker sem tako dobro opravil zaupano mi delo.

Čez teden dni sem šel po kočijo k Bobnarju in gvardijan se ni prav nič pritoževal, ko sem mu izročil račun.

Življenje je šlo svojo pot vse do tistega dne, ko so v samostanu zvedeli, da fantujem z domačimi fanti iz okolice, in me začeli opazovati ter gledati postrani. Ni jim bilo prav, da sem zahajal v družbo kmečkih fantov in deklet.

Ko sem v aprilu 1935 spremljal patra na Šmarno goro k maši in ko sva se vračala po bližnjici iz cerkve kar med drevesi, se je pater s kuto zapel ob neke korenine in si strgal kuto, da ni mogel med ljudi. Poslal me je v samostan po drugo kuto, on pa je sedel med grmičje in me čakal. A namesto v samostan sem šel še do prijatelja, ki je bil hlapec pri gospodarju „Gostilne pri mostu“ ob Savi, da bi se dogovo-

rila, kam jo bova mahnila zvečer. Pater me je nestrpno čakal več kot štiri ure in nikdar ne bom pozabil nevihte, ko sem mu stopil pred oči. Po 'pridigi', ki sem jo poslušal še v samostanu, sem vedel, da mi ne bo več obstanka v samostanu in da me bodo čimprej odslovili.

In to se je zgodilo že naslednjo soboto. Ko sem zvečer pobegnil iz samostana in odšel v Tacen, kjer smo se sestajali s fanti, so moji prijatelji opazili nekega patra, ki se je vračal iz Ljubljane. Fantje so me hitro obkolili in skrili v svoji sredi, pater pa se je za čas ustavil pri njih in jih spraševal, če njihov Stanko zahaja med nje, če ga imajo radi in še marsikaj. Ko je odšel, sem po stranski poti tekel proti samostanu in se vrnil še pred njim v svojo sobo. Hitro sem se slekel in legel v posteljo. Pogledal je v sobo, a ko je videl, da sem doma in v postelji, je zaprl vrata in odšel. Nekaj dni kasneje pa me je ujel, ko sem bil pod Šmarno goro z domačimi fanti in dekleti.

'Pokvarjen si, nisi za med nas,' sem slišal za odhodnico iz samostana, pa vendar moram priznati, da sem se v tem času marsičesa naučil, kar mi je prav prišlo pozneje v življenju.«

Med takimi in sličnimi pripovedovanji so nam minevali časi, ko smo budni morali čakati, če bo treba zgrabiti za orožje in oditi na položaje. Še prav posebno pa te dni, ko smo krili hrbet Gubčevi brigadi pri napadu na Dob, saj v Mirnsko dolino ni smel priti sovražnik, ki bi mogel pomagati fašistom v gradu. Poslali smo proti Trebnjemu še en bataljon, da bi tako zmedli Italijane, en bataljon pa smo pustili na Mirni, če bi Italijani pridrli od kake druge strani na pomoč svojim, ali pa če bi pridrli Nemci, saj nemško-italijanska meja ni bila tako daleč.

Po razvrstitvi partizanske vojske, ki jo je določil Glavni štab slovenske partizanske vojske na operativne cone, je Dolenjska operativna cona prva pričela z akcijami. Na sestanku štabov in operativcev za napad Gubčeve brigade na Dob v Mirnski dolini je bilo odločeno, da je ta napad na fašistično postojanko na Dobu nujna potreba in tako smo na tem sestanku točno določili vsaki brigadi njene naloge. Tako je Gubčeva bila določena za napad, Tomšičeva pa za njeno zavarovanje.

Pričakovali smo, da bo prišlo do večjih intervencij sovražnikov, a Nemci so le z manjšimi patrolami prešli mejo, naši

pa so jih odbijali že na meji. Nemci so sicer lahko z daljnogledi opazovali naše premike v Mirnski dolini, a se v večje borbe z nami niso spuščali.

28. decembra zjutraj so se tudi Italijani odločili, da bodo z blindiranim vlakom prišli do nas, a ker smo mi progo porušili, niso mogli priti v dolino, pa tudi po cesti iz Trebnjega jim ni uspelo približati se Dobu zaradi naših močnih zased. Italijanski vojaki so začeli lesti po gozdovih in travnikih, a še preden so se razvrstili v strelce, so že v bližini Trebnjega naleteli na naš odpor. Tudi vojska, ki so jo prepegljali z vlakom, je obstala ob razbiti progi in s topovi z vlaka začela streljati proti našim položajem. Ker jim nismo odgovarjali, so začeli popravljati progo. Nekaj fašistov in belogardistov je zlezlo iz vlaka in začelo prodirati proti nam, a naši mitraljezi so jim pokazali pot nazaj. Italijani so bili prepričani, da smo uspeli razdreti le kakih sto metrov železniške proge v ovinku proti Mirni, a ker niso dobili pomoči in ker niso mogli mimo naših zased, so se vrnili na vlak in se vrnili v Trebnje. Tudi z letali so preletavali nad nami, a nas niso odkrili. Zmetali so nekaj bomb v gozdove, Gubčeve brigade pa si niso upali napasti, ker so bili že preblizu gradu na Dobu in njihovi posadki.

Italijani so hoteli na pomoč svojim tudi čez hribe v Mirno mimo drugih prometnih žil, toda naši so jih odbili že blizu Trebnjega, ko so se hoteli spustiti v gozd.

Gubčeva brigada je pričela z napadom na dobsko postojanko že 27. decembra okoli desetih in z napadom nadaljevala vso noč. Rahlo je snežilo, a to jih ni oviralo, da ne bi obkolili gradu. Ljudje v Mirnski dolini so nas spraševali, kaj nameravamo in kaj bo po končanih bojih, a mi smo vedeli, da ne bomo odnehali, dokler ne bomo osvobodili vse Mirnske doline. Fašisti v gradu so imeli vse vrste orožja in bobnelo je in ropotalo je, da tudi jaz nisem ne prej ne pozneje slišal kaj takega. Fašisti so bili trdno prepričani, da jim ne bomo mogli do živega, čeprav jih je bilo v gradu le trideset. Med njimi pa je bil tudi dobski grof, ki je fašiste poklical k sebi, da so si v njegovem gradu naredili postojanko in je bil med prebivalci Mirne in okolice osovražen, ker je hotel s pomočjo fašistov v gradu strahovati vso okolico gradu. Da so ljudje v Mirnski dolini na naši strani, smo se prepričali že ob prihodu v dolino, saj so nam govorili:

»Le dajte jih, tudi oni nas dajejo!«

Zvedeli pa smo tudi, da so Italijani navlekli v grad ogromne zaloge vsega, hrane, oblek, streliva in da bodo za nas res trd oreh, ki ga je treba razbiti.

Vso noč so Gubčevci neusmiljeno napadali, a v grad se jim ni uspelo prebiti. Peli so mitraljezi, pokale so bombe in proti večeru 28. decembra smo ugibali, da Gubčevcem ne bo uspelo zavzeti gradu. A Gubčevci so bili vztrajni. Niso odnehali. Na vsak način so hoteli prodreti v grad in uničiti to fašistično gnezdo v Mirnski dolini.

Drugo noč neprestanih napadov Gubčevcev na grad sem šel v štab napadajoče brigade, da bi videl, kako vodijo borbe, in okoli polnoči sem srečal komandanta brigade tovariša Ambrožiča-Novljana, ki je bil utrujen in neprespan, a vendar niti za trenutek ni pustil svojih borcev, ki so napadali grad. Šla sva proti gradu preko čistine in povedal mi je, da so njegovi borci že prodrli v grad in da zavzemajo sobo za sobo v neprestanih juriših. Povedal mi je, da je uspelo prodreti v grad njegovemu najboljšemu in najbolj pogumnemu komandirju Lazarju Potočarju iz Mirne, ki je vdrl v grad skozi grajsko okno v drugem nadstropju. Tu je bil tudi ranjen. Za njim pa je vdrla v grad po isti poti še njegova četa, ki je ranjenega komandirja rešila in ga z bojišča odnesla po lestvi, po kateri so se povzpeli v grad.

»Vidiš, Daki, in sedaj je že skoraj ves bataljon v gradu in upam, da ne bo več dolgo, ko bo grad v naših rokah! Fašistov je padlo že več kot polovica, precej jih je ranjenih in grad že na več mestih gori. Ne bodo vzdržali!«

Zadovoljen s položajem sem se vrnil k svojim in okoli tretje ure zjutraj 29. decembra 1942 smo opazili grad v plamenih. Okoli osme ure pa smo zvedeli, da je fašistična postojanka padla.

V istem času, ko je Gubčeva brigada osvajala grad Dob pri Mirni in Tomšičeva Mirnsko dolino, je Cankarjeva brigada napadala Krmelj in Tržišče.

Gubčeva je imela v tem napadu mrtve in ranjene, vsi fašisti pa so padli do zadnjega. Niso se hoteli predati, ker so ves čas trdno verovali, da jim bodo prišli na pomoč njihovi iz bližnjih postojank. A borci Tomšičeve so odbili vse napade, močno streljanje v Mirnski dolini pa je bilo vzpodbuda faši-

stom v gradu, da jim prihaja pomoč in da se bodo rešili iz klešč, v katere jih je ujela Gubčeva brigada.

Po uničenju fašistične postojanke na Dobu smo ostali v Mirnski dolini v okolici zgorelega gradu še tri dni. Z gotovostjo smo pričakovali, da bodo prihrumeli Italijani od vseh strani, da bi se nam maščevali za ta njihov poraz. Gubčevci so odvažali ves material, ki so ga zaplenili na Dobu, mi pa smo v proslavo novega leta pripravljali kulturni program domačih in partizanskih pesmi, pa tudi na razne vesele dogodivščine iz gozdov nismo pozabili. Domačini iz okolice Doba in Mirne so nas pogostili z vsem, kar so imeli, in med njimi smo na silvestrov večer 1942 in v novoletni noči pozabili na vse prestane tegobe in na težko pričakovanje, da bo pomladansko sonce stopilo sneg in ogrelo gozdove, v katerih smo imeli že leto in pol svoj dom in zatočišče, pa tudi izhodišče za nenehne napade na italijanske in belogardistične osvajalce. V teh kratkih dneh smo med tamkajšnjimi prebivalci dokazali, da smo vojska, da smo borci za svobodo vsega naroda, ne pa banditi in razbojniki, kakor so govorili Italijani in domači izdajalci. V Mirnski dolini smo si pridobili nešteto prijateljev, ki jih borci nikoli ne bomo pozabili, saj so z nami vse do osvoboditve delili dobro in zlo, oni pa ne bodo pozabili nas, ki smo jim dokazali, da se nismo ustrašili žrtev in trpljenja za dni, ki smo jih slutili; verjeli smo v našo zmago in v pomoč vsega slovenskega zavednega in poštenega naroda za čas, ko bomo spet »na svoji zemlji svoj gospod!«

Grad Dob pri Mirni je bil eden prvih gradov v Sloveniji, ki smo ga požgali, ker je bil fašistična postojanka. Odslej Italijani niso več ustanavljali novih postojank kjerkoli, kakor v začetku ofenzive, okoli že obstoječih postojank pa so vso zemljo razrili z rovi, cerkve pa so izpreminjali v bunkerje. Tako so storili ob meji na Primskovem, pa tudi svojo postojanko v Temenici so utrdili in celo pokopališko obzidje spremenili v obrambne bunkerje. Tretja večja njihova postojanka na tem sektorju pa je bila pri bogatem kmetu med vasema Temenico in Šentvidom, pri Španu po domače, ki jim je dal na razpolago vsa svoja poslopja in sam organiziral 40 belogardistov, ki so ga ščitili pred »brezbožnimi komunisti«. Središče za povezavo med Italijani in belogardisti pa je bilo v Šentvidu pri Stični, kjer so Italijani imeli topniško oporišče in številno posadko, kateri so priključili še belogardiste.

Po končanem napadu na Dob so se brigade začele premikati na sektor Sv. Križ—Gabrovka—Moravče—Tihaboj—Čatež in se pripravljale po nalogu dolenske operativne cone za uničenje belogardističnih postojank Primskovo, Temenica, Županovo in Šentvid pri Stični.

Takratni komandant dolenske operativne cone Milorad Šaranović, ki je prišel v Slovenijo po nalogu Glavnega štaba Jugoslavije, se je počutil med nami kot med svojimi in bil pri borcih zelo priljubljen. Z vsakim se je rad pošalil, pa naj je bil član štaba ali pa navaden borec. In z veseljem smo ga poslušali, ko nam je govoril, da je prišel čas, ko za nas ni počitka, da moramo uničiti belogardistične postojanke in da Glavni štab Slovenije zahteva od nas, da razplamtimo ogenj borb proti Italijanom in belogardistom na vsem slovenskem področju.

Kljub mrazu — snega je bilo več kot pol metra — so borci ležali na položajih v snegu, slabo oblečeni, da so jim obleke zmrzovale. Celo streliva in orožja je primanjkovalo. Tudi s hrano ni bilo dosti bolje in mnogokrat so borci vztrajali na položajih mokri in lačni. Kot divjad, ki se nima kam zateči. Prihajali pa so tudi novi borci, za katere nismo imeli orožja. Zato smo morali iz borb v borbe, da smo mogli oborožiti vse te novodošle borce, ki so številčno jačali brigade, in v vseh teh spopadih s sovražniki ni nihče pomislil, da bo morda že v tem ali v drugem spopadu padel. Nismo se odrekli niti dolgih francoskih pušk, ki smo jih dobili pri belogardistih, pa tudi v zavzetih belogardističnih postojankah.

V tem času je Cankarjeva brigada dobila ukaz, da uniči postojanko Primskovo, Gubčeva brigada da zavaruje ves teren od Šentvida pri Stični in istočasno tudi obkoli in napade postojanko na Temenici. To je bila najtežja naloga, saj je Gubčevi brigadi pretila nevarnost, da bi Nemci prodrli preko meje na italijansko stran in tako padli v hrbet borcem brigade. Tomšičeva brigada je ostala na položajih okrog Čateža in varovala področje proti nemški meji od Moravč in Tihabojske strani; z enim bataljonom je s patrolami nadzirala teren proti Mirni, ker so se brigade po uničenju postojanke na Dobu umaknile, z drugim bataljonom pa je ščitila proti Trebnjemu, ker so se v tej postojanki Italijani pripravljali na izpad zaradi dogodkov na Dobu.

Tretji dan po napadu Gubčeve brigade na Dob in uničenju postojanke je začela Cankarjeva brigada 2. januarja 1943 napadati Primskovo. Niti Italijani niti belogardisti se niso nadejali, da se bodo naše sile tako hitro premaknile na nove položaje. Belogardisti so celo izpadali iz svojih postojank in so bili prepričani, da se srečujejo le s partizanskimi patrolami, ki so v ta kraj prišle le slučajno, ali pa so se izgubile. A naše patrole so namerno ovirale tako belogardistične kot italijanske patrole, da ne bi prehitro opazili, da se naše kolone približujejo njihovim postojankam. Pogosti spopadi patrol so prisilili belogardiste, da so se povlekli v svoje bunkerje.

Nekako v istem času je Gubčeva brigada začela obkoljevati postojanko na Temenici. Zaradi daljše poti in zaradi večje pazljivosti belogardistov pa je prišlo do spopada še pred dokončno obkolitvijo. Strojnice so zaregljale od vseh strani in še isto noč so padle postojanke Primskovo, Temenica in Špan, naslednjo noč pa smo izvršili napad tudi na italijansko postojanko v Šentvidu. Naši mitraljezi so peli vse od Trebnjega in Višnje gore, vdolž nemško-italijanske meje je tolkla italijanska artilerija, a proti nam niso pošiljali svoje vojske in so prepustili belogardiste svoji usodi.

Postojanka na Primskovem, v kateri so se držali belogardisti, je bila že po naravi zelo dobro utrjena. Belogardisti so bili trdno prepričani, da se jim ne bomo mogli približati, toda bombaši Cankarjeve brigade so vkljub topovskemu ognju in belogardističnemu izzivanju ostali na svojih položajih in čakali ugodnega trenutka za napad. A vendar so se postojanki približali že toliko, da so slišali izzivanja belogardistov iz bunkerjev:

»Le bliže, boste pili in jedli! Vsega imamo! Le bliže, sirote partizanske!« Pa tudi najogabnejših psov niso izpuščali v svojih izzivanjih. Tudi naši niso molčali, a ostali so hladno-krvni in mirno so čakali, da bo ugasnil dan in padel mrak. V tem pa se je tudi Tomšičeva brigada približevala Primskovemu, kjer so se belogardisti utrdili v župnišču in v cerkvi, pa tudi pokopališko zidovje so spremenili v bunkerje.

Že s prvim mrakom je brigadi uspelo, da so se morali belogardisti povleči iz okoliških bunkerjev in se zateči v župnišče in v cerkev. Ob enih po polnoči smo zasedli položaje v bližini cerkve in se sami utrdili v že zavzetih okoliških belogardističnih bunkerjih. Dasi je bila brigada precej utrujena in

izčrpana zaradi borb okoli Krmelja in Mokronoga in zaradi hitrega premika na Primskovo, ni odnehala in ko je komandant cone Šaranović poslal Cankarjevi brigadi v pomoč še Tomšičevo brigado, so belogardisti utihnili in se potuhnili. Precej belogardistov je padlo že med umikom iz okoliških bunkerjev v župnišče in cerkev. Pri prvem izpadu, da bi se rešili, so bili odbiti in so se morali vrniti v svojo postojanko, pri drugem izpadu pa se jim je posrečilo pobegniti iz našega obroča.

Ko smo dobili od komandanta Šaranovića ukaz, da moramo poslati en bataljon Tomšičeve na pomoč dvema bataljonoma Cankarjeve, ki sta napadala Primskovo, sem poslal svojega kurirja z močnejšo patrolo, da bi prišli v stik z bombaši, ki so napadali postojanko. Morda je to zmedlo borce prvega bataljona Cankarjeve brigade, ki so mislili, da bomo takoj posegli v borbo. Ko smo se Efenka, Albin, načelnik Tomšičeve brigade Pero Popivoda, ki je prišel k nam s Šaranovićevo grupo iz Glavnega štaba Jugoslavije, in jaz približevali k belogardističnim utrdbam, smo naleteli na komandanta bataljona Cirila Kočevarja. V zaklonu, a že v območju mitralješkega ognja smo se pogovarjali, kako je mogoče, da belogardisti vedo, da napadajo njihovo postojanko borci Cankarjeve, saj so tudi v svojih izzivanjih večkrat imenovali borce s »Cankarjevskimi svinjami« in slično, smo sumili, da jih je morala o našem premiku obvestiti kaka njihova obveščevalka. Še nismo končali pogovora, ko je Pero Popivoda začel vpiti, da nismo prišli sem zato, da se bomo pogovarjali, temveč da bomo šli v napad na postojanko. Kot namestnik komandanta Tomšičeve brigade se nisem zmenil za njegovo kričanje, ker se tudi on ni premaknil iz zaklona, a komandanta bataljonov sta me le vprašala, če se spustimo v juriš, nakar sem ju zavrnil, da ne! Rekel sem jima, da bomo iz naše brigade zbrali bombaše, in poslal sem kurirja v brigado, da naj jih pripelje. Že čez pol ure so se bombaši razporedili, Cankarjev bataljon pa je na čelu z Efenkom in Cirilom sledil bombašem. Belogardisti so odgovorili na naš napad z mitraljezi in bombami. Ker je Tomšičeva brigada počivala v snegu dober kilometer od postojanke, sem med napadom bombašev in Cankarjevega bataljona zapustil zaklon in šel proti počivališču brigade. Med potjo sem srečal komandanta Šaranovića, ki me je vprašal:

»Kako Daki, bo Primskovo padlo?«

»Bo, saj mora! Cirilu sem dal dvajset bombašev in tam je tudi načelnik Popivoda. Ker je zahteval tudi moj bataljon za juriš, mu ga nisem dal, saj je tam Cirilov bataljon in dovolj bombašev!«

Šaranović se je nasmejal, saj je poznal mojo trmoglavost in je vedel, da se pri moji trmi nič ne opravi.

»Je že v redu, Daki, saj veš, kaj je treba in kaj ni!«

A ker sem slišal, da streljanje pojenjuje in sem zasumil, da nekaj ni v redu, sem pustil komandanta Šaranovića sredi poti in hitel nazaj proti postojanki. Ko sem zagledal Cirila in poleg Efenko, ki sta klela kot Turka,, in še komandanta našega bataljona Albina, sem iz njihovih kletev izvedel, da so naši bombaši že v cerkvi in da gredo proti župnišču, a da so belogardisti pobegnili. Poskakali so preko skal in ušli proti italijanski postojanki v Šentvidu pri Stični, le enega, ki se je med skokom ponesrečil, smo ujeli polživega, ki je povedal, da so naši »mrtvi kot« nad skalami, kamor naši mitraljezi niso mogli sipati smrti. Belogardisti so v postojanki pustili vso hrano, vojaško opremo in vse strelivo, pa tudi nekaj orožja je ostalo.

Po padcu postojanke je Cankarjeva brigada ostala na sektorju Primskovega, Tomšičeva pa se je spustila v Temeniško dolino, da bi po ukazu komandanta Šaranovića uničila postojanko Špan v Novi vasi.

Padel je Ajdovec, Dob v Mirnski dolini, za katerega so Gubčevci peli »Dob, fašistov grob«, padlo je Primskovo, kjer je od 75 belogardistov padlo ali bilo ranjenih 25. Belogardisti, ki se niso zanašali samo na svoje utrjene postojanke in bunkerje, so pričakovali tudi pomoč od Italijanov in Nemcev, so bili razočarani. Postojanka za postojanko je bila uničena in ker so se bali naših vse hujših napadov na njihove postojanke, so se začeli še bolj utrjevati.

Belogardisti so se utrdili tudi v Temenici, ki leži v dolini Temenice in po bregovih pri izlivu Bukovice poleg ceste, ki vodi iz Litije v Radohovo vas. Tako je Gubčeva brigada ob napadu na to postojanko naletela na še hujši odpor, saj so belogardisti vedeli, da ne bomo odnehali, dokler postojanka ne bo padla v naše roke. Vso noč so peli mitraljezi, pokale ročne bombe in šele proti jutru smo osvojili postojanko. Skoraj polovica belogardistov je padlo pod rafali mitraljezov in bombami, ostalim pa se je posrečilo pobegniti mimo zased Ra-

covega bataljona in se zateči v italijansko postojanko v Šentvidu. Racov bataljon je bil poslan kot predhodnica naše brigade in je zasedel položaje med Temenico in Šentvidom, mi pa smo obkoljevali belogardistično postojanko pri Španu v Temeniški dolini, dobre tri kilometre od Šentvida pri Stični.

Raco je bil komandant drugega bataljona Tomšičeve brigade in je prišel k nam s Šaranovićevo skupino, ki jo je glavni štab Jugoslavije poslal v pomoč za vodstvo slovenskih partizanov. Bil je dober tovariš, požrtvovalen in neustrašen borec, ki so ga borci takoj vzljubili.

Nemci so od svojih zaveznikov Italijanov zahtevali, da ob italijansko-nemški meji ustanovijo belogardistične postojanke, jih utrdijo in jim pomagajo, da partizani ne bi prehajali preko meje na njihovo stran. Med te je spadala tudi postojanka »Pri Španu«, nekdanjem županu, ki je svoja poslopja preuredil v utrdbo, okoli in okoli svojega posestva pa je zgradil bunkerje. Ščitilo ga je trideset belogardistov in po nalogu belogardističnega poveljstva v Ljubljani je moral skrbeti za vso prehrano svojih branilcev, kar pa mu ni bilo težko, saj je imel v svojih shrambah ogromne zaloge živeža in ostalih dobrin.

Tovariš Šaranović, ki je medtem postal načelnik Glavnega štaba Slovenije, je zahteval od nas, da čimprej uničimo vse belogardistične postojanke, saj jih je bilo že po vsej Sloveniji pod okriljem Italijanov skoraj v vseh večjih krajih kot gob po dežju in belogardisti so ustrahovali ne samo naše simpatizerje temveč tudi ostalo prebivalstvo, naše ujete borce pa so ali postrelili ali pa poklali. In dasi nam tovariš Šaranović ni povedal o obsegu naših akcij, smo vedeli, da bomo po uničenju postojank v Temeniški dolini začeli z akcijami tudi v Suhi krajini, ki je bila za naše kurirje in naše patrole še bolj nevarna.

Ko so naši obveščevalci zbrali podatke o postojanki »Pri Španu« in ko je brigada dobila ukaz, da uniči postojanko še to noč, sta komandanta dveh bataljonov sklicala zbor in obvestila borce o napadu. Borcem sta povedala, da so belogardisti dobro vkopani v bunkerje in da so v shrambah velike zaloge, ki jih morajo še do jutra odpeljati. Ker pa je bilo v teh krajih za hrano težko, saj je intendant brigade Cure-Puterle že obupaval, kako bo prehranil brigado, so se borci še z večjim veseljem pripravili za napad, saj je bilo v hlevih 25 de-

belih pitanih prašičev in vsega drugega v izobilju, kakor so jim povedali obveščevalci.

Okoli pol ene po polnoči smo krenili z brigado s Primsko-vega in že okoli druge ure ponoči smo mokri in prezeblji obkolili postojanko. Prvi bataljon je zasedel položaje z zahodne strani od Šentvida, tretji bataljon pa v gozdu severno od postojanke. Drugi bataljon je že prej bil na položaju, ko smo vodili borbe za Temenico in smo komandantu Racu le poslali sporočilo, da naj ostane na položaju, ker sta prvi in tretji bataljon že na položajih okoli postojanke in da bomo vsak čas pričeli z napadom.

Snega je bilo skoraj pol metra, noč je bila temna in belogardisti niso niti slutili, da so že obkoljeni. Še predno je tretji bataljon prišel na svoje položaje, z njim sem bil tudi jaz in načelnik štaba brigade Pero Popivoda, je komandant prvega bataljona Albin že naskočil belogardistične bunkerje, pa je kmalu utihnilo streljanje pa tudi regljanje mitraljezov. Tretji bataljon je v snegu čakal ukaz komandanta tretjega bataljona Efenke za napad. S Perom Popivodo sva bila blizu komandanta Efenke, ki je povedal, da je bataljon pripravljen za napad, in čaka samo še njegovega povelja.

Opazovali smo gospodarska poslopja, hlev, skedenj in kozolec, čistino pred nami in vznemirjala nas je tišina noči, ki je bila krog in krog nas.

»Zakaj je prenehal z napadom? Zakaj ne streljajo belogardisti?« mi je blodilo po glavi in v noč sem zakričal:

»Albin, kaj čakaš? Zakaj ne udariš?« Efenki pa sem rekel, da bo treba v napad z naše strani, ker se moramo do svita prebiti v notranjost postojanke. Toda Popivodi ni bilo pogodu, da bi se naš bataljon v jurišu vrgel proti postojanki, čeprav so borci negodovali, da se ne upamo nad ubogih trideset belogardistov.

»Daki, gremo, če ni opravil prvi bataljon. Nekaj jih bomo pobili, nekaj ranili, pa bomo v postojanki,« mi je rekel kurir Sine, a Popivoda se ni in ni mogel odločiti za napad. Skoraj uro smo čakali v mrazu in mokrem snegu, da se bo načelnik odločil za napad, a povelja ni bilo. Brez njegovega pristanka sem se odločil:

»Efenka, sporoči komandirjem, gremo na juriš!«

Poleg mene je stal komandir, v snegu pa je ležal mitraljezec Pilot, ki je slišal, kaj sem naročil Efenki in še sam dodal:

»Če ne gremo, me bo hudič. Noge imam že trde, med nogami me bodo požrle uši. Lačen sem, te bele k... pa imajo vsega na pretek!«

Takoj nato pa se je oglasil Popivoda:

»Kako boš jurišal po tej čistini? Preveč bo izgub.«

A jaz ga nisem več poslušal. Zavpil sem »Na juriš!« za menoj še Efenka in ves bataljon se je dvignil in hitel proti poslopjem. Naši so izstrelili nekaj strelcev, a iz postojanke se ni oglasil niti pok puške, niti mitraljeza. Ni minilo deset minut in prvi naši borci so že bili pri hlevu. Čudno se mi je zdelo, da gorijo vse luči, a od nikoder ni padel strel proti nam. Ko pa smo prišli do kleti, ki je bila pod senikom, je mitraljezec, ki je šel pred bolničarko in pred menoj, zaklical:

»V kleti so!« in že je nameril skozi okno svoj mitraljez. A bolničarka, ki je tudi pogledala skozi okno v klet, je zavpila:

»Ne streljaj! Naši so! Od prvega bataljona! Glej peterokrako!«

Mitraljezec je samo zaklel in povetil cev mitraljeza. Skočil sem k njemu, a že mi je rekel:

»Glej vrage! V kletih so, mi pa zmrzujemo!«

Če ne bi bolničarka Ančka spoznala naših, bi mitraljezec tretjega bataljona prvega pokosil komandanta prvega bataljona, prav gotovo pa bi jih padlo ali bilo ranjenih še več. Razjezil sem se in nahrulil komandanta Albina, a že takoj nato sem se pomiril in nasmejal.

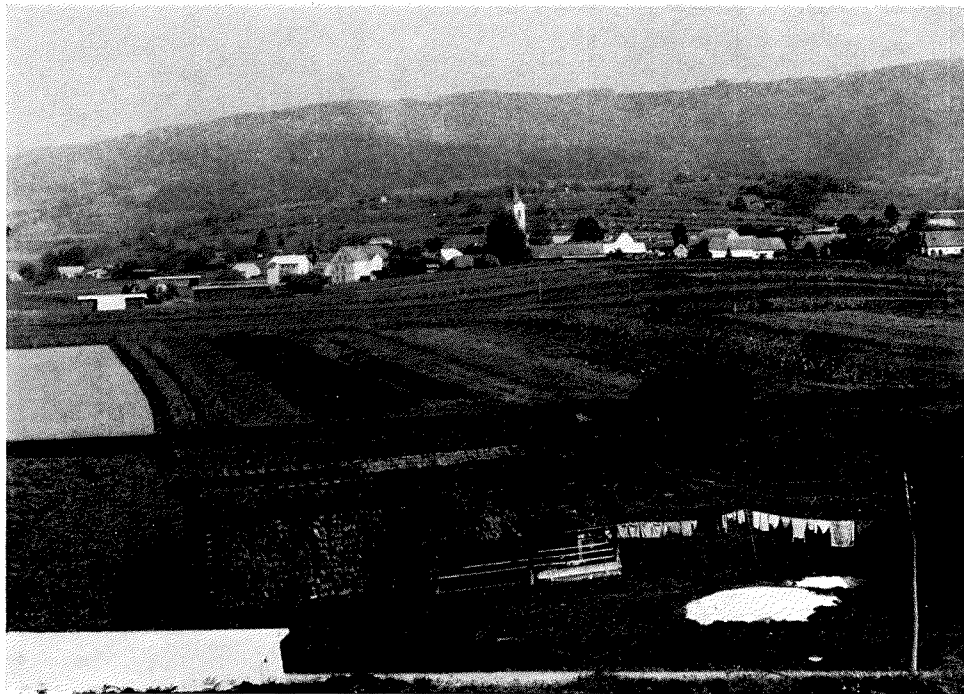
»Zakaj nam nisi javil, kako je. Kmalu bi jo skupil,« sem mu še rekel in odšel na dvorišče pred osvetljeno hišo, v kateri so bili borci prvega bataljona in jedli in pili kot že dolgo ne. Pridružili so se jim še borci tretjega bataljona, čez dobrih deset minut pa je prišel tudi načelnik Popivoda, ki je začel hoditi po dvorišču med borci in jim ukazovati, a borci se za njegova povelja niso zmenili. Hotel sem v klet do Albina, a srečala sva se na vratih, iz kleti pa je zavpil eden od borcev:

»Daki, si lačen? Albin, le poglej Dakija!«

Albin se mi je nasmejal, jaz njemu, a prijel sem ga za roko in mu rekel:

»Kurba si, Albin! Zakaj nisi javil, da si postojanko zavzel? Čakali smo v snegu in mrazu, ti pa s svojimi žreš in piješ.«

Začel mi je pripovedovati, kaj vse so našli v shrambah in kletih, ko pa sem ga vprašal, kje so belogardisti, mi je začel pripovedovati:

Dobrníč

Mokronog

»Ko smo se v jurišu pognali proti njim, sta prva skočila v hišo dva bombaša, z njima pa tudi komandir Sulo-Praznik z mitraljezom. V hišo so prišli preko straniščne greznice, skozi zadnja vrata hiše pa je vdrla Sulova četa. Belogardisti so začeli streljati proti nam, a po njih so udarili naši z bombami in Sulo z mitraljezom.«

»Je kdo padel? Je kdo ranjen?« sem ga vprašal in Albin mi je odgovoril:

»Eden je ranjen. Bolničarke se trudijo z njim, a slabo kaže.«

»Ušli so nam, tam za hišo, kjer ležita dva raztrgana od bomb, eden pa prerešetan od mitraljezov. Naši trije, ki so vdrli v hišo preko greznice, se v hiši preoblačijo v Španove obleke. Smrdeli so kot vrage!« mi je povedal komandant prvega bataljona Albin, ko sva se pogovarjala na dvorišču pred hišo.

»Jih grem pozdravit, če preveč ne smrdijo,« sem v smehu odgovoril Albinu in vsi okrog naju so se smejali. Ko sem vstopil v hišo, so jih bolničarke prale in jim prinašale perilo in obleke iz Španovih omar. Takoj sem spoznal vse tri; bil je Sulo in še dva Belokranjca, a njunih imen se danes več ne spominjam. Kaj naj bi jim rekel? Le roke smo si stisnili in se smejali kot prej zunaj z Albinom. Tudi jeza, da so nam belogardisti ušli, se je plegla in vesel sem gledal borce, ki so jedli in pili in pozabili na dni pomanjkanja in borb. Nato pa sem se vrnil med komandante in intendante bataljonov in se z njimi pogovoril, kako bomo odpeljali vse to nagomilano bogastvo.

»Prepusti meni in pojdi med borce,« mi je rekel Cure-Pu-terle, brigadni intendant, »le borce odredi, ki mi bodo pomagali.«

»Imaš dva bataljona in vse kurirje, pa pospravi čimprej, kar je za nas!« sem mu še rekel in se spet vrnil med borce, med katerimi so bili že tudi vsi trije »smrduhi«, Sulo in oba Belokranjca.

»Boš, Daki?« so me klicali borci in mi ponujali klobase, sir, kruh, jaz pa sem si želel bolj počitka kot hrane. A vkljub utrujenosti nisem legel, ostal sem med borci in si ogledoval poslopja mogočnega Špana.

Mesar Gašper je že klal prašiče, triindvajset jih je bilo, Efenka je s svojimi borci okomotal dva para konj in par volov iz Španovega hleva, jih zapregel v vozove, na katere so

nosili borci iz skladišč prekajeno meso in drugo. Ko pa je začelo goreti seno na skednju, je Efenka z borci mobiliziral še okoliške kmete z vprežno živino in vozovi, nad njimi pa je bedel neumorni in povsod pričujoči intendant Cure.

Ko je Cure opazil ogenj, se je pognal proti hlevom in borci so iz hleva, ki je tudi že gorel, privlekli nad trideset krav, bik pa se je odtrgal od jasli in divjal po dvorišču. Borci so ga ustrelili in ga odvedli do mesarja Gašperja, ki je medtem klal prašiče, čreva in drobovino zaklanih prašičev pa je metal kar na tla pred svinjaki.

Cure si je zadovoljen mel roke, skakal od skupine do skupine borcev, ki so nakladali vozove, in si zapisoval:

»Meda, sladkorja, makaronov, riža, fižola več kot tona, moke več kot dve toni, več sto litrov žganja...«

»Pa jabolka, krompir... In še in še...«, mi je našteval, ko sem prišel do njega, a tudi za mene ni imel časa, saj je že Efenki in drugim naročal, kako naj nalagajo, ker bodo morali na dolgo pot čez progo in Krko do bolnišnic na Rogu.

Cankarjeva brigada, ki je po uničenju postojanke na Primskovem ostala na položajih in krila Tomšičevo brigado, je 4. januarja prevzela od naših nad dvajset voz zajetega blaga in krenila proti Rogu do naših bolnišnic, Tomšičeva brigada pa je že naslednji večer skupaj z Gubčevo brigado, ki se je borila na sektorju Stična—Ivančna gorica z belogardisti in Italijani, začela napadati Šentvid.

Medtem, ko mi je intendant Cure našteval, kaj vse so naložili na vozove, sem nedaleč od gorečih poslopij Španovega posestva zagledal zgarano ženico, ki je jokala. Vprašal sem jo, zakaj joka, ona pa je jadikovala in tarnala:

»Kaj bodo rekli gospod, ko se bodo vrnili? Več kot trideset let sem garala, zdaj pa bom ostala tu sama brez vsega!«

Zasmilila se mi je in naročil sem intendantu, da naj ji da vsega, kar potrebuje. Cure jo je začel tolažiti:

»Kar znosite si v tisto vašo hišico, kar rabite!«

A ženica ga je le gledala in še naprej jadikovala:

»Kaj bodo rekli gospod, ko bodo videli, da je vse zgorelo! In še jaz bom vsega kriva!«

A Cure se ni več zmenil za njeno jadikovanje, poklical je komandirja čete Praznika in mu naročil, da naj ženici iz skladišča nanosijo v njeno hišo vsega, da ne bo stradala, ko bomo odšli. Še Sulo sam, ki je bil oblečen v Španovo obleko,

je pomagal nositi moko, makarone, sladkor in drugo in kmalu je bila le še postelja prazna v njeni hišici, vse drugo so založili s hrano in sadjem.

»Za nekaj mesecev ste preskrbljeni,« ji je še rekel intendant, ko se je vrnil od voz, ki so se že pomikali proti Primskovemu, ogenj pa je vedno močnejše divjal med gospodarskimi poslopji, da smo morali pustiti v gorečih skladiščih še precej jabolk in vina, pa tudi bik se je že cvrl pred svinjaki, da nismo mogli do njega. Okoli osmih zjutraj smo zapustili pogorišče in se umaknili v bližnji gozd, kjer smo se odpočili.

Medtem, ko smo mi uničili belogardistično postojanko pri Španu, je Gubčeva brigada uničila postojanko v Temenici, v kateri je bilo okoli petdeset belogardistov, ki so jih več kot polovico pobili, le mali skupini se je posrečilo pobegniti mimo zased pod zaščito Italijanov v Stično.

Cankarjeva brigada je z glavnino ostala na Primskovem vzdolž nemško-italijanske meje, se odpočila, potem pa je krenila za nami in zasedla položaje proti železniški progi Ljubljana—Novo mesto pri Šentvidu in Stični, sovražnikovima postajankama, v katerih so Italijani dobivali okrepitev iz Ljubljane, da bi varovali progo, ker smo mi uničevali belogardistične postojanke, ki so jih oni ustanovili za varovanje te najbolj važne prometne žile na tem sektorju.

Po ukazu Glavnega štaba NOV Slovenije naše enote tega sektorja niso smele zapustiti, Italijani pa se niso spuščali v večje boje z nami, še več, belogardiste so prepustili njihovi usodi, našim bombam, puškam in mitraljezom, le od časa do časa so poslali kako večjo patrolo na ogleda, ki pa smo jo takoj pognali nazaj v postojanko.

Tako je bila vsa dolina Temenice vzdolž nemško-italijanske meje čez Mirnsko dolino tja do Mokronoga osvobojena, pobegli ostanki belogardistov iz uničenih postojank pa so med Italijane v Stični, Ivančni gorici in v Šentvidu prinesli strah in paniko, ker so od njih zvedeli, da so obkoljeni in da jih bomo prav gotovo napadli.

Ko smo se razmestili po gozdovih okoli Primskovega, pa tudi v Primskovem in ko so se vrnili borci, ki so spremljali transport na Rog, smo dobili ukaz, da napademo italijansko postojanko v Šentvidu pri Stični. 16. januarja 1943 je Cankarjeva brigada minirala okoli tri kilometre železniške proge blizu Stične in okoli desete ure zvečer je bil Šentvid obkoljen

in odrezan od drugih postojank. Italijani so proti nam streljali s topovi iz Stične, iz Šentvida pa z mitraljezi. Okoli polnoči smo pričeli napadati postojanko v Šentvidu, v kateri je bilo okoli 150 Italijanov. Z uničenjem postojanke pa smo nameravali zažgati tudi tovarno usnja, ki je bila Demšarjeva last in je delala le za okupatorja. Drugi bataljon, ki je napadal vso noč do svita, je imel v borbah enega padlega in tri ranjene, se je moral skupaj s tretjim bataljonom z jutrom umakniti, se odpočiti in se pripraviti za ponoven napad zvečer istega dne.

Pri ponovnem napadu nam je uspelo priti prek žice do prvih bunkerjev in do tovarne, iz katere so naši borci začeli odnašati usnje. Med borbo za tovarno, v katero je uspelo prodreti bombašem drugega bataljona, ki jih je vodil Raco, je tovarna začela goreti, a Italijani, ki so branili tovarno, so ogenj pogasili in tako je zgorelo le četrta tovarne. Italijani so se ogorčeno in trdovratno branili in čeprav je našemu drugemu bataljonu uspelo, da so borci prišli že do prvih hiš v postojanki, smo se morali v jutranjih urah umakniti in se potegniti v vznožje hribovja proti Primskovemu in v bližnje vasi. Postojanke sicer nismo zavzeli, a v teh borbah je padlo 30 do 40 Italijanov, tovarno pa smo poškodovali tako močno, da je bila vse do konca vojne onespособljena za delo.

Ker pa je Italijanom po našem umiku prišla na pomoč precej številčna kolona iz Ivančne gorice, je štab cone po posvetu komandantov in komisarjev brigad odredil, da se premaknemo na nove položaje. Sestanek je bil pri nekem kmetu pod vznožjem Primskovega, ki je bil zelo naklonjen našemu gibanju. Sklenjeno je bilo, da se brigade odpočijejo, nato pa na drugi strani proge zasedejo odrejene položaje.

Na pot smo krenili v noči od 18. na 19. januarja in Cankarjeva brigada je zasedla sektor okoli Lužarjevega kala z nalogom, da nadzira glavno cesto pri Gabru in Trebnjem, Tomšičeva brigada položaje na področju Zagorice in Biča. Snega je bilo več kot pol metra in zaradi obilice snega in hudega mraza smo se le težko pomikali na nove položaje. Gubčeva brigada, ki bi morala nadzirati ceste proti Stični in Muljavi, pa je zasedla sektor Rdeči Kal in Hrastov dol.

Vse tri brigade so se prebijale prek proge Ljubljana—Novo mesto, Tomšičeva z desne, Gubčeva z leve, Cankarjeva v sredini, vsaka v svoji koloni nedaleč ena od druge. Tako je Can-

*Niko Pirnat: Komandant Stane-Franc Rozman (posnetek po zgore-
lem lesorezu)*

karjeva brigada krenila čez progo in glavno cesto pri Gaberju, Tomšičeva in Gubčeva pa pri Radohovi vasi. Italijani so nas opazovali, a na nas niso streljali, zbrali pa so v Ivančni gorici in v Šentvidu precej belogardistov, ki so jih potem poslali kot predhodnico za nami. Naše brigade so se razmestile po bližnjih vaseh in se od vseh strani zavarovale, a ker smo mislili, da Italijanov ne bo za nami, smo bili skoraj povsem brezskrbni in naš brigadni obveščevalec nam je sporočil, da gre proti nam okoli 2000 belogardistov in Italijanov, ko so nas že napadli in je italijansko topništvo tolklo na naše položaje iz Žužemberka, Trebnjega in Stične, a so granate večinoma obležale v snegu in je eksplodirala komaj vsaka deseta.

Štab naše brigade je bil sredi vasi Zagorica. Ko se je v štabu pojavil moj stalni kurir Sine, sem že po njegovem obrazu spoznal, da nekaj ni v redu. Ozrl se je proti drugim članom štaba, nato pa je rekel:

»Daki, belogardisti gredo po cesti iz Radohove vasi. Lepo se jih vidi.«

Vstal sem in hotel skozi vrata, a nasproti mi je pritekel stražar, ki je vpil, da se bliža kolona belogardistov s fižolovkami (starimi francoskimi puškami).

Belogardiste smo najhitreje spoznali po teh »fižolovkah«, ki jih mi nismo mogli uporabljati, ker se v gozdovih zaradi svoje dolžine niso obnesle, oni pa so bili zadovoljni z vsem, kar so dobili. Tudi s »fižolovkami«, saj so bile blagoslovljene in naperjene proti nam, skrunilcem vere, kakor so jim govorili njihovi duhovni vodje, izdajalska duhovščina.

Pa pogledjmo, kaj se je zgodilo z nami, s Tomšičevo brigado.

V vasi Bič smo pustili prvi bataljon, drugi in tretji bataljon ter štab brigade pa so posedli vas Zagorico. Med Radohovo vasjo in Gabrom je cesta, ki povezuje Bič in Zagorico. Vas Bič leži na ravnici, Zagorica pa se že razteza v podnožju hriba ob bukovem gozdu. Tako je bil položaj varen samo v vasi Zagorici, v vasi Biču pa ne, ker je odprta proti glavni prometni žili Ljubljana—Novo mesto. Od Biča do Zagorice je dober kilometer čistine, ki je bila pokrita s snegom. Komora se je nastanila v Zagorici in je kuhala tudi za tretji bataljon v Biču, od katerega sta bili v vasi le dve četi, z njima pa jaz kot namestnik komandanta brigade in načelnik brigade Pero Popivoda, ker sva nadzorovala razmestitev borcev v vasi. Ker se je skupina borcev odpravljala v Zagorico po hrano, sva za

njima krenila tudi midva s Popivodo. Ker z razporeditvijo nisem bil zadovoljen, je prišlo med menoj in Popivodo do prepira, posebno še zaradi tega, ker ni bilo postavljenih bolj močnih zased, temveč so krožile samo patrole, pripravljene za morebiten nepredviden napad.

Na krik stražarja, da se belogardisti bližajo Biču, smo iz štaba skočili sredi vasi, da bi belogardiste zajeli z mitralješkim ognjem, a belogardisti so že prišli do prvih hiš v Biču. S preplahom smo poklicali k orožju prvi bataljon, ki je bil najbližje štabu, ki je vkljub temu, da se je sušil in čistil, že po nekaj minutah zavzel položaje, dasi je marsikateri borec napol oblečen in s čevlji v rokah pritekel na zborna mesto. Ko so borci zasedli hrib Zagorice proti vasi Biču, je načelnik štaba že vpil ukaze tretjemu bataljonu v Biču, ki je bil že v borbah z belogardisti. Dasi smo z daljnogledi opazovali tekanje okoli hiš in poslušali močno streljanje in pokanje ročnih bomb, nismo v tej zmedi mogli ugotoviti, kaj se pravzaprav tam dogaja. Ugotovili smo le, da so komandirji v Biču pozabili zasesti pomembnejše obrambne točke, še posebno zvonik, s katerega bi lahko z mitraljezom obvladali vso čistino daleč naokoli vasi. Ker pa so se belogardisti poslužili partizanskega načina približevanja, je uspelo prevariti naše stražarje, saj se je kolona bližala brez zaščitnic in kar po sredini ceste. Stražarji so mislili, da je kolona zaščitnice Gubčeve brigade, a ko so se že v bližini vasi razporedili v strelce, je stražar opazil, da so bližajoči se belogardisti in je začel streljati nanje. A že po prvih streljih je padel in obležal ob cesti, štiristo do petsto belogardistov pa se je polastilo prvih hiš v Biču proti Radohovi vasi, ki jih naši borci niso zasedli in je na tej strani bil le stražar, ki je padel.

Ko je dežurni vod zaslišal prve strele stražarja, je pohitel na pomoč, a bilo je prepozno. Moral se je umakniti proti sredini vasi ter zasesti položaje po hišah z drugimi borci bataljona. Borci v Biču niso niti pomislili, da so jih napadli belogardisti, in ko so slišali prve strele, so začeli godrnjati, da je že dovolj nepotrebnih preplahov in da je že čas, da se odpotujejo. Največja sreča za borce v Biču pa je bila, da je v Zagorici bil v pripravljenosti dežurni vod, ki je začel obstreljevati iz Zagorice belogardiste, ki so se morali zateči v hiše. Med streljanjem dežurnega voda pa smo se poskušali prebiti po čistini do našega tretjega bataljona, kolikor ga je bilo

v vasi. Med našim približevanjem po snegu smo slišali ukaze, da naj se puškomitraljezec in še dva borca povzpnejo v zvonik, kar so slišali tudi belogardisti, zato so tudi oni skušali prodreti do zvonika in se v njem vgnezditi. Medtem so se naši borci v Biču osvestili in že kmalu se je iz zvonika oglasil mitraljez in preprečil belogardistom napredovanje v vasi, a vkljub temu so zasedli že pol vasi. Čete našega bataljona v Biču so se pripravljale za umik ker ne bi mogle vzdržati pozicijske obrambe po hišah proti tako močnemu napadalcu. Da belogardisti ne bi zasedli hriba nad vasjo Bič in Radohovo vasjo in tako obkolili Bič od vseh strani, je večji del borcev zasedel hrib, v vasi pa je besnela huda borba med ostalimi borci in napadajočimi belogardisti, ki se je počasi razvila od srede vasi do hriba nad vasjo. Sreča za naše borce je bila, da se od vasi do hriba vleče jarek, ki so ga lahko umikajoči se borci uporabljali za zaklone. Iz Zagorice smo neusmiljeno tolkli z mitraljezi po sektorju, kjer so bili belogardisti, vsa brigada pa se je ob robu vasi razporedila v čelni napad na belogardiste, kar ni bilo v navadi pri nas partizanih, naše patrole pa so poiskale zvezo s Cankarjevo in Gubčevo brigado in jim sporočile, da se Tomšičeva brigada bori z belogardisti v Biču. Ker so bile vse tri brigade pripravljene za napad belogardistične postojanke Sela pri Šumberku, je že kmalu Cankarjeva brigada zasedla položaje na desni, Gubčeva brigada pa na levi strani in že okoli poldne so močnejše belogardistične patrole začele vpadati v smeri obeh brigad. Cankarjevi je uspelo celo zajeti nekaj belogardistov. Ker je tako vas Bič bila pod mitralješkim ognjem naših brigad, se tako belogardisti kot naši niso mogli umakniti iz vasi, mi pa smo zahtevali od naših, da vzdržijo do noči, ker bi imeli drugače preveč žrtev. Prva četa je imela do pol dvanajste ure v prvih naletih sovražnika že pet mrtvih in ko so belogardisti zavzeli zvonik in ko se je komandir prve čete Sulo-Praznik hotel umakniti po čistini proti Zagorici, ga je zadel na pol poti, nekako petsto metrov od vasi strel iz zvonika. Belogardistom v Biču pa so prišli na pomoč tudi iz bližnjih postojank. Italijani so začeli naše položaje obstreljevati s topovi iz postojank v Šentvidu, Stični in Ivančni gorici in vse popoldne so padale granate posebno proti položajem Tomšičeve in Gubčeve brigade. Tudi četi, ki sta zasedli hrib nad vasjo Bič, nista hoteli zapustiti svojih položajev in upam se trditi, da hujšega topniškega na-

pada, kakor sem ga doživel tu pri Zagorici in Biču, nisem doživel ves čas, ko sem bil sam topničar na fronti Toledo-Madrid v španski revoluciji. Če italijanske granate ne bi obtičale v snegu in zemlji, saj je eksplodirala komaj vsaka deseta granata, bi bilo po nas, kajti padale so tako številne in pogostoma, da že ni bilo ločiti, kje leži sneg, kje zemlja, čeprav je še zjutraj vsa čistina med Zagorico in Bičem blestela v snežni belini.

Ko smo se okoli petih popoldne, že v polmraku, prebili po gozdu do prvih dveh čet, ki sta držali položaje na griču nad Bičem in bili v zaklonih, ki so si jih naredili iz snega, smo opazili, da so premočeni, premraženi, da so slabo obuti in slabo oblečeni, da so si nekateri ovili noge s cunjami in se v zaklonih zavijali v deke, a da vkljub ozeblim nogam in lakoti, saj ves dan niso dobili nobene hrane, niso popustili in da so jim oči zagorele, ko so gledali, kako padajo belogardisti. Okoli petdeset jih je padlo že v borbah v vasi in tudi mi smo se bali, da imamo hujše izgube, kakor smo jih imeli. Žal pa je z mrakom, ko smo nameravali napasti vas, uspelo preostalom belogardistom prebiti naš obroč in pobegniti v Radohovo vas.

V borbah pri Biču smo imeli 7 mrtvih in 10 ranjenih, najtežje pa me je prizadela smrt komandirja prve čete tretjega bataljona tovariša Sula-Praznika, ki je bil že od začetka partizanjenja z menoj, od maja 1942 mitraljezec v moji letéči patroli, nato v proletarski četi in v prvem proletarskem bataljonu Toneta Tomšiča, na koncu pa eden najboljših in najhrabrejših komandirjev v brigadi, kakršnega je lahko vzgojila samo naša Komunistična partija.

Marsikdo, ki je bil z nami v teh borbah pri Biču in Zagorici, se prav gotovo spominja, kako težko je umiral nepozabni komandir Sulo, pa tudi vas, dragi bralci, bo zanimalo, kako je padel eden najboljših med najboljšimi, ki so žrtvovali svoja mlada življenja za našo svobodo.

Ko se je komandir Sulo s svojo četo poslednji umikal iz vasi in ni še vedel, da je belogardistom uspelo zavzeti zvonik, ga je med umikom sredi poti na čistini zadel strel iz belogardistične puške. Padel je v sneg, a mi mu nismo mogli prihiteti na pomoč. Vse do Zagorice se je slišalo njegovo klicanje:

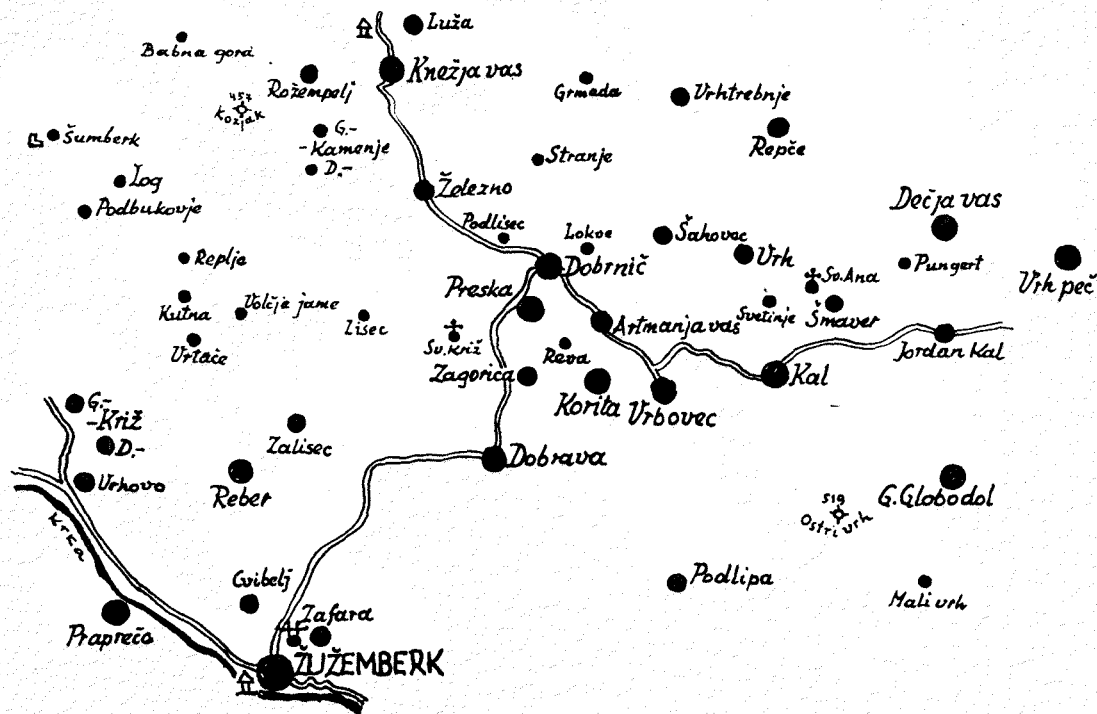
»Pomagajte! Pomagajte!«, a zaradi hudega mitralješkega ognja belogardistov ni bilo mogoče priti do njega. Klicali smo mu, naj si naredi zaklon v snegu, da ga ne bo zadel še kak strel in da bomo uspeli priti ponj, ko se bo stemnilo. Okoli štirih popoldne je prenehal klicati in takoj, ko se je stemnilo, so borci uspeli priti do njega. A zaman! Bil je že mrtev in zmrznjen v snegu. Velika žalost je zavladala med nami in drugi dan smo ga z ostalimi padlimi tovariši pokopali na pokopališču v Dobrniču.

Gubčeva in Cankarjeva brigada sta že v popoldanskih urah napadli proti železniški progi na levi in desni strani, da Italijani ali belogardisti ne bi mogli pošiljati pomoči postojanki na Biču. En bataljon Tomšičeve brigade pa je krenil proti Biču po gozdu in hribčkih, da bi preprečil umik belogardistom. A belim je uspelo zapustiti položaje in pobegniti proti Radohovi vasi, na položajih pa so pustili precej orožja, nad petdeset mrtvih, ki so jih pustili kar na položajih v Biču in okoli Biča. Imeli pa so tudi vsaj toliko ranjenih kot mrtvih, ki pa so jih odnesli s seboj.

Ko so bolničarke in komisarka Mica pregledale položaje, se je bataljon povlekel v vas Zagorico, kjer so se borci posušili, najedli in odpočili.

Vas Zagorica leži osemsto do tisoč metrov južnovzhodno od vasi Biča, na pobočju vzpetine proti Sela-Šumberku, za njo je gozd, okoli nje pa hribovit svet s pašniki in njivami. Dasi je bila brigada že pred borbo premražena, saj je bilo —18 do —20 stopinj mraza, premočena in sestradana, se je spustila v borbe, a na njo intendant Cure ni pozabil. Še med borbo je namestil v Zagorici v zadnjih hišah na robu gozda kuhinjo, za katero je vkljub topniškemu obstreljevanju oskrbel potreben živež, nabral vreč in cunj, v katere so si zavijali borci premrle noge, bolničarke so obvezovale ranjence, naš brigadni zdravnik Lojze Pirc pa je neki kmetici pomagal pri porodu. In ko sem se že dolgo po končani vojni mudil v Zagorici, sem obiskal tudi tedanjo porodnico in jo povprašal po otroku. Povedala mi je, da je rodila hčerko, ki je že poročena.

V borbah pri Zagorici smo imeli pet ranjenih, eden pa je padel. Ko sem obšel položaje okoli vasi, sem na hribu opazil utrujeno in izčrpano komisarko bataljona Mico Šlandrovo in komandanta bataljona Efenko. Ustavil sem se pri njiju in se pogovarjal, kaj bomo ukrenili, saj brigada že tri noči ni po-

čivala, tedaj pa je med drugimi padla topovska granata nedaleč od Mice. Granata ni eksplodirala, a vrgla je proti njej toliko snega, da jo je povsem zasul.

»Mica, si še živa?« je zavpil Efenko, skočil proti njej in jo izvlekel iz snega. Potem pa smo vsi trije hodili od snežnega zaklona do snežnega zaklona, v katerih so ležali borci, da ne bi kdo od njih v snegu zadremal in zmrznil. Bolničarke so skrbale za ranjence, ki smo jih še isto noč poslali v naše roške bolnišnice.

Po umiku belogardistov iz Biča in našem počitku v vasi Zagorica smo krenili mimo vasi Sela-Šumberk proti Dobrniču, ker se je medtem belogardistična posadka v Sela-Šumberku umaknila v Žužemberk. Cankarjeva brigada jih je mislila obkoliti in uničiti, a je prišla prepozno. Tako smo okoli ene ure 20. januarja z ranjenci in padlimi hoteli priti do prvega pokopališča, kjer bi pokopali padle, čeprav smo običajno padle borce pokopavali kar v gozdovih in označevali njihove grobove. V jutranjih urah drugega dne smo se približali Dobrniču, ki je bil že izpraznjen, naše patrole pa so ugotovile, da so se belogardisti umaknili tudi že iz Dobrave. Naša kolona je počivala v Dobrniču, tretji bataljon pa se je namestil v Dobravi.

V Dobrniču smo priredili pogreb padlih, obrede je opravil v navzočnosti vseh prebivalcev Dobrniča in okoliških naselij tamošnji župnik, ki je bil zelo naklonjen Osvobodilni fronti.

Po pogrebu pa se je tudi naša kolona preselila v vas Dobravo, kjer smo lažje dobili hrano, ker so skoraj vsi tamošnji fantje odšli v Žužemberk, ker so bili belogardisti in njihove družine so dobro vedele, da je edino možno dati hrano prostovoljno, da ne bi morali naši intendantni nastopati s silo.

Naslednji dan, 22. januarja smo odšli iz Dobrave do Brezove rebri nad Sotesko in nad reko Krko, kjer smo se pripravljali za pot čez reko Krko do vasi Podturen in nato proti Beli krajini.

24. januarja smo se začeli spuščati čez gozd od Brezove rebri proti Krki, po serpentinah kmečke poti v bližino Soteske, kjer so imeli Italijani svojo postojanko, pravtako pa tudi na drugi strani Krke v Straži. Mostu čez Krko pri Soteski Italijani niso porušili, čeprav smo ga partizani večkrat zasedli. Izgleda, da je bil ta most tudi za njih velikega pomena in da so se njihove zasede pri mostu raje umikale pred nami, kakor da bi se spu-

stile z nami v borbe. Tudi pri tem prehodu nas niso ovirali in tako smo 25. januarja okoli štirih zjutraj prišli v vas Podturen, ki je bila popolnoma naša. Vse od Zagorice pa do našega napada na Metliko nismo imeli nobenih borb, le tu pa tam so se udarile naše stranske patrole ali predhodnice s kako italijansko patrolo. V tej smeri sta šla prvi in tretji bataljon, drugi bataljon brigade pa je krenil proti Dolenjski in se zadrževal deset dni okoli Grosuplja, Dobrega polja in Turjaka, nato pa je za nami prispel v Belo krajino. Pridružil se nam je v vasi Jugorje.

Drugi bataljon je vodil komandant Raco Božović, ki je prišel k nam z ostalimi, ki jih je poslal v Slovenijo Glavni štab Jugoslavije.

Medtem ko smo mi prešli vso pot brez borb, je komandant Raco v svojem poročilu opisal velike težave in borbe med pohodom drugega bataljona. Prišlo je do hudih borb pri Grosupljem, pri Šmarju-Sapu, kjer se je moral umakniti na Golo, od tu je krenil čez železniško progo pri Škofljici, vodil borbe pri Polici nad Višnjo goro, le od Čateža in čez Mirnsko dolino ter čez Brezovo reber in reko Krko je prešel brez borb. V Podgradu se je ponovno spopadel z belogardisti iz postojanke Težke vode, nakar je 27. januarja prišel v Jugorje.

Na tej poti je bataljon izgubil deset borcev, prav toliko je imel tudi ranjenih, belogardistov pa je padlo nad štirideset, kakor je poročal komandant Raco.

Racov bataljon je v Beli krajini dobil povsem samostojno nalogo: najprej odpočiti se, nato mobilizirati belokranjske fante, ki so se zelo radi prostovoljno prijavljali in vstopali v naše vrste.

Ostala brigada, prvi in tretji bataljon pa sta krenila proti sektorju Drašiči—Bojanja vas in se povezala s XIII. hrvaško brigado. Največ sta se bataljona zadrževala ob Kolpi, v Drašičih in okoliških naseljih (Pačulovići, Prebići) in ko je Gubčeva brigada napadla italijansko postojanko v Draganičih, je tudi naša brigada priskočila na pomoč. Ker sem bil bolan, mučil me je revmatizem, ki sem si ga nakopal še v Španiji in na Francoskem, se teh borb nisem udeležil, brigada pa je odšla v akcijo pod poveljstvom načelnika Pera Popivode. V tej akciji Tomšičeva ni imela nobenega uspeha, Gubčeva je skoraj sama izvedla ta napad v noči od 8. na 9. februar 1943.

Tomšičeva brigada je prišla iz Dolenjske številčno izčrpana, saj je imela komaj okoli 430 borcev in prav tu v Beli krajini se je hotela okrepiti z novimi prostovoljci. Brigadi je uspelo pridobiti okoli petdeset borcev brez tistih, ki jih je dobil drugi bataljon, ki je v tem času bil na sektorju Jugorje—Semič—Črnomelj—Dragatuš, v glavnem na južnovzhodni strani Bele krajine v podnožju Roga.

Tomšičeva brigada je na svojem sektorju preprečevala vdore hrvaških ustašev in domobrancev preko Kolpe na osvobojeno slovensko ozemlje, kar ji je povsem uspelo. Ker pa so izpadi preko Kolpe prenehali, se je štab brigade preselil v vas Drage, prvi bataljon na Gornji Suhor, tretji bataljon pa na Spodnji Suhor.

11. februarja sem obšel oba bataljona že v dopoldanskih urah, popoldne pa sem se vrnil v štab brigade v Drage pod Gorjanci, kjer so nam ljudje kuhali iz naših zalog, ker so bili popolnoma osiromašeni, le pijače jim ni primanjkovalo. Zvečer so terenci priredili zabavo in rajanje se je zavleklo do jutranjih ur. Drugi dan, to je, 12. februarja pa je obšel brigado načelnik Pero Popivoda. Jaz sem še spal in ko sem opoldne vstal in vprašal, kje je načelnik, so mi kurirji povedali, da je odšel na pregled obeh bataljonov. Moj kurir Sine se je nasmejal, pokazal svoje bele zobe in mi rekel:

»Kaj hudiča hodi za nami? Bataljoni prav lahko živijo brez njega!«

Zmignil sem z rameni in mu rekel:

»Pusti ga, kaj veš, zakaj je šel.«

Ko sem se najedel, sem poklical Sineta in še enega kurirja in počasi krenil proti Suhorju. Nič se nam ni mudilo. Iz Drage do Suhorja je slabo uro hoda. Ko sem prišel v Gornji Suhor, kjer je bil prvi bataljon, me je komandant bataljona le nekam čudno pogledal, rekel pa ni ničesar. Takoj sem vedel, da je nekaj narobe. Vprašal sem ga, kaj se je zgodilo, če je bil načelnik pri njemu in šele čez čas mi je odgovoril:

»Da, bil je, Daki. Ob enajstih je v dolinici med Gornjim in Spodnjim Suhorjem postrojil oba bataljona. Mojega Belokranjca je dobil na straži, ko je spal. Dal ga je aretirati in 'hudič naj ga vzame', najboljšega borca v bataljonu smo ustrelili pred vsemi borci in prebivalci Suhorja.«

Skoraj jokaj je od jeze, ko mi je to pripovedoval. Pomiril sem ga in odšel v hišo, kjer je bil štab bataljona. Le kratek

čas sem ostal v štabu, odklonil sem ponujeno mi hrano in jezen odšel v štab brigade nazaj v Drage. V štabu sem prejel navodila, da se premakne brigada proti Jugorjem. Ko je prišla patrola drugega bataljona, ki mi je povedala, da bataljon čaka v vasi Lokvica na nadaljnja navodila, sem ukazal, da naj bataljon odide v vas Podgrad in naj tam počaka.

V noči od 12. na 13. februar je bila vsa brigada v vasi Podgrad in v bližnjih vaseh zahodno od ceste Jugorje—Novo mesto na dolenski strani Gorjancev. Tu smo ostali samo en dan, se odpočili in se pogovorili o nadaljnjih premikih brigade.

Komandant drugega bataljona mi je poročal, da je mobiliziral okoli sto prostovoljcev in ker smo imeli tudi dovolj orožja, smo vse novodošle borce oborožili.

V tem času je bilo v Tomšičevi brigadi 35 % Belokranjcev, povečini kmečkih fantov, 15 % Dolenjcev, tudi kmečkih fantov, od teh mogoče 2 % študentov, 20 % ljubljanskih študentov, ki pa v borbenosti in izdržljivosti niso prav nič zaostajali za kmečkimi fanti, 10 % je bilo Primorcev, ki so pobegnili iz italijanske vojske k nam, 10 % jih je bilo iz Ljubljanske okolice in iz Notranjske, ostali pa so bili iz raznih krajev Slovenije, nekaj celo iz Zasavja. Vsega skupaj je brigada štela nad petsto borcev, kakor smo ugotovili 15. februarja na sestanku štaba brigade.

Bela Krajina ni bila samo zibelka partizanskega gibanja, bila je neizčrpen vir mladih borcev za izpopolnjevanje naših operativnih enot. Bela Krajina skoraj ni poznala med svojimi prebivalci izdajalcev, skoraj vsi so bili z nami, ne tako, kot v nekaterih drugih predelih naše domovine, ko je bilo v nekaterih krajih več kot pol moških v beli gardi.

Drugi bataljon je imel v času svojega bivanja v Beli Krajini več borb z Italijani. Okoli Dragatuša, Vinice je imel brez izgub terenske borbe z italijanskimi patrolami, Italijani pa so imeli okoli deset mrtvih in dvajset ranjenih, dva Italijana pa sta se vključila v našo brigado kot borca.

Na tem področju je imel drugi bataljon precej uspehov. Preko terenskih odborov OF mu je uspelo, da se je povezal z italijansko posadko ob progi Črnomelj—Metlika v bližini vasi Dobravica. Komandir voda, italijanski podoficir, se je predal partizanom in po dogovoru je 15. februarja 1943 v

zgodnjih jutranjih urah odšel s svojim vodom dvanajstih vojakov na patrolo. Nekaj časa so hodili ob železniški progi, nato pa so zavili na kmečko pot, ki je vodila v poglobljeni jarek, v katerem jih je čakala naša zaseda. V zasedi je bila močnejša četa pod vodstvom komandirja Efenke, spremljal pa ga je tudi namestnik komandirja Ris. Ostali del bataljona pa je zasedel položaje v bližini, da ne bi Italijani naše zasede zvalili v past. Okoli sedme ure je italijanski vodnik »Džovani« pripeljal svoj vod v zasedo in ukazal svojim vojakom, da dvignejo roke. Ali so vojaki vedeli ali ne, kam jih vodi komandir, vsi so dvignili roke in se predali. S seboj so imeli tudi precej orožja. Vsak je imel kratko karabinko, samokres in precej streliva, imeli pa so tudi dva ročna mitraljeza in lahek minometalec. Ko so jih naši razorožili, so jih vprašali, če se hočejo pridružiti borcem naše vojske. Priključila pa sta se le »Džovani« in »Žusepo«, ostale pa so naši borci le še slekli iz uniform in jih poslali nazaj proti Dobravicam.

Oba Italijana so pripeljali v štab brigade, kjer sem ju zaslísal. Ker sta ponovila svojo željo, da ostaneta pri nas, sem ju odredil v zaščitni vod pri štabu brigade. Oba sta bila zadovoljna, le »Džovani« je bil razočaran. Ker ni znal slovensko, je začel jecljati »Pistola mia, pistola mia...« V štabu je bil borec iz Primorske, ki je dobro govoril italijansko in on nam je povedal, da si želita Italijana vsaj svoji pištoli in obljubil sem jima, da bosta dobila nazaj vsak svoj opasač s samokresom. Komandir štabne patrole pa je tri dni iskal med borci, ki so bili v zasedi, preden je lahko Italijanoma vrnil samokresa, saj noben borec se ni rad ločil od samokresa, ki si ga je pridobil od sovražnika. Pozneje sta oba postala moja kurirja, odlična borca, bila sta pa tudi prva Italijana, ki sta prešla v naše vrste.

Podgrad, kjer je bil štab brigade, so Italijani začeli obstreljevati s topovi iz Novega mesta. Naše patrole so se spuščale daleč proti Novemu mestu, Podgrad pa ni bil najboljše mesto za štab, saj je to Gorjansko pobočje obrnjeno proti Novemu mestu in tako je bil prikladen cilj za italijanske granate. Že drugi dan po zajetju Džovanijevega voda so močno obstreljevali vas Podgrad in 155 mm bomba je padla na Turkovo hišo sredi vasi, prebila streho, k sreči pa ni eksplodirala. Turkov otrok, katerega oče je bil pri belogardistih v Novem mestu, je rekel enemu naših borcev:

Majhen nesporazum v zvezi z akcijami med voditelji divizije in brigade (slikano v Loški dolini)

»Džovani« — Ivo Cucco (prvi z desne) štabni kurir

»Atek je ustrelil iz Novega mesta!« aktivisti v Podgradu pa so se šalili:

»Turk je poslal paket svojim otrokom!«

Zaradi vedno hujšega streljanja s topovi na Podgrad smo morali vse zapustiti in z brigado zavzeti položaje v gozdovih v bližini. Topovskim granatam so sledili še napadi z letali, ki pa niso prizadejali večje škode.

V Podgrad, kjer so do našega prihoda imeli le partizansko zaščito, so 16. februarja 1943 ustanovili terenski odbor OF, v katerega so vstopili Jože Klobčar, Murn, ki ga je iz drugega bataljona zahteval Pečko-Penca Jože, ter mlada učiteljica Puk Helena, ki je postala naša borka.

Med bombardiranjem italijanskih letal, ko je bila brigada že v gozdovih in na hribčkih nad Koroško vasjo, smo imeli dva mrtva in tri ranjene, če pa bi ostali v Podgradu, bi bilo še več žrtev. Ker v Podgradu in okolici nismo hodili v prehrambene akcije, temveč smo jedli v hišah pri Podgradčanih, in ker smo imeli že itak namen, da se premaknemo proti Gaberju, kjer je bil štab operativne cone, smo v noči od 16. na 17. februarja krenili preko Malega Cerovca, Igljenika, Vrhov in Zajčjega vrha na drugo stran Gorjancev. Na predlog intendanta Cureta, da bi se približali belogardistični postojanki na Težki vodi, kjer bi lahko naredili večjo prehranjevalno akcijo, smo v vaseh, kjer so ostale na kmetijah povečini samo ženske, moški pa so bili pri belogardistih, začeli z rekvizicijami. Ženske so sprva mislile, da so prišli belogardisti, ko pa smo začeli z rekvizicijo hrane, so nam začele groziti, da bodo poklicale na pomoč belogardiste. Njihovim grožnjam smo se smejali in smo jim obljubili prost prehod in da ne bo nihče streljal na nje, če bodo odšle po svoje in le dve ženski sta se odločili, da odideta v postojanko belogardistov. In res, kmalu se je pojavila iz postojanke belogardistična patrولا, ki pa je padla v zasedo čete tretjega bataljona, a po nekaj rafalnih iz brzostrelk so se umaknili belogardisti v svojo postojanko.

Okoli dveh po polnoči smo končali z rekvizicijami in odpe-ljali s seboj več glav živine in več vozov hrane. Ob sedmih zjutraj 17. februarja smo prišli v Gaberje, kjer nas je štab operativne cone odredil, da zasedemo Tolsti vrh in vas Brus-nice, od koder bi potem krenili proti Šentjerneju, Orehovici in Stari vasi, kjer je počivala Cankarjeva brigada in se pri-pravljala za nove podvige.

Še isti dan zvečer sta prišla v štab brigade tov. Avbelj Viktor in tov. Šaranović, ki sta ukazala, da moramo kreniti proti Mokremu polju in Mokronogu, postaviti zasede proti Novemu mestu in cesti, ki vodi preko Krke iz Bele cerkve. Že v noči od 18. na 19. februar smo zaprli križišče cest in pretrgali vse zveze iz Novega mesta proti Šentjerneju in Pleterjem. Dva naša bataljona, in sicer prvi in tretji bataljon, sta zasedla položaje, drugi bataljon in štab brigade pa sta ostala na sektorju Brusnic.

Cankarjeva brigada se je pripravljala na napad na belogardistično postojanko v Pleterjah in ker sem opazil, da bo to res trd oreh za nas, sem ostal ves čas pri bataljonih na položajih. Vkopali smo se v zasilne zaklone, Gubčeva brigada je zavarovala dohode proti Šentjerneju iz smeri Kostanjevice in Dobruške vasi—Grmade. Tako smo zaprli vse dohode v Šentjernejsko dolino, ki je bila pravo belogardistično gnezdo.

Kartuzija Pleterje leži sredi podnožja Gorjancev; tu je staro in močno obzidje, ki ščiti samostan daleč naokoli, in čeprav se je za obzidje samostana vgnezdila bela garda, so bili kartuzijanci naklonjeni nam, ne belogardistom. Še več. Pleterski samostan je s svojim priorjem dr. Josipom Edgarjem Leopoldom-Lavovom ves čas sodeloval z narodnoosvobodilno borbo in ji nudil vso pomoč. Vprav prior se je z vsem srcem povezal z nami in samostanski red in njegov visoki položaj ga nista ovirala, da se ne bi vključil v borbo za usodo borečega se slovenskega ljudstva. Belogardisti in Italijani samostanu niso zaupali, belogardisti pa so samostan celo večkrat preiskali in se vkljub protestu vodstva samostana v samostanu naselili in utrdili.

Kartuzija je pričakovala naš napad, saj je vedela, da mi ne bomo dopustili, da bi belogardisti vladali v kartuziji, bali pa so se, da ob priliki napada samostana ne bi uničili. Belogardistov je bilo v samostanu okoli 150. Bili so dobro oboroženi, zanašali pa so se tudi na podporo okoliških belogardističnih postojank, posebno na postojanko v Šentjerneju.

Še pred napadom na kartuzijo pa je Glavni štab Slovenije opozoril operativno cono, da morajo ob napadu na belogardistično postojanko paziti, da bo samostan ob tej priliki pretrpel čim manjšo škodo, pod nobenim pogojem pa ne smejo dopustiti, da bi bila kartuzija uničena.

Ko sem bil 18. februarja na položajih prvega in tretjega bataljona na sektorju Mokrega polja, smo zaslišali okoli desete ure streljanje iz pleterske smeri. Za napad in uničenje belogardistične postojanke v Pleterjah je štab predvideval tri dni in v tem času niti ena izmed postavljenih varovalnih zased ne sme popustiti in prav Tomšičevi brigadi je bilo najtežje, saj bi morala zdržati italijanski pritisk iz Novega mesta.

Pravi napad na Pleterje pa se je pričel naslednji dan okoli devete ure. Od vseh strani so ropotali mitraljezi. Proti Pleterjem pa je hitela pomoč od vseh strani. Streljanje okoli Šentjerneja, ob Krki pri Kostanjevici, ob gorjanski cesti Novo mesto—Metlika. Okoli desete ure se je pojavila močna italijanska kolona z belogardistično predhodnico iz Novega mesta. Med Mokrim poljem in Ratežem, to je proti Novemu mestu se razteza vse do Brusnic močan gozd na valovitem in jarkastem svetu. Italijani in belogardisti so v strelcih otipavali gozd. Po cesti je brnelo več oklopnih vozil. Cesto proti Pleterjem smo že prej zaminirali.

Prvi bataljon, ki je bil v zasedi južno od ceste, je spustil napadajoče na bližino sto metrov, nato pa so zaregljali najprej naši, potem pa še italijanski mitraljezi. Oglasil se je še tretji bataljon in po dobri uri borbe so se Italijani spustili v beg tako, da njihova dva tanka sploh nista pripeljala do naših min na cesti. Ob tej priliki je padlo najmanj 15 belogardistov in Italijanov, precej pa je bilo ranjenih, ki so jih z mrtveci naložili na kamione, s katerimi so se pripeljali iz Novega mesta in se umaknili proti Novemu mestu. Tudi na drugih sektorjih je pokalo, a okoli ene ure se je streljanje umirilo, le Cankarjeva brigada je še nadaljevala z napadom na Pleterje. Po umiku Italijanov in belogardistov, ki so skušali mimo nas prodreti v Pleterje na pomoč napadeni postojanki, so Italijani začeli streljati s topovi proti Mokremu polju, a mi smo se medtem že premestili in svoje položaje premaknili bliže Novemu mestu. Naše prejšnje položaje so bombardirali celo z letali.

Naslednji dan, 20. februarja so ponovili napad. Okoli tisoč Italijanov in belogardistov je s tremi tanki in dvema oklopnima avtomobiloma začelo pritiskati na naše položaje. Borba z njimi je trajala od osme zjutraj do treh popoldne. Pokvarili smo jim en tank in en oklopni avtomobil, okoli trideset napadalcev pa smo ubili ali ranili in jih onesposobili za nadaljnje

borbe. Mi smo imeli dva mrtva in šest ranjenih. Okoli tretje ure pa so se Italijani umaknili in nas ponovno napadli drugo jutro, ko je že tretji dan divjala borba za Pleterje. Ta dan nas je že ob svitu napadlo okoli 2000 Italijanov z osmimi tanki. Proti nam so se spustili od vseh strani in borbe so divjale vse od ceste Novo mesto—Šentjernej do podnožja Gorjancev. Ker smo se bali, da italijanskega napada ne bomo zdržali, smo okoli osme ure poslali kurirja v štab cone, da naj Cankarjeva pohiti z uničenjem pleterske postojanke. Medtem, ko je bil naš kurir še na poti, je streljanje v Pleterjah ponehalo in mi nismo vedeli, ali je Čankarjevi uspelo uničiti postojanko ali pa je morala prenehati z napadom in se umakniti. Medtem so Italijani prebili naše položaje in morali smo se umakniti v podnožje Gorjancev v okolico Brusnic in Tolstega vrha. Okoli enajste ure, ko smo zapustili svoje položaje in pravzaprav Italijanom odprli pot proti Pleterjem, pa so prenehali napadati tudi Italijani in ker smo našim kurirjem naročili, da se morajo vračati v podnožju Gorjancev, da nas ne bi zgrešili, če bi mi morali popustiti, smo kmalu zagledali našega kurirja, ki se je vračal s patrolo in Šaranovičem, ki je nadziral napad Cankarjeve brigade na Pleterje. Ko je prišel Šaranović do štaba, sem stopil k njemu, da bi mu pojasnil, zakaj smo se morali umakniti. A Šaranović me je prehitel:

»Vidiš, Daki, če bi imeli radijsko oddajno postajo, če bi bili moderno oboroženi, bi vam lahko javili, da smo že okoli osme ure uničili postojanko v Pleterjah, a vseeno, hvala vam, da ste tako dolgo vzdržali. Zdaj naj kar gredo in pogledajo, kako je z njihovimi, mi smo se že umaknili. Da pa je bilo pri vas hudo, smo slišali, ko so tanki drdrali proti Šentjerneju.«

Stisnil mi je roko in tudi meni je odleglo.

Tako smo izpolnili ukaz Glavnega štaba — kartuzijo smo obvarovali pred popolnim uničenjem in načelnik Šaranović je lahko z zadovoljstvom poročal, da smo izpolnili ukaz in uničili belogardistično gnezdo v samostanu.

V treh dneh borb z nami, Tomšičevo brigado, so Italijani in belogardisti imeli sledeče izgube:

- 19. februarja šest mrtvih in deset ranjenih,
  - 20. februarja deset mrtvih in več kot trideset ranjenih,
  - 21. februarja okoli dvajset mrtvih in nad trideset ranjenih.
- Naše izgube v teh borbah:
- 19. februarja en mrtev in pet ranjenih,

20. februarja dva mrtva in šest ranjenih,

21. februarja en mrtev in sedem ranjenih.

Že popoldne 21. februarja je zavladal mir na vsem podgorjanskem področju. Tu so bile tri naše brigade in Šaranović, ki se je še kratek čas zadržal pri nas, je ukazal, da naj se vrnemo v Belo krajino na počitek.

Že isto noč smo krenili proti Beli krajini: prvi in tretji bataljon na Jugorje, drugi bataljon pa na Suhor.

Z našo vrnitvijo je bila cesta med Novim mestom in Metliko spet zaprta. Nadzirali smo jo s patrolnimi pohodi čet ali vodov, ki so hodile na prehranjevalne akcije, pa tudi nadzorovale premike sovražnikov. Prve dni marca pa smo dobili ukaz, da se povežemo s štabom XIII. hrvaške brigade in se dogovorimo za skupen napad na italijansko oporišče v Metliki. Komandant Jan in komisar Nedeljko sta odšla v štab XIII. brigade in dogovorili so se, da bomo Metliko napadli 4. marca. Naša brigada je odšla na sektor Lokvice blizu Metlike, XIII. brigada pa se je za napad pripravljala južnovzhodno od Metlike. Dasi je bila naša brigada spočita in dobro pripravljena, vendar sem v uspeh tega napada dvomil. Metliko je težko napasti. Valovit svet, okoli in okoli hribočki, mesto samo v dolini. Okrog in okrog mesta pa čistina. Italijani pa so zgradili bunkerje iz železobetona, kamenja in lesa, oboroženi so bili s težkimi mitraljezi in lahкими topovi, imeli so lahke protiletalske topove, posadka pa je štela okoli 400 mož. A ukaz je ukaz in dasi nisem verjel v uspeh, smo okoli desete ure napovedanega dne pričeli napadati: XIII. brigada z južnovzhodne in vzhodne strani, naša brigada pa s severozahodne in zahodne strani. Obe brigadi sta navalili z vso silo od vseh strani. Italijani so se divje branili. Ves čas borbe sem bil na položajih pri bataljonih, v neposredni bližini pa je bil tudi komandant brigade Jan Lokovšek. Ležali smo v zaklonih. Z obeh strani so regljale strojnice, Italijani pa so tolkli naše položaje tudi z lahкими topovi. Do četrte ure zjutraj smo imeli že pet mrtvih in okoli petnajst ranjenih, XIII. brigada pa je zaradi silovitejših napadov in močnejše italijanske obrambe utrpela še večje žrtve. Zaradi neuspešnega napada sem se precej resno sprl s komandantom Janom in zahteval, da se umaknemo in prenehamo z napadom na Metliko. A komandant Jan je vztrajal, da ne odnehamo in da če bo vztrajala XIII. brigada, bomo tudi mi. Zaradi nevzdržnega položaja sem se okoli pete ure

zjutraj prebil po položaju do komandanta XIII. brigade tovariša Žeželja, med prebijanjem pa sem naletel na komandanta tretjega bataljona XIII. divizije, ki me je vprašal, zakaj iščem njihovega komandanta. Rekel sem mu, da je položaj nevzdržen in da je nujno, da se umaknemo, on pa mi je odgovoril:

»Daki, nemogoče! Imam vod dvanajstih borcev s puškomitraljezom, ki ne morejo ne naprej, ne nazaj, ker jih Italijani drže v križnem ognju. Dva pa sta že tudi padla iz tega voda.«

»Še pred svitom napadi Italijane z mitraljezi in potegni borce iz kritja. Podnevi ti ne bo uspelo,« sem mu rekel in nadaljeval pot proti komandantu brigade.

Komandant Žeželj se je strinjal z mojim predlogom, da se umaknemo še pred svitom, pa tudi komandantu tretjega bataljona je uspelo rešiti svoj vod, dasi sta med umikom padla še dva borca.

Ko sem sporočil komandantu Janu, da se tudi komandant Žeželj strinja, da se moramo povleči še pred svitom, dasi smo imeli mesto Metliko obkoljeno, je tudi on izdal povelje za umik.

Vojaško ta naš skupni napad na Metliko ni uspel, a Italijanom in prebivalcem v obkoljenem mestu in v okolici smo dokazali, da se ne bojimo napadati tudi tako močno utrjenih postojank, kot je bila Metlika.

V tem napadu je naša brigada imela šest mrtvih in sedemnajst ranjenih, koliko žrtev pa so imeli Italijani nismo nikdar zvedeli. XIII. hrvaška brigada pa je utrpela 9 mrtvih in okoli trideset ranjenih.

Naša brigada se je umaknila na Suhor, dva dni počivala, nato pa je krenila proti Orehovici na dolensko stran Gorjancev, kamor je prispela 9. marca a že v noči od 9. na 10. marec je nadaljevala pot čez Krko pri Gornji Gomili.

Ko smo prekoračili reko Krko, smo se izognili vasi Bela cerkev in se podali po bližnjih kolovozih čez Vinji vrh v Šmarjeto, od tu pa v Cerovec pri Šmarjeti, da bi se odpočili od pohoda iz Bele krajine. Naš končni cilj je bila Mirnska dolina — domovina Tomšičeve brigade.

10. marca zvečer smo prišli v Trebelno, povečerjali in preспали, zjutraj drugega dne pa smo že ob štirih krenili čez Debenc in se približali cesti Mirna—Trebnje. Italijani so bili v zasedi pri cesti v Grmadi, na železniški progi pa so imeli oklopni vlak. Ker predhodnica tretjega bataljona ni računala

na italijanskoasedo, se je vrnila v sestav svojega bataljona, ki je začel streljati na Italijane. Ostali del brigade je krenil proti Mirni v bližini vasi Zabrdje, a ker streljanje ni ponehalo, smo se ustavili in čakali. V štabu nas je skrbelo, kaj se dogaja v Grmadi, a patrrola tretjega bataljona nam je sporočila, da ni nič nevarnega in da so Italijani streljali bolj iz strahu kakor pa z namero, da bi nas napadli. Ko pa je tretji bataljon prešel v napad, so se Italijani umaknili z oklopnim vlakom proti Trebnjemu, borci tretjega bataljona pa so zavzeli položaje na Grmadi in minirali progo, da nas Italijani ne bi mogli napadati z oklopniki v Mirni.

Ko je brigada dobila sporočilo komandanta tretjega bataljona Efenke, da so se Italijani umaknili, je brigada krenila iz Zabrdja v Mirno, nekako pol ure hoda daleč. Dva bataljona sta se namestila po hišah v vasi, štab brigade pa se je po stari navadi vsidral pri Bulcu, kjer so nas dobro poznali in nas tudi bogato pogostili. Z nami je šel tudi zaščitni vod brigade.

Intendant Cure je dal pripraviti obilno večerjo za vso brigado, saj je vedel, da bomo že ponoči odšli na rušenje železniške proge. A žal, gostoljubja partizanske Mirnske doline nismo dolgo uživali. Ko smo v noči porušili progo in 12. marca zjutraj legli k počitku z željo, da bomo zvečer priredili miting, je prišel iz Glavnega štaba Slovenije kurir z obvestilom, da mora brigada takoj kreniti v smer Dvor na Krki med Žužemberkom in Sotesko. In namesto mitinga smo v večernih urah krenili na pot in okoli polnoči prišli v Ajdovec, kjer je že bila Cankarjeva brigada, a mi smo nadaljevali pot v Sardinjo vas in Mačkovec nad Dvorom. Tu je brigada polegla k počitku, proti Dvoru pa smo poslali patrolo, da bi ugotovila, če je v Dvoru morda kaka belogardistična zaseda. Patrola pa je že med potjo naletela na patrolo Glavnega štaba, v kateri so bili tudi komandant Glavnega štaba Slovenije Stane Rozman in načelnik štaba Šaranović. Tudi oni so prišli v sektor Ajdovca, na katerem sta bili že dve brigadi. 13. marca zjutraj sem tako že drugič v partizanih srečal Staneta Rozmana. Spogledala sva se, se objela in že me je vprašal:

»Kako pa kaj brigada? Je sposobna za borbo?«

Šaranović se je smehljal, ko je gledal to najino ponovno srečanje. V Stanetu Rozmanu nisem gledal le soborca in najvišjega komandanta, on je bil za mene še vedno kapetan

španske revolucionarne vojske, jaz pa navaden vojak-artile-rist. Skoraj uro sva se pogovarjala, obujala spomine, kar na-enkrat pa je postal spet komandant in mi rekel:

»Daki, ti boš šel še danes zvečer takoj ko bo padel mrak z enim bataljonom čez Krko v vas Lašče, ki leži ob cesti Dvor—Kočevje pod Rogom!«

»Prav!« sem mu odgovoril in tako že s prvim mrakom prostrojil prvi bataljon in krenil na pot. Komandant prvega bataljona je bil Brane, doma s Kočevskega, ki je bil že leta 1942 član okrožja in član KP. Pri Dvoru smo prešli Krko in okoli devete ure smo prišli v Lašče. Odtod sem krenil proti Smuki, kjer me je čakala patrola, ki jo moram varno voditi v Dolomite čez Mokrc, kakor mi je naročil komandant Stane. Tudi to mi je povedal, da bom vodil tovariša Kardelja.

Ko je po Roški ofenzivi v Suhi krajini vzcvetela bela garda, ki so jo organizirali okupator in duhovščina pod vodstvom škofa Rožmana, je že skoraj v vsaki vasi bila belogardistična postojanka, ki je pošiljala patrole od vasi do vasi po vsem terenu. In tako se je zgodilo, da se je patrola, ki je spremljala tovariša Matijo Mačka čez Suho krajino, komaj rešila, čeprav je bilo v patroli 17 borcev. Koliko naših patrol so ujeli in uničili, koliko naših kurirjev je ostalo za vedno kje ob kaki cesti! Pa tudi mi jim nismo prizanašali in smo z njimi obračunali, če smo le mogli.

Ko sem z bataljonom krenil iz Lašč proti Smuku, smo naleteli na parobku gozda na patrolo desetih mož z dvema puškomitraljezoma, med njimi pa je bil tudi tovariš Kardelj. Komandir patrole me je vprašal:

»Nas boste vi vodili čez Suho krajino?«

»Da!« sem mu odvrnil.

»Toda, Daki, prosim, da bi hodili bolj zmerno. Tovariš Kardelj ne more teči kot ti!« mi je prišepnil.

Bataljon, ki je potem spremljal tovariša Kardelja, je štel sto borcev s šestimi puškomitraljezi, kajti vse ožuljene in lahko ranjene, a sposobne za borbo, sem pustil v brigadi. Bataljon sem razdelil na tri čete, v vsaki četi sta bila dva puškomitraljezca. Eno četo, ki jo je vodil Silni, doma iz Suhe krajine iz vasi blizu Ambrusa, sem poslal v predhodnico, njej je sledila druga četa v bojni pripravljenosti, nato patrola, ki je spremljala tovariša Kardelja, v zaščitnico pa sem poslal tretjo četo. Ubrali smo pot po kmečkih kolovozih v smeri

Lašče—Lopata. A že pri vasi Lopata je začelo pokati. Naša predhodnica je naletela na belogardistično patrolo, ki jo je pognala v beg. Ko smo prišli v bližino vasi Ratje, smo spet naleteli na belogardistično patrolo, ki ji je po prvih strelah prišla pomoč iz okoliških postojank. Naša predhodnica jih je z jurišem pognala v beg. Ko smo šli mimo Višnje gore in Primče vasi, smo opazili, da se z leve strani belogardisti pred vasjo Ambrus pripravljajo za napad. Komandir predhodnice Silni nam je sporočil, da se že bližamo belogardistični zasedi, zato sem mu poslal v pomoč še drugo četo; obe četi sta se razporedili v strelce in prešli cesto pri Ambrusu. Belogardisti so začeli streljati in vpiti »Na juriš«, a naši se za njihovo kričanje niso niti zmenili. Udarili so po njih z mitraljezi in se pognali za belogardisti, ki so bežali proti Ambrusu, kjer so imeli svojo postojanko.

Tovariš Kardelj me je vprašal, ali bomo lahko nadaljevali pot, jaz pa sem mu odgovoril, da je vse v redu in da bi komandir Silni šel kar v Ambrus za njimi, če bi mu dovolil. A ker je eden naših mitraljezcev sledil bežeče belogardiste skoraj do Ambrusa, sem poslal za njim kurirja Sineta, da se je vrnil. Potem smo mirno nadaljevali pot čez gozdove proti Zdenski vasi v Kompolski—Videmski dolini. Še pred nočjo smo šli mimo Zdenske vasi kak kilometer od železniške postaje Videm, od tu do Vodice v gozdu, kamor smo prispeli okoli osme ure. Tu smo počivali in med pogovori je eden naših komandirjev precej glasno rekel:

»Prokleta bela garda! Treba jih je pobiti, da bo mir pred njimi!«

Tovariš Kardelj se je ob tej opazki nasmehnil, a jaz sem ta njegov nasmeh videl šele med 17. in 20. marcem, ko so vse tri brigade obračunavale z belogardisti v Suhi krajini, in tedaj, ko se je nasmehnil v Vodica, je prav gotovo že vedel, kaj se bo godilo v Suhi krajini že čez nekaj dni.

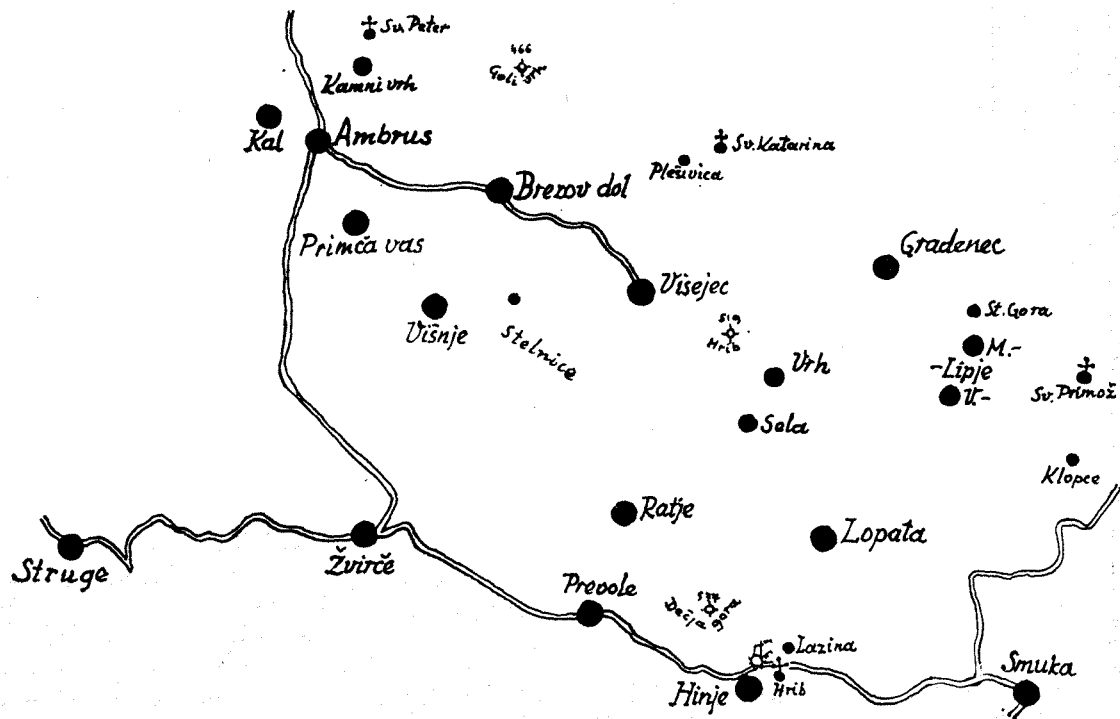
Ko sem v gozdni vasici Vodice vprašal tovariša Kardelja, kam in kdaj bomo krenili naprej, se mi je nasmehnil in mi rekel:

»No, sedaj bomo šli sami naprej!« komandir njegovega spremstva pa mi je bolj potihoma dejal:

»Sedaj smo že izven nevarnosti, le kako je pri Turjaku ne vem. A tam je dovolj partizanov, saj je Šerčerjeva nekje pod Mokrcem okoli Doba in Velikega Osolnika.«

Tovariš Kardelj je nadaljeval pot proti Turjaku, mi pa smo v gozdu blizu Vodice za nekaj ur poredili, pojedli vso suho hrano, ki smo jo vzeli s seboj na pot, nato pa smo okoli dvanajste ure krenili nazaj v sestav svoje brigade. Vračali smo se severno od Zagradca, prešli železniško progo med Grosupljem in Vidmom, prešli v nočni temi lesen kmečki most pri Malem Globokem in se vrnili v brigado v noči od 13. na 14. marec v vasi Zavrhu in v Vrtači. Brigada se je premaknila na nove položaje po ukazu Glavnega štaba, ki je že pripravil vse potrebno za napade na belogardistične postojanke v Suhi krajini. Ko smo 16. marca krenili v napad, zvečer brigada ni imela nobenih zalog hrane, saj smo vedeli, da bomo vse potrebno dobili na sektorju Ambrusa, kamor smo bili namenjeni. Štab cone in operativni štab Glavnega poveljstva sta bila v vasi Šumberk, nedaleč od nas. Komandant Rozman je v vasi Šumberk sklical sestanek komandantov in članov štabov vseh štirih brigad in vseh političnih delavcev iz Suhe krajine, kjer smo zvedeli za načrte za obračun z belogardisti. Nato pa je bil še poseben sestanek za štabe cone, vseh štirih brigad in Dolenjskega odreda, ki sta ga vodila komandant Stane Rozman in načelnik štaba Šaranović. Ta sestanek je bil povsem vojaškega značaja. Vsaka enota je prejela svoje naloge: Tomšičeva brigada uničenje Ambrusa, Šercerjeva uničenje Korinja, Cankarjeva Hinj, Gubčeva Brezovega dola in očiščevalno akcijo okoliških vasi in blokado Žužemberka. Vsi načrti so bili do podrobnosti izdelani, pa tudi razporeditve bataljonov brigad. Tako je Tomšičeva brigada dobila nalogo za napad na belogardistično postojanko Ambrus z dvema bataljonom, en bataljon pa nalogo, da zaščiti napadajoča bataljona v smeri proti Gradcu na sektor Kamnega vrha. Cankarjeva brigada je dobila nalogo napasti z dvema bataljonom Hinje, tretji bataljon pa naj bi zavaroval poti proti Žvirčam, oziroma proti Kompolski—Videmski dolini. Gubčeva brigada pa uničenje Brezovega dola in blokado Žužemberka. Tako je bila vsa Suha krajina pred velikimi dogodki, saj je bilo določeno, da začnejo vse brigade napadati odrejene položaje 16. marca ob 12. uri.

Megla, ki nas je ovirala pri pohodu, še prav posebno pri prehodu čez Krko pri Drašči vasi in potem med potjo v gozdu, da smo prišli na cesto pri Kamnem vrhu, nas je zamudila za dobri dve uri. Naša komora se je hotela namestiti v vasi Kal,

dobrega pol kilometra od Ambrusa. Kal loči od Ambrusa hribček, tako da iz Ambrusa ni mogoče opazovati, kaj se dogaja v Kalu. A tudi v Kalu so bili belogardisti.

Ambrus je gručasta vas ob cesti Zagradec—Žvirče v bregoviti legi na kamenitem kraškem svetu. Ob cesti proti Žvirčam se vleče z grmičjem, redkimi brezami, kamenjem in vrtačami posut suh dol stelnikov. Pod vasjo se odcepi cesta na Primčo vas—Višnje. Zaradi ugodne lege za napad se ne bi bilo težko približati hišam v Ambrusu, če ne bi bilo megle. Po podatkih, ki nam jih je posredoval brigadni obveščevalec Polde, so se belogardisti v Ambrusu nastanili v šoli in v gasilskem domu. V šoli v severnem delu Ambrusa je bilo okoli 50 belogardistov, ki so jih ščitili bunkerji iz lesa, kamnja in zemlje, v gasilskem domu v južnem delu Ambrusa pa je bilo okoli 30 belogardistov. V vasi Kal je bilo okoli 20 belogardistov, ki jih je napadel naš prvi bataljon, a so po polurnem našem napadu pobegnili in se zatekli v Ambrus. Po zavzetju Kala se je v vasi naselil štab brigade, kmalu za njim je prispela komora, Efenkov bataljon pa je krenil v zaščito proti Zagradcu.

Ko sem šel za prvim in drugim bataljonom po načrtu proti Ambrusu, sem ugotovil, da gre vse po predvidevanjih. Racov bataljon je začel obkoljevati Ambrus s severozahodne strani, prvi bataljon, ki je moral najprej uničiti belogardistično postojanko v Kalu, pa je z zamudo prišel na položaje, da bi napadel Ambrus s severne in južne strani. V vsej Suhi krajini je pokalo pred nami, od vseh strani smo poslušali mitralješke rafale in eksplozije ročnih bomb, le v Ambrušu je bilo še mirno.

V Kalu so nas belogardisti čakali. Kakor smo zvedeli kasneje, je bila po sredi izdaja. A vkljub pripravljenosti belogardistov v Kalu, so borci prvega bataljona tako silovito napadli, da so se belogardisti komaj rešili in pobegnili z dvema mrtvecema in petimi ranjenimi v Ambrus. Naš prvi bataljon je imel le tri ranjene. Medtem je drugi bataljon napadel Ambrus s severne strani in belogardisti niso ostali v bunkerjih in v utrjeni postojanki v šoli, temveč so se poskrili v hiše in čakali, da so naši prvi bombaši prišli med hiše, nato pa so jih zasuli z ročnimi bombami in z rafali iz mitraljezov. V tem nenadnem napadu belogardistov je padlo trinajst borcev, osem pa je bilo ranjenih. Po napadu so se belogardisti umaknili v

postojanko v šoli. Nato je prvi bataljon napadel postojanko v gasilskem domu, ga zavzel, belogardisti pa so se po cesti umaknili k svojim v šolo. Belogardisti so v tem spopadu imeli tri mrtve in več ranjenih, na naši strani pa sta padla dva borca, trije borci pa so bili ranjeni.

Po zavzetju gasilskega doma sta naša bataljona obkolila belogardiste v utrjeni šoli in borba je trajala ves dan in vso noč. V šoli je bilo okoli 160 belogardistov. 17. marca ponoči so borci le prodrli v bližino šole, a belogardistom v postojanki niso mogli do živega.

V tem času pa je zadivjala huda borba tudi nad Ambrusom proti Zagraddu in na Kamnem vrhu. Okoli dvesto Italijanov je hitelo na pomoč napadeni postojanki v Ambrusu, a po polurnem boju tretjega bataljona z njimi, je padlo 19 italijanskih vojakov, okoli petnajst pa je bilo ranjenih. Mrtve so pustili na bojišču, z ranjenci pa so se umaknili proti Zagraddu. Pet fašistov so Efenkovi borci ujeli, na bojišču pa so pustili težki mitraljez, minometalec, tri lahke strojnice, okoli trideset pušk in precej streliva. Borci so padlim Italijanom pobrali obleke, opremo in orožje, bataljon pa je ostal na položajih na Kamnem vrhu, le zvečer je v brigadno ambulanto prinesel tri borce, ki so bili ranjeni v tem spopadu.

Štab brigade se je medtem preselil iz Kala v bližnji gozd, z njim pa tudi vsa komora in ambulanta, ker smo pričakovali novih napadov Italijanov, ki bi hoteli pomagati belogardistom v Ambrusu.

Borba v Ambrusu pa se je nadaljevala. V jutranjih urah sva šla z načelnikom štaba v Ambrus. Pri gasilskem domu sta naju prestregla dva komandirja prvega bataljona in robančila:

»Preklete barabe! Še civilisti mečejo bombe na nas!«

»Kdo?« sem ga vprašal in že je drugi komandir zaklel in mi rekel:

»Greš po cesti, pa ti z okna prileti bomba. Borci že godrnjajo in nočejo več med hiše!«

Vse v meni je zadrhtelo:

»Požgite vse!« sem zavpil, za menoj pa je ponovil moje povelje tudi načelnik štaba.

A svoj ukaz sem takoj popravil:

»Spustite civiliste po cesti proti jugu, potem pa požgite!«

Borci so začeli izganjati iz hiš ljudi, ki so se sicer upirali, a so morali iti, ker jim je že gorelo za hrbti. Borci so požigali vse od gospodarskih poslopij do stanovanjskih hiš, civiliste pa nagnali v koloni proti jugu iz vasi. Tudi živino so pognali iz hlevov.

Ko sem vprašal, kako je v cerkvi in v župnišču, so mi povedali, da je tam vse mirno, da so v župnišču že naši borci in da se župnik prav nič ne upira. Naročil sem jim, da naj cerkev in župnišče puste, vse drugo pa naj zgori.

V Ambrusu nisem imel več kaj iskati. Šel sem na vrh hriba in od Izaha gledal gorečo vas. Brigadna patrola, ki smo jo poslali skozi gozd proti vasi Tisovec, zahodno od Ambrusa, nam je sporočila, da se večja kolona Italijanov zadržuje okoli Tisovca in da so naše patrole že naletele na njihove predhodnice.

Belogardistična postojanka v šoli sicer ni bila do kraja uničena, a po pripovedovanju borcev in po obvestilih naših aktivistov je bilo od 160 belogardistov, 40 mrtvih in 60 ranjenih.

Medtem ko je divjal ogenj v vasi, je bilo treba pobrati hrano iz hiš in jo odpeljati. Delo za našega intendanta Curreta. Še preden sem odšel iz Ambrusa, sva z intendantom vstopila v hišo trgovca Vidmarja, kjer je bilo v skladiščih vsega, med drugim tudi suho meso.

»Kar za dva voza ga bo!« mi je rekel in pokazal na viseče kose prekažene svinjine.

»Za naše ranjence in bolnišnico bo vsega kar precej,« je še dodal in že iskal vozove in vprežno živino ter borce, ki bodo iz kleti in skladišč znosili vse, kar bodo našli, na vozove.

Z nekaj borci so pobrali po vasi vozove in živino, vozove napolnili s hrano in nanje naložili še ranjence in krenili po cesti proti goreči vasi Višnje in mimo vasi v roške gozdove, v naše partizanske bolnišnice.

Ambrus je gorel, po hišah je pokalo skrito strelivo, Hinje je požgala Cankarjeva brigada, tudi ostale postojanke so padle, italijanska letala pa so bombardirala vasi Kal, Primčo vas in Višnje.

Italijani so jih bombardirali, ker so mislili, da smo v njih mi, a mi smo že bili v varnih gozdovih, kamor se niso upali za nami.

A ker smo vedeli, da se bodo Italijani skušali prebiti mimo nas in priti do Ambrusa in ker smo hoteli Italijanom prikriti

smer, v katero smo se umaknili, sta komandanta prvega in drugega bataljona pustila pri Ambrusu v zaščitnici močni patroli, ki sta z dvema puškomitraljezoma še naprej obstreljevala belogardiste v šoli. Tretjemu bataljonu pa smo ukazali, naj se umakne iz sektorja Kamni vrh po gozdovih mimo vasi Višnje—Bakerc, ščiti pa naj tudi kolono intendance in ranjencev, ki se je pomikala proti Rogu.

Prvi in drugi bataljon ter štab brigade so se umaknili v gozd proti vasi Tisovcu, a ker so začeli pritiskati na nas italijanski fašisti — »črnosrajčniki« in nas začeli obkoljevati, smo se morali vrniti proti Ambrusu in potem nad Kal na hribočke in tu sprejeti borbo z njimi. Po enourni borbi smo morali zaradi premoči fašistov tudi te položaje zapustiti. V teh borbah so padli trije borci, med njimi tudi pomočnik politkomisarja brigade tov. Boštjan. Ko smo se umikali proti Žvirčam, mi je moj kurir Sine sporočil, da je Boštjan padel živ v roke fašistom, a se je vsa brigada v strelcih pognala na fašiste, da bi rešila Boštjana. V ta juriš so šli vsi s komandantom Janom Lokovškom na čelu. A bilo je prepozno. Videli smo še, kako je fašist z bajonetom zaklal tovariša Boštjana. In s še večjo mržnjo so se naši vrgli na Italijane. Pobili so okoli dvajset fašistov, polmrtvega Boštjana pa so iztrgali iz rok ubijalcev, a zaboden v prsi se je zgrudil in izdihnil.

V tem protinapadu smo potisnili fašiste daleč nazaj v gozd proti Tisovcu, a ker jih je bilo več kot petsto in vsi dobro oboroženi, nam ni kazalo drugega kot da se je brigada pomaknila v notranjost Suhe krajine proti sektorjem Cankarjeve in Gubčeve brigade, kjer je bil tudi štab cone in Glavni štab, ki sta vodila našo ofenzivo v Suhi krajini. S seboj smo odnesli tudi mrtvega Boštjana. Prečkati smo morali cesto Žvirče—Ambrus in ko smo se dotaknili roba gozda nad to cesto, smo spet zagledali močnejšo kolono okoli dvesto fašistov. Kaj nam je preostalo drugega, kakor da smo hitro zakopali mrtvega pomočnika komisarja. Zakopavali smo ga načelnik brigade, naši brigadni kurirji in jaz. Z bajoneti smo izkopali plitvo jamo, samo toliko, da smo ga potem pokrili z zemljo. Medtem pa sta se prvi in drugi bataljon razporejala za borbo. Ko so nas fašisti opazili, je bilo že prepozno. Naš napad nanje smo usmerili tako, da bi se prebili čez cesto in iz njihovega obroča. Ko smo med vzkliki »Na juriš! Na juriš!« planili nanje, so se umaknili in nam vkljub našemu zasledo-

vanju pobegnili proti Ambrusu in se pridružili belogardistom, kolikor jih je še ostalo tam po požigu vasi. Ko smo v jurišu skakali čez mrtve fašiste, ki jih je obležalo okoli dvajset na kraju spopada, smo pobrali le orožje in strelivo, za slačenje pa ni bilo časa, ker so od Tisovca že pritiskali za nami fašisti, ki smo jih pred srečanjem s kolono pri cesti Žvirče—Ambrus nad Kalom porazili. Po porazu so se osvestili, se uredili in nas ponovno začeli napadati. Uspeli smo razbiti tudi to kolono fašistov že drugič in se brez žrtev prebiti iz obroča mimo vasi Višenj in Brezov dol, ki je še gorel. Okoli desete ure zvečer smo prišli v vas Plešivico. Po navodilih štaba operativne cone nam je bilo naročeno, da naj se ustavimo v vasi Plešivica, se razmestimo po hišah in počakamo nadaljnjih ukazov.

Utrujeni od borb in pohodov nam je kar ugajalo, da bomo počivali. Razmestili smo se po hišah Plešivice, postavili močnejše straže okoli vasi in močno mitralješko zasedo na Sv. Katarini. V kuhinji so začeli pripravljati zajtrk, ker smo bili ves pretekli dan brez hrane. Za zajtrk smo dobili krompir v juhi z govejim mesom. Prav dobro se spominjam tega, saj sem moral krompir pustiti, meso pa sem grizel stoje, ko je okoli sedme ure zjutraj prišel pred brigadno kuhinjo načelnik Šaranović in me nagovoril:

»Kako je, Daki? Je vse v redu?«

Nasmejal sem se in mu odgovoril:

»Brigada se je odpočila, najedla in komaj čaka, da bo odšla na položaje.«

Med pogovorom je bil kratek, zato ga tudi jaz nisem kaj več vpraševal. Ko pa je opazil, da prihaja patrola iz smeri Sv. Katarine, ji je šel nekaj korakov naproti in se začel z njo pogovarjati. Jaz sem stal od njih dobrih deset korakov. V patroli je bilo pet borcev. Spraševal jih je, če so morda videli med potjo kje Italijane ali belogardiste. Povedali so mu, da so Italijani krenili iz Zagradca čez Krko in da so nekje v gozdu. Šaranović se je povzpел malo višje po hribčku in z daljnogledom opazoval okolico, nato pa je usmeril daljnogled proti Ambrusu. Na vrhovih med Ambrusom in Zagradcem je na jasadah med gozdovi zagledal Italijane, ki so se približevali v kolonah položajem naše brigade. Z roko mi je pokazal, naj pridem k njemu. Približal sem se mu in ga vprašal:

»Kaj je tovariš načelnik?«

Nasmehnil se je, a bolj trpko in mi rekel:

Trebelno

Boštjančič, pomočnik komisarja brigade (padel v marcu 1943 v Suhi krajini)

»Daki, le poglej, kako se po gozdovih od Zagradca približujejo Italijani. In vi tega niti ne veste!« nato pa je s precej ostrim, zapovedujočim glasom nadaljeval:

»Zavzemite položaje, da vas ne bodo presenetili. Vsak čas bodo tu!«

Rekel sem mu, da nam je patrola sporočila, da so Italijani zapustili Zagradec, ne vemo pa, kam in v katero smer so krenili.

»Tam so, poglej jih!« mi je še rekel in z roko pokazal proti bližajočim se Italijanom.

Hitro sem ga zapustil, on pa je še kar ostal na položaju. Stekel sem do komandanta Jana in mu povedal:

»Jan, Šaranović je tu, opazuje Italijane, ki se pomikajo proti nam! Hud je, ker premalo skrbimo za naše zavarovanje in da imamo slabe podatke o svojih sovražnikih. Ukrepati moramo hitro, zasesti moramo boljše položaje, da jih ne bodo oni pred nami.«

Komandant Jan še ni vedel, da je v brigado prišel načelnik Šaranović, ki je raje hodil po položajih in med borce kakor pa v štabe. Prvi ga je opazil intendant Cure, potem šele jaz. Ko je komandant Jan zvedel od mene, da je načelnik v brigadi, je pohitel k njemu, jaz pa sem dal komandantom bataljonov ukaz, da naj gredo takoj na položaje nad vasio Plešivica. Preplah je zajel vso brigado in v nekaj minutah so bataljoni krenili iz vasi. Ko so borci že zasedli položaje, sem šel tudi jaz k načelniku in komandantu. Skupaj smo odločili, kako se bodo razmestili bataljoni v zasedah. Bili smo prepričani, da bomo Italijane z lahkoto pognali v beg, ker je bila vsa brigada razmeščena na tako majhnem prostoru. A zmotili smo se. Ko so naši bataljoni zasedli položaje, katere so hoteli zasesti Italijani, in ko so naši borci čakali na njihov prihod, je izgledalo, da so oni naše premike opazili, zato so se začeli pomikati proti nam v strelcih, vendar nekako brezskrbno in predrzno. Le tu pa tam je padel kak strel in tudi naši so odgovarjali na njihove strele, niso pa se še oglasili mitraljezi. Na položaje so prišli tudi komandant Jan, načelnik Popivoda in komisar Nedeljko Majcen. Ko sem vprašal komandanta Jana, kje je načelnik Glavnega štaba, mi je odgovoril, da je odšel proti položajem Cankarjeve brigade. Nato me je komandant vprašal, kako izgleda položaj, in ko sem mu rekel, da slabo in da izgleda, da so Italijani pijani in da bodo zato

prav gotovo drzni in nepreudarni v napadu. Ko me je vprašal, kako je naša brigada razmeščena, sem mu odgovoril:

»Mislim, da dobro. Prvi in drugi bataljon, kakor vidiš, sta na položajih v zaklonih, tretji bataljon z Efenkom pa je v gozdu za Sv. Katarino. Za zaščitnico pa je na Sv. Katarini še en vod tretjega bataljona, ki bo v primeru, da bi se morali umakniti, onemogočil napadalcem, da bi prehitro zasedli višinske položaje.«

Komisar je odšel v Plešivico, kjer je ostal del brigadne komore in ambulanta, mi trije, komandant in načelnik brigade ter jaz pa smo morali hitro v zaklone, ker so se na nas usuli rafali in mine. Italijani so na nas udarili z vso silo, naši so odgovarjali z mitraljezi in ročnimi bombami. Celo izpadli so proti njim in tedaj smo slišali klice naših tovarišev:

»Fašisti so! Črnosrajčniki!«

Napadalo nas je okoli štiristo fašistov, s seboj so nosili bataljonsko zastavo. Njihov prvi napad smo le s težavo vzdržali. Borba je trajala od pol devetih do poldne. Fašisti so nevzdržno napadali in se niso menili za žrtve. Pričakovali smo še hujše napade, zato smo začeli borce opozarjati, da morajo štediti s strelivom, ki smo ga imeli bore malo. Vsak borec je imel pred borbo trideset do petdeset nabojev, mitraljezci pa 150 do 200 nabojev. Tudi z ročnimi bombami smo bili skromni, ker smo jih že prejšnje dni porabili v borbah okoli Ambrusa. Komora ta dan ni kuhala, ker je bila v pripravljenosti, da se bo umaknila.

Okoli polpoldne so fašisti pritiskali na naše položaje s tako silo, da smo se morali povleči za okoli dvesto metrov na nove položaje tik pod Sv. Katarino. V tem težkem položaju smo razdvojili tudi štab brigade. Jaz sem ostal pod Sv. Katarino z desne strani, komandant Jan je ostal na sredini naših položajev, tretji bataljon pa smo poslali v napad z desne strani po gozdu. A prebijal se je počasi in prepozno je začel napadati. Mi smo se uporno branili, celo s protinapadi smo skušali zadržati napadalce. Imeli smo že tri ranjene in enega mrtvega. Po drugi uri pa so Italijani še siloviteje in še bolj divje začeli pritiskati na nas, Efenkov bataljon pa še ni posegel v borbo, čeprav smo pričakovali, da bo udaril na italijanske položaje. Spet smo morali popustiti. Italijani so za vsako ceno hoteli zavzeti naše položaje in nas uničiti. Tudi s strelivom niso varčevali, saj so jim ga sproti donašali na mulah, nam pa je za-

čelo primanjkovati vsega, bomb, min in nabojev. In ko sem ugotovil, da imajo nekateri borci le še po dva ali tri naboje, malokateri pet, smo začeli odstopati. Le še za težki italijanski mitraljez, ki ga je imel drugi bataljon, je bilo dovolj streliva, zato sem z vodom, ki je imel ta težki mitraljez, vdrl na vrh Sv. Katarine do cerkvice in začel tolči z rafali proti borbenim položajem. A naši in italijanski položaji so bili tako blizu skupaj, da sem se bal, da ne bi streljal tudi po naših. V tem težkem položaju smo dobili ukaz Popivode, da naj se umaknemo s položajev. Začeli smo se odmikati po gozdu proti Gradencu, nismo pa dobili zveze z Efenkom, da bi ga obvestili, da zapuščamo položaje in da naj se umakne tudi njegov bataljon. Ko smo se že umikali iz prvih borbenih položajev, je Efenkov bataljon udaril na Italijane z desne strani. To je Italijane zmedlo, da so prenehali streljati na naše položaje in glavnina Tomšičeve brigade se je brez tretjega bataljona, ki je ves ta čas napadal, umaknila po gozdni poti okoli tri kilometre proti Gradencu v smeri, kjer je bila Cankarjeva brigada, ki je vodila borbe okoli Smuke in Hinj, Gubčeva brigada pa okoli Lašč in proti Žužemberku.

Spoznali smo, da smo obkoljeni, še več, da so obkoljene vse tri naše brigade in da naši sovražniki niso belogardisti, temveč elita italijanske vojske — fašisti. Italijanom sicer ni bilo toliko do uničenih belogardističnih postojank v Suhi krajini, a naša ofenziva je le bila prevelik uspeh za slovensko partizansko vojsko in Italijani so morali ukreniti karkoli, da ne bi popolnoma izgubili oblasti nad temi kraji.

Razbili smo jedro bele garde v Suhi krajini, nakopali pa smo si na hrbet še bolj nevarnega sovražnika, fašiste, ki so se začeli posluževati naše taktike v borbah. A oni so bili na boljšem: sproti so izpopolnjevali zaloge streliva, mi pa smo morali računati na sleherni naboj in na vsako ročno bombo, ki smo jo imeli s seboj.

Ko smo se umikali s položajev, sem šel od borca do borca in jih vpraševal, koliko imajo še streliva.

»Dva, tri, pet, samo enega...« so mi odgovarjali. Bili so lačni in utrujeni, s seboj smo nosili pet ranjencev. In ko sem tako od zaščitnice prišel na čelo kolone, kjer so bili tudi komandant Jan, komisar Nedeljko in načelnik Popivoda, sem vprašal, zakaj smo zapustili položaje, ko pa so bili tudi Italijani že utrujeni in ko je začel napadati Efenkov bataljon

italijanske položaje. Odgovorili so mi, da zaradi pomanjkanja streliva, a jaz nisem bil zadovoljen in zahteval sem od ostalih članov štaba, da se moramo vrniti in ponovno napasti Italijane. Tudi komandanta in komisarja obeh bataljonov so se strinjali z menoj, a načelnik Popivoda se je odločno uprl mojemu predlogu in vztrajal pri svojem ukazu za umik. Toda na pritisk komandantov bataljonov sta komandant brigade in komisar popustila.

»Drugi bataljon za menoj!« sem zakričal, »in brez streljanja. Ko pridemo do njih, z bombami po njih!«

»Prvi bataljon takoj za drugim bataljonom!«

Borci niso oklevali. Četa drugega bataljona se je spustila kot predhodnica proti Plešivici, medtem pa je tudi že tretji bataljon bil skoraj izven borb, saj so se slišali le še posamezni streli. Mi smo dospeli do prvih hiš v vasi Plešivica, zasedli stare položaje, ostali del drugega bataljona je zavil nad vasjo pod pobočje Sv. Katarine, prvi bataljon, ki ga je vodil Gašper Tekavec, pa je zavil bolj z leve strani od vasi, da bi napadel Italijane z levega boka. Ko je drugi bataljon prišel nad vas Plešivica, se je začel razporejati v strelce. Nekatere čete so se morale plaziti po zemlji, da jih Italijani ne bi prehitro opazili in da ne bi prišle pod udar mitralješkega ognja, prvi bataljon pa se je Italijanom približeval med grmovjem po kraškem skalnatem svetu. Naša velika sreča je bila, da je tu kraško grmovje in da smo se Italijanom lahko približali na 30 do 50 metrov ne da bi nas v tej goščavi opazili.

Bilo je okoli četrte ure popoldne, ko so zaregljali mitraljezi in začele pokati bombe. Italijani so, ko so nas opazili, začeli streljati z mitraljezi in minometalci, metali proti nam ročne bombe, a ker je tu svet skalovit, so njihove bombe letele med skalovje in nam niso prizadejale žrtev. Mi vkljub njihovemu divjemu streljanju nismo odgovarjali s streljanjem, le od tiste strani, kjer je bil na položajih prvi bataljon, smo slišali posamezno streljanje na obeh straneh. Okoli sto metrov sem bil oddaljen od italijanskega težkega mitraljeza, svet med menoj in mitralješkim gnezdом je bil skalnat in valovit. Izza skale sem opazoval italijanskega mitraljezca, ki je spuščal rafal za rafalom proti našim položajem. Po nalogu štaba pa so naši borci čakali, da bodo Italijani porabili čim več streliva, in ko bodo ponehali s streljanjem, bomo padli po njih v nezadržnem jurišu. In res. Po dobri četrt ure so Italijani prenehali z na-

bijanjem iz vseh vrst orožij in tedaj so se naši borci pognali v juriš. Izza skalovja so skakale glave, teles nisem videl, in ko sem se ozrl za prvimi, ki so skočili v napad, sem zagledal komandirja Risa, ki je držal za cev težke italijanske brede, s katero je še pred nekaj minutami streljal Italijan proti nam. Zagledal sem glavo Gedže Bobnarja, ki je skočil izza skalovja, za njim mitraljezca Tigra, pa Gedžovega bratranca Bobija... Eksplozije ročnih bomb so me opozorile, da sem se ozrl na levo, kjer sem zagledal komandanta prvega bataljona Gašperja Tekavca, ki se je pognal proti italijanski zasedi. Streljanje je skoraj povsem potihnilo in ta borba je postala borba na nož — klanje. Naši so v tej borbi odvrgli svoje puške, ki so bile prazne, in pobirali italijanske, za katere je bilo okoli in okoli dovolj streliva. Ko sem skočil izza zaklona in se pognal na ravnino, sem med italijanskimi mrtvci zagledal tudi belogardiste, ki so vodili Italijane v teh krajih, ker jih Italijani niso poznali. Fašisti so zapustili položaje in se pognali v beg, naši za njimi in ker sem se bal, da bi se le preveč oddaljili, sem poslal za njimi kurirje, da so jih ustavili. Ker nismo vedeli, kje se zadržujejo ostali Italijani, bi bilo lahko za njih usodno, ker jim mi ne bi mogli pomagati.

Okoli pete ure je bilo končano vse. Bataljona sta se vrnila in srečen sem bil, ko sem gledal nasmejane obraze izčrpanih borcev. Eden je nosil zajeto fašistično bataljonsko zastavo, drugi je vlekel na povodcu italijansko mulo, naloženo s strelivom, tretji je nosil minometalec, četrti težki mitraljez... Nihče ni bil brez bremena. Borci so pobirali vojaško opremo, pobirali strelivo s pobitih mul. Borce prvega bataljona sem s težavo pripravil do tega, da so se vrnili na položaje in ščitili borce drugega bataljona, ki so pobirali vse, kar je ostalo na bojišču. Slekli so tudi padle, ker smo nujno rabili tudi obleko in čevlje. Padlo je 43 fašistov in 5 belogardistov.

Po končani borbi se nam je pridružil okoli pol šestih tudi tretji bataljon, ki je napadal Italijane z desnega, vzhodnega krila in tolkel po Italijanih, ki so bežali po pobočju gričevja v Zagradec. Potem pa so pomagali borcem drugega bataljona odnašati zaplenjeni material z bojišča.

Brigadna komora se je iz gozda vrnila v vas Plešivico in takoj pričela pripravljati hrano za vračajoče se lačne borce.

Tako se je naša brigada spet zasidrala v vasi; še pred mrakom, ko so se borci najedli in se podali k počitku, je prišel v

vas načelnik Glavnega štaba Slovenije tovariš Šaranović. Ko so borci zvedeli za njegov prihod, nihče več ni pomislil na utrujenost po celodnevni borbi in vsi so se zbrali okoli njega in drug za drugim pripovedovali, kako je bilo v tej zadnji borbi z Italijani. Dolgo jih je poslušal, marsikoga potrepljal po rami, potem pa je prišel k meni in mi rekel:

»Daki, ajde, z menoj greš v Glavni štab.«

Tedaj je bil Glavni štab v vasi Gradencu.

Ko sem mu ugovarjal in mu rekel, da moram ostati v brigadi, da se najem in spočijem, mi je odgovoril:

»Jedel boš v našem štabu, pa tudi spočil se boš. Greva!«

Bil sem izmučen in lačen, da sem komaj prestavljal noge. Tovariš Šaranović me je skoraj nosil od brigade do štaba. Med potjo sem ga vprašal, kaj bo z brigado, in rekel mi je, da bo brigada prišla za nama po isti poti in da je naročil komandantu, da naj pripelje brigado za nama. Potem pa mi je še rekel:

»Veš, Daki, mi vemo, da je ta zmaga nad fašisti tvoje delo. Vedeli smo, v kakšnem položaju ste bili, in če bi popustili vi, bi bilo za nas, za vse tri brigade lahko usodno. Bili smo obkoljeni in to na tako majhnem prostoru Suhe krajine, a sedaj je položaj že bolj jasen. Če se Cankarjeva sama ne bo mogla prebiti iz obroča, bo šla še vaša v nočni juriš na pomoč. Cankarjeva in Gubčeva se še bijeta in izgleda, da brez pomoči Tomšičeve ne bo šlo.«

Ko sva prišla v Glavni štab, je načelnik Šaranović poročal komandantu Stanetu Rozmanu o uspehu naše brigade, a komandant je takoj pristavil, da je že nekaj slišal o tem uspehu in da je slišal streljanje, ko je bila borba najhujša, da pa je bil gotov zmage, ko je streljanje ponehalo. Po tem pogovoru pa smo odšli v neko kmečko hišo, kjer sem se najedel, a utrujenost me je zdelavala tako, da sem sede zaspal za mizo. Okoli desete ure pa je prišla v vas brigada, ki je kar v koloni polegla ob kmečki cesti. Ko sem vstal, da bi šel iz štaba v brigado, je prišel načelnik Šaranović in mi veselo povedal, da se je tudi Cankarjeva brigada prebila med Smuko in Hinjami čez cesto, desno od nje pa gre že Gubčeva brigada.

»Krenite za Cankarjevo in se ustavite v vasi Cesta v podnožju Roga!« mi je še naročil in res smo takoj krenili na pot, z nami pa tudi Glavni štab. Ko smo prešli cesto Smuka—

Hinje, se je Glavni štab odcepil od nas, mi pa smo nadaljevali pot v vas Cesta, tam oddali naših pet ranjencev, ki smo jih nosili s seboj, in potem ostali na podnožju Roga dva dni. Brigada je bila res potrebna počitka in oba dneva, ki smo ju tu preživeli, smo obujali spomine na naše borbe, na naše uspehe in neuspehe, upam pa se trditi, da so bili uspehi Tomšičeve brigade v tem času za NOV Slovenije ogromni, saj smo razbili jedro in zalego bele garde in jo prisilili, da so morali organizatorji bele garde svoje enote strniti v terenske bataljone in se povleči v utrjene postojanke, kajti le tako so mogli prikriti svoje poraze pred svojimi gospodarji. Porazili pa smo tudi elito italijanske vojske na tem sektorju — fašiste, ki so bili trdno prepričani, da nas bodo v prvem navalu strli.

Naj povem še, da ko se je Tomšičeva brigada premaknila čez Krko pri Zagradcu na Ambrus, ni naletela na nobene belogardistične patrole, tudi pri Ambrusu ne, dokler ga nismo že obkoljenega začeli napadati. Imeli pa so dobre pomagače — izdajalce, kar pa smo izvedeli šele ob koncu vojne. Domačin Cvetko, ki je bil šef obveščevalnega centra bele garde za Suho krajino, je priznal, da je delal pod nadzorstvom italijanskega obveščevalnega oficirja Angela Ceruttija, ki so ga obvestili o naših pripravah za napad. Izdajalca Miklič in Kadunc, ki sta skrbela za oskrbo belogardističnih postojank v Suhi krajini, sta tudi organizirala pohod belogardistov pred našim napadom v Zagradec, poskrbela pa sta tudi, da so bile vse njihove postojanke dobro oskrbljene s strelivom, hrano in orožjem. Imeli pa so tudi dobro razpredeno vohunsko in obveščevalno mrežo, saj so se posluževali tudi tistih ljudi, ki so v italijanski ofenzivi pobegnili na naše osvobojeno ozemlje. In če ne bi v naši ofenzivi proti belogardistom posegli vmes še fašistični oddelki italijanske vojske, bi že v ambruški postojanki moral komandant za nadaljnji odpor belogardistov uvesti streljanje demoraliziranih, tako je vsaj izjavil šef belogardistične obveščevalne službe, ki je tedaj bil v postojanki. In v teh spopadih z belogardisti in Italijani so naše brigade utrpeli okoli 60 mrtvih in okoli sto ranjenih, belogardisti in Italijani pa so imeli okoli 600 mrtvih in nič manj ranjenih, zajeli pa smo tudi precej orožja in streliva ter vojaške opreme, tako da smo lahko opremili in oborožili kar cel bataljon. Suha krajina je tako postala spet napol osvobojena, belogardisti pa so vse svoje manjše postojanke zapustili in se po-

vlekli v močnejše utrjene postojanke, tako v Žužemberk, Stično, Videm-Kompolje in v Ribnico na Dolenjskem.

Ko se je Tomšičeva brigada odpočila v vasi Ceste pri Starem logu, se je po navodilih štaba operativne cone začela premikati iz vzhodne Dolenjske v zahodni del Dolenjske čez kočevsko progo. Tako smo ponoči krenili preko Male gore čez Staro cerkev in prešli železniško progo med Staro cerkvijo in Ložino ter mimo Rakitnice prispeli v vas Zadolje, ki leži v ozki soteski na podnožju Velike gore ob cesti Ljubljana—Kočevje. Utrujeni od celonočnega pohoda in lačni, saj nam je hrane že primanjkovalo, je intendant Cure s svojo zgovornostjo in prepričevalnostjo oskrbel pri kmetih hrano za vso brigado. Že zvečer istega dne pa sta morala dva bataljona na prehranjevalno akcijo v vas Prigorica. 24. marca zjutraj pa smo prejeli od štaba cone ukaz, da moramo ta sektor izprazniti in se pomakniti v vas Dane, ker bo prišla v Zadolje Cankarjeva brigada in z njo štab cone. Niti štabu niti meni ni bilo jasno, zakaj je operativna cona zbrala vse tri brigade, to je Tomšičevo, Cankarjevo in Gubčevo v podnožju Travne gore, Šercerjevo pa poslala na sektor Mokreca v bližino Velikih Lašč. Italijani so s svojo obveščevalno ves čas sledili premike naših brigad, a za načrte našega štaba operativne cone nismo vedeli ne mi, ne oni.

Italijani so ojačali svojo vojsko v zahodni Dolenjski, prav posebno še v Ribniški dolini in na sektorju Travna gora—Loški potok. Že ko smo krenili iz vasi Zadolje okoli osme ure zjutraj, smo naleteli na italijansko kolono, ki je prodirala iz Ribnice proti Podgori ob potoku, ki izvira pod travnogorskim pobočjem. Z dvema bataljonoma smo se spustili v borbo z njimi, ki je trajala od devete ure dopoldne pa vse do ene popoldne, ter si izsilili prosto pot proti vasi Dane, ki leži v kotlini na podnožju Velike gore in Tintovca, ki zapira pogled v Ribniško dolino. Med tem kratkim pohodom iz Zadolj do Dan smo v borbi z italijansko kolono, ki je štelala okoli tri sto vojakov, ubili najmanj deset njihovih vojakov, vsa kolona pa se je z ranjenci in mrtvimi umaknila proti Ribnici.

V Danah je brigada počivala, borci pa so si očistili obleke in perilo. Patrole so se stalno menjale in nadzorovale vse poti, posebno proti Ribnici, kjer je bila močnejša italijansko-belogardistična postojanka. Po kosilu pa sva se okoli ene ure sestala s komandantom drugega bataljona Risom-Lepinom,

ki mi je predlagal, da bi šla z enim vodom borcev proti Ribnici, da bi preizkusili težki minometalec, ki smo ga zaplenili v vasi Plešivica v Suhi krajini.

S petnajstimi borci in težkim minometalcem ter minami sva se odpravila na koto 607 nad Bukovico in čez dobro uro je Ris že izstrelil prvo mino proti Ribnici. Sicer je mino mislil poslati v sredino Ribnice, a je padla — namesto nekje pri cerkvi — v bližino železniške postaje. Veliko veselje je zavladovalo med borci tega voda, komandant Ris pa je smejoč se dejal, da Italijani prav gotovo mislijo, da jih napadamo iz zraka.

»Italijani ti bodo hitro odgovorili,« sem mu odgovoril in res so okoli pol štirih popoldne začeli tolči proti nam s topovi. Pobrali smo metalec in mine in se umaknili proti Danam, Italijani pa so prenehali streljati proti našim položajem šele v mraku. Ko smo se vrnili v Dane, so nas v štabu vpraševali, kako to, da so Italijani tako močno nabijali s topovi, ko vedo, da so Dane v mrtvem kotu, in ko smo jim povedali, da smo jih podražili z njihovim minometalcem, so se vsi smejali.

Večerja ni bila ravno najboljša, saj kaj boljšega tudi nismo premogli, po večerji pa smo polegli po kmečkih pečeh, ker je bilo zunaj še kar hladno. Tudi jaz sem sredi vasi našel toplo peč pri premožnejšem in prijaznem kmetu, a obračal sem se vso noč, ker nisem imel miru pred ušmi, ki sem se jih nabral kar precej v zadnjem času borb in pohodov kakor vsi ostali v brigadi. Okoli osme ure pa je prišel intendant Cure, stopil k peči in me zbudil.

»Daki, kaj naj naredim? Brigada je brez hrane, jutri bomo lačni. Moramo v akcijo!« mi je rekel, takoj nato pa mi je predlagal, da bi šli še nocoj v vas, ki je oddaljena le dobre pol ure od Dan. Do nje je pot skozi manjši gozd, je pa na hribčku na čistini.

Zbudil je še komandanta drugega bataljona Risa-Lepina in komandanta tretjega bataljona Efenko in hitro sva ju pregovorila, da morata oba bataljona v akcijo. Medtem je Cure prebudil tudi komandanta brigade Jana, ki je spal v drugi hiši. Ko mu je pojasnil, da bo brez akcije ostala vsa brigada že drugi dan lačna, je tudi on pristal, da komandanta takoj skličeta borce svojih bataljonov in da čimprej odidemo. Tretji bataljon naj bi odšel v predhodnico in zavaroval poti proti

Ribnici, ki je bila oddaljena le dobro uro hoda od nas, drugi bataljon pa naj bi odšel po navodilih intendanta Cureta v vas, ki jo je on izbral za prehranjevalno akcijo. Ko smo prišli iz gozda in smo bili oddaljeni od vasi le še deset minut hoda, smo se ustavili in dogovorili, da bo Ris z drugim bataljonom zaprl vse poti iz Ribnice in postavil zasede v bližini Gorenje vasi pri Ribnici, ne tretji bataljon, kot smo določili v Danah, tretji bataljon pa bo šel z intendantom v vas, a previdno, ker bi bili lahko v vasi belogardisti ali pa Italijani.

»Do hrane moramo priti, pa četudi s silo!« je naročil intendant Cure komandantu Efenki.

Ko sem slišal to Curetovo naročilo Efenki, sem rekel intendantu, da našim političnim in terenskim delavcem ne bo pogodu, če bomo kmetom vzeli hrano s silo, on pa mi je odgovoril, da bo že on uredil tako, da ne bo osramotil brigade in da terenski delavci ne bodo imeli prilike za ugovarjanje.

Pri rekvizicijah (zasežbah), ki smo jih mi nazivali »akcije« in smo jih naredili več sto, je vse bilo odvisno od prilik, v katerih smo bili, a ta akcija mi je ostala v spominu kot najbolj smešna in uspešna ter koristna, saj nas je rešila iz največje zagate in tudi brez kakih očitkov prebivalstva ali Glavnega štaba.

Komandant Efenka je bataljon razdelil tako, da je šla vsaka četa po svoji poti proti vasi. Ko so borci prišli do prvih hiš, so opazili, da povsod še gorijo luči, kar se je komandirjem zdelo sumljivo, saj je bilo že okoli polnoči. Zato so se čete ustavile, da so se komandirji pogovorili s komandantom, kaj naj storijo. Komandant Efenka jim je naročil, da naj se z borci čim bolj previdno približajo hišam. Ko so se že približevali sredini vasi, so takoj opazili belogardista, ki je bil na straži. Tudi on je opazil bližajoče se in zaklical:

»Stoj! Kdo gre?«

Naš komandant mu je odgovoril:

»Naši!«

Ker je bil komandantov odgovor najbrže čisto slučajno njihov razpoznavni znak in ker je stražar najbrže mislil, da se približujejo njihovi, je uspelo zaradi teme našim borcem priti v sredo vasi ne da bi jih še kdo ustavljal. Ko pa je Efenka prišel do stražarja, ga je zgrabil za vrat in mu rekel:

»Si že naš!« in ga izročil kurirjem, ki so bili z njim.

»Evo vam našega!« jim je rekel in ga porinil proti njim. Kurirji so ga razorožili, borci pa so že začeli vdirati v hiše in kjer niso hoteli odpreti, so vrata enostavno razbili. V hišah so po klopeh in v posteljah ležali napol goli Italijani in ko se je razvnela borba med našimi mitraljezci in bombaši ter belimi in Italijani, so nekateri Italijani skoraj goli skakali skozi okna in vpili razpoznavno geslo »Naši!«, z njimi pa so iz norčavosti klicali tudi naši borci »Naši!«

Vas smo zavzeli v dobrih petnajstih minutah, nekaj Italijanov in belogardistov smo ujeli, drugi pa so se razbežali. Naši borci so začeli preiskovati hiše in v neki hiši je intendant Cure dobil oficirsko opremo. Borci so nabrali tudi precej italijanskih uniform, orožja in perila, pa tudi škornjev, zato je intendant Cure zahteval, da se zberejo vsi ljudje sredi vasi, kjer jim je povedal, da bo izvršil zasežbo hrane in drugega materiala, ker sodelujejo z okupatorji, sovražniki slovenskega naroda, z Italijani in z izdajalci — belogardisti. Nihče se ni upal ugovarjati in tako smo iz vasi odpeljali dvajset voz hrane in druge robe, zaplenili pa smo tudi par volov, da je imela brigada kar dovolj mesa za prvo silo. Kmetje so morali takoj nato zapreči in odpeljati vozove v vas Dane, jih tam razložiti in se potem vrniti domov. Tudi oba bataljona sta se vračala z njimi. Ko so v Danah zagledali težko naložene vozove in naše nasmejane obraze, je tudi v vsem taborišču zavladalo veselje. Kuharji so takoj pričeli pripravljati obilen zajtrk, kurirji in komandant Efenka pa so se vrtili okoli belogardiističnega obveščevalca iz Ribnice, ki ga je ujel komandant Efenka. Intendant Cure je med oficirsko italijansko opremo dobil tudi torbico, v kateri so bili načrti italijanske vojske za obkolitev naših brigad in specialka (zemljevid v merilu 1:100.000), italijanski ponatis po starem vojaškem jugoslovanskem zemljevidu. Na njej je bilo označeno, kako nas bodo stisnili v obroč. Ena kolona bi šla iz Dolenje vasi čez Ribnico, druga iz Ribnice proti podnožju Travne gore čelno proti vasesma Zadolje in Podgora, tretja kolona pa proti vasi Kot. Tako bi nas prisilili, da bi se morali povleči po strminah v Travno goro, kjer bi nas že čakale druge njihove kolone, ki bi prišle skozi gozdove od Loškega potoka, čez Jelenov žleb in iz Loškega potoka čez čistine Travne gore po cesti tik nad vasjo Dane. Tako bi nas povsem obkolili.

Intendant Cure je s kurirjem in z zajetim obveščevalcem odšel v štab operativne cone, a se je že kmalu vrnil in prinesel ukaz, da mora brigada takoj zasesti vrhove Travne gore in Veliki hrib. Tudi Šerčerjeva brigada je odšla na sektor Gore pri cesti Sodražica—Loški potok, Cankarjeva in Gubčeva brigada pa sta se začeli pomikati proti Jelenovemu žlebu. Mi, Tomšičevci smo okoli enajste ure že posedli Ojstri vrh, kjer pa nismo našli nobenega sovražnika, zato smo se spustili do sredine gozdov Travne gore in se v bližini kote 977 ustavili in kar v koloni počivali, ker smo že slišali streljanje Gubčeve in Cankarjeve brigade, ki sta se spopadli z italijansko kolono, ki je nameravala zasesti pobočje Travne gore nad nami. Borbe so divjale med Jelenovim žlebom in Malo Belo steno. Ker smo po močnem streljanju slutili, da so borbe hude, smo sklenili poslati na pomoč tretji bataljon z Efenkom v predhodnico, ostali pa smo čakali v pripravljenosti, da bi šli na pomoč obema brigadama takoj, ko nam bi poslal Efenka poročilo po kurirju. Po precej dolgem čakanju pa sta prišla dva Efenkova kurirja, ki sta nam sporočila, da sta brigadi že uničili italijansko kolono in da ni potrebno, da bi krenili za njimi. A mi smo vkljub temu poslali oba kurirja nazaj k Efenku, da naj nas počaka, kjer je, in da bomo že mi pripeljali vso bataljonsko opremo in komoro, ki jo je pustil pri nas, da bi se lažje in hitreje prebil do borbenih položajev Cankarjeve in Gubčeve brigade. Ko smo okoli treh prišli na bojišče, smo opazili le še nekaj ostankov italijanske opreme, v gozdovih pa je ležalo precej pobitih Italijanov, ker jih bežeči niso več mogli odnesti s seboj proti Loškemu potoku. Ne mislim opisovati velikih uspehov Gubčeve in Cankarjeve brigade v Jelenovem žlebu, ker je bilo o tem že mnogo in večkrat govorjeno in pisano, pripominjam le, da teh uspehov ne bi bilo, če ne bi brigadni intendant Cure-Puterle zaplenil torbice italijanskega oficirja, v kateri so bili načrti za njihov napad na naše brigade v Ribniški dolini.

Ko smo se sešli s komandantom tretjega bataljona Efenkom, nam je povedal, da ni posegel v boj, ker je njegovo pomoč komandant Cankarjeve brigade Dragan Jevtić odklonil.

Tudi Dragan Jevtić je prišel v Slovenijo z grupo oficirjev, ki jo je poslal Glavni štab NOV Jugoslavije. Bil je velike postave, nosil je brke; bil je strog in resen komandant, sposo-

ben in morda eden najboljših, zato so ga tovariši v štabu pa tudi borci cenili in spoštovali.

A da je odklonil Efenkovo pomoč, češ da se Italijani že umikajo in da so že poraženi, čeprav mu je Efenka predlagal, da bi se vrgel Italijanom v hrbet in jim onemogočil umik, poleg tega pa bi zajel še njihovo komoro, nisem mogel razumeti. A razumel sem Efenkovo slabo voljo in jezo, ker je ubogal Jevtića in ker ni brez vprašanja storil, kar je name raval. A zaradi zmage, ki sta jo izvojevali Gubčeva in Cankarjeva brigada je tudi Efenka pozabil na svojo slabo voljo in jezo in po kratkem počitku smo mi, Tomšičevci, krenili v koloni po cesti proti Loškemu potoku. Ko pa smo okoli pol petih prišli iz gozda nad vasjo Bele vode, smo zagledali belogardistične kolone, ki so hotele iti na pomoč Italijanom in še niso vedele za njihov poraz. Iz Nove vasi in Hriba ter iz Loške doline so hiteli čez gozdove, se pri Loškem potoku in v vasi Hrib združili, nato pa so začeli lezti proti gozdovom Travne gore; ko so nas opazili, so začeli bežati po čistinah proti Novi vasi v svojo hribovsko postojanko, kjer so se takoj razmestili v svojih bunkerjih, na katerih so imeli napise...

...»bunker Daki«... Naši bataljoni so se razporedili v strelce in udarili za njimi, a belogardisti so bežali tako hitro, da jih nismo ujeli.

Zvečer se je vsa brigada zbrala v vasi Bele vode in nato krenila po kmečkih poteh po dolini desno od ceste Loški potok—Podpreska, se razmestila v vaseh Podpreska in Draga, po dveh dneh pa je po nalogu Glavnega štaba odšla na sektor Mokrc, ker so na področju Krma, Mokrc, Turjaka in okoli Grosuplja Italijani in belogardisti s svojimi patrolami že resno ogrožali te kraje in jih maloštevilni partizani, ki so ostali na tem področju, niso mogli več krotiti.

Iz vasi Podpreska smo odšli v večernih urah in šli po cesti do vasi Travnik, zavili mimo Travne gore čez cesto Sodražica—Loški potok in prišli okoli treh ponoči v sektor Gora. Tu smo se razmestili po vaseh Petrinci, Globel, seveda tudi vrh Kročale, tu počivali in nato zajtrkovali, po zajtrku pa krenili proti Rovtarni. Vso pot nas niso napadli ne belogardisti, ne Italijani. Okoli četrte ure smo skozi gozd Mačkovec zavili v Krvavo peč pod Mokrc. Šele tu smo naleteli na prve belogardistične patrole, ki so prišle iz Velikih Lašč čez Rob in se ustavljale v okoliških vaseh. Tu je naša patrola morala

pred njimi bežati s težko ranjenim tovarišem, a priskočil ji je na pomoč drugi bataljon, ki je napadel belogardiste kar po čistini in jih pognal v beg. Na kraju spopada so obležali trije belogardisti. Preko Mokrških gozdov smo končno prišli na cilj in se naselili okoli Kureščka, od koder smo pošiljali le manjše patrole na obhode vse do Ljubljanskega barja, Škofljice in Turjaka, kjer so do našega prihoda patrolirali belogardisti povsem brez skrbi v skupinah od trideset do petdeset mož. Najraje so se ustavljali v vaseh Golo, Škrilje in Zapotok. Mi smo namestili komoro in štab na sektorju Žage, v skriti dolini med Golim in Kureščkom, en bataljon v vasi Zapotok, ostala dva bataljona pa po položajih okoli Golega.

Obhode naših patrol so belogardisti opazovali s Turjaka in od Ljubljanskega barja, zato so začele lezti proti nam večje njihove patrole z Iga, pa tudi s Turjaka. S Turjaka so se pomikali po robu gozdov proti Zapotoku. Toda mi smo pravočasno opazili njihove pohode, ki jih niso mogli prikriti. Najprej smo opazili, da se njihova močnejša kolona pomika od Iga mimo Iške vasi proti Mokrcu, da bi nam padla za hrbet pri vasi Golo, nato pa bi nas napadla z vrha Mokreca proti Kureščku. Naše patrole so jih opazovale in se vrnile v taborišče, drugi bataljon pa je nato zasedel položaje pod samim Mokrcem proti Iški vasi in njeni dolini. Ni čakal dolgo, ko so se približevali in hoteli priti iz gozda čez čistino doline in čez veliko senožet. Vnela se je borba, ki je trajala skoraj dve uri, nato pa je bataljon v jurišu pognal belogardiste po robu gozda nad Iško vasjo vse do grada na Igu. V tej borbi je bil en naš borec ranjen, pri belogardistih pa jih je padlo pet in so jim naši pobrali vso opremo. Pa tudi v gozdu so dobili naši borci precej orožja, streliva in druge opreme, ki so jo belogardisti med begom odmetavali.

Druga kolona belogardistov je šla ob cesti Ig—Škrilje proti Golem, tretja pa iz Pijave gorice v smeri Sarsko ob robu gozdov, ki nas je nameravala napasti iz vzhodne strani. S tema dvema belogardističnima kolonoma se je spoprijel prvi bataljon in jih pognal nazaj v dolino proti Igu. V teh borbah je imel prvi bataljon tri ranjene in enega mrtvega, pri belogardistih pa jih je padlo deset.

Najbolj nesramno pa se je približevala četrta belogardistična kolona. Do vasi Zapotok od turjaške strani ni mogoče priti drugače kot po čistini, oni pa so poslali svoje predhodnice

levo in desno po soteskah. Tretji bataljon je pustil belogardiste, da so se približali vasi na petdeset metrov. Efenka je levo in desno postavil v zasede po en vod z po dvema mitraljezcema na vsaki strani. Pri tem bataljonu sem bil tudi jaz, kajti v Zapotoku sem imel mnogo starih prijateljev pa tudi dekline iz Ganonijeve hiše. Ko sem zaslišal prve strele, sem šel na parobek zadnjega poslopja v vasi in gledal, kako so belogardisti vedno bolj prihajali pod udar naših mitraljezov, ki pa so še molčali. Ko pa so belogardisti prišli na rob vasi, so zaregljali mitraljezi. Izenadeni belogardisti so se potuhnili, nato pa so tudi oni začeli streljati proti našim. Po enourni borbi so se belogardisti začeli umikati nazaj proti Turjaku, s seboj pa so nosili tri mrtve in več ranjenih, kakor so nam povedali kmetje, ki so jih opazovali med njihovim begom.

Zvečer se je naša brigada zbrala pod Kureščkom in se pripravila za pohod preko Želimeljske doline na sektor Velikega Ločnika. V Želimeljski dolini smo spotoma izpopolnili svoje zaloge hrane, se z brigadno komoro namestili v Velikem Ločniku in okoli enajste ure bi brigada dobila malo boljši obrok hrane zaradi večjih pohodov v zadnjem času. Ker nismo pričakovali napada belogardistov, smo borce razmestili po vaseh Brezje, Gradišče, Sv. Peter vse do hriba Sv. Ahaca. Že okoli enajste, prav tedaj, ko je bilo kuhano kosilo, pa je od Pijave gorice začela lezti kolona belogardistov proti vasi Brezje, druga kolona od Grosuplja čez Ponovo vas in Velikih in Malih Lipljenj. Fronto so potegnili v dolžino skoraj petih kilometrov. Ker so bili številčno mnogo močnejši od nas, so nas vrgli v dobri uri s položajev in s komoro vred smo se morali umakniti v gozdove Sv. Ahaca. Belogardisti so nam sledili in ponovno smo se morali spoprijeti z njimi in še preden smo zavzeli nove položaje, so navalili na nas, da sem moral tudi jaz bežati višje v hrib Sv. Ahaca. Legel sem v zaklon k puškomitraljezcu in mu rekel, da sedaj ni več umika za nas in da bomo čimprej prešli v napad. Previdno sem se vrtel med borci, ki se jim je vračal pogum. Z ročnimi bombami in z mitralješkim ognjem smo se potem vrgli na belogardiste in jih pregnali z njihovih položajev. Več ranjencev so belogardisti odnesli s seboj, tri mrtve pa so pustili na bojišču. Mi smo utrpeli v teh spopadih zaradi njihove premoči prav tako velike izgube: dva mrtva, tri težko ranjene in več lažje ranjenih.

Šele okoli pete ure popoldne smo pregnali belogardiste od Sv. Ahaca, potem pa smo pojedli kosilo, ki so ga kuharji skuhali že v Velikem Ločniku.

Medtem se je znočilo. Štab brigade je sklenil, da se bo brigada vrnila nazaj na sektor Mokrc proti Kureščku. Od Sv. Ahaca smo šli mimo Turjaka v vasi Zapotok in Golo in pod Kurešček. Nismo pa niti slutili, da smo se sami podali v obroč belogardistov in Italijanov, ki so z močnimi silami obkoljevali Mokrc.

Italijani in belogardisti, ki so nas obkolili, so nas prisilili, da smo se povlekli v ohrambo, prihajalo je le do manjših patrolnih prask. Ker smo imeli s seboj še ranjence iz borb pri Sv. Ahacu in smo jih nosili s seboj, smo sklenili, da jih bomo oddali v Bercetovo bolnišnico, ki je dobila ime »Krvavice«. Berce, ki ni bil zdravnik, bil je le bolničar, je uredil eno prvih partizanskih bolnišnic v pečinah Iške soteske nad turističnim domom v Iškem Vintgarju. Graivo za to bolnišnico so znosili v sotesko aktivisti iz Iške vasi, in to ponoči, da Italijani ne bi opazili, kaj se dogaja nad domom v Iški. Marsikateri partizan se s hvaležnostjo spominja »doktorja Berceta«, doma z Iga, ki je pred leti pozabljen in zagrenjen umrl na Igu, kjer so ga tudi pokopali.

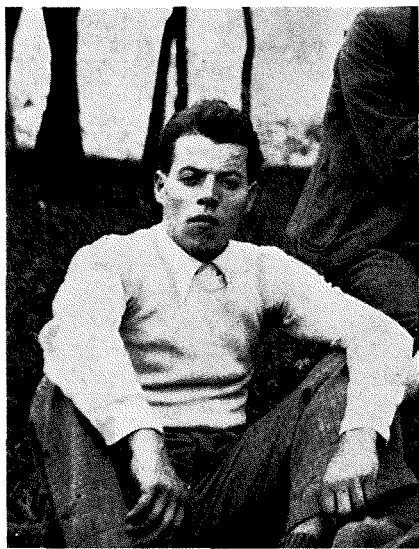
Koliko ranjencev se je zdravilo v tej bolnišnici pravzaprav ne ve nihče, ker nihče, tudi Berce ne, ni vodil evidence. A bila je vedno polna in kadar smo ga prosili, da bi prevzel ranjence, se je sicer branil, da ni prostora, končno pa se je vedno vdal našim prošnjam in sprejel vsakogar, ki ni bil sposoben za pohode.

Tako je tudi 2. aprila ponoči krenila patrola z desetimi ranjenci čez Mokrc v Iško, oddala ranjence in se vrnila v brigado, a ne po isti poti, kot je odšla, temveč čez Krim in Zalo na drugo stran pobočja soteske, ker so medtem sovražniki že obkolili ves teren Mokrc.

Že naslednji dan smo se začeli prebijati iz sovražnikovega obroča in 5. aprila smo se znašli na zahodni strani soteske vzdolž Sv. Vida tja do Bloške planote. Da pa bi obvladali ves teren Notranjske, smo se 7. aprila 1943 odločili, da se tretji bataljon odcepi od brigade in začne s patrolnimi napadi na belogardiste na sektorjih Blok in Loža, ki so bili le predhodnica Italijanov. Na ta način smo hoteli, da bi se tudi belogar-

Jože Semič, oče

Janez Semič, brat

*Četa Tomšičeve brigade
(Begunje pri Cerknici)*

disti razdrobili in bi jim tako lahko mi prizadejali večje izgube.

Ker večkrat omenjam partizanski način bojevanja, je prav, da vam ga tudi opišem in navedem vzroke, ki so nas siliли k temu načinu bojevanja.

Ko je okupator zasedel leta 1941 naše dežele, ker je stara kraljevska jugoslovanska vojska zaradi nesposobnosti vodstva razpadla in prepustila prebivalstvo fašističnim hordam zavojevalcev, je Komunistična partija prevzela za svojo največjo dolžnost braniti ljudstvo pred nasiljem in terorjem okupatorjev, zato je organizirala politično in vojaško odpor proti okupatorjem in poslala svoje najzvestejše in najspodobnejše ljudi v vrste svobodoljubov, ki so se z orožjem v roki začeli boriti za svojo svobodo in svobodo jugoslovanskih narodov. Način bojevanja, ki ga poznamo že v zgodovini, brez modernih pridobitev radia in telefona, so vodilni kadri partizanov prilagodili terenskim prilikam. Po ustanovitvi Glavnega štaba NOV slovenskega naroda so partijski funkcionarji prevzeli vodstvo posameznih grup, čet, odredov, kasneje bataljonov, brigad in divizij itd. Tudi ob ustanovitvi Osvobodilne fronte je imela vodilno vlogo v Sloveniji Komunistična partija Slovenije. Tudi marsikateri umiki s položajev so bili namerni in to le zaradi tega, da v čelnih borbah ne bi imeli preveč izgub. Naše načelo je bilo: borbe, vsak dan napadi na krajih, kjer se jih sovražnik ni nadejal, potem pa premik v druge kraje, kjer je bilo treba ponovno vznemirjati sovražnika. In vsi ti naši premiki so morali biti prikriti, da številčno in po orožju močnejši sovražnik nikdar ne bi mogel ugotoviti našega stanja.

Zato se je tudi štab Tomšičeve brigade odločil, da s svojimi tremi bataljoni obvlada Notranjsko. Tretji bataljon se je odcepil od brigade v vasi Zavrhn nad Iško pod vodstvom komandanta Efenka-Kovačiča, ki se je vključil v partizanske vrste že leta 1941. Bil je pekovski pomočnik, doma iz Goričke vasi pri Mirni peči. Kasneje je postal komandant Tomšičeve brigade ob odhodu XIV. divizije na Štajersko. Vojno je preživel in na posledicah zavratne bolezni pred leti umrl.

Prvi in drugi bataljon s štabom brigade pa sta krenila proti Sv. Vidu in se namestila po okoliških vaseh.

Še isti dan smo začeli napadati belogardiste, ki so se prebijali po Iški dolini na ustje Zale in Iške in nameravali za-

hrbto napasti naše položaje. Druga kolona belogardistov pa je prodirala iz Rakitne in Cerknice. Prvi spopadi so se začeli 8. aprila zjutraj okoli Sv. Vida. Tu smo imeli enega težkega ranjenca, ki nam je čez dan izdihnil, ter tri lažje ranjence, belogardistov pa je padlo deset. Belogardiste smo pognali v beg, pa tudi Italijani, ki so šli za predhodnico belogardistov, so se morali umakniti. V noči od 9. na 10. april smo se pomaknili v gozdove Rakitniške planote, da bi naslednji dan v Rakitni zasegli pri kmetih hrano za oba bataljona. A belogardisti so se po umiku zopet zbrali in spet začeli napadati naše položaje, ki smo jih imeli okoli Rakitniške planote. Spustili smo jih najprej proti gozdu, nato tudi na parobke gozda, kjer so se razvile borbe med napadajočimi in našimi zasedami. Šele okoli tretje ure popoldne smo jih pognali v beg, ko pa se je stemnilo, smo vdrli v Rakitno in nabrali živež za oba bataljona.

Belogardisti v vasi so imeli svoje postojanke v cerkvi, v župnišču in v Prosvetnem domu, na Župančevem vrhu pa so imeli močen bunker, iz katerega so nadzirali vso Rakitniško planoto. A to jim ni pomagalo, ker jim je izpad iz bunkerja onemogočila četa prvega bataljona, drugi bataljon pa je med pobiranjem živil obstreljeval belogardiste v njihovih postojankah. Odpeljali smo tudi nekaj živine. Brez izgub smo se proti jutru umaknili v gozdove Krima, se utaborili v taborišču nekdanjega Krimskega odreda in tu ostali dva dni ter se pripravljali na nove akcije.

Ker zaradi pomanjkanja hrane nismo mogli ostati v taborišču dalj časa, smo ranjence oddali v Bercetovo bolnišnico ter krenili na sektor Borovnice. Borovniška kotlina je obdana s krimskimi in borovniškimi stenami in gozdovi. V Borovnici je bila močna italijanska postojanka, ki je varovala borovniški viadukt z vsemi vrstami orožja, celo protiletalskimi topovi, po vaseh okoli Borovnice pa so se sprehajali belogardisti, posebno v vaseh Dražica, Niževce, Sabočevo, Brezovica, Olanica in Koritov grič. Belogardisti so bili dobro oboroženi in ker so se zanašali na italijansko posadko v Borovnici, so v teh vaseh živeli kar v hišah kmetov in po svojih domovih. Bili so nekaka predstraža Italijanov, zato so se tudi Italijani v Borovnici počutili varne.

Že v Krimskem taborišču smo naredili načrt za naš novi pohod. Brigadno komoro, bolne in ožuljene ter vse drugo,

razen orožja, streliva in praznih nahrbtnikov smo pustili na Krimu, 12. aprila zvečer pa smo v mraku krenili po krimskih gozdovih v koloni po eden v Borovniško kotlino in se spustili v neposredni bližini italijanske postojanke. Zaprli smo dolino v strelcih, dve četi pustili pri Borovnici, nato pa smo ostali krenili proti vasi Dražica in ostalim vasem. Prav nič se nismo obirali. Začeli smo čistiti vasi v zgornjem delu Borovniške kotline. Pokalo je na vse strani. Sprva se belogardisti niso znašli, ko pa so spoznali, da napadamo ves ta del kotline, so začeli begati od hiše do hiše, nato pa iz vasi proti Borovnici. Pri zasledovanju bežečih belogardistov se je posrečilo borcem Tomšičeve brigade, da so ujeli 13 belogardistov živih, nekaj pa jih je padlo. V teh spopadih smo mi imeli enega ranjenca. Sredi noči so bile vasi zgornjega dela Borovniške kotline očiščene belogardistov. Pregledali smo vseh šest vasi in zajeli precej orožja, pa tudi streliva, ki so ga pustili v hišah, iz katerih so morali tako nenadno bežati. Med ujetimi belogardisti so bili trije, ki so jih naši aktivisti označili za zločince, zato so morali, kakor mi je znano, v »trinajsti bataljon«. Njihovih imen se ne spominjam več. Od ostalih desetih smo jih osem napol golih spustili, obleko pa smo jim pobrali. Dva sta ostala v naši brigadi, ker so jih belogardisti prisilno mobilizirali.

»Trinajsti bataljon«!

Saj 13. bataljona ni bilo. Bil je, a le za izdajalce in zločince, ki so bili obsojeni na smrt. Ustreljeni zločinec torej ni bil »ustreljen«, bil je poslan v »trinajsti bataljon«!

Čistka v teh vaseh ni bila težka, saj so bili borci spočiti, a živil smo pobrali le toliko, kolikor smo jih mogli dati v nahrbtnike, ker smo se vračali nazaj po strminah in ne mimo italijanskih bunkerjev, ki so zapirali izhod iz kotline po cesti. S seboj smo vzeli tudi nekaj živine, ki pa smo jo le s težavo spravili na Krim v staro taborišče, kjer smo pustili komoro.

Minilo je že pet dni, odkar se je oddvojil od nas naš tretji bataljon. Dasi sva se s komandantom Efenkom dogovorila, da nam bo pošiljal poročila, poročil ni bilo. Zato sem se odločil, da bom šel sam za njimi, da bom videl, kaj je z bataljonom, saj smo nekajkrat slišali streljanje mitraljezov nekje pod Snežnikom.

Že po streljanju smo vedeli, ali streljajo naši ali belogardisti ali Italijani. Belogardisti so imeli skoraj vsi francoske

puške, Italijani svoje mitraljeze in karabinke, mi pa skoraj vsi češke zbrojevke in mavzerice.

Z večjo patrolo sem se 13. aprila podal proti Loški dolini. V patroli je bilo dvanajst borcev z dvema češkima zbrojevkama. S štabom smo se dogovorili, da se najkasneje po petih dneh vrnemo na sektor Mokrc in da bo brigada ostala ta čas tu, medtem pa bo izvedla prehranjevalno akcijo na Ig, nato na Rakitno ter pregledala Ljubljansko barje do Črne vasi in do Podpeči. Z menoj sta bila tudi oba moja stalna kurirja Sine in Bajt. V patroli pa sta bila tudi dva Italijana, ki sta še vedno nosila svoji uniformi in opremi. Oba sta pred dobrim letom zapustila italijansko vojsko in se vključila v našo brigado. Bila sta za vse, kakor pravimo. Če smo se morali pogovarjati z Italijani, sta se z njimi pogovarjala onadva, bila sta odlična strelca z minometalci in dobra, prekaljena borca.

Ker sem kraje dobro poznal, saj sem hodil tod že leta 1941, pa tudi pred našim napadom na Lož, zanašal pa sem se tudi na borce, ki so bili z menoj, se nismo preveč izogibali italijanskih in belogardističnih postojank. Šli smo naravnost čez Bloško planoto in kar mimo italijanske postojanke. Že v jutru 14. aprila sem našel tretji bataljon pod Raco goro med Loško dolino in Bloško planoto v bližini vasi Podlož—Sv. Ana. Iskal sem ga vso noč in ko so mi ljudje povedali, da so bile njihove patrole v vasi Bloška polica in okolici vasi Bločice, sem vedel, da ne more biti bataljon nikjer drugje, kot v gozdu v kakem nekdanjem taborišču.

Ko sem prišel v štab bataljona, sem ugotovil, da je bataljon spočit, le s hrano slabo založen, ker so bili kmetje že precej izčrpani in niso imeli večjih zalog. Z Efenkom sva se dogovorila, da se bo bataljon umaknil iz tega sektorja in začel z akcijami. Ni pa preteklo niti uro časa, odkar sem bil v bataljonu, že je prišla patrola od Sv. Križa s sporočilom, da so belogardisti zaprli vse poti od Loža, Bloške police, Grahovega in proti Gornjemu jezeru. Po poročilih izvidnice smo sklepali, da so nas belogardisti obkolili in da prav gotovo vedo za naše taborišče.

Ker smo računali na njihov napad, smo se odločili, da se umaknemo mimo Križne gore proti Križni jami, kjer je največja hosta, potem pa bi prešli cesto med Bloško polico in Ložem, se spustili nad mesto Lož, kjer bi napadli belogardiste, ko bi se vračali v svojo postojanko.

A ko smo se začeli spuščati od Križne gore po gozdu v smeri Bloške police, smo naleteli na močnejšo belogardistično kolono, ki je šla proti Križni gori. Pognali smo jih proti cesti Bloška polica—Lož, tam pa je imela bela garda močno zasedo nad cesto, ki je začela streljati na nas.

Ker so bili belogardisti nad cesto precej višje od nas in ker smo sledili bežeče belogardiste, so sicer iz zasede streljali na nas, a so morali paziti, da ne bi pobili tudi svojih. Mi smo se hitro odločili. Malo smo zastali pod cesto, Efenka je skočil k borcem na desni, jaz pa med borce na levi in ves bataljon sva pognala v napad, tudi borce, ki so bili pri komori. Prvi četi, ki je bila na desnem hribu bliže mestu Ložu, je uspelo, da je zaprla pot bežečim belogardistom, zato so morali bežati po gozdu in nato zaviti nazaj na cesto proti Ložu. In prej kot v desetih minutah smo zasedli položaje belogardistične zasede. Da smo uspeli, se moramo zahvaliti ne samo neustrašnim borcem temveč tudi terenu. Skala pri skali, drevo pri drevesu in gozd, katerega so se belogardisti najbolj bali. Borb v gozdovih so se izogibali tako Italijani kakor belogardisti.

Ko so belogardisti zapustili svoje položaje, se je del našega bataljona spustil za njimi po cesti in po gozdu ob cesti proti Ložu. Med begom so belogardisti odmetavali orožje in strelivo, ki so ga naši borci pobirali. Bile so francoske puške »fižolovke« in strelivo zanje.

Ko so se vrnili borci, ki so sledili bežečim belogardistom, smo bili okoli poldne pripravljeni za pohod. Nameravali smo iti proti Babnemu polju na drugo stran Loške doline in potem čez Babno polje proti Prezidu na Hrvaško.

Prav tu so bili Italijani — in z njimi belogardisti — bolj podjetni zaradi ceste, ki vodi pod Snežnikom skozi gozdove in razdvaja Snežnik in Kočevske gozdove. Ker so tu Italijani večkrat utrpeli izgube od naših in ker so vedeli, da se tu zadržujejo večje skupine partizanov, so cesto tudi stalno nadzirali.

Krenili smo čez gozdove naravnost v Gornje in Spodnje Poljane, dve vasi, zibelki partizanskega pokreta v tem okolišju, kamor smo prišli okoli četrte ure. Kmetje so nam dali potrebni živež in nedolgo po prihodu so se borci do sitega najedli. Aktivisti obeh vasi so takoj odšli v vas Vrhnika, kjer so pri Zigmuntovih dobili precej hrane za naš bataljon. Tam je bila zbiralnica hrane za nas in kmetje od blizu in daleč so

jo sami prinašali, ker so nam zaupali in ker so trdno verjeli, da bomo očistili Slovenijo in jo osvobodili.

Po krajšem počitku smo že okoli osme ure zvečer krenili proti Babnemu polju, kjer smo se nameravali zadržati, obenem pa tudi spraviti oba ranjena iz borb pri cesti Bloška polica—Lož v Snežniško bolnišnico.

Ko smo hoteli prečkati cesto, da bi prišli na drugo stran ceste proti Snežniku, smo opazili Italijane, ki so na kamionih brzeli iz Babnega polja proti Loški dolini. Zasedli smo položaje ob cesti tako, da je bila ena četa obrnjena proti Loški dolini, druga proti Babnemu polju, tretjo četo pa smo pustili v rezervi, da bi posegla v borbo, kjer bi postala najhujša.

Ko je italijanska kolona prodrla do sredine naše zasede, je naskočila tretja četa z bombami kamione. Ko pa so se oglasili še naši mitraljezi, so Italijani poskakali iz kamionov in se začeli umikati nazaj proti Babnemu polju. V tem spopadu smo imeli enega mrtvega in dva ranjena, Italijani pa so v begu pustili za seboj tri mrtve in deset ranjenih. Pustili so tudi oklopni avtomobil, ki so ga razdejeale naše bombe, ostanke pa so naši zažgali. V jutranjih urah smo prešli cesto na Snežniško stran pod vasjo Babne police in v Kozjaku potem ostali ves dan. Po hrano je šla ena četa v Babno polico in dalje, celo do vasi Kozarišče, čeprav je bila vas delno pod kontrolo belogardistov in Italijanov. Pripeljali so hrano za dva dni za ves bataljon. Svoje ranjence smo oddali v Snežniško bolnišnico, 16. aprila pa smo ponovno prečkali cesto in se nastanili v Smrekovcah med Bloško planoto in Loško dolino v velikem gozdu. Tu smo preživeli noč, a ker so nad nami preletavali italijanski avioni, nismo smeli kuriti in kuhati, čeprav smo prezebali zaradi mraza in bili lačni. Ker so Italijani poklicali na pomoč celo letala, smo bili prepričani, da Italijani menijo, da nas je tu mnogo več, kot nas je bilo v resnici, zato smo premišljali, kako bi jih preslepili. Odločili smo se, da bomo zažgali tri velike grmade smrečja, nato pa se bomo umaknili na nove položaje na Bloško polico nad vasjo Studenec, kjer je hrib porasel z grmičevjem. Ko je smrečje, ki smo ga zažgali, že skoraj dogorevalo, smo zagledali tri italijanske bombnike, ki so se približevali od Snežniških Javornikov in od Postojne. Zaslišali smo detonacije bomb, ki so jih letala metala v bližino naših grmad, med borci pa je zavladalo veselje in smeh, da smo tako posrečeno izigrali Italijane.

Okoli ene ure popoldne pa smo zaslišali v daljavi proti Mokrcu in Krimu močno streljanje. Bili smo prepričani, da naša (prvi in drugi) bataljona vodita borbe s sovražnikom nekje okoli Krima. Odločil sem, da se tretji bataljon vrne proti Loški dolini, jaz pa sem s svojo patrolo krenil po cesti čez vas Studenec proti Velikemu vrhu, svojemu rojstnemu kraju. Vas je oddaljena od vasi Fara le dober kilometer. Pri župni cerkvi na hribčku v Fari je bila belogardistična postojanka, tako da so lahko z mitraljezi nadzirali vso vas. Tudi gostilno Usenik. Gospodinja Marija Usenik je bila naša aktivistka, vdova, ker so ji Italijani ustrelili moža Ivana leta 1942 zaradi sodelovanja »z banditi«.

Ko smo prišli v vas Veliki vrh, sem šel v Usenikovo gostilno, zunaj pa je ostalo vseh dvanajst borcev patrolne. V gostilni sem ostal celo uro, se najedel, nato pa smo krenili proti sredini vasi, ki je slabih pet minut hoda nad gostilno na pobočju Vrhovskega hriba. Borci so sicer godrnjali, da so tudi oni lačni, jaz pa sem jim takoj odgovoril, da je hiša, v kateri je gostilna, preveč izpostavljena, v vasi pa bodo dobili jesti v hišah, ki jim jih bom pokazal, saj poznam vsako hišo in vem, kje imajo vsega dovolj, lahko pa tudi sprejmejo borbo, če bi nenadoma prišli belogardisti.

Od Podvelikega vrha, zaselka, v katerem je tudi Usenikova gostilna, smo odšli po pobočju hriba Veje v gručasto vas nad cesto Nova vas—Sodražica—Loški potok in hitro smo bili sredi vasi. Orožje smo imeli pripravljeno za streljanje, tudi jaz sem imel v rokah samokres. Razporedil sem borce po hišah, sredi vasi pa pustil za stražo trojko s puškomitraljezom. Sam sem odšel k staršem, ki so živeli v napol razbiti hiši, ki so jo Italijani minirali še pred ofenzivo v juliju 1942 in čakali, da bi prišel domov. Ker sem vedel, da so za mene razpisali pol milijona lir nagrade, sem bil še bolj previden. Naredil pa sem veliko napako, ker sem s seboj vzel tudi oba Italijana, ki sta bila z menoj v patroli. Poslal sem ju k svojim staršem, da naj povprašata, kje imajo sina Dakija. A bil sem tik za njima, ker sem se hotel le pošaliti. A zelo sta se prestrašila, tedaj pa sem stopil k njima in jima rekel, da naj se ne bojita za mene, da sta oba Italijana naša borca, ki sta že pred letom dni prišla k nam. Potolažila sta se, a ker se nisem smel predolgo zadrževati pri njih, sem jima dal ves denar, kolikor sem ga imel — bilo je okoli dva tisoč lir — da sta

imela vsaj za mleko in oče še za cigarete. Ko pa smo v vasi zaslišali klice »Stoj!« in še strel v bližini, sem se hitro poslovil, a medtem, ko sta jadikovala:

»Joj, joj! Dobili te bodo, dobili, sinko, pa še tu doma!« sem jima odgovoril:

»Nič se ne bojta, Daki se ne da tako lahko ujeti!« in že sem skočil iz hiše. Giusseppe sem pustil pri starših, Jova pa sem vzel s seboj, da bi videl, kaj se dogaja v vasi.

Ko sva prišla iz hiše, ki je bila bolj razvalina kot dom mojih staršev, je v vasi že pokalo, posebno v hiši, v kateri so bili trije sinovi oboroženi do zob, kakor pravimo. Borci moje patrole so bili zelo previdni, posebno še, ker sem jih opozoril, da so morda doma tudi fantje, ki so v beli gardi.

Ko sva hitela proti naši patroli, sva slišala klicanje na pomoč. Iz podstrešja hiše, po domače »Pri Kojzerjevih« je nekdo kričal, naš borec pa je streljal po opeki. Ko mi je povedal, da so takoj, ko so stopili v hišo, opazili, da je v hiši belogardist in da je zbežal pod streho, sem se razjezil in rekel, da se čudim, da se pustijo vznemirjati od enega samega belogardista. Tudi Jovo je začel preklinjati po italijansko, vzel mitraljezu mitraljez in začel streljati. Ko pa je opazil senco, ki se je skrila za dimnik, je poletel malo vstran in spustil rafal proti dimniku. Videl sem, kako je senca zakrnila z rokami, potem pa se strkljala po strehi. Jovo je vrnil mitraljez borcu, kateremu ga je izpulil iz rok in pohitel pogledati, koga je »sklatil« s strehe. Ko je prišel do na tleh ležeče sence, je zaklel na ves glas, da sem poletel k njemu. Zagledal sem na tleh ležečo žensko v spalni strajci. Bila je stara okoli petdeset let in ker sem jo poznal že od prej, sem takoj vedel, da je vpila ona, ne kak moški, ker je imela precej nizek glas. Bila je mati več otrok in zelo neprijetno mi je bilo, da je padla od moje patrole. Pač, bila je nedolžna žrtev revolucije in to še v moji rojstni vasi. Tudi borci patrole niso bili več lačni in mimo domače hiše smo krenili iz vasi. Pri domačih sem se le toliko ustavil, da sem jim povedal, kaj se je zgodilo in da je Kojzerjeva sama kriva, da je izgubila življenje, ker se je ustrašila partizanske patrole, ki je prišla samo po hrano, ne pa po sina belogardista. Ne vem, ali sem starše prepričal o njeni, ne moji ali mojih borcev krivdi, poslovil sem se od njih in odšli smo v smeri proti Mokrcu. Med potjo smo se ustavljali le pri nam dobro poznanih kmetih, 19. aprila zjutraj pa smo

se vrnili v brigado, ki je še vedno bila pod Mokrcem nad vasjo Golo v gozdu, le tretji bataljon se je še vedno zadrževal v Loški dolini.

Ker pa je bilo v vaseh pod Mokrcem težko za hrano, saj so jih Italijani že dvakrat oropali in požgali, so se dan pred mojo vrnitvijo borci prvega in drugega bataljona podali na Zupanov vrh nad Rakitno, da bi dobili hrano za oba bataljona, a tu jih je pričakovala kolona belogardistov v zasedi in belogardistom je uspelo, da so več borcev pobili, zaplenili komoro drugemu bataljonu, pa tudi več orožja, med njim tudi težki minometalec, ki smo ga pred mesecem dni zaplenili Italijanom.

Komandant Jan sploh ni hotel govoriti o tem porazu, ker mu je bilo nerodno, jaz pa sem opazil, ko sem šel med borce, da godrnjajo in da kolnejo štab, ki ni poskrbel za varnost tega pohoda. Vrnil sem se slabe volje v štab in okoli devete ure sem zvedel, da bo prišel okoli poldne v brigado tovariš Franc Leskošek-Luka, ki je bil leta 1942 glavni komandant partizanskih čet in partizanskih odredov in da bo treba brigado postrojiti v gozdu na livadi. Dolgo smo oklevali, kdo mu bo poročal, še posebno, ker smo vedeli, da mu ne bo prav, ko bo zvedel za poraz drugega bataljona, končno pa smo se odločili, da mu bo podal raport dežurni brigade, komandant bataljona Gedžo Bobnar.

Brigado smo postrojili, ki je potem sede in leže čakala na njegov prihod. Zvedeli smo, da bo šel mimo naših položajev iz Dolomitov proti Glavnemu štabu NOV Slovenije, ki je bil v Rogu.

Okoli četrte ure popoldne je prišel in več kot pol ure nam je govoril o razvoju revolucije doma, pa tudi o dogodkih v Nemčiji in Rusiji. Povedal nam je tudi, da Nemcem precej trda prede na ruskih bojiščih in da so Rusi polomili kremplje fašistični zveri. Ko so se on in borci njegovega spremstva okrepčali, so nadaljevali pot proti Rogu, o porazu našega drugega bataljona pa nismo govorili.

Že naslednji dan, 20. aprila pa se je brigada premaknila na sektor Mačkovca, ker v vaseh Mokrca za okoli štiristo borcev, kolikor jih je imela ta čas brigada, ni bilo mogoče dobiti hrane. Tu v Rovtah v okoliških vaseh, pa je bilo lažje, saj smo lahko začeli z akcijami za hrano tudi v Velikolaški dolini.

Prvi dan nam je šlo vse po sreči, ko pa smo hoteli drugi dan zopet na prehranjevalno akcijo, so Velikolaško dolino že

zasedli Italijani in belogardisti, ker so zvedeli, da so prišli v te kraje »banditi«.

Naši terenski politični delavci so nam sporočili, da se bo kolona Italijanov na kamionih pomikala po cesti čez Lužarjev breg proti Bloški planoti v bloške kasarne, zato smo naredili ob cesti Lužarjevega brega po ovinkih tri kilometre dolgo zasedo in čakali na njihov prihod od jutra do mraka. Komora je kuhala za borce v vasi Narede v Rovtah in pošljala hrano borcem na položaje. A Italijanov ni bilo in tako je brigada mirovala štiri dni brez borb ali spopadov. A ker je začelo primanjkovati hrane, sem kot namestnik komandanta komandantu Janu predlagal, da bi šel z enim bataljonom v akcijo, ostali del brigade pa naj bi se premaknil v hribe pod Miklovo gorico v vas Novi pot, kjer naj počaka, da se vrnem z bataljonom s prehranjevalne akcije.

Na akcijo sem odšel s prvim bataljonom, kakor sem si zaželel.

Na Bloški planoti je Nemška vas, dober kilometer nad Novo vasjo v prijazni dolini, a potisnjena v hrib Skrajnik. Okoli osemsto metrov od tod pa je bila v Novi vasi močna belogardistična postojanka, še malo dalje pa na desni strani bloške kasarne, v katerih je bil bataljon italijanskih alpinistov. Od Nemške vasi proti belogardistični postojanki so polja, travniki, prav tako pa tudi proti bloškim kasarnam.

Nemška vas je bila obdana z žico in kmetje okoliških vasi so morali vsak večer pripeljati živino v vas, da mi ne bi mogli v teh okoliških vaseh pobrati živine.

A vkljub temu sem se odločil, da gremo v akcijo in proti večeru smo krenili na pot. Jaz sem ostal v prvi vasi Volčje, v kotlini na južnovzhodnem pobočju hriba Ogrnik, bataljon pa sem poslal proti Nemški vasi po živino. Bil sem prepričan, da bomo uspeli. A okoli enajste ure ponoči 24. aprila sem zaslišal močno streljanje okoli Nemške vasi. Ko so me ljudje spraševali, zakaj streljanje, sem se smejal in bil prepričan, da bodo kmalu prignali živino naši borci, ki so napadli Nemško vas. A po streljanju sem kmalu zaslutil, da nekaj ni v redu. Okoli treh ponoči 25. aprila je borba prenehala in bataljon se je vrnil brez plena, s seboj pa so prinesli dva ranjenca. Dasi je bila za neuspeh delno moja krivda, ker sem se preveč zanesel na komandanta bataljona in nisem šel tudi jaz z njimi, sva se s komandantom sporekla in v jezi sem mu

ukazal, da bomo napad ponovili že naslednjo noč in da bom sam šel z njimi. Bataljon sem poslal v gozd, v močno smrekovo hosto v Kotle, kjer so dobili za kosilo le krompirjevo juho. Drugega nismo imeli. Ko pa se je zmračilo smo krenili proti Nemški vasi. Pred odhodom sem se pošalil, ko sem borce rekel, da je velika noč in da bo v vasi potic in pirhov, pa šunk in klobas, saj vsega prav gotovo niso še pojedli, pa tudi belogardisti zaradi včerajšnjega uspeha nad nami ne bodo tako pazljivi in nas prav gotovo ne pričakujejo.

Okoli desetih zvečer smo prišli do Nemške vasi. S komandantom bataljona sem ugotovil, kje so bunkerji, nato pa sem porazdelil čete in jim določil smeri za napad. Na vrh hriba nad vasjo sem postavil težko italijansko strojnico, ki je začela naš napad s kratkimi rafali proti belogardistični postojanki v Novi vasi, močnejšo patrolo pa sem poslal proti bloškim kasarnam, da bi ustavila Italijane, če bi šli na pomoč Nemški vasi. A Italijani so zelo neradi zapuščali svoje postojanke ponoči, zato tudi nismo pričakovali njihovega napada.

S komandantom bataljona sva si razdelila naloge. V prvi napad greva skupaj, po predoru v vas mimo bunkerjev pa naj bi jaz ostal z eno četo pri predoru, komandant bataljona pa bi vdrl z eno četo v vas in izgnal živino iz vasi. Tretja četa pa bi varovala zunaj vasi nas in potem pognala živino proti vasi Volčje.

Ko smo se približali bunkerjem na trideset do štirideset metrov, so nas belogardisti v bunkerjih opazili in začeli streljati proti nam z mitraljezi. A mi smo bili zaščiteni. Šli smo po travnatem jarku in nas njihovi streli niso dosegli. Ko smo se približali na doomet ročnih bomb, se belogardisti niso osvetili, v tem pa so naši borci že bili v vasi in po hišah. Medtem sem jaz, ki sem vedel, da so v bunkerjih sami domačini z Bloške planote, med njimi celo moji sošolci, začel klicati belogardistom v bunkerjih, da naj prenehajo streljati, drugače bom pognal na njih borce na juriš. Poznali so me po glasu in ker sem jim zagotovil, da jih bomo pustili v miru, da bomo pobrali le živino, so utihnili njihovi mitraljezi, naših borcev iz vasi pa od nikoder. Vdrli so v hiše, jedli velikonočne dobrote in kmetje so jim kar radi dali vsega še s seboj. Šele ko so se najedli, so se spravili v hleve odvezovati živino. Šele čez dobro uro sem zaslišal mukanje živine, a mi smo odpeljali s seboj le okoli trideset goved, ostala živina pa je brezskrbno

begala po vasi. V prvem napadu smo imeli tri ranjene, koliko žrtev so imeli belogardisti, ne vem.

Okoli dveh ponoči smo krenili v sestav brigade, ki se je v tem času pomaknila proti cesti Velike Lašče—Bloška planota v vas Mramorevo, večja patrولا pa je odgnala živino proti Rogu za partizanske bolnišnice.

Brigada je ostala nekaj dni na tem sektorju, nato pa se je skoraj mesec dni selila iz kraja v kraj brez kakih večjih borb.

Tretji bataljon, ki se je vrnil v brigado šele 6. maja pa se je v času svoje odcepitev petkrat spopadel z belogardisti in Italijani, tako tudi 1. maja na sektorju Babno polje—Babna polica in nato še na poti pred priključitvijo k brigadi.

Prvi in drugi bataljon ter štab brigade so krenili mimo Ravnika, Ulake, Sv. Trojice pod Slivnico pri Cerknici, v vasi Rodljah in v Bloški polici nabrali hrano za oba bataljona, nato pa smo odšli v gozdove med Bloško planoto in Loško dolino, med Pogačo in Županškom.

1. maja je tu brigada priredila proslavo s petjem in recitacijami. Na programu smo imeli predvsem recitacije pesmi pesnika Mateja Bora.

Nato smo krenili čez vasi Strmec, Podklanec, Kročale, Globel v puščave Travné gore, med potjo nabrali hrano, ostali v Travni gori dva dni, nato pa nadaljevali pohod proti Novi Štifti.

V ribniški dolini smo imeli manjše patrolne borbe z Italijani, izvršili rekvizicijo, nato pa krenili čez Pugled proti Podturnu po nalogu Glavnega štaba.

9. maja smo prišli utrujeni od dolgih pohodov v Dolenjske Toplice nesposobni za nadaljnji pohod.

Tega dne smo se na področju Dolenjskih Toplic znašle kar tri brigade, v Dolenjskih Toplicah pa kar dva štaba brigad, Tomšičeve in Gubčeve. A pozno ponoči smo prejeli ukaz Glavnega štaba, da moramo Tomšičevci takoj na področje Brezove rebri in Dobrniča. Ukaz nam je prinesel pomočnik komisarja Glavnega štaba NOV Slovenije tovariš Kavčič-Nande, ki je bil prej komisar Tomšičeve brigade. Tudi Gubčevci so prejeli ukaz za premik, a oba štaba sta se uprila takojšnjim pohodom, ker so bili borci preveč utrujeni. Vedeli smo, da s tako izmučenimi borci ne bi lahko prešli reke Krke. Ker se nismo vdali zahtevam tovariša Kavčiča, se je molče vrnil v Glavni štab, člani štabov pa smo zasedli lokale zdra-

vilišča Dolenjskih Toplic, kjer smo si privoščili in dobili vina celo več, kot smo ga naročili. Med čakanjem novih navodil in vrnitve tovariša Ivana Kavčiča-Nandeta smo ugibali, zakaj naj bi morali na tako nenaden pohod. Nekateri so menili, da bomo napadli italijansko postojanko Straža, a komandant Jan in jaz nisva soglašala. A člana štaba, Pero Popivoda in Dušan Majcen-Nedeljko sta se odločila, da bosta odšla na pogovore z Italijani v Stražo. Še danes ne morem razumeti, kako je bilo mogoče, da sta dobila zvezo z Italijani in da so ju Italijani spustili v svojo postojanko. In to sta storila brez privoljenja štaba brigade ali drugih nadrejenih. Pero Popivoda je bil načelnik štaba Tomšičeve brigade, Nedeljko pa komisar naše brigade. S seboj sta vzela kurirsko patrolo štaba brigade, v kateri so bili trije kurirji. Iz Dolenjskih Toplic so odšli okoli desete ure zvečer in ostali v italijanski postojanki tri do štiri ure. Kaj sta se pogovarjala in kaj so se dogovorili, nista povedala ne komandantu Janu, ne meni, od kurirjev pa smo izvedeli, da če bi se zadržali v Straži samo še nekaj minut, jih Italijani ne bi izpustili in bi jih zadržali. Šele mnogo kasneje smo izvedeli, da je za ta sestanek vedel in nanj pristal tudi komandant italijanske divizije v Novem mestu polkovnik Cerutti in o tem sestanku so pozneje pisali tudi belogardisti v svojem listu, saj so »ata Ceruttija« zmerjali z izdajalcem, ker se je pogajal z »banditi«.

Že drugi dan je brigada krenila v smer, ki jo je prejšnji dan z ukazom Glavnega štaba prinesel tovariš Nande. Prešli smo Krko v Polju po lesenem mostu in odšli v področje Ajdovec—Dobrníč, med dve italijanski postojanki, to je, med Stražo in Sotesko. Obe brigadi sta prešli Krko še pred svitom, a zadnje kolone so bile na mostu še, ko se je začelo daniti in so jih Italijani lahko opazili. A Italijani so ostali mirni in niso začeli streljati na nas. Šele kasneje sem doumel, zakaj je Glavni štab zahteval umik naših brigad s področja Dolenjskih Toplic. Ker so bili v Poljanski dolini in v Rogu razni odseki in da Italijani ne bi začeli z ofenzivami proti nam, če bi ostali na tem področju. Ko pa smo se ustavili 14. maja na Čatežu, smo nekateri člani štaba, med njimi tudi jaz, dobili iz Glavnega štaba NOV Slovenije zapečatene ovojnice, v katerih so bili dopisi.

Odprl sem ovojnico in bral, da sem kaznovan s partizanskim ukorom, ker smo se 9. maja v Dolenjskih Toplicah pre-

pirali in se nismo podredili ukazu, ki nam ga je sporočil član CK in pomočnik komisarja Glavnega štaba partizanskih čet in odredov, ali bodo brigade odšle na ukazani pohod, ali ne. In kolikor se spominjam, so podpisali ukor Franc Rozman-Stane, tovariš Boris Kidrič in seveda Ivan Kavčič-Nande.

O »tem pozdravu« sicer v štabu med seboj nismo govorili, a zavedali smo se, da nismo ravnali prav in prav to nam je bilo v vzpodbudo, da smo se še z večjo borbenostjo pognali proti našim sovražnikom in tako dokazali Glavnemu štabu, da smo spoznali svojo napako in da jo skušamo popraviti.

10. maja 1943 se je Tomšičeva brigada znašla na področju vasi južno od Grmade pri Trebnjem. Že takoj prvi dan smo se spopadli z Italijani in belogardisti, ki so nas iznenadili, ko smo bili še v koloni. A hitro smo se znašli, zavzeli položaje nad vasmi na hribu in pokalo je vse do Dobrniča tja čez Dobravo do Žužemberka. Šele med tretjo in četrto uro popoldne so Italijani in belogardisti popustili in zapustili svoje položaje, ker s svojimi čelnimi napadi na naše položaje niso uspeli. Mi smo imeli v svojih vrstah sedem mrtvih in deset ranjenih, Italijani in belogardisti pa so imeli okoli trideset mrtvih, še več ranjenih pa so odpeljali s seboj, ko so se umikali. Zvečer pa smo tudi mi zapustili svoje položaje in odšli v vasi okoli Dobrave in v Dobravo samo in tu pripravili hrano za vso brigado. Kmetje v Dobravi nam niso bili naklonjeni, ker so skoraj iz vsake hiše bili sinovi pri belogardistih. Ko pa smo po svojih obveševalcih zvedeli, da so se Italijani in belogardisti umaknili v Trebnje in v Žužemberk, smo 11. maja odšli v Dobrnič, kjer smo v miru preživeli ves dan. Ko sem se pogovarjal z župnikom v Dobrniču, mi je rekel, da bomo mi prav gotovo premagali Italijane, da bodo morali zapustiti to ubogo in trpečo slovensko zemljo, ubogi in zaslepljeni belogardisti pa bodo ostali na cedilu in jih ne bo treba pobijati, temveč samo poloviti. Ostal sem pri njem na kosilu, natočil mi je še vina, pa tudi drugi ljudje v Dobrniču so prijazno in z odprtim srcem sprejeli naše borce.

Ranjence smo odposlali v bolnišnice v Rogu, mrtve pa pokopali na pokopališču v Dobrniču. Cerkvene obrede je opravil dobrniški župnik, eden redkih, ki ni odklonil pokopa »banditov«, kakor so govorili mnogi župniki po drugih farah.

Isti dan smo prejeli ukaz Glavnega štaba Slovenije, da moramo določiti deset ljudi, ki bodo odšli na področje Postojna—Nanos in ki bodo prevzeli mesta komandirjev in komisarjev čet na Primorskem. Biti morajo prekaljeni borci, da bodo sposobni voditi novonastajajoče skupine partizanov v tamkajšnjih krajih. Po kosilu smo postrojili brigado sredi Dobrniča, a ker se ni javilo dovolj prostovoljcev, smo jih morali sami določiti, med njimi Roka, Tomina, Frančka in druge. Brigada je imela manj kot štiristo borcev in nič kaj radi se nismo ločili od najboljših, ki smo jih izbrali za odhod na Primorsko. A že ponoči smo prejeli vest, da nam pošiljajo iz področij Ilirske Bistrice in Postojne kolono 180 partizanov, ki pa so slabo oblečeni in obuti in so brez orožja. In res, že zjutraj je prišla napovedana kolona. Novodošle smo razdelili po četah, a oborožiti smo jih mogli komaj polovico. Bili so razočarani, ker so mislili, da bodo takoj po prihodu dobili orožje, pa tudi obleke in čevlje. A ko so uvideli, da ne delamo nobene razlike med starimi, prekaljenimi borci in njimi, novodošlimi, da jim skušamo čimprej preskrbeti potrebno orožje, so pozabili na svoja razočaranja in se počasi živeli v partizansko življenje.

13. maja se je brigada premaknila čez progo Ljubljana—Novo mesto na čateško področje, kjer je zaenkrat še vladalo zatišje, saj je bil svet bolj hribovit in tu je tudi potekala meja med Italijo in Nemčijo, Nemci pa niso udirali preko meje na italijansko stran, ker so se zavarovali z bodečo žico in minskimi polji.

Toda prehod iz področja Dobrnič na področje Čatež le ni bil tako enostaven, saj smo morali prekoračiti najprej cesto, nato pa še železniško progo. Čez cesto je nekako šlo, a ob železniški progi so imeli Italijani zelo gosto posejane bunkerje, da so lahko z mitraljezi varovali vso progo. Ko smo se 13. maja zvečer pomikali proti železniški progi med Veliko Loko in Gabrom in okoli polnoči začeli obkoljevati bunkerje, so nas Italijani opazili in začeli proti nam streljati. Ko so za kratek čas prenehali s streljanjem, smo k njim poslali kurirja, doma iz Primorske, ki je govoril njihov jezik, ki jim je sporočil, da jih ne bomo napadli, če nas pustijo preiti progo. Morda so opazili, da so obkoljeni, morda jih je naša drznost prepričala, da bomo storili, kar smo obljubili. Niso oklevali, odločili so

se, da nas bodo ubogali, umirili so se in prenehali s streljanjem tudi iz drugih bunkerjev.

Postavil sem se na progo in ukazal, da naj kolona krene mimo bunkerja čez progo. Italijani bi nas zlahka prešteli, saj smo šli čez progo komaj trideset metrov od bunkerja. Ves čas sem bil obrnjen proti italijanskemu bunkerju, dokler ni vsa brigada prešla proge. Italijani so opazovali mene, jaz njih. Borci so se med prehodom proge zabavali in smejali, zbijali šale in bili ponosni, da se nas Italijani bojijo in nas ubogajo, čeprav smo sovražniki.

Kljub težkim naporom zaradi pohoda iz Dobrniča proti Čatežu, saj smo hodili vso noč, nismo bili preveč utrujeni. Zjutraj smo se ustavili, počivali nekaj ur, potem pa nadaljevali pohod proti Moravčam nad Litijo, dobro uro hoda od Čateža. V Moravče smo prišli okoli poldne. Ta naš pohod v Moravče smo naredili zaradi zbiranja hrane, kajti tod je potekala italijansko-nemška meja in partizani niso hodili pogosto v to vas in kmetje so nas gledali postrani, čeprav so imeli vsega v izobilju. Ko smo prišli, je bilo več kot polovica hiš zaklenjenih. Hodili smo od hiše do hiše in marsikje smo jih morali klicati z njiv, čeprav je bilo poldne in čas kosila, ker so se umaknili pred nami. A mudilo se ni ne njim, ne nam, saj je bila zdaj tu vsa brigada in da bo prišlo do spopada smo vedeli, saj so Italijani v bunkerjih videli, kam smo krenili.

Ko smo okoli štirih popoldne odšli iz Moravč s težko naloženimi vozovi s hrano proti Čatežu, so nas pri vasi Zaplana pričakali Italijani pomešani z belogardisti. Razvila se je kratka in huda terenska borba, po kateri so se Italijani umaknili ter se zatekli v dolino proti Trebnjem. V tej borbi smo imeli samo dva težje ranjena, ki smo ju morali nositi in več lažje ranjenih, ki pa so ostali pri brigadni komori. Po tej borbi smo okoli osme ure zvečer prišli v okolico vasi Čateža. Brigadi je uspelo, da se je odpočila po celodnevnem pohodu in borbi, kuharji pa so medtem pripravili za ta dan edino hrano za vse borce. Že okoli polnoči pa smo spet krenili na pot, ker smo dobili sporočilo, da se krog in krog nas zbirajo večje italijanske in belogardistične sile in da nas nameravajo že zgodaj zjutraj napasti.

Naš umik iz sektorja Čatež ni bil beg, kakor je marsikdo mislil, temveč le naša premišljena in dobro preudarjena poteza, ker smo se umaknili s položajev, na katere je sovražnik

Jože Lepin-Ris, namestnik komandanta Tomšičeve brigade

Iz borb II. bataljona Tomšičeve brigade na Plešivici

predvideval napad na nas, mi pa smo se odločili, da bomo sovražnika pričakali tam, kjer se je najmanj nadejal.

Vsa brigada je ponoči zavzela nove položaje, da bi tako lahko padla Italijanom in belogardistom v hrbet.

Ko smo zapustili položaje, smo krenili v smeri proti Trebnjem čez vas Ševnica, ki leži na robu kotlinice V Blateh ob Cedilnici in se razprostira proti Trebanjskem vrhu in proti Iglenu, od tu pa smo zavili k progi Mirna—Trebnje in prešli progo ter se nato ustavili v vasi Zabrdje, dober kilometer od ceste, ki vodi iz Mirne v Trebnje.

Zabrdje je gručasta vas v dolini na desnem bregu Zabrščiце južnovzhodno od vasi Mirne. In iz Zabrdja smo začeli napadati sovražnika. En bataljon je začel napadati Trebnje, ko so italijanske in belogardistične kolone krenile proti Čatežu, da bi napadle našo brigado, ki se je medtem že umaknila. Kolona Italijanov in belogardistov je padla v zasedo naše čete in je po kratki borbi pobežnila nazaj proti Trebnjem.

V štabu brigade smo se dogovarjali, da bi osnovali še en bataljon, za kar se je najbolj zavzemal komandant brigade Jan Lokovšek, saj smo med pohodi po Dolenjski dobili precej orožja in streliva, pa tudi novih borcev-prostovoljcev. Brigada je štela že okoli petsto borcev, sporočili pa so nam tudi, da se bo že v kratkem priključila nova kolona borcev iz Primorske, vsaj tako so nam sporočili kurirji Glavnega štaba.

V noči od 15. na 16. maja je brigada nadaljevala pohod po dolini ob Zabrščići in Radulji čez Rihpovec in Cerovec in drugi dan zjutraj okoli devete ure prišla v vas Češnjice, kjer so se borci namestili pri kmetih v vasi, štab pa se je naselil v šoli. Tu smo ostali dva dni. Kraj je puščoben, poti slabe, zato so ga tudi Italijani zelo redko obiskovali.

Še isti dan, to je 16. maja 1943, smo sklenili, da bomo naslednji dan osnovali četrti bataljon Tomšičeve brigade. Na sestanku komandantov in komisarjev brigade in bataljonov smo odločili, da bo vsak dosedanji bataljon dal za sestav novega bataljona gotovo število borcev, za komandni kader novega bataljona pa ni bilo posebnega problema, saj je bil skoraj vsak borec sposoben, da bi prevzel četo, ker so bili v naši brigadi večinoma stari borci že od ustanovitve brigade in prekaljeni v mnogih borbah. Komandant četrtega bataljona je postal Miha, dotedanji komandir čete tretjega bataljona, o katerem pa bomo slišali kasneje.

Povsem nepričakovano pa smo prejeli od Glavnega štaba ukaz, da se mora brigada takoj premestiti nazaj v Mirnsko dolino in na sektor Tihaboja. Tako je bil naš premik v Češnjice zaman, saj bi novi bataljon lahko osnovali kjerkoli med potjo. V Mirnsko dolino smo morali kreniti takoj, da bi uničili progo Trebnje—Sevnica in bi tako Mirnska dolina postala naše zaledje kot na pol osvobojeno ozemlje. Zato je brigada že 18. maja popoldne krenila nazaj čez Rihpovec po kmečkih poteh in kolovozih ter čez vinograde proti Gomili, kamor smo prišli okoli devete ure zvečer. Drugi bataljon je šel v засedo proti Trebnjem, četrti bataljon pa je zasedel Mirno. Železniško progo smo blokirali od Grmade do Mirne in prvi ter tretji bataljon sta se razmestila vzdolž železniških tirov in začeli trgati tire in pragove, še prej pa so jih na več krajih pretrgali z minami. Železniške tračnice so potem s pragi vred zmetali pod nasip.

Progo smo rušili od devete ure zvečer do druge ure po polnoči in ves čas, ko smo podirali progo ni bilo slišati drugega kot povelja »Horuk« in potem treske odvrženih tračnic. Porušili smo okoli tri kilometre proge in po končanem delu so se utrujeni in izčrpani borci po več kot enourni hoji podali v Cirknik in sosednje vasi za Trebanjskim vrhom.

Brigadni intendant Cure nanje ni pozabil. Pripravil jim je obilno in dobro večerjo, ki pa je bila pravzaprav že zajtrk.

V tem času za hrano že ni bil več tak problem, saj so intendant od kmetov že odkupovali živino, belogardističnim kmetom in tistim, ki niso bili naklonjeni naši vojski pa so žvino odvezemali in jim dajali obveznice.

Po porušenju proge je brigada počivala tri dni in se tudi dobro hranila. Borci so se namestili po kmečkih hišah, se očistili uši in si oprali perilo, močnejše patrole pa so hodile po hrano vsako noč v bližnje vasi, predvsem v smeri proti Trebnjem, Veliki Loki in Zdenski vasi.

Ker pa sovražnika ni bilo od nikoder, smo sklenili, da bo brigada pogledala malo tudi preko demarkacijske (razmejitive) črte med Italijo in Nemčijo. Tu nam sovražnika ni bilo treba iskati, saj smo nanj naleteli takoj, ko smo se spustili proti Dolam. Žal pa nam ta pohod ni uspel in smo se po štiriurni borbi morali umakniti nazaj na italijansko stran.

V napad smo se podali zgodaj zjutraj. Okoli osme ure smo prišli do meje, začeli minirati bodočo žico, prelaze pa so za-

stražili mitraljezci. Nameravali smo napasti Dole in se po napadu vrniti na svoje stare položaje. A komaj smo dobro uničili žico za prelaze, že so padli po nas Nemci. Že v prvem spopadu smo imeli pet ranjenih, med umikom pa sta padla dva borca. Mogoče smo bili premalo previdni, ker smo mislili, da so Nemci prav taki vojaki kot Italijani in belogardisti. A ni bilo tako. Nemci se niso umikali, drzno so nas napadli in nam skušali preprečiti umik čez mejo. V borbo je moral poseči še bataljon, ki je varoval prehode, ker so nas Nemci nameravali pognati na svoja minska polja. Ko smo se prebili na italijansko stran poraženi, smo s seboj nosili tri mrtve in osem ranjenih borcev, pri Nemcih pa je padlo najmanj deset vojakov, ranjenih pa so imeli vsaj dvanajst. Ta poraz nam je bil dobra, a kruta šola za nadaljna bojevanja z Nemci.

Tako se je brigada znašla spet v svojem starem taborišču. Po povratku v Cirknik smo imeli še nekaj manjših borb z Italijani in belogardisti, ki so varovali delavce, ki so popravljali porušeno progo. A odločili smo se, da bomo progo ponovno minirali in napadli italijanski vojaški transport. Uspeli smo in ker po tej akciji sovražnika ni bilo nad nas, je brigada nekaj dni poležavala, po bataljonih pa so bili partijski sestanki in pogovori komandantov in komisarjev, na katerih so načrtovali nove pohode brigade, ker je v bližnji okolici že pričelo primanjkovati hrane za tako številčno brigado in smo morali hrano nositi že iz daljnih vasi iz okolice Trebnja. To pa brigadnemu intendantu ni šlo v račun in je predlagal štabu brigade, da naj bi brigada čimprej krenila v obmejne kraje razmejnitvene črte, ki smo jih malokdaj obiskali, pa čeprav so v bližini sovražnikovih postojank v Stični in v Višnji gori, v Temenici, Pristavi ter v Leskovcu.

V Leskovcu, pa tudi drugod, so se belogardistične patrole skoraj brezskrbno sprehajale, ker so le malokdaj naletele na naše patrole ali izvidnice. Ko pa so terenski aktivisti izvedeli, da se približuje njihovim krajem naša brigada, so začeli s političnim delom tudi med tistimi, ki so bili naklonjeni belogardi. Belogardisti niso vedeli, da bo prišla v te kraje brigada, mislili so, da prihajajo le izvidnice kakega partizanskega odreda, ki so le slučajno zašle v te kraje. Mi smo že ponoči zasedli razne višinske položaje, se prikrili, da niti tamošnji domačini niso slutili, da je v bližini Pristave že vsa naša brigada. Že med pohodom brigade se je naš intendant povezal

s terenskimi delavci in organizatorji Osvobodilne fronte tega terena, ker je moral poskrbeti, da bo dovolj hrane za vso brigado. Ko pa so tudi Italijani zaslutili, da smo prišli v te kraje, so zahtevali od belogardistov, da so bile njihove patrole stalno na terenu in ni bilo dneva, da ne bi pokalo vse naokoli zaradi srečevanj naših in belogardističnih patrol.

Že drugi dan je prišla iz Stične močnejša patrola, ki jo je napadel naš drugi bataljon in ji potem sledil vse do vasi pred Stično in smo morali za njim poslati kurirje, da se je vrnil v sestav brigade v hribe pri Pristavi. Naslednji dan pa je naša brigada krenila mimo Temenice v Leskovec, ki je bil ob razmejitveni črti in so bolj oddaljene hiše Leskovca bile že na nemški strani. Pohod po tem sektorju je bil težaven, ker se celo kmečkih poti nismo smeli držati. Ko pa smo prišli okoli dvanajste ure v Leskovec, so nas belogardisti že opazili, čeprav so se tu počutili zaradi bližine Nemcev popolnoma varni. Prve naše patrole, ki so prišle v vas, so se takoj spopadle z njimi, ko pa sta začela napadati tudi dva naša bataljona in sta že začela vdirati v vas, so pobegnili. Ujeli smo le enega belogardista, ki ni utegnil pobegniti z ostalimi. Zaplenili smo precej streliva, nekaj francoskih pušk, iz njihovega skladišča pa smo pobrali precej suhega mesa in drugih živil, pa tudi vina in žganja.

V Leskovcu se nismo dolgo zadrževali. Pobrali smo vse, kar je bilo uporabnega in odšli proti Vrhju in Polici ter se ustavili v vaseh Mali, Veliki in Stari vasi, ki so vse na kupu. Nismo se še dobro nastanili, že je prišla skozi predor pri Višnji gori patrola, ki je prinesla ukaz Glavnega štaba, da se moramo nemudoma napotiti na nove položaje v bližino Muljave v gozdu od Gorenje vasi proti Zagorici. Kurirji nam niso vedeli povedati kaj več kot to, da so tudi druge brigade že razporejene v naši bližini. Povedali so nam tudi, da nas niso dosti iskali, ker so slišali streljanje v Leskovcu in so bili trdno prepričani, da smo mi v Leskovcu, nato pa so nam sledili skozi predor pri Višnji gori in do nas. Za njimi pa so šli belogardisti in komaj so kurirji prispeli v štab naše brigade, so se naše patrole že spoprijele z belogardisti, ki so prišli iz Višnje gore in drugod. Naši so jih odbili. V tem spopadu je padlo šest belogardistov, ki so jih pustili na kraju borbe, ranjence pa so odnesli s seboj, a jih je bilo prav gotovo mnogo več kot mrtvih zaradi našega nenadnega napada.

Takoj po tej končani borbi smo odšli na odrejene položaje in 1. junija zjutraj smo se razporedili na položajih, ki nam jih je odredil Glavni štab.

Šli smo kar po cesti in skozi višnjegorski predor ter Kriško vas, mimo Polževega in Gorenje vasi v gozdove med Muljavo in Stično. S seboj smo nosili tri ranjence. Tu je bilo hrane dovolj, s seboj pa smo vodili tudi več glav živine, ki smo jo zaplenili še v Leskovcu. Ko smo se ustavili v gozdu pri Zagorici, nas je obiskal komandant Glavnega štaba Stane-Franc Rozman, ki je odredil pregled orožja in zahteval od nas točne podatke o oborožitvi in zalogi streliva. Odredil je, da moramo nekaj lahkih mitraljezov odstopiti drugi brigadi, v zameno pa smo dobili težke mitraljeze. Vsej brigadi je odredil počitek do nadaljnjih ukazov Glavnega štaba.

Ko je pregledal brigado, me je poklical k sebi in ker me je poznal in mi zaupal tudi najbolj skrite načrte Glavnega štaba, mi je rekel:

»Daki, naš Glavni štab je odločil, da bosta šli dve brigadi na Štajersko; Savo bosta prekoračili med Litijo in Ljubljano, najbolj gotovo pri Kresniških poljanah, kjer je vodostaj najnižji.«

Te kraje je komandant Stane zelo dobro poznal in zato se je tudi odločil za ta načrt. Povedal mi je tudi, da je pohod na Štajersko zamisel Centralnega komiteja partije in Glavnega štaba, ker je na Štajerskem treba poživiti akcije proti Nemcem, ker Nemci izvajajo nad prebivalstvom vedno večje nasilje in da bosta naši dve brigadi pomagali štajerskim partizanskim odredom, dokler tam ne bodo osnovali samostojnih brigad.

Le še kratek čas se je zadržal med borci, potem pa se je poslovil in odšel. Dva dni smo ostali sami, potem pa smo po njegovem ukazu zamenjali orožje z borci Cankarjeve brigade. Za odhod na Štajersko je Glavni štab odredil Cankarjevo in Gubčevo brigado.

Po zamenjavi orožja — dali smo deset čeških zbrojev, dobili pa pet težkih mitraljezov, vse italijanske puške in strelivo zanje, pa tudi mavzerice z naboji — sta bili obe brigadi dovolj močno oboroženi in pripravljeni za pohod na Štajersko.

Da bi brigadama olajšali, oziroma omogočili prehod preko Save in odvrnili pozornost Nemcev na tem področju, je Glavni štab odredil, da naj Tomšičeva brigada krene čez progo Novo

mesto—Ljubljana na sektor Radohove vasi, se nastani v vasi Metnaj, se tu odpočije, nato pa naj izvrši napad preko razmejitvene črte na nemški postojanki Osredek in Javorje. Šercerjeva brigada, ki je bila tedaj na sektorju Ilova gora, pa je dobila ukaz, da naj odide v Podgrad, okoli tri kilometre od Zaloga in naj se tam lažno pripravlja za prehod preko Save, da bi tako privlekla nase in na Tomšičevo pozornost nemške vojske vzdolž Save ter tako odprla pot preko Save Cankarjevi in Gubčevi brigadi.

Toda Nemci niso nasledli našim nakanam.

Poizkus, da bi Cankarjeva in Gubčeva brigada prešli Savo in odšli na Štajersko nam dokazuje, da sta Centralni komite KP in Glavni štab razmišljala o pomoči štajerskim partizanom že pred pohodom XIV. divizije na Štajersko in da njen pohod v septembru 1943 ni bil pripravljen na hitro, temveč se je porajal že mnogo prej.

V noči od 4. na 5. junija 1943 je bila Tomšičeva brigada pripravljena za prehod razmejitvene črte in 5. junija zjutraj okoli četrte ure je že bila na meji in čakala svitanja. Brigado smo razdelili tako, da bo prvi bataljon napadel Osredek, drugi bataljon bo zavaroval vse prehode, da Nemci ne bi mogli pasti prvemu bataljonu v hrbet, tretji bataljon pa bo napadel postojanko Javorje. Okoli sedme ure smo v kolonah prešli razmejitveno črto, še prej pa smo uničili žične ovire in minska polja. Vse nam je šlo kot po maslu in nihče nam ni oviral prehoda čez uničene ovire. Javorje je bilo v nemškem zasedenem ozemlju okoli dva kilometra. Osredek pa okoli pet kilometrov od razmejitvene črte. Okoli devete ure pa se je že vnela bočna borba vseh naših napadalnih čet. Naša obveščevalna služba je odlično delovala, posebno obveščevalec Polde, doma iz Radeč. Pri napadu na Osredek sem tudi sam sodeloval. A Nemci so bili trdoglavi in previdni in dasi so bili v obeh postojankah že bolj priletni vojaki, takoimenovani »Vermani«, se niso hoteli predati. Okoli poldne pa smo dobili poročilo, da našemu bataljonu na Javorju ni uspel napad, da so jih Nemci odbili in da so se morali umakniti. Mi smo imeli tam dva mrtva in tri težko ranjene, Nemci pa tri mrtve in nekaj ranjenih, kakor so nam sporočili obveščevalci.

Jaz sem bil na položajih prvega in drugega bataljona. Ležal sem za vzpetino na hriščku, neposredno za položaji drugega bataljona, ki je kril prvi bataljon pri napadu na Osredek.

Osreddek leži na hribčku s cerkvico, okoli pa so gospodarska poslopja. Je malo naselje vzhodno od Obolnega na golem hrbtu nad Bukovico, pritokom Temenice. Takoj se je vnela huda borba in neprestano so peli mitraljezi in strojnice, vmes pa so se slišale eksplozije bomb. Ker sem se bal, da bodo napadeni postojanki prišli na pomoč Nemci iz drugih postojank, sem poslal svoje kurirje na vse strani, napadalcem pa sem naročil, da naj pohitijo z napadom. Ko pa sem opazil, da mimo mene nesejo na zasilnih nosilih enega mrtvega in enega težko ranjenega borca, sem prvega od spremstva vprašal, kako poteka napad. Odgovoril mi je, da Nemci naših nikakor ne pustijo na domet ročnih bomb in da z zvonika cerkvice branijo z mitraljezi približevanje naših postojanki. Odgovor je slišal tudi moj kurir Sine-Simčič, doma iz Ježice.

»Daki, trd oreh je ta Osreddek. Preveč naših bo padlo!« mi je rekel, a nisem mu odgovoril. Vedel sem, da ne smemo odnehati, saj ni šlo za Osreddek, temveč za prehod brigad čez Savo, kar pa on in drugi niso vedeli. Tudi kurir Vid Ganoni je pritegnil Sinetu, in takoj sta bila pripravljena, da se pridružita napadalcem.

»Ne bova padla prva, a prej jih bova še nekaj pospravila!« mi je rekel Vid in že sta bila oba na nogah, da bi preletela čistino in se pridružila borcem prvega bataljona, ki so napadali postojanko.

Naši so ponehali z napadom, pa tudi Nemci so prenehali streljati. Nastalo je zatišje vse do ene ure popoldne. Drugi bataljon je ležal na položajih že pet ur in čakal, da bi prestregel Nemce, ki bi prišli na pomoč oblegani postojanki. Mislil sem, da imajo Nemci preveč opravka s Šercerjevo brigado ob Savi, a okoli ene ure popoldne sem zaslišal sprva le posamezne strele iz daljave, kmalu pa smo opazili, da se Nemci približujejo našim položajem, oziroma našim zasedam. Prvi bataljon je spet začel napadati postojanko in ni minilo četrte ure, ko so se Nemci približali našim zasedam in že je začelo pokati in bobneti od ročnih bomb, strojnic in brzostrelk. Nemci so z vso silo udarili na naš drugi bataljon, ki ni smel popustiti, ker bi drugače Nemci prišli prvemu bataljonu za hrbet. Bal sem se, da bodo naši silovitemu nemškemu napadu popustili, a po tretjem nemškem napadu so se oglasile naše težke brede, za njimi pa še lahki mitraljezi. Vzpodbujal sem borce in se še sam pognal v juriš, za menoj pa ves bataljon. Pred mene sta

se pognala oba moja kurirja in ko je prvi preskočil bližnji jarek, je Sine že zavpil:

»Daki, Nemci ležijo v strelcih!«

Res so ležali, a pobiti. Devetnajst jih je obležalo v tem jurišu. Naši borci so jih kar preskakovali in hiteli za bežečimi Nemci, tu pa tam pa je kak borec zadel z nogo koga od padlih Nemcev in če se je le premaknil, je še ustrelil vanj, ker Nemec, ki je bil ranjen a je še bil zmožen streljati, pa čeprav že v zadnjih izdihljajih, je še streljal.

Obstal sem pri padlih Nemcih, naši borci pa so preganjali bežeče vse do gozdov ob Savi. Ko sem se ozrl okoli sebe, sem na pobočju pod seboj zagledal komandanta bataljona in ga poklical. Bil je Raco, najbolj priljubljeni komandant v brigadi, po rodu Črnogorec.

»Kje imaš bataljon?« sem ga vprašal, on pa se mi je nasmejal in mi odgovoril:

»Bogami, Daki, pobegao je!« potem pa je v neki čudni slovenščini nadaljeval:

»Vidiš, kažu, da Nemci ne begajo, a še uloviti jih ne moreš, kad ti letijo!«

Morda sem naredil napako, ker sem mu ukazal, da naj pokliče svoje borce nazaj, da ne bi naleteli na kakšno nemško zasedo ali na novo kolono Nemcev, ki bi prihajala na pomoč. Borci so se vrnili, a novih Nemcev ni bilo od nikoder in če bi naši bežečim sledili vse do Save, bi nabrali še precej orožja, ki so ga med begom odmetavali Nemci.

Ko so se borci vrnili, so pripovedovali, da so razorožili tudi ranjenca in jim pobrali vso opremo.

V tem jurišu sta padla dva naša borca, dva pa sta bila ranjena. Za oba ranjenca sta poskrbeli tovarišici Ančka in Špela, čeprav nista bili več bolničarki, temveč politdelegatki vodov tega bataljona.

Ko se je tod okoli malo umirilo, sem si ogledal padle Nemce. Bili so sami mladi »Hitlerjevci«, odlično oboroženi in lepo oblečeni. Borci so jim pobrali orožje in jih slekli. Res, malo čudno se to sliši danes, a treba je razumeti, da smo bili primorani to delati, ker so bili naši borci slabo oboroženi in obuti, borbe in pohodi pa so zahtevali ogromno vojaškega materiala, razen orožja in streliva tudi oblek in obutve in da so fantje pozimi zaradi mraza oblekli vse, kar so imeli ali dobili kjerkoli, ker še nismo imeli skladišč za opremo in obleke naših

borcev. Tako se je nad dvajset borcev na novo obleklo, svoje stare, razcapane in ušive obleke pa so odvrgli. V tej borbi smo zaplenili tudi en ročni mitraljez, štiri brzostrelke, precej ročnih bomb, pušk, nožev in precej streliva.

Borba za Osredok pa se je nadaljevala in če bi ostali tu vsaj še pet ali šest ur, bi Nemce v postojanki prisilili k predaji. Ker pa smo pričakovali, da bodo Nemci prišli na pomoč oblegani postojanki, ker smo kolono prve pomoči razbili in uničili, sem ukazal, da naj se prvi bataljon počasi in previdno oddalji od Osredka, ker drugi bataljon ponovnega napada Nemcev ne bi vzdržal.

Prvi bataljon se je začel umikati počasi in previdno, da Nemci niso takoj zaslutili, da se umikamo in brigada se je začela pomikati nazaj proti razmejitveni črti. Najprej četrti bataljon, za njim so nosili ranjence, bilo jih je deset, za njimi so nosili padle, nato pa se je razvrstila komora, ki je čakala ob sami razmejitveni črti. Umikali smo se že proti večeru, okoli pete ure popoldne.

To je bil za nas velik uspeh. Nemci so imeli pri Javorju tri mrtve in štiri ranjene, na Osredku štiri mrtve in pet ranjenih, pred Osredkom so pustili dvajset mrtvih in imeli pet ranjenih. Izgubili so tudi precej orožja in streliva. O zaplembi samokresov pa itak ni nihče govoril, čeprav smo vedeli, da je bil vsak Nemec oborožen z njim, kajti borci takega plena niso nikdar prijavili, ker bi jih morali oddati. Nekaj časa so jih skrivali po svojih nahrbtnikih, ko pa ni bilo več takega povpraševanja po njih, so si jih zataknili za pasove in jih tudi uporabljali v borbah.

Ko smo prešli italijansko-nemško mejo, smo se postrojili. Na čelu je bil štab brigade, komandant, komisar, načelnik in vsi kurirji, ki so bili v štabu, jaz, kurirja Sine in Vid pa smo bili v sredini kolone. Ne vem zakaj, a vedno sem bil raje med borci kot pa v štabu.

Ko smo bili že na italijanski strani, smo se počutili varne in sproščene. Spuščali smo se po vinogradih in ko je bilo čelo brigade že v jarku, smo mi bili še na vrhu hriba. Pridružil se nam je tudi četrti bataljon.

Med potjo sem se zamislil in se v spominih vrnil v leto 1941, ko smo hodili še v kolonah komaj po petnajst borcev, nosili samo puške, čez vasi pa peli pesmi Mateja Bora in drugih,

tako »Kosec koso brusi«, »Pastirica kravce pase« in druge. Zdaj pa smo šli kot prava vojska po veliki zmagi nad sovražniki. In prav to je bilo napačno. Za čelo brigade se nisem zanimal, saj tam so bili komandant, komisar, načelnik in drugi, in gotov sem bil, da imajo predhodnico pred seboj. Pa žal, ni je bilo. Po pobočjih z desne strani je šla večja italijanska kolona, ki pa je ni nihče opazil, tako da je štab brigade padel naravnost v sredino njihove kolone. Italijani so udarili po štabu, ki je jezdil na konjih. Ko sem opazil, kaj se dogaja, sem snel z mule mitraljez, pomagal mi je pri tem tudi mitraljezec, in že je zagrmel rafal v dolino nad glavami štaba. Italijani so začeli iskati zaklone in prenehali streljati, medtem pa so se že znašli naši komandirji in borci v strelcih usmerili na Italijane. Vnela se je borba in Italijani so se začeli umikati. Če se jaz ne bi znašel in tako hitro in hladnokrvno ne bi pograbil mitraljeza in začeli streljati, bi padel ves štab. Pozneje smo izvedeli, da je ta italijanska kolona šla na pomoč Nemcem na Osredok, a je bila prepozna, ker smo se mi že vračali. V tem spopadu je bilo nekaj Italijanov ranjenih, eden pa je obležal mrtev, od naših pa je bil ranjen samo eden in še ta samo zato, ker je streljal kar stoje in brez zaklona.

Ko sem izstrelil prvi rafal na Italijane, sem videl, kako naš štab skače s konj in beži. Pero Popivoda je tedaj izgubil ročno uro in samokres, ki se mu je odtrgal s pasu in ni imel časa, da bi ga vzel v roko in ga uporabil. Po končani borbi so borci lovili konje po gozdu, a dva konja so Italijani kljub begu odpeljali s seboj.

Ko se je brigada uredila in ko se je znočilo, je krenila v sektor Bukovica nad reko Temenico, v Radohovi vasi počivala do jutra naslednjega dne, to je do 5. junija.

Kako pa je bilo z brigadama, ki sta poizkušali prekoračiti Savo? Reko Savo so Nemci blokirali in to ne samo na kraju, kjer sta mislili brigadi prekoračiti reko, temveč vse od vasi Dolsko do Litije, do tam, kjer je večji gozd. Pri poizkusu prekoračenja reke so Nemci obe brigadi napadli in kljub temu, da sta si brigadi skušali z orožjem priborili prehod preko reke, jima po celodnevni borbi ni uspelo. Umakniti sta se morali nazaj proti Suhi krajini čez progo Ljubljana—Novo mesto na sektor doline Krke in Ilove gore.

Centralni komite KP Slovenije in Glavni štab NOV Slovenije sta potem vse poletje pripravljala nove načrte, kako

bi se brigadi prebili na Štajersko, zato sta potem jeseni istega leta odločila, da pohod izvede XIV. divizija.

Tomšičeva brigada je 6. junija zjutraj krenila proti Čatežu, kamor je dospela še istega dne. Niti najmanj pa nismo slutili, da smo šli naravnost v italijansko-belogardistični obroč.

Po izpadu naših brigad na sektor preko razmejčitvene črte, na ozemlje zasedeno od Nemcev, so se vse brigade umaknile. Tomšičeva brigada proti Čatežu, Gubčeva in Cankarjeva v notranjost Suhe krajine, Šercerjeva pa proti Notranjski na Krim—Mokrc, tako da je ta sektor ostal prazen tako na nemški kakor tudi na italijanski strani, in to od sektorja Litija—Trebnje tja do Ljubljane.

Vse do 25. junija je zavlado nekako mrtvilo brez večjih borb v premikih iz kraja v kraj. Sicer so se tu pa tam spopadle naše in njihove patrole, predvsem z italijanskimi in belogardističnimi, ki so po nalogu Nemcev skušale ovirati naše premike. Nemci so vedno bolj odločno zahtevali od Italijanov, da nas uničijo, na vsak način pa da preprečijo naše izpade na njihovo ozemlje. Zato so Italijani zbrali večje sile in jih okrepili z belogardisti. Uspelo jim je, da so nas prisilili, da smo se umaknili iz okolice razmejčitvene črte in Nemcem je za kratek čas odleglo, ker so bili prepričani, da naše sile ne bodo prešle Save in vdrle na Štajersko.

Italijani so v ta sektor poslali okoli pet tisoč vojakov, ki jih je okrepilo še okoli dva tisoč belogardistov.

Ko smo se 6. junija zjutraj umikali iz krajev, kjer smo še prejšnji večer vodile borbe, smo mislili, da smo opravili svoje. A ne. Ko smo v koloni šli proti Čatežu, smo sem ter tja v dolinah pod nami na sektorju Trebnjega in Stične videli njihove patrole, a se zanje nismo dosti zmenili, ker smo mislili, da so to le njihove terenske patrole. Ko pa se je naša brigada okoli devete ure približala Čatežu, smo bili iznenadeni. Doživeli smo močan napad. Italijani so udarili po naši glavnini, razporejeni v strelce. Dva bataljona, ki sta sestavljala brigadno kolono, sta zaostala in krenila čez progo Ljubljana—Novo mesto na sektor med Gaberjem in Radohovo vasjo, z njima pa tudi del štaba. Seveda to ni bila najboljša poteza, da sta se oddvojila od glavnine brigade, a vendar sta se potem umaknili v sektor Dobrniča in tam počakala ostali del brigade.

Glavnina brigade pa se je spopadla z Italijani in okoli cerkve na Čatežu je padlo okoli petnajst Italijanov in belo-

gardistov. Ker smo bili obkoljeni, smo se morali na vsak način prebiti iz obroča in ponoči nam je uspelo, da smo se umaknili v smeri Ševnice, Grmade in Blatnega klanca ter se spustili v vas Češnjice, kamor smo prišli v zgodnjih jutranjih urah. Izgubili smo štiri borce, imeli šest težje ranjenih, ki smo jih morali nositi in nekaj lažje ranjenih. 8. junija smo šli iz Češnjic skozi predor pri Mirni peči na sektor Dobrniča.

Predno pa je glavnina brigade prišla čez Češnjice na sektor Dobrniča, sta se bataljona, ki sta se ločila od glavnine, skušala prebiti med Stražo in Sotesko mimo Brezove rebri in čez Krko pri Poljanah proti Beli krajini, a ker je bilo tam preveč sovražnih sil, sta morala počakati na ostali del brigade. Ko sta se oba dela brigade združila, smo zasedli vas Dobrovo in po ukazu Glavnega štaba ostali tu dva dni, ker smo morali počakati kolono novincev iz Primorske. Ker smo se bali, da prihajajo iz Primorske prostovoljci brez orožja, smo bili primorani s patrolami nadzorovati celotno področje, razen Žužemberka, kjer je bila močna belogardistična postojanka, da ne bi padli v kako zasedo. Oba dneva je pokalo na vseh straneh, ko so se srečavale patrole. 10. junija pa smo dobili namesto napovedanih tristo novincev le petdeset prostovoljcev iz Primorske, ki so okrepili našo brigado. A sektorja Čateža nismo smeli zapustiti, ker bi nas Glavni štab takoj poslal nazaj v te kraje. Iz Dobrave smo krenili mimo Dobrniča proti Občicam ob cesti Soteska—Semič. Vas leži na obeh bregovih Divjega potoka. Tu so nas pričakali Italijani in belogardisti iz Trebnja in nam pripravili močne zasede na Krušnem vrhu, Občicah in v Lužah. Ker pa smo mi njihove zasede na obronkih gozdov in po travnikih opazili, smo se razvrstili v strelce in prešli v napad. Borba je trajala okoli tri ure, to je od sedme ure zjutraj do desetih dopoldne, ko smo jih pregnali iz njihovih zased in jih pognali v postojanko v Trebnje. Mi smo te vasi zasedli s komorami, brigada pa je ostala okoli teh vasi v gozdovih in čakala, da se bodo Italijani in belogardisti vrnili. Okoli dvanajste ure so Italijani začeli streljati proti našim položajem s topovi iz Trebnjega in iz Žužemberka. Mi smo se umaknili in zavzeli nove položaje, Italijani pa so tolkli z več kot dvajsetimi havbicami skoraj štiri ure, nato pa je začela proti našim položajem prodirati njihova pešadija. V prvem navalu so zavzeli vas Občice, mi pa smo obdržali položaje nad zavzeto vasjo in nad vasjo Krušnji vrh in vzdolž gozda.

Italijani so uporabljali rušilne granate, ko so s topovi streljali proti nam, ker so računali, da nas bo pobijalo kamenje, kajti tod je svet kraški in kamnit. Opozarjal sem borce, da naj iščejo zaklone okoli dreves in za večjimi skalami, da ne bi imeli preveč izgub. A proti večeru smo se le morali umakniti. Imeli smo tri mrtve in osem ranjenih, Italijani in belogardisti pa petnajst mrtvih in gotovo prav toliko ranjenih.

Brigada se je umaknila na cesto, ki drži od Radohove vasi na Sela—Šumberk, krenila proti Radohovi vasi do Zagorice, tu pa je prekoračila cesto in progo Ljubljana—Novo mesto pri Gaberju. Tako smo se 12. junija spet znašli na Čateškem sektorju. Kuhali smo v vasi Dole in vodili celodnevne borbe s številčno močnejšim sovražnikom. Že prvi dan smo imeli tri mrtve in pet ranjenih, Italijani so imeli enega mrtvega in pet ali šest ranjenih, belogardisti pa so imeli dvanajst mrtvih in še več ranjenih. Njihove izgube so bile toliko večje, ker so skušali nekajkrat prodreti v vas Čatež. Ko se je znočilo, smo hitro pojedli in se umaknili v bližino njihovih postojank, polegli v gozdu blizu vasi Bukovica in med počitkom čakali na napad sovražnika. A ker sovražnika ni bilo, se je spočita brigada vrnila v vas Čatež in na Dole, nato pa smo krenili čez progo Trebnje—Mirna pri Grmadi in šli na sektor Hmeljnika in Češnjic, po enodnevnem počitku pa smo pohod nadaljevali na sektor Dobrniča in Šmavra. Tu smo se spet spopadali z Italijani in belogardisti, 20. junija pa smo skušali prekoračiti reko Krko pri vasi Polje, da bi se potem v Dolenjskih toplicah in v Podturnu spočili in se usposobili za nove borbe.

A Italijani so Krko blokirali z močnimi zasedami, zato smo se obrnili proti Ajdovcu in Brezovi rebri, čez dan počivali, nato pa pozno popoldne krenili proti Dvoru, ker smo mislili, da je vas Dvor na Krki prazna in da bomo tam po cesti čez most lahko šli v Suho krajino.

Vas Dvor je gručasta vas na terasah ob cesti na levem bregu Krke, preko katere je držal državni betonski in privatni leseni most. Krka tu dela naravne slapove in brzice. Ker smo hoteli na vsak način prekoračiti Krko, da bi oddali ranjence v bolnišnice na Rogu, smo se spustili pri mostu v borbo s tamošnjimi belogardisti. Pri poizkusu predora smo imeli dva ranjena, pa tudi belogardisti niso ostali brez žrtev. Po večkratnih poizkusih, da bi se prebili na drugo stran Krke, smo se

morali umakniti in odločili smo se, da bomo Krko prebredli pri vasi Kot, kjer je vodostaj Krke najnižji. In res, brez težav smo prebredli reko, se povzpeli v vas Topla reber, kjer smo oddali ranjence.

V vasi Topla reber smo se poslovili od ranjencev, ki so jih borci odnesli na določen kraj v gozdu, poklicali bolnišnične nosače, ki so potem odnesli ranjence v bolnišnico. Ranjencem smo pustili orožje. Bolnišnični nosači so ranjencem zavezali oči, da niso mogli videti, po katerih poteh jih nosijo, pa tudi tedaj, ko so zapuščali bolnišnico, so jim zavezovali oči, to pa zato, da če bi bil pozneje ujet, da ne bi mogel izdati kraja bolnišnice.

Ko smo oddali ranjence, smo krenili proti Suhi krajini in iz Roga izbili med Laščami in Smuko. Naše patrole so tu prišle v stik z Gubčevo brigado, ki se je zadrževala okoli Hinj in Lopate, ter se skoraj vsak dan spopadala z Italijani in belogardisti.

24. junija sta štaba Tomšičeve in Gubčeve brigade sklenila, da se po najbližji poti usmerita v Belo krajino. V Rog smo se začeli pomikati s kočevske strani, od Smuke mimo Starega loga proti Rajhenauu.

Čez Rog smo se kar vlekli, ne hodili. Borci obeh brigad so bili izčrpani in utrujeni.

Okoli devete ure 25. junija 1943 smo prišli pred vas Rajhenau iz gozda na čistino in se ustavili ter kar v kolonah počivali. Tudi komore so začele pripravljati hrano, ker so bili borci od dolgega pohoda lačni. Na čelu pohoda je bila Tomšičeva brigada, za njo je bila Gubčeva brigada s komandantom Novljanom na čelu.

Sporazumno s komandantom Gubčeve brigade sem poslal proti Rajhennauu patrolo petih borcev s puškomitraljezom. Patrolo sem vzel iz prvega bataljona. Brigada je počivala na jasi, obdani z gozdovi, vas Rajhenau pa leži v kotlini med hribi košenic. Vesel sem bil, saj sem bil prepričan, da bomo tu lahko v miru počivali, se najedli in potem nadaljevali pot v Belo krajino. A že čez dobre pol ure se je v brigado vrnil eden od patrole in povedal, da v vasi ni v redu, da so v vasi ali Italijani ali belogardisti, a skoraj gotovo so Italijani, vsaj po njihovi govorici. Takoj sem se napotil do komandanta Gubčeve brigade, a on je menil, da smo tu najbolj varni, ker smo

v gozdovih Roga in oni prav gotovo ne bodo šli v gozdove, vendar pa moramo biti bolj budni in pripravljeni na vse.

Poklical sem komandanta prvega bataljona in ga poslal z enim vodom, da bi ugotovili, kaj se dogaja v vasi in koliko je sovražnih vojakov. Čez pol ure se je komandant vrnil s patrolo, ki je šla prva proti vasi, vod pa je pustil na položaju dober kilometer pred glavnino brigade v zasedi. Povedal nam je, da so v vasi Italijani, da jih je okoli sto in da so prišli iz Kočevja, kar je ugotovil po sledovih njihovih stopinj. Predlagal nam je, da bi jih napadli, a odločili smo se, da bomo postavili zasede in da jih bomo napadli, ko se bodo vračali v Kočevje.

Med 9. in 10. uro pa je vas, ki je bila zapuščena, saj so se Kočevjarji izselili v »svoj rajh«, začela goreti. Italijani so vas zažgali. Dva naša bataljona sta v zasedi čakala, da se bodo Italijani vračali v svojo postojanko, komandantu prvega bataljona pa sem naročil, da naj se vrne k borcem v zasedo. Komaj je dobro odšel, je prišla patrola in nam sporočila, da se Italijani že pomikajo po cesti proti nam, saj je cesta vodila mimo naših zased. Začel sem se vzpenjati po čistini, za menoj sta šla še komisar brigade Stane Dobovičnik in njegov namestnik Matevž Hace.

Za hribčkom so se najprej oglasili posamezni strelji, nato so zapeli mitraljezi, za njimi eksplozije bomb. Dobrih deset minut. Pospešil sem korake, okoli mene so žvižgale krogle. Skakal sem od grma do grma, da bi se čim bolj približal borcem, a bil sem prepozen. Komisar Krt je šel za menoj, pomočnik komisarja brigade Matevž Hace pa se je pognal povsem do naših položajev. Stekel sem na vrh košenice, a medtem so mitraljezi skoraj povsem utihnili, naši borci pa so lovili bežeče Italijane po košenicah in čistinah. Naenkrat zagledam pomočnika komisarja Haceta, ki jo je ucvrl za italijanskim oficirjem. Tudi jaz sem skočil proti beguncu, ki se je hotel skriti v grmovje. Zavpil sem nanj, ga zgrabil in mu vzel z roke uro. Bil je poročnik. Hace se je razhudil, ker sem mu vzel uro, ker je plen pravzaprav pripadal njemu, ki ga je prvi opazil in začel loviti, ne meni, ki sem ga šele na koncu prestregel. Komisar se je najinemu prerekanju samo smejal, a ker je Matevž že imel uro, čeprav ni bila več zanesljiva, jaz pa nisem imel nobene ure, sem jo obdržal.

Italijanska kolona je bila razbita, Italijani so bežali po gozdu, ne po cesti in ko je drugi bataljon Gubčeve brigade prihitel, da bi onemogočil Italijanom beg, je bil že prepozen. Italijani so iz vasi odpeljali tudi staro gasilsko brizgalno. Kaj so nameravali z njo storiti, res ne vem.

Pri tem spopadu so Italijani imeli 17 mrtvih, 9 ranjenih, od teh šest zelo težko, ujeli pa smo 12 vojakov in 1 oficirja. Ubite so bile štiri mule, dve muli smo ujeli, zasegli pa smo tudi precej orožja, s katerim smo oborožili še neoborožene borce. Ujetim Italijanom smo pobrali obleke, ranjence je obvezal doktor Lojze Pirc, nato pa so skoraj goli ujeti Italijani nesli svoje ranjence proti Kočevju. Pozneje smo slišali, da so ti Italijani o nas govorili vse prej kot slabo, da jih nismo topli ali mučili, da smo pomagali njihovim ranjencem, pa tudi to so razumeli, da smo jim pobrali obleke. Od naših ni nihče padel, pa tudi nihče ni bil ranjen, samo eden si je navil nogo, ko se je podil za Italijani.

Pozno popoldne sta brigadi krenili proti Beli krajini, prispeli drugi dan do Ruhove gore, kjer sta se brigadi ločili. Gubčeva je šla proti Predgradu, Tomšičeva pa je ostala v podnožju Roga in zavarovala cesto, da Italijani ne bi prišli iz Kočevja. Glavni štab je zahteval, da pošljemo en bataljon na sektor ob Kolpi, da bi varoval razni material, ki so ga za NOV odmetavala angleška letala. Poslali smo tretji bataljon, ki ga je vodil Efenka. Po vojni je za velike zasluge med NOB bil odlikovan z redom Narodnega heroja.

Naša brigada se je te dni vrtela okoli Dobliča, zaprla ceste iz Novega mesta in Kočevja, da ne bi mogli vdreti v Belo krajino Italijani ali belogardisti.

Brigada v tem času razen nekaj spopadov patrol s sovražnimi patrolami skoraj ni prišla v stik s sovražnikom. 29. junija se je brigada po desetdnevnem tavanju po kočevskih gozdovih začela pomikati proti Dragatušu, ko smo morali zapustiti vas Nerajec, kjer so imeli Italijani svojo postojanko in so nadzorovali svojo močno zavarovano prometno žilo Črnomelj—Dragatuš—Vinica. Vse tukajšnje postojanke so Italijani vzdrževali brez belogardistov, ki se v teh krajih niso obnesli. Pa tudi Italijani so vse posadke izmenjali z novimi vojniki, ki so bili spočiti in zaletavi in niso vedeli za njihove poraze, tudi za poraz pri Rajhenauu ne. Mi pa smo se pripravljali za napad na njihovo postojanko Predgrad, največjo

Komandant XIV. divizije ogleduje uspeh Tomšičevcev pri Šampetovem mostu

Komisar Matevž Hace z obveščevalcem brigade Borutom (na sektorju Rakitnice)

vas v Poljanski dolini, ki se razprostira na nizkem griču, bregu in ravnini ob cesti.

Predgrajčani delijo med seboj naselje v šest delov, ki jih nazivajo v smeri od Starega trga proti Jelenji vasi po vrsti z imeni Purga, kjer stoji grad in hiše do cerkve, Tržič, nekdanji Novi trg v bregu pod cerkvijo, Dolenja vas od cerkve do nekdanje Šmaljclove trgovine, Središče ali »Proces gasa« od Šmaljclove na breg, Gorenja vas, breg do vrha griča in končno Mala vas. Pod Predgradom izvira Dolski potok, ki je nekoč gnal štiri, pozneje pa dva mlina. V bližini vasi je Kozica, 852 metrov visok hrib, od koder se nudi lep razgled na Kočevsko, na hrvaško plitvo kraško hribovje in v Poljansko dolino.

Brigada je krenila preko Dobličke gore pri Črnomlju z mnogimi zidanicami in zaselkom Vidoši in 30. junija prišla pred Predgrad, kjer se je 1. julija razmestila v gozdovih v dolžini dveh kilometrov in se ves dan pripravljala za napad na Predgrad.

Naši obveščevalci pa so čez dan izvedeli, da je v Predgradu okoli petdeset belogardistov. Ker pa je Gubčeva brigada napadla Dražatuš in zaprla vse ceste iz Črnomlja in iz Kočevja, smo bili dobro zaščiteni pred napadi Italijanov, poti iz Vinice pa je zaprl naš tretji bataljon, ki je vedel za naše napade in za napad Gubčeve brigade.

A vkljub dobremu zavarovanju so skušali ustaši priti na pomoč Predgradu preko Kolpe, pa so jih naše patrole v hudi megli opazile in jih odbile.

Okoli desete ure 1. julija zvečer smo napadli postojanko in vse do drugega dne so bili naši napadi brezuspešni. Imeli so dobre utrdbe, ker so vedeli, da so precej oddaljeni od drugih postojank, ceste, ki vodijo v Predgrad pa so obdane z gozdovi. Zaradi močnega odpora sovražnika smo imeli v nočnih in jutranjih urah že tri mrtve in pet ranjenih borcev, koliko so jih imeli belogardisti v postojanki, nismo izvedeli, a po našem umiku, ker postojanke zaradi premočne utrjenosti nismo mogli zavzeti, so nam okoliški prebivalci povedali, da so naslednji dan prepeljali v Črnomelj pet mrtvih in okoli deset ranjenih belogardistov. Tako so belogardisti, Italijani in ustaši iz Hrvaške prišli čez Kolpo, naša brigada pa se je umikala po stranskih vaseh, prišla do našega tretjega bataljona in se potegnila

v vas Bojance čez cesto pri Nerajcu, kjer smo nameravali ostati vsaj toliko, da bi se borci odpočili.

Vas Bojanci stoji na vrtačastem in ploščatem griču, okrog vasi je polje z nekaj vinogradi in nato steljniki, večina hiš je lesenih in kritih s slamo. V vasi se je naselil štab brigade s prvim in drugim bataljonom, četrti bataljon pa je odšel na sektor Marindol ob Kolpi, kjer je nabiral hrano in orožje ter mobiliziral kmečke fante.

V štabu brigade smo bili komandant Jan Lokovšek, komisar Krt, jaz kot namestnik komandanta, namestnik komisarja Matevž Hace, intendant Cure-Puterle in obveščevalec Polde. Ker je bilo vreme toplo, so se borci namestili po kozolcih in senikih, intendant pa je kuhinjo namestil na dvorišče pri nekem kmetu. Ker zaradi gozdov, ki so okoli in okoli Bojancev nismo pričakovali napada Italijanov in ker tu vse do našega prihoda še ni bilo kake večje partizanske enote, so bili ljudje mirni in nasmejani in so nam pripovedovali, da jih tudi Italijani pustijo pri miru. Dali so nam vsega, tudi vina, intendant pa je šel tudi v sosednje vasi, kjer je prav tako dobil več, kot je pričakoval.

Komandant prvega bataljona je 4. julija v košeniški dolinici malo iz vasi organiziral brigadno proslavo, vas pa smo zavarovali le s stražami v oddaljenosti pol kilometra, saj so stražarji imeli daleč naokoli pregled nad vsemi cestami, ki so vodile v Bojance.

Spominjam se, da sem sam pregledal vsa stražarska mesta to jutro in da je bila dežurna četa iz prvega bataljona.

Dežurna četa pri partizanih je bila četa, ki je bila stalno pripravljena, da takoj stopi v borbo, zato je tudi spala z orožjem. Imela je tudi stalnega stražarja, ki bi pravočasno prebudil borce, če bi prišlo do napada.

Zaradi prevelike brezbriznosti in občutka varnosti pa na teren nismo pošiljali močnejših patrol, niti nismo postavili zased, le patrola-trojka je krožila med postavljenimi stražami okoli vasi.

Po obilnem kosilu se je pričela brigadna proslava. Najprej je bil zbor, nato pa so borci posedli okoli dolinice v travo. Proslava je bila namenjena obletnici brigade in drugi obletnici mojega prihoda v partizane. Za začetek brigade je komandant Gedžo izstrelil rafal iz težke brede, kar nas je presenetilo, saj so ravno borci prvega bataljona stalno tarnali,

da jim primanjkuje streliva. Gedževemu vzgledu so sledili tudi drugi borci in začelo je pokati tu in tam, tedaj pa je komandant zahteval, da naj takoj prenehajo s streljanjem, nato pa je spregovoril o delu brigade, o načrtih za bodoče akcije, ni pa pozabil omeniti tudi mojega prihoda v partizane pred dvema letoma, kar so borci izkoristili in spet pričeli streljati. Celo mitraljezi so se oglasili. Ko so se umirili, so pričeli s pesmimi in recitacijami. Za spored sta skrbela Gedžo in pomočnik komisarja prvega bataljona pesnik Karel Destovnik-Kajuh. Ob tej priliki naj omenim, da je bil Kajuh zelo priljubljen med borci in vkljub temu, da so ga nadrejeni večkrat opozarjali, da se kot pomočnik komisarja ne sme spuščati med prvimi v borbe, se za njihova opozorila ni zmenil. Včasih je Matevžu Hacetu sicer uspelo, da ga je zadržal, da se ni spuščal v prve vrste borcev pri spopadih, a vedno mu to ni uspelo. Kadar pa so borci počivali, se je umaknil v kakšen skrit kot in bral in pisal. Prav posebno pa so bili borci veseli, kadar nam je bral svoje pesmi. Tudi na tej proslavi je bral štiri svoje pesmi, katere, pa se ne spominjam več, vem pa le, da so nekateri borci ob poslušanju njegovih pesmi imeli solze v očeh. Drugi borci pa so recitirali pesmi Mateja Bora.

Proslava je trajala skoraj dve uri, nato pa zabava in rajanje do večerje, ko nam je Cure pripravil pečenko, slaščice, pa tudi tristoliterski sod vina je bil kmalu prazen. Okoli desete ure zvečer so borci polegli in do enajste ure je že vsa brigada, razen dežurnih in straž ter štaba brigade, spala.

V štabu smo ob polnem škafu vina sedeli še dolgo in se pogovarjali o novih pohodih, medtem pa smo z zajemalko, ki jo kmetje imenujejo »korec« zajemali vino iz škafa in pili. Tudi Matevž Hace se nam je pridružil, dasi je pripomnil, da še nikdar ni tako in toliko pil, končno pa se je le opogumil in še zapel z ostalimi. Moram reči, da je bil Hace zelo resen politični delavec v brigadi, med borci spoštovan in priljubljen in da smo ga le s težavo pregovorili, da je ostal na zabavi v štabu.

Okoli dveh ponoči smo se razšli in jaz sem s svojima kurirjema odšel na vrt nekega kmeta za vasjo in v eno kopico sena sva se zarila kurir Sine in jaz, v drugo pa kurir Vid. Slekem sem samo jopič in sezul škornje, poleg sebe pa sem položil puško in samokres. Zaspali smo brezbrizno. Okoli pol šestih zjutraj pa me je sunil z brzostrelko kurir Sine, da bi me

zbudil. Odprl sem oči in opazil, da je brzostrelko pripravil za streljanje, medtem pa mi je govoril:

»Daki, Italijani skačejo sredi vasi. Brigada spi!« Brž sem planil kar bos iz kopice, tedaj pa je Sine že začel streljati po Italijanih.

»Pazi, Sine, da ne boš tolkel po naših!« sem mu še rekel in začel kleti in rjoveti, nato pa sem se kar bos spustil v juriš na Italijane. Takoj nato pa so tudi ostali borci, bilo jih je okoli dvesto petdeset, začeli skakati iz kopic, senikov in hlevov, zagledal pa sem tudi oba komandanta bataljonov, ki sta stala na dvorišču in usmerjala borce proti Italijanom. Med Italijani je nastala panika in začeli so bežati, za njimi pa so jo ubrali naši borci. Sine je povetil brzostrelko, pokazal zobe, pogledal moje boste noge in se zasmel:

»Vidiš, zelenci bežijo!« In res, streljanje je skoraj povsem potihnilo, Sine pa je šel v najino kopico po moje škornje, mi jih prinesel in mi rekel:

»Daki, obuj se, potem pa gremo za njimi!«

Obul sem se in odšel v vas, kjer sem zagledal pri neki hiši razorožene Italijane. Bilo jih je šest, med njimi tudi italijanski podoficir. Najprej sem pogledal, koliko je padlo naših, a ko nisem videl nobenega ležati sredi vasi, le Špelo, ki je obvezovala enega naših, sem se oddahnil. Pri hiši sem zagledal dva mrtva Italijana in dva ranjena, ki sta ju obvezali naši bolničarki. Komandantoma bataljonov sem ukazal, da naj pokličeta svoje borce, da se ne bi preveč oddaljili in da kje v gozdu ne bi padli v italijanske zasede. Borci so se oddaljili od vasi že skoraj dva kilometra. Ko so prišli do samotnega drevesa na hribčku, kjer je bil naš stražar, so zagledali na tleh stražarja zaklanega. Stražar je zaspal in ko so se mu Italijani približali, so ga zaklali, da ne bi s strelom opozoril naših borcev v vasi, da se nam približujejo.

Ko so se borci vrnili v vas, smo ugotovili, da je v tem spopadu padel samo stražar, ki so ga Italijani zaklali, eden pa je bil ranjen in ga je obvezala bolničarka Špela. Zajeli smo sedem živih Italijanov, trije so bili mrtvi, šest pa jih je bilo ranjenih. Kasneje smo izvedeli, da so Italijani med begom odnesli v Črnomelj še okoli deset ranjenih. Ujete Italijane so naši borci slekli in jih v samih spodnjicah nagnali proti Črnomlju, ranjenci pa so počasi krevljali za njimi. Mi smo ostali v Bojancih in ves dan v brigadi ni bilo drugega po-

govora, kakor kako slabi borci so Italijani in da bi nam slaba predla, če bi naleteli na Nemce. Borci so ves dan polegali in dobro jedli, vas pa smo zavarovali z močnimi stražami-trojkami. Ljudje v Bojancih pa so nas še bolj gostoljubno gostili, ko so videli, da ujetih sovražnikov ne streljamo, temveč jih puščamo v njihove postojanke in so doslej slišali s hrvaške strani, da z ujetniki ravnamo surovo in da jih pobijamo. Te glasove o nas so širili ustaši, pa tudi belogardisti.

6. julija sem odšel v vas ob Kolpi, kjer je bil naš četrti bataljon, ki je nabral v tem času precej hrane in orožja, a ne toliko, kot smo se ga nadejali. Po podatkih, ki smo jih dobili od naših terencev, bi morali najti v neki kraški jami okoli petdeset mavzeric in ogromno municijo zanje, a okoliški kmetje so nam povedali, da so pred nekaj meseci te kraje »prečesali«¹ ustaši, ki so prihajali sem preko Kolpe, a vendar smo dobili okoli deset mavzeric in tri zaboje streliva, ki jih ustaši niso našli. Tako smo oborožili še nekaj naših borcev in tako se je število neoboroženih v brigadi spet zmanjšalo. Za prevoz nabrane hrane smo morali mobilizirati pet parov konj z vozmi in 7. julija smo okoli druge ure ponoči prišli v Bojance. V štabu smo sklenili, da se bo brigada brez tretjega bataljona, ki je bil nekje okoli Vinice, preselila in tako smo krenili iz Bojancev čez bližnje poti do ceste Črnomelj—Vinica do vasi Nerajec in se še isti dan spopadla že v okolici Nerajca in Hrasta z Italijani. Bile so to le terenske borbe z okoli dvesto Italijani, v katerih smo imeli tri ranjene, ki smo jih morali nositi, Italijani pa so imeli tri mrtve in šest ali osem ranjenih, kakor so povedali naši borci. Italijane smo prisilili k umiku, brigada pa se je priključila tretjemu bataljonu, ki je medtem pobral orožje, ki so ga z letali dovažali Angleži in ga za slovenske partizane odmetavali na hrvaški strani, na drugi strani Kolpe. Tretji bataljon se je na tem področju mudil več časa, ker je čakal, da bodo Angleži odvrgli po zagotovitvi angleške vojaške misije pri Glavnem štabu NOV v Beli krajini, še ostalo vojaško opremo, med njo tudi protitankovske topove.

Tako smo od tretjega bataljona prevzeli dva protitankovska topova, več streliva, nekaj pušk in brzostrelk, okoli dve toni eksploziva z oznako »808«, ter nekaj oblek, nato pa smo po nalogu Glavnega štaba krenili na sektor Mavrlena, tu oddali ves material v skladišča Glavnega štaba in po pobočju Roga nadaljevali pot mimo vasi Rodine, čez gozdove na Planino, od

tod pa smo se spustili po cesti v dolino Brezje. Tu smo se brez žrtev spopadli z Italijani, ki so se umaknili ne da bi se spustili z nami v težje borbe proti Semiču, mi pa smo se podali proti Črmošnjicam, ostali tu le dobri dve uri, da smo se okrepčali, nato pa smo krenili okoli Uršnih sel, Sušic, Drganjih sel proti Stranski vasi. Borci so vso pot godrnjali, ker smo toliko dobrega orožja pustili v Mavrlenu, ko nam ga je primanjkovalo, a mi smo borce potolažili, da je naš tretji bataljon še ostal onstran Kolpe in da bomo prav gotovo od njega dobili orožje za vse še neoborožene borce, pa tudi topove, saj bo naslednja pošiljka za našo brigado.

V kraje, kamor smo prišli, so prihajale belogardistične, pa tudi italijanske patrole iz Straže in iz Novega mesta in tako smo že 22. julija zjutraj okoli osme ure trčili z belogardisti in Italijani v neposredni bližini Stranske vasi. Naša patrolna četa, ki je šla po čistini, ostala brigada je šla višje po gozdnih kmečkih kolovozih, se je spopadla z njimi. Belogardisti so jih hoteli obkoliti, zato je okoli petdeset belogardistov steklo v gozd po desni strani, da bi zaprli pot naši predhodnici, tedaj pa je padel po njih naš četrti bataljon in že v prvem navalu so imeli belogardisti tri mrtve in več ranjenih. Med begom je padel še en belogardist, tako da so imeli skupaj štiri mrtve in okoli pet ranjenih, ki so jih odnesli s seboj. Po begu belogardistov smo začeli v okoliških vaseh pobirati hrano. Nabrali smo voz krompirja, precej moke in ostalih živil, dobili smo tudi več medu, ki smo ga poslali bolnišnicam na Rogu. Tu smo kmetom pobrali predvsem zaloge belogardistov, ki so bili prepričani, da nas v te kraje ne bo, zato so tu kopičili svoje zaloge, kar so nam kmetje priznali, in tako smo pobrali vse, kar je bilo koristnega za nas, pa še naše bolnišnice smo kar dobro založili za nekaj dni.

Nato smo krenili čez lesen most preko Krke, ki vodi iz Dolenjega Gradišča v Dolenje Polje, ki se razprostira na terasi na levem bregu Krke ter šli na področje med Stražo in Sotesko ter preko Podgore in Marofa v Temeniško dolino do Malenske vasi.

Visoko na hribu je nekdam stal grad Soteska, ki je danes v razvalinah, onstran Krke pa Auerspergova parna žaga. Pri prehodu čez Krko pa stoji velik grad, menda največji v Sloveniji, pod vasjo na terasi ob cesti. Lesen most v vasi Dolenje Polje smo partizani stalno uporabljali za prehode kurirjev

in za prenašanje naših ranjencev v bolnišnice, vendar nas tu Italijani niso napadali in so se skoraj vedno umaknili, kadar so zagledali kako našo kolono.

Na tem terenu smo prepustili vodstvo brigade komandantu bataljona Efenki, ki je te kraje zelo dobro poznal in ker smo ostali brez ukazov Glavnega štaba, smo brez cilja krenili proti Mirni peči, šli mimo nje čez gozd v raztreseno vas v rebrah med vinogradi južnozahodno od Mirne peči, v vas Golobinjek, kjer smo mislili, da bomo dobili vsega dovolj, ker bi lahko pobirali brez ozira, saj je bilo iz te vasi mnogo fantov pri beli gardi.

A bilo je povsem drugače. Prišli smo na pravi kras. V okolici so še vasi Gornji, Srednji in Dolnji Globodol ter Podboršt, vodo pa imajo le iz kapnic. Okoli in okoli vseh vasi so gozdovi, nikjer nobenega studenca in ko so borci iskali vodo, so jo iskali zaman. Tudi hrane nismo našli in borci so začeli govoriti, da v tem kraju »še na sliki« ne bi hoteli biti. Sprva smo mislili, da so kmetje pred nami hrano skrili, a po temeljiti preiskavi smo le prišli do spoznanja, da res nimajo ničesar in borci so začeli priganjati, da naj čim prej odidemo iz teh krajev »bogu za hrbtom« in da bi bilo najboljšo, da bi tem lačnim ljudem še mi kaj pustili iz naših zalog. In tako smo te kraje zapustili in krenili čez gozd proti Brezovi rebri in na Ajdovec, med potjo pa sem sklenil, da se bom tudi samo s patrolo izognil tem krajem in da se ne bom nikdar več vrnil v okolici Golobinjeka. Med Golobinjekom, Brezovo rebrijo in Ajdovcem smo se spopadli s sovražnimi patrolami, ki so prišle iz Mirne peči.

Ko je šla patrola-trojka na obhod ob cesti Mirna peč—Trebne in prišla iz gozda, prva četa prvega bataljona pa je ležala v hosti in čakala, da se bo vrnila trojka, in ker trojke ni bilo, je četa, ko je zagledala belogardistično kolono, planila nanjo in jo pognala v beg. Med preganjanjem belogardistov pa so borci naleteli za grmom v travniku na enega od trojke, ki je bil še živ. Bolničarka je takoj opazila, da so ga belogardisti zaklali. Devet ubodov z nožem je dobil. Na hitro ga je bolničarka povezala, nato pa so ga borci odnesli v našo bolnišnico na Smuko, ki jo je vodil doktor Ivan Novak. Po dobrem mesecu se je vrnil v brigado in nam povedal, da je trojka, ki jo je vodil, padla v belogardistično zasedo in da so enega ujeli živega, drugi pa je pobegnil in se je vrnil v bri-

gado po petih dneh. Povedal pa nam je še več. Kaplan iz Mirne peči, oblečen v belogardistično uniformo z belim duhovniškim ovratnikom je začel njega, vodjo patrole klati z nožem, ko je obležal na tleh. Ko je po devetih ubodih z nožem mislil, da je mrtev, ga je pustil ležati, ostali belogardisti pa so stali okoli njega in gledali, kako »božji pastir« kolje »bandita«! Kaj bi se še dogajalo z njim, če ne bi tedaj v strelcih prva četa prvega bataljona udarila nanje in že v prvem navalu je padlo pet belogardistov. Žal sem ime tega borca pozabil, vem pa, da je še živ in da je doma nekje iz okolice Črnomlja.

V času našega bivanja v teh krajih pa je prišlo do spremembe v štabu brigade. Jan Lokovšek, dosedanji komandant Tomšičeve brigade je odšel za namestnika komandanta novoustanovljene XIV. divizije, jaz pa sem postal komandant Tomšičeve brigade. In to po ukazu komandanta Glavnega štaba Staneta-Franca Rozmana, ki mi je že spomladi rekel:

»Veš, Daki, za tebe ne bi bilo dobro, če bi takoj postal komandant brigade. Si preoster in prehiter in bo za brigado boljše, da si le namestnik komandanta.«

Med borci je zavladalo veliko veselje, ko so zvedeli, da sem sedaj jaz komandant, čeprav so me že prej imeli za komandanta, čeprav sem bil za njih ves čas le »tovariš Daki«. In za svoje borce sem to tudi ostal ves čas narodnoosvobodilne borbe, pa še danes po tolikih letih svobode.

Prvi organizirani napad nove XIV. divizije je Glavni štab Slovenije namenil Žužemberku, najmočnejši italijansko-belogardistični postojanki v Suhi krajini. Žužemberk naj bi napadli Cankarjeva in Gubčeva brigada, Tomšičeva brigada pa naj bi zaprla cesto od Trebnjega čez Dobrnič proti Žužemberku ter cesto iz Novega mesta ob Krki čez Sotesko proti Žužemberku, prav tako pa tudi ostale dohode iz Brezove rebri in Ajdovca. Tako smo Tomšičevci držali zasedene ceste vse do 28. julija, belogardisti pa so skušali prodreti skozi naše zasede, da bi šli na pomoč napadenemu Žužemberku. Štiri dni smo vodili manjše spopade z belogardisti in ko so skušali pri Golobinjeku prodreti skozi gozd, smo že v prvem spopadu ubili pet belogardistov, še več pa smo jih ranili in so jih odnesli s seboj, ko so se umaknili v svojo postojanko v Mirni peči. Druga kolona belogardistov je skušala prodreti iz Trebnjega čez hrib Grmado ter čez Korita nad Ajdovcem, a so naleteli na glavnino brigade in v spopadu s tretjim bataljo-

nom pri Podlipi pustili na bojišču štiri mrtve in dva ranjenca, dva belogardista pa smo ujeli. Mi smo imeli samo enega ranjenega, ki smo ga dali Cankarjevi brigadi, ki ga je po neuspelem napadu na Žužemberk skupno s svojimi ranjenci prenesla v roške bolnišnice. Z njim pa smo poslali še dva druga ranjenca iz prejšnjih borb.

Po neuspelem napadu Cankarjeve in Gubčeve brigade na Žužemberk se je Tomšičeva brigada podala na sektor Lisec in v bližino Sel pri Šumberku, kjer smo čakali na nadaljnje ukaze Glavnega štaba.

1. in 2. avgusta 1943 se je Tomšičeva brigada okoli Ajdovca pripravljala za nove pohode, prešla reko Krko pri Dvoru in se povlekla na sektor Hinj in Žvirč. Ker pa je v Hinjah bila že Šercerjeva brigada in od tu napadala belogardiste, se je Tomšičeva brigada zbrala v Žvirčah, oziroma okoli Žvirč, ker je bila v vasi močna belogardistična postojanka. Belogardisti so bili nastanjeni po kmečkih hišah, glavno oporišče pa so imeli v šoli, ki so jo obdali z bunkerji. Že s prvim napadom smo belogardiste pregnali iz kmečkih hiš; zatekli so se v utrjeno šolo. Naši bombaši, bilo jih je okoli trideset, so prodrli do zidov šole in obsuli utrjeno postojanko z bombami. Šola je začela goreti in ko so belogardisti spoznali, da bi bil vsak odpor zaman, so izkoristili našo nepopolno blokado in se podali v beg. Šola je pogorela do tal. Ostali so le očrneli zidovi, ki niso mogli več nuditi zavetja našim sovražnikom.

Okoli štirih zjutraj 4. avgusta 1943 sta že s svitom Tomšičeva in Šercerjeva brigada krenili čez Malo goro proti Notranjski. Obe brigadi sta se prebijali čez cesto Ribnica—Kočevje na sektor Rakitnice. Spotoma so po vaseh borci nabirali hrano za obe brigadi, nadaljevali pot preko Jelenovega žleba na Travno goro, kamor smo prispeli 6. avgusta. Tu sta se brigadi ločili in krenili vsaka po svoji poti na Notranjsko, to pa zato, ker so bili v teh krajih belogardisti zelo aktivni, posamezne partizanske enote pa so bile preslabe, da bi jih ovirale pri njihovih pohodih.

Vodstvo bele garde našega prihoda ni pričakovalo, mi pa smo naš pohod, oziroma pohod obeh brigad prikrivali in se nismo nikjer ustavljali v kolonah, da nas ne bi mogli izslediti njihovi obveščevalci.

Zvečer 7. avgusta smo krenili Tomšičevci čez cesto Sodražica—Loški potok, Šercerjeva brigada pa je krenila v smeri

Novi pot—Kotel—Mramorovo in se ustavila ob cesti Velike Lašče—Bloška planota.

Da bi še bolj zmedli sledi, in da belogardisti ne bi mogli slutiti naših načrtov, smo Tomšičevci krenili v smer Petrinci—Kročale. A že 9. avgusta sta obe brigadi morali sprejeti težke terenske borbe. Kamor so prišle naše patrole, je pokalo. Belogardisti so zaslutili našo navzočnost, niso pa vedeli, da sta tu dve naši brigadi. Iz vseh svojih postojank so pošiljali terenske patrole v kolonah od petdeset do sto belogardistov. Naše patrole so nam sporočile, da se nam približujejo od vseh strani. Iz Loškega potoka se nam je približevala kolona okoli osemdeset belogardistov, prav toliko iz Sodražice, kmalu pa smo izvedeli, da se pomikajo proti nam tudi iz Velikih Lašč, iz Karlovice in od Bloške planote in nas obkoljujejo. Da ne bi bili preveč razdrobljeni, smo patrole zadržali v četah, čete pa smo poslali v zasede.

9. avgusta je ves dan pokalo na vseh straneh. Ko so belogardisti uvideli, da se ne umikamo s položajev in ker niso uspeli, da bi se prebili mimo naših zased, so se proti večeru začeli vračati v svoje postojanke.

V borbah so imeli ta dan belogardisti iz Loškega potoka dva mrtva in tri ranjene, kolona belogardistov, ki je prodirala iz Bloške planote pa sploh ni posegla v borbe in se našim zasedam ni niti približala, ter se je vrnila v svojo postojanko ne da bi jih naši iz zased napadli, ker niso smeli zapustiti svojih položajev, ker bi se medtem lahko kaka druga belogardistična kolona polastila naših dobro zaščiteneh položajev.

10. avgusta je bilo okoli in okoli nas vse mirno. 11. avgusta pa je Šercerjeva brigada zapustila to področje in šla proti Sveti Trojici mimo italijanskih kasarn in krenila v Loško področje, kjer je ostala do 14. avgusta. Tomšičeva brigada pa se je pomaknila na nove položaje v vas Runarsko in Strmec-Benete; tako se je približala belogardistični postojanki na Bloški planoti, ki je bila blizu Stare cerkve v neki stari kopi za letala. V njej je bilo okoli stopetdeset belogardistov, po večini domačinov, ki so terene dobro poznali, zato smo morali biti tudi mi bolj previdni, saj smo bili od njih oddaljeni le dobre tri kilometre.

V sosednji vasi so bili doma moji starši. Italijani so jim porušili hišo in jih pregnali, a usmilil se jih je kmet Janez Šabider iz vasi Studenec. Bil je zaveden Slovenec, ki se ni

bal nikogar, tudi Italijanov in belogardistov ne. Bil je invalid iz prve svetovne vojne in ko je zvedel za usodo svojih staršev, ki so se jim izmikali vsi sorodniki, jih je povabil k sebi:

»Imam star štibelec, za čas vojne bo že nekako, potem pa...«

In moji starši niso oklevali. Preselili so se k njemu in z njim delili dobro in zlo. A žal le par dni. Pa tudi za ta kratek čas, ki so ga moji starši preživel pri njemu, se nisem znašel, da bi se mu zahvalil in se mu oddolžil za vso pomoč, ki jim jo je nudil. Pred leti je umrl, star 75 let.

Že 12. avgusta, ko se je štab brigade naselil na Strmici z enim bataljonom, druga dva bataljona pa v vasi Runarsko, so mi povedali, da belogardisti grozijo mojim staršem, 13. avgusta zvečer okoli osme ure pa je prihitel v štab k meni kurir Bajt s sporočilom:

»Daki, brat te išče!«

Brat Matija je bil naš obveščevalec, z njim smo imeli stalno zvezo. Ko sem vprašal kurirja, zakaj me brat išče in kaj je tako nujnega, mi je kurir povedal, da mu je brat sporočil, da bodo že drugi dan belogardisti šli na Studenec po starše in jih nameravajo zaradi mene ubiti.

»Kje je zdaj moj brat?« sem ga vprašal in takoj mi je odgovoril:

»Tu, pred štabom!«

Pobral sem orožje z mize in šel pred štab, kjer mi je brat ponovil, kar mi je že povedal kurir, le prestrašen je dodal:

»Daki, ali jih res ne moremo rešiti?«

Hitro sem se odločil. Bratu sem naročil, da naj se vrne domov, a ne po cesti, temveč skozi gozd, da ga slučajno ne bi kdo opazil, jaz pa sem sedel na motorno kolo in se odpeljal v vas Runarsko, kjer sta bila dva naša bataljona. Poklical sem komandanta prvega bataljona in ga vprašal, kje so naše patrole in koliko borcev je na položaju. Povedal sem mu, da nameravam v Studenec in da bom svoje starše odpeljal na varno. Komendant mi je povedal, da so patrole na terenu, ena s puškomitraljezom celo v vasi Studenec in da če pohitim, jo bom prav gotovo še dobil v vasi. Bataljonu sem ukazal, da naj se pripravi za pohod in da mora biti najkasneje čez dve uri v vasi Studenec, komandantu pa sem naročil, da naj s seboj pripeljejo tudi voz. Ko me je komendant vprašal, kje naj vzame konje, sem mu odgovoril, da naj jih vzame kjer

hoče. Pozneje sem zvedel, da je konje dobil pri kmetu Davhu, ki je bil od vseh kmetov še najbolj priseben, čeprav so bili vsi fantje iz vasi, tudi njegovi, v belogardistični postojanki na Fari.

Ko sem videl, da je komandant takoj začel izvrševati moj ukaz, sem poklical kurirja. Sedla sva na motorno kolo in se odpeljala. Okoli enajste ure sva se pripeljala v vas, kjer sva tudi našla patrolo, o kateri mi je govoril komandant. Poklical sem komandirja patrole in mu naročil, da naj ostane v vasi in počaka komandirja čete Doda, ki bo čez dobro uro prišel, a do tedaj naj pazijo, da ne bi prišli od kake strani belogardisti. Motorno kolo sem pustil kar sredi vasi pred Šabidrovo hišo, v kateri so vsi že spali. Vrata so bila zaklenjena in le s težavo sem zbudil gospodarja in nikakor mu nisem mogel dopovedati, da sem Daki in da želim obiskati starše. Nič kaj dobre volje mi je zabrusil, da hodijo tod okoli večkrat belogardistične patrole in da je boljše, da zginem in da ne hodim tod okoli. Ker sem vztrajal, da hočem videti starše, je sicer nejevoljen in jezen vstal in mi odprl vrata.

»Ne bojte se, nisem sam in če bi prišli belogardisti, jih bodo naši že ustavili!« sem ga potolažil, a on mi je le z roko pokazal proti sobi, v kateri sta spala moja mati in oče in odšel brez pozdrava v svojo spalnico.

Ko sem potrkal na vrata sobe, v kateri sta spala oče in mati, in jih hotel odpreti, so bila zaklenjena. Precej časa sem ju moral klicati, da sta mi odprla in ko sem stopil v sobo, je kurir z baterijo posvetil po sobi, da ne bi padel v kako zasedo. Ko sta me spoznala, sta se prestrašila in mi takoj začela govoriti, da naj bežim, ker so tu večkrat, skoraj vsak dan, belogardisti in da naj se pazim, da me ne dobijo, saj onadva itak ne vesta, kaj bo z njima že jutri. Bila sta obupana in razdvojena, a bolj sta bila v skrbeh za mene kot pa za sebe. Potolažil sem ju in jima povedal, da ne bosta več živela v večnem strahu, da sem prišel ponje in da jih bom odpeljal, preden bodo prišli belogardisti. Samo začudeno in prestrašeno sta me gledala in nista mi takoj verjela, a jaz sem jima še enkrat rekel:

»Odpeljali vaju bomo z vozom in partizani vaju bodo varovali dokler ne prideta na varno.« Nisem pa jima povedal, da bo pot dolga, težka in nevarna, da pa bosta odšla v Belo krajino, ki je že osvobojena. Z njima sem ostal dobre pol ure

in jima naročil, da naj se pripravita za na pot, jaz pa sem se po stranskih poteh odpeljal po cesti, da bi šel naproti bataljonu, ki je moral že pred uro kreniti iz vasi Runarsko proti Studencu. In res, sredi poti sem jih srečal, dal motorno kolo kurirju, ki se je peljal z menoj in se vrnil peš z bataljonom proti Studencu. Med potjo sva se pogovorila s komandirjem Ladom, da bo moje starše odpeljal z vozom borec iz njegove čete, po rodu Belokranjec iz Rosalnic, Jože Pečarič, ki je dobro poznal vse poti, saj jih je z nami že večkrat prehodil. Ko smo prišli do Šabidrove hiše, sta me oče in mati že čakala. Sedla sta na voz in okoli dveh ponoči 14. avgusta smo krenili iz vasi.

Komandant bataljona je sprva mislil, da je moral na pot z bataljonom samo zaradi mojih staršev, a ko sem odredil, kje naj postavi zasede nad vasjo, sem se šel posloviti od očeta in matere, nato pa sem se vrnil v vas ne da bi se skrival pred ljudmi, ki so že ugibali, kam so izginili moji starši. V vasi sem pustil patrolo petih borcev, ki je hodila od hiše do hiše, kakor da se je izgubila. Oboroženi so bili le s puškami in iskali hrano, ljudem pa so govorili, kakor sem jim naročil, da so se izgubili in da so ves dan iskali tovariše, pa jih ne morejo najti.

Jaz sem se umaknil v zasedo med borce in sedel k težkemu mitraljezu ter nestrpno čakal, kdaj se bodo pojavili belogardisti, ki bodo prišli po moje starše.

Okoli osme ure zjutraj so prihajali iz svoje postojanke na Fari proti Hudemu vrhu. Šli so po robu hriba v koloni. Nad petdeset jih je bilo. Hodili so povsem brezskrbno in se od Hudega vrha spustili po ravnini proti Studencu. Mitraljezca, ki je sedel poleg mene, sem nagovorjal, da naj mi pusti, da bom po dolgem času spet enkrat streljal z mitraljezom. Sprva se je branil, nato pa je popustil. S komandantom bataljona sva bila dogovorjena, da ne sme pasti iz zased niti en sam strel, dokler se s hriba ne oglasi mitraljez.

»Po moje greste? Dobili jih boste od mene!« sem si govoril, ko sem jih opazoval z daljnogledom.

Okoli pol devetih je zagrmel rafal, ki sem ga usmeril proti belogardistom. Polegli so po travi na čistini in začeli streljati proti nam. A še ni zamrl odmev prvega rafala iz mojega mitraljeza, že so se oglasile puške, lahki in težki mitraljezi naših borcev. Po četrturni borbi je polovica belogardistov obležala:

petnajst mrtvih, prav toliko ranjenih, ostali pa so pobegnili proti Hudemu vrhu. Vrnil sem mitraljez borcu, ki mi ga je prepustil, on pa je takoj usmeril cev proti ležečim že padlim in ranjenim in neusmiljeno tolkel po njih. Midva s komandantom bataljona sva ostala v zasedi za mitraljezcem in se smejala. On je pozabil, da ima bataljon na položaju, jaz sem pozabil, da sem komandant brigade. Gledala sva v dolino, kjer so ležali belogardisti, pogled pa nama je uhajal tudi za bežečimi.

Moje motorno kolo je bilo še vedno v vaši, zato sem po končanem spopadu z belogardisti poslal ponj svojega kurirja. Vas je bila svobodna, le iz postojanke na Fari so belogardisti streljali s težkimi mitraljezi proti našim položajem, a bataljon je že krenil nazaj proti vasi Runarsko. Po našem povratku je četrti bataljon odšel v neposredno bližino Bloške planote, za njim pa vsa brigada in 15. avgusta smo se nastanili v vasi Veliki vrh. Belogardisti, ko so zvedeli, da je tu vsa Tomšičeva brigada in da brigado vodim jaz, so se umirili, jaz pa sem se s svojim štabom naselil v hiši, iz katere sta bila dva sinova v belogardistični postojanki na Fari. Zvedel sem celo, da je eden od njih aretiral mojo sestro, ki so jo potem Italijani odpeljali v internacijo. Gospodar hiše je mislil, da se mu bom zaradi tega maščeval, a jaz sem se pogovarjal z njim lepo in prijazno, kakor da se ni nič zgodilo. In ko je prišlo do vprašanja, ali bomo tudi njemu zaplenili hrano, sem mu lepo povedal, da brigada mora živeti, zato naj sam prostovoljno da živinče iz svojega hleva po svoji izbiri. Gospodar je že pristal na mojo zahtevo, tedaj pa je njegova hči začela vpiti in jokati, da ne dajo ničesar, a gospodar, njen oče jo je pomiril in ji rekel, da morajo tudi oni dati, kakor ostali in naši intendanti so potem brez upiranja odpeljali živinče iz njegovega hleva.

In v tej hiši je komisar Krt-Dobovičnik od mene zahteval, da moram na svojo uniformo prišiti znak podpolkovnika, saj sem bil v ta oficirski čin povišan od Vrhovnega štaba Jugoslavije z ukazom že v maju 1943. Ni mi bilo prav, da bi hodil okoli svojih borcev z zlatimi našivi, a ko so mi jih tovariši prišli, sem se počasi le navadil na to »svetlikanje«. In ko sem z našitki prišel v kuhinjo in ko me je zagledala gospodarjeva hči, ki se je drla in jokala zaradi živinčeta, je planila iz joka v smeh. Ko pa sem ji še obljubil, da ne bomo napadli

belogardistične postojanke na Fari, ker se je bala za svoja dva brata, se je povsem pomirila. Če bi vedela, da napada na postojanko na Fari nismo imeli v načrtu, temveč premik proti Krimu in borovniškim gozdovom, kjer se je v Loški dolini že spustila v borbe z Italijani in belogardisti Šercerjeva brigada, bi se najbrže ne poslovili od mene tako prisrčno in prijazno kot so se. A mi smo morali čimprej priti do železniške proge Ljubljana—Trst, da bi tako pritegnili nase italijansko vojsko in belogardiste in tako razbremeniti Šercerjevo brigado. Po čim krajših poteh smo hodili proti vasem Otave in Pikovnik in se tako približali Rakitni. Tu je ostala brigada dva dni in dva bataljona sta odšla minirati železniško progo blizu Logatca od verdske strani. Naš cilj je bil vključ slabemu eksploziv in negotovim vžigalom minirati progo na več krajih v manjših razdaljah, da bi se vlak, ki bi pripeljal na minirano progo moral prevrniti in dokončno porušiti progo. To akcijo je vodil komandant Raco, četrti bataljon pa je štítil minercem umik, če bi prišli Italijani in belogardisti, ki so varovali progo. Jaz pri tej akciji nisem sodeloval, ostal sem v Pikovniku, ker me je mučil revmatizem v hrbtenici, ki sem si ga nabral še v Španiji, ko sem poležaval na zemlji pri topovih v dnevni vročini in nočnih mrazih.

Ko pa je na minirano progo pripeljal tovorni vlak, vžigala niso delovala, a Italijani so opazili naše borce ob progi in prisilili minerce, da so se morali umakniti. Vrnili so se v Pikovnik 17. avgusta ob dvanajsti uri.

Medtem pa je prišlo do sprememb v bataljonih. Raco je odšel v XV. divizijo za načelnika, komandant drugega bataljona pa je postal Jože Lepin-Ris, ki si je s svojo neustrašenostjo in junaštvom prav gotovo zaslužil odlikovanje Narodnega heroja.

Ker pa je začelo primanjkovati hrane za brigado, smo na zahtevo intendanta Cureta morali kreniti s tega sektorja. Brigadni obveščevalec Polde, ki je bil ves čas našega bivanja v Otavah in v Pikovniku na ogledih okoli Borovnice, nam je sporočil, da je Borovnica močno zastražena, ob progi pa so bunkerji in da so ob progi do sto metrov na vsako stran posekali gozdove, po vaseh pa namestili belogardiste, Italijani pa so se povlekli v bunkerje in iz njih streljali kot nori, če so le slutili, da se jim približujemo. Prav posebno pa so zavarovali borovniški viadukt. Le podnevi so se upali iz svojih bun-

kerjev, strahovali ljudi po vaseh in cele vasi požigali, da bi tako Nemcem dokazali, da morajo ostati v naših krajih, ker bi mi drugače uničili vse prometne zveze med Italijo in Nemčijo. Na ta način pa so se tudi izmikali odhodu na rusko fronto po dogovoru med Mussolinijem in Hitlerjem, ki je zahteval italijansko sodelovanje na ruski fronti. Kot svojo predstražo pa so Italijani razmetali po vsej Borovniški dolini vse do podnožij borovniških in krimskih gozdov belogardiste, ki so brezobzirno strahovali prestrašeno prebivalstvo.

Štab brigade je odločil, da ta belogardistična legla uniči in da obračuna tudi z Italijani. Brigada, razen tretjega bataljona, ki je bil še vedno v Beli krajini, je krenila na Krim globoko v gozdove z vso svojo komoro, pa tudi z ožuljenci in ranjenci, nato pa z zdravimi, za borbo sposobnimi borci krenila po težko prehodnih poteh in slabih kolovozih v Borovniško kotlino. Dva bataljona sta se razporedila v strelce in pripravila obrnjeno zasedo proti močni italijanski postojanki v Borovnici v njeni neposredni bližini, dva bataljona pa sta odšla na očiščevalno akcijo proti belogardistom in na prehranjevalno akcijo. Najprej smo pričeli v vasi Niževce. Od hiše do hiše smo hodili, a nismo naleteli niti na enega samega belogardista. Nato je drugi bataljon obkolil vas Sabočevo, prvi bataljon pa Brezovico pod Krimščkom.

Vas Sabočevo leži na skrajnem vzhodu Borovniške doline, vas Brezovica pa na zahodnem vznožju Rakitenske planote v široki dolini Prušnice, pritoka Borovniščice.

Ko sem šel za našima bataljonoma in ko sem videl, da so borci hitro in odločno nastopali, sem bil gotov, da bodo uspeli. Belogardisti niso pričakovali, da se bomo drznili priti v Borovniško dolino, zato so brezskrbno posedali in poležavali po kmečkih hišah in se zabavali z dekleti. Ko pa so naši borci začeli streljati, so začeli bežati in naši so lovili belogardiste kot Italijani kure, kadar so prišli v vasi. A vkljub temu je nekaterim uspelo uiti iz našega obročja. In ni minilo niti pol ure, ko se je sredi Sabočevega vnela borba. Naši so že pred borbo ujeli deset belogardistov in ko sem se približal prvim hišam v vasi, sem zagledal mrtve belogardiste, ki niso imeli časa, da bi se uprli našim borcem, poleg njih pa puške, ki so jim padle iz rok, ko so jih zadeli strelji naših. Za kratek čas je borba zastala, naši bombaši so prišli pod okna hiš, v katerih so se upirali belogardisti in po nekaj eksplozijah ročnih bomb

Mirko Bračić v razgovoru z Italijani za predajo (po kapitulaciji)

*Italijani v Ribnici
(ob kapitulaciji)*

je bila vas naša. Naši borci so vdiral v hiše, zaplenili več pušk, precej streliva, en lahek mitraljez in več belogardističnih uniform, ki pa so bile že slabe in so jih borci pustili, le nekaj najboljših so odnesli s seboj. Ujeli smo enajst belogardistov, v borbi pa jih je pet padlo. Mi pa smo imeli enega mrtvega in tri ranjene. Prvi bataljon pa je naletel na hujši odpor. V neko hišo se je zateklo petnajst belogardistov in čeprav smo očistili že vsa ostala okoliška naselja in ker je bila ura že okoli treh zjutraj, smo jih morali pustiti, ker se, če bi nas napadli Italijani, podnevi ne bi mogli umakniti, ker je Borovniška dolina obdana z visokimi skalnatimi grebeni in bi bili v teh skalnatih rebrih Italijanom najboljše tarče za njihove puške in mitraljeze. Borci so se v vaseh nasitili in napolnili nahrbtnike, komandirji so belogardiste, ki smo jih ujeli na hitro zaslišali, tiste s »krvavimi rokami« »pospravili«, ostale pa slekli in jih spustili. Ker naši borci niso hoteli nositi francoskih »fiziolofov« — pušk, ki smo jih zaplenili belogardistom, smo jih morali prisiliti, da so jih pobirali, a od tridesetih, kolikor smo jih našli pred zapustitvijo doline, so jih prinesli v taborišče na Krimu le še deset, ker so ostale med potjo v času počitka enostavno »pozabili«, prej pa so jim pobrali zapirake. Naši borci niso nič kaj radi nosili teh pušk, pa tudi zaradi svoje velikosti niso bile prav nič pripravne za vojskovanje po gozdovih.

V taborišču smo ostali več dni, hrano pa smo hodili iskati v vasi Ljubljanskega barja.

Po tej naši očiščevalni akciji v Borovniški kotlini so začeli Italijani in belogardisti z močnimi patrolami napadati naše patrole po Krimu. Vsak dan so bile terenske borbe, a našega taborišča niso našli. V spopadih z nami so imeli okoli petdeset mrtvih, še več ranjenih, mi pa smo jih z neprestanimi juriši gonili po krimskih gozdovih in jih prisiljevali na umike. A ker so njihovi napadi pojenjali, smo se odločili, da bomo začeli z novimi akcijami na železniško progo Ljubljana—Trst, tako na sektorju Prevalje blizu Podpeči in na železen železniški most preko Ljubljaničnice. Z vso brigado smo krenili v vas Prevalje in tu je en bataljon začel s prehranjevalno akcijo, dva bataljona pa sta krenila proti mostu. Grupa bombašev je udarila preko čistine proti mostu, da bi iznenadila Italijane v bunkerjih, a Italijani so z močnim mitralješkim ognjem onemogočili, da bi naši minerci prišli do nosilcev mostu, čeprav

so bombaši skoraj polovico Italijanov v bunkerjih onesposobili za nadaljnjo borbo. Ker pa je po proggi že hitel oklopnik in se približeval mostu, so se morali naši bombaši in minerci umakniti. A vkljub našemu umiku so imeli Italijani štiri mrtve in sedem ranjenih, mi pa smo imeli le dva težje ranjena. Napad na ta most smo izvršili zato, ker smo hoteli na vsak način pretrgati železniško proggo Ljubljana—Trst in ker so nam vsi poizkusi, da bi razbili borovniški viadukt propadli zaradi premočnih italijanskih utrdb.

Po tem neuspelem napadu na most smo se vrnili v naše taborišče na Krimu. V taborišču smo imeli po tem napadu že deset ranjencev, za katere je skrbel zdravnik Lojze Pirc, a vkljub temu smo morali nekaj ukreniti. Kam z njimi? Ali v Snežniško bolnišnico ali v bolnišnice na Rogu? A ker je bilo to zaradi oddaljenosti skoraj nemogoče, saj bi moral ranjence spremljati najmanj en bataljon borcev, smo se odločili, da bomo poprosili »doktorja Berceta« v Iškem Vintgarju, da bi jih sprejel. Tako je ena četa 15. avgusta krenila z ranjenci čez Krim, štab brigade pa se je odločil, da bo skušal izvršiti novo akcijo na železniško proggo, in to na borovniški viadukt.

Po zamisli komandanta XIV. divizije Mirka Bračiča, ki je imel točne podatke o italijanski obrambi viadukta, je skoraj nemogoče ta viadukt porušiti. A mi v štabu Tomšičeve brigade smo sklepali drugače. Ker je ta viadukt porušila v sredini že stara jugoslovanska kraljevska vojska, preden je razpadla, a so ga Italijani osposobili po okupaciji takozvane »Ljubljanske pokrajine« z železno konstrukcijo preko porušenihih kamnitih lokov, smo bili prepričani, da bi železniška lokomotiva, ki bi jo spustili s polno paro na viadukt, na zavoju porušila proggo in vso konstrukcijo ter tako za več mesecev onemogočila železniški promet med Italijo in »Provincia di Lubiana«.

23. avgusta smo pustili v taborišču komoro, ožuljene in lahke ranjene borce, jim ukazali, da se med našo odsotnostjo preselijo proti Gornjemu Igu, kjer naj počakajo, da se vrnemo z akcije, vsa ostala brigada pa je okoli pete ure popoldne krenila v smeri proti železniški proggi na odsek Paka—Goričica, kjer je progga v skalnati useki. Po gozdu in kraškem svetu smo se proti mraku približali proggi, brigada je ostala dober kilometer od proge in počivala, operativni štab z minerci, bilo jih je deset s komandirjem pa je odšel na ogled

proge. Po ogledu smo odločili, da se bodo vsi trije bataljoni v strelcih priplazili na oddaljenost dvesto do tristo metrov od proge do useka, minerci pa bodo na treh krajih zaminirali progo. Odločili smo tudi, da minerska skupina ne sme v akcijo samo v tem primeru, če bi se po progi približeval oklopni vlak, ki je bil na drugi strani viadukta in bil stalno pripravljen, da pohiti na pomoč ogroženi postojanki ob progi. Mine pa morajo položiti tako, da jih italijanske patrole, ki bi šle ob progi, ne bi smele opaziti, pa tudi kablov ne, ki so vodili od min do vrha useka proge.

Minerci so svoje delo opravljali vestno in po načrtu tako, da še mi, ki smo ležali od njih v zasedah le okoli dvesto metrov, nismo slišali niti njihovih korakov.

Vse je bilo pripravljeno, čakali smo le še na vlak, ki bi moral priti iz Ljubljane proti Borovnici. Okoli poltretje ure smo zaslišali iz barjanske strani ropotanje koles po tračnicah in sopihanje lokomotive. Pritajili smo se v zasedah, nihče ni smel zakašljati, nihče ni smel kaditi. Ležal sem blizu srednje minerske skupine, poleg mene je ležal namestnik komandanta brigade Jože Lepin-Ris, ki mi je prišepnil na uho, da je transport najbrže precej težak, ker lokomotiva tako težko sopiha zaradi prevelike obremenitve. Ris mi je še dejal, da je to ena najtežjih lokomotiv, imenovana »Borzik«. Ker je bil pred vojno v službi pri železnici, in to pri strojih, se je na lokomotive kar dobro spoznal in tudi razločeval razne vrste lokomotiv, ki so vozile po naših progah.

»Še dobrih deset minut — in pri nas bo!« mi je še rekel in od borca do borca je šlo opozorilo:

»Pazite! Bodite pripravljeni!«

V najini bližini so ležali trije puškomitraljezci, ki so bili določeni za zaščito minercev in po eksploziji min tudi za zaščito tistih borcev, ki so bili določeni, da bodo odklopili lokomotivo od vagonov in jo potem spustili proti viaduktu.

Vlak je pripeljal v našo zasedo in ko je lokomotiva prešla nastavljene mine, je pod drugim vagonom nastala eksplozija, ki je razbila pol vagona in del tračnic. Vagon je iztiril, a ostal pripet na ostale vagone. Takoj po eksploziji je že zaropotalo naše orožje, borci pa so se v jurišu vrgli na vlak. Ris je s svojimi borci skočil proti lokomotivi, a strojevodja je že skočil iz lokomotive in se pognal v dolino. Ris se je povzpел na lokomotivo in ukazal borcem, da naj jo odpno od ostale

kompozicije vlaka, a ker nikakor niso mogli takoj izpolniti Risovega ukaza, je že prišel miner, da bi sklopko razstrelil, a v tem je eden od borcev že zakričal, da mu je uspelo prevreči sklopko in tako oddvojiti lokomotivo od vlaka.

Nedaleč od naših zased so bili italijanski bunkerji, a njihovi mitraljezi se niso oglasili. Medtem pa so borci, ki so napadli ostali del vlaka, začeli kričati, da je v vagonih vse polno živine, komandirji in komandanti pa so jim takoj ukazali, da naj začnejo odpirati vagone in poganjati živino iz vagonov, da jo bomo odpeljali s seboj. Ta transport so spremljali Nemci, in ko so se hoteli zoperstaviti, so naši borci enega ubili, enega pa ujeli živega.

Ris, ki si je ogledoval lokomotivo, je začel vpiti, da potrebuje vrv. Ko sem ga vprašal, zakaj potrebuje to vrv, mi je povedal, da bo z njo pognal stroj z največjo brzino po progi, ko bo skočil iz lokomotive.

»Pridi, Daki, boš videl, kako to gre!« me je povabil k sebi na lokomotivo.

»Se bova malo peljala,« mi je še rekel, a jaz sem mu takoj odgovoril, da bodo Italijani streljali na naju.

»Hudiča bodo, saj vidiš, da so vsi posrani od strahu. Še oglasijo se ne!« mi je zabrusil in ni mi kazalo drugega, kakor da sem se vdal njegovemu prigovarjanju:

»No, pa pojdiva, a ne predaleč.«

Skočil sem na lokomotivo in Ris je zapeljal z lokomotivo mimo prvih italijanskih bunkerjev. Opazila sva, da so iz prvega bunkerja Italijani bežali po nasipu, v drugih bunkerjih pa sva opazila čelade, a bili so tako iznenadeni, da za orožje sploh niso prijeli.

»Vrniva se Ris, brigada je brez naju in veš, da je ne smeva pustiti brez nadzorstva.«

Ris je potegnil za vzvod in lokomotiva se je vračala k vlakcu. Skočil sem z lokomotive, nekdo od minercev pa je Risu dal precej dolgo vrv, ki jo je namestnil na vzvod. Ko je tudi Ris skočil iz lokomotive, je potegnil za vrv in lokomotiva je začela drveti proti borovniškemu viaduktu.

»Akcija je uspela, Daki! Sedaj pa počakajmo, da bo zagrmelo na viaduktu!« je še rekel in sedel na železniškem nasipu nedaleč od mene.

Italijani so začeli streljati na lokomotivo, a žal, železničar, ki je bil v službi pri kretnicah pred viaduktom, je prevrgel

kretnico in namesto na viadukt je lokomotiva zdrvela po stranskem slepem tiru in se prevrnila po nasipu.

Medtem so borci naganjali živino iz vagonov, ki je skakala kar po nasipu in marsikatero živinče si je zlomilo pri tem nogo. Precej živine je bilo tudi ranjene od naših mitraljezov, ko smo napadli vlak, tako da smo dobili komaj deset živinčet, ki so bila sposobna za na pot z nami, ostalo živino pa smo pustili kar ob progi, kjer je mukala in tulila, a mi nismo imeli časa, da bi ji prihranili trpljenje in jo pokončali s streli. Borci so okoli dvajset vagonov zažgali in z Risom sva borcem ukazala, da se morajo umakniti, da nas Italijani ne bi iznenadili.

Borci so v vlaku zaplenili šest brzostrelk, petindvajset mavzeric s strelivom, precej nemških bomb, pa tudi drugega materiala. Pri vagonih je obležalo osem ranjenih Nemcev in eden mrtev, šest pa smo jih odpeljali s seboj v krimske gozdove, kjer so tudi »ostali«.

Med potjo smo se po dveh urah ustavili, pojedli, kar smo prinesli s seboj, nato pa smo še kratek čas počivali. Borci so bili kljub temu, da naša akcija ni uspela, veseli in zadovoljni, sto in stokrat pa so prekleli železničarja, ki je prevrgel kretnico in tako Italijanom rešil viadukt. Okrepčani in spočiti smo krenili proti Gornjemu Igu, kjer nas je čakala naša komora z za borbo nesposobnimi borci. V taborišče smo prišli z velikim plenom in dobro razpoloženi okoli devete ure dopoldne. Ta dan je potem vsa brigada, razen zaščitnih patrol in straž, počivala, borci pa so z navdušenjem pripovedovali tistim, ki so ostali v taborišču, kako hitro smo zajeli vlak in da pri tem napadu ni nihče od nas padel ali pa bil ranjen.

Že drugi dan, 25. avgusta, pa smo dobili zvezo s Sedmo brigado, ki je bila na tem sektorju. Šlo smo v prehranjevalno akcijo naravnost proti Ljubljani, ki je bila obdana že nadaleč okoli z močnimi italijanskimi in belogardističnimiasedami, med njimi pa so krožile močne patrole. Šli smo proti Iški Loki, ki je v neposredni bližini Iga, kjer je bila italijanska postojanka, na drugi strani v Brestu pa je bila postojanka belogardistov.

Ko smo začeli s prehranjevalnimi akcijami po Iški Loki od hiše do hiše, smo pobirali predvsem živino, ki smo jo potrebovali za prehranjevanje naših čet, pa tudi za oskrbovanje bol-

nišnic. Iz Iške Loke smo odpeljali okoli trideset glav živine, saj do tega časa ta vas ni bila še izčrpana in je imela še vsega dovolj. Odločili pa smo se tudi za zasežbo živine in druge hrane v Veliki Loki in drugih vaseh, ki smo jih obiskovali, ko smo se vračali. V Mateni in Brestu smo dobili »pozdrav z orožjem« od belogardistov, ki so bili v teh vaseh, zato smo pričeli s preiskavami po hišah, a žal so nam vsi belogardisti pobegnili proti Podpeči k progi Ljubljana—Trst. Med povratkom proti Krimu smo dobili še nekaj glav živine, pa tudi nekaj voz hrane; zasegli smo vozove, vpregli živino in odpeljali vse skupaj s seboj. Ko smo bili okoli druge ure ponoči še v bližini Krima, so se šele oglasili Italijani iz svojih postojank in potem streljali vse do svita, a nas njihovi izstrelki niso dosegli.

26. avgusta smo ves dan počivali v Gornjem Igu. Nekaj živine smo dali Bercetovi bolnišnici v Iškem Vintgarju, posebna patrula je odgnala več kot polovico zasežene živine čez Bloško planoto in Travno goro za bolnišnice v Rogu, kar pa je ostalo, sta dobili Prešernova in Tomšičeva brigada.

Naš tretji bataljon je ves ta čas bil še vedno v Beli krajini, kjer so odmetavala angleška letala vojaški material za našo vojsko, nato pa se je počasi pomaknil v notranjost Bele krajine iz sektorja Vinice ter vso pot vodil uspešne borbe z Italijani, dokler se ni vrnil v sestav svoje brigade.

Sedma brigada je dobila ime po pesniku Prešernu in se je imenovala Prešernova brigada. Njen komandant je bil Dule Švara, nekdanji komandant Cankarjevega bataljona, in Cankarjeva brigada je dala skoraj ves vodilni kader za Prešernovo brigado. Komandant Prešernove brigade je po vojni postal general-major, borci Prešernove brigade pa so bili v večini Primorci, ki so bili odlični borci, kar se je prav posebno pokazalo ob priliki uničenja belogardistične postojanke v Turjaškem gradu.

26. avgusta zvečer je naša brigada spočita krenila čez sotesko Zala mimo Rakitne na sektor Zavrh z namenom, da bi prišla v Krvavo peč, ki leži med Mokrcem in Mačkovcem, to so Rovte nad Velikimi Laščami. Tudi Prešernova brigada je krenila po drugi strani Iškega Vintgarja čez Mokrc proti Krvavi peči. Naša obveščevalna služba je dobila sporočilo, da je v Krvavi peči okoli petsto Italijanov in belogardistov, zato sta se brigadi odločili, da jih napadeta. Za napad na njihovo postojanko smo določili 28. avgust.

Že dan prej, 27. avgusta, smo šli čez Iško v Mačkovce, da bi obkolili Italijane in belogardiste v Krvavi peči. Vedel sem, da pot ne bo lahka, ker je s te strani strma in skalnata. Pot sem poznal zelo dobro, saj sem imel že v letu 1941 v teh skalah skrito strelivo in orožje za svoje borce. Utrujeni od naporne poti so prišli borci v sektor Mačkovca šele ob osmi uri zjutraj in zaslišali streljanje z mokrške strani, kjer so se spopadli Italijani in borci Prešernove brigade. Da bi razbremenili borce Prešernove brigade, smo se povzpeli v vas Bukovce pod Krvavo pečjo, pa tudi zato, da nas Italijani in belogardisti ne bi iznenadili in nas pognali nazaj v dolino Iške, kjer bi prav gotovo imeli velike izgube. Brigada se je v strelcih približevala vasi Krvava peč in že okoli desete ure smo se zapletli v borbe s sovražnikom vzdolž Mačkovca v dolžini tri do štiri kilometre. Med enajsto in dvanajsto uro smo uspeli stisniti sovražnika v bližnjo okolico Krvave peči, a branili so se trdovratno in s težkimi in lahкими metalci min začeli napadati naše položaje. Okoli poldne so naši zajeli enega Italijana in enega Slovenca, ki pa je bil povsem drugače oblečen, kot so bilo oblečeni belogardisti. Pri zasliševanju so naši obveščevalci ugotovili, da z Italijani niso belogardisti, temveč plavogardisti, ki so jih osnovali v Ljubljani iz ostankov nekdanjih kraljevih podoficirjev in oficirjev, privržencev begunske vlade v Londonu. In kakor smo zvedeli pozneje, je bilo v Krvavi peči okoli dvesto plavogardistov, ki so bili skoraj vsi poklicni vojaki in so se še bolj zagrizeno in trdovratno borili kot belogardisti. V tej borbi smo imeli že pet mrtvih in okoli petnajst ranjenih, med njimi tudi Roka-Tavčarja, ki je sedaj general v naši armadi. Mina mu je odtrgala roko. Njihov pritisk na nas je bil vedno hujši, ker so se hoteli potegniti iz našega obročja, da ne bi ostali obkoljeni do noči, ker so imeli z nami v nočnih borbah slabe izkušnje. Mi njihovega pritiska nismo zdržali in okoli pete ure popoldne so nas prisilili k umiku in zvečer se jim je uspelo prebiti in zapustiti Krvavo peč. V teh borbah jih je skupaj z Italijani padlo okoli dvesto, v naši brigadi pa smo imeli sedem mrtvih, ki smo jih pokopali v gozdovih Mačkovca, petnajst težko ranjenih pa smo imeli na nosilih in se z njimi umaknili v vasi Rovt, v Bane, Nerede in Strmec. Nič boljše ni bilo v Prešernovi brigadi. To so bile za nas hude izgube, a po nalogu štaba XIV. divizije nismo smeli popustiti, temveč smo morali slediti sovražniku, da nam ne bi pobegnil proti Ljubljani. Le kratek čas

smo ostali v vaseh Rovt, da smo se najedli in odpočili in da je zdravnik Lojze Pirc s svojim bolničarjem za silo oskrbel ranjence in v temni in deževni noči smo z ranjenci krenili čez cesto Velike Lašče—Bloška planota in se spustili po kmečkih poteh čez dolino Krmanke v vas Mramorovo pri Lužarjih in nato po skalnati poti v vas Novi pot po gozdovih brez borb. Po slabi kmečki poti so borci le s težavo nosili ranjence, večkrat so počivali med skalami in na tej težki poti so kar pozabili, da bi morali zaradi težkih ranjencev iskati čim lepšo pot, da ne bi s stresanjem še večali bolečin ranjenih. Tudi pri nosilih smo se večkrat menjavali in nihče ni izostal, pa če je bil komisar, komandant ali komandir. Zgodilo se je celo, da smo imeli premalo nosačev za izmene.

V tej skupini ranjencev pa je bilo precej borcev ranjenih od min; take rane so najhujše in najbolj boleče. Precej časa sem se zadržal ob nosilih, na katerih je ležal Rok Tavčar, ki mu je drobec mine razstrgal roko. Ne vzdihoval, tulil je od bolečin, z njim pa tudi še nekateri drugi ranjenci. Počitka so bili potrebni ranjenci, pa tudi nosači. Pozno predpoldne 28. avgusta smo le prilezli v vas Novi pot in se tu ustavili za nekaj dni. Po gozdovih in ob robovih gozdov so bili razmeščeni bataljoni, v kmečke hiše pa smo namestili ranjence. Doktor Lojze je za ranjence skrbel vse dni in noči in jim lajšal bolečine. Tudi štab brigade se je namestil v eni od vaških hiš.

Že drugi dan, 29. avgusta, pa so v jutranjih urah prišle plavogardistične patrole in vse je izgledalo, da niso vedele, da se je v teh krajih namestila partizanska brigada. Naletele so na naš prvi bataljon, ki je bil na položajih na robovih gozdov. Po kratkem spopadu so se plavogardistične patrole umaknile, nedolgo po njihovem umiku pa je tudi naša obveščevalna sporočila v štab, da so se plavogardisti vgnezdili v gradu Ortnek in da je pri Svetem Gregorju okoli petdeset belogardistov.

Grad Ortnek, ki ga je imela v posesti Koslerjeva rodbina in ga je opustila ter se preselila v tako imenovano Koslerjevo graščino v dolini, je bil bolj razvalina kot kraj, primeren za bivanje, a plavogardisti so si ga izbrali za svoj počitniški tabor in prav gotovo niso nameravali tu ostati. Sem so prišli iz Krvave peči.

Sklenili smo, da jih ne bomo napadli v gradu, temveč da jih bomo le obkolili in jim onemogočili odhod. Ves čas pa bi se z njimi spopadali in jih živčno izčrpavali ter jim nanašali

izgube v moštvu. Ker pa smo vedeli, da so v plavi gardi večinoma podoficirji in oficirji stare jugoslovanske kraljevske vojske, smo morali biti še bolj previdni. A končno smo spremenili svoj načrt in se odločili, da s tremi bataljoni napademo obe postojanki: belogardistično pri Svetem Gregorju in plavogardistično v gradu Ortnek. Za belogardiste smo vedeli, da jih je petdeset, a za plavogardiste nismo imeli nobenih podatkov.

Četrty bataljon je zasedel položaje z dvema četama proti Velikim Laščam, ena četa bataljona pa je ostala v vasi Novi pot, da je varovala naše ranjence in komoro. Prvi bataljon je z eno četo zaprl poti proti Sodražici, dve četi pa smo odredili za napad postojanke pri Svetem Gregorju. V ranem jutru, okoli tretje ure je bila vsa brigada na položajih in ko se je začelo svitati, smo prešli v napad. Zasede so se spopadle z belogardističnimi patrolami iz Svetega Gregorja, ki smo ga obkolili. Že po prvih spopadih so naši borci zasedli vaše hiše, le cerkve in prosvetnega doma niso mogli zavzeti. Tudi župnišče je bilo že v naših rokah. Tedaj pa smo zaslišali močno mitralješko streljanje iz smeri Sodražice. Naši so prestregli belogardiste in Italijane, ki so hiteli na pomoč posadki pri Svetem Gregorju. Tudi okoli ortneškega gradu je pokalo. Ko sem bil na poti med Svetim Gregorjem in Dvorsko vasjo in opazoval borbo naše zasede, ki je zapirala poti proti Velikim Laščam, sem zaslišal, kako načelnik Pero Popivoda rjove na borce, posebno na komandanta bataljona, ki je obkolil Ortnek, da naj pošlje svoje borce v strelcih proti plavogardistom v gradu. Vtem pa je že prišel k meni kurir in mi rekel:

»Daki, nekaj ni v redu. Pero zmerja komandanta, ki napada Ortnek!«

Poslal sem kurirja do komandanta četrtega bataljona, ki pa se je takoj vrnil in mi povedal, da prodirajo Italijani iz Velikih Lašč, a da so jih naši ustavili in da drže svoje položaje. Medtem pa je prišel k meni tudi kurir Sine in mi povedal, da pri Ortneku ni najbolje in da pravkar nosijo od gradu enega padlega.

»Saj je tam načelnik Popivoda!« sem odgovoril kurirju, a Sine se je mojemu odgovoru le nasmejal in odšel proti Ortneku. Za njim sem krenil tudi jaz s svojimi kurirji. Ko sem po težko prehodni čistini šel proti gradu, ki so jo obstreljevali plavogardisti iz gradu, sem opazil, da se je načelnik Popivoda obrnil in krenil proti Svetemu Gregorju. Ko je prišel do mene, sem ga vprašal, kako izgleda položaj in kako potekajo borbe.

Odgovoril mi je, da se naš komandant obira in da noče pognati borcev, da bi v jurišu zavzeli grad. Na njegov odgovor sem molčal. Poklical sem dva kurirja in ju poslal do komandanta in mu naročila, da naj me počaka, da pridem k njemu. In res sva se kaj kmalu srečala v bližini gradu. Bil je jezen zaradi očitkov načelnika Popivode.

»Za take napade nismo pripravljeni. Poglej, Daki, zidovje gradu je visoko, okoli in okoli je čistina in čeprav je grad že skoraj razvalina, so oni varni za strelskimi linami. Nekaj naših je že padlo, trije borci pa so ranjeni,« mi je razburjen govoril, jaz pa sem ga tolažil in počasi šel bliže gradu. Komandant bataljona, mi je sledil. Ko sva prišla do komandirja čete, ki je napadala grad, mi je povedal, da je pod zidovjem obležalo dvanajst naših. Ukazal sem, da naj z napadom nadaljujejo le toliko časa, da bodo pobrali mrtve in ranjene. Odnegli so pet naših ranjencev, ko pa so začeli pobirati mrtve, so bili ranjeni še trije borci, zato sem ukazal, da naj mrtve puste, bataljon pa naj se umakne.

Žalosten je bil pogled na umikajoči se bataljon. S seboj so borci nosili devet padlih, tri so pustili pod zidovi gradu, osem ranjencev je bilo med njimi.

Ko pa je prišel umikajoči se bataljon na cesto Sveti Gregor—Dvorska vas, se je pred nami pojavil načelnik Popivoda in začel vpiti, zakaj so zapustili položaje in kdo jim je to dovolil. Bilo mi je že vsega dovolj. Stopil sem k Popivodi in mu rekel:

»Jaz sem ukazal, da naj se umaknejo!« nato pa sem se obrnil k svojim kurirjem in jim ukazal, da naj obvestijo tudi komandanta in komandirje okoli Svetega Gregorja, da naj se takoj umaknejo. Videl sem, da je pritisk Italijanov in belogardistov premočan in da brigada ne bi zdržala njihovega pritiska.

Tako smo se umaknili na svoje stare položaje pri vasi Novi pot. V borbah, ki so trajale od treh do osmih zjutraj, smo imeli trinajst mrtvih in sedem ranjenih. Prevelike žrtve za popoln neuspeh. Preslabo smo se pripravili za napad in prehitro smo se odločili brez predhodnih vesti o posadki v gradu Ortnek, pa tudi na tako številčno pomoč, ki je prišla iz Velikih Lašč in od drugod, nismo računali. In kar razveselil sem se, da sem pravočasno ukazal umik brigade, ko smo zvedeli, da Italijani in belogardisti prodirajo proti Svetemu Gregorju v večjih kolonah od vseh strani in da jih podpira motorizacija. In čeprav se načelnik Popivoda ni strinjal z mojimi odločitvami, sem na

obrazih komandantov bataljonov videl, da soglašajo z menoj in da so trdno prepričani, da sovražnikovih napadov ne bi zdržali in da bi namesto umika doživeli popoln poraz in še večje žrtve. Načelnik Popivoda me je zaradi ukaza za umik pred vsemi komandanti in komandirji nahrulil, da sem »paničar« in strahopetec. Prav tako mi je očital, da sem ukazal umik tedaj, ko so belogardisti v postojanki pri Svetem Gregorju že izgubili moralo, ko smo jih že stisnili v svoj obroč in ko so imeli že precej ranjenih med seboj. Na te njegove opazke so se komandanti Miha, Lado in Ris samo spogledali, a jaz se za očitke Popivode nisem zmenil, vedel pa sem, da bo te svoje očitke ponovil tudi komandantu Bračiču. In ni minilo tri dni, ko mi je komandant Mirko Bračič v navzočnosti komandanta Glavnega štaba Staneta Rozmana ponovil Popivodove očitke. A komandant Stane je že od mojih komandantov bataljonov slišal, v kakšnem položaju smo bili in Bračič me je samo jezno pogledal, ko mi je komandant Stane rekel:

»Prav si ravnal. Drugače ni bilo mogoče!«

Kasneje pa mi je v Podpreski, ko sva bila sama, rekel:

»Daki, tebe imajo za zelo slabega; vse delaš po svoji glavi, nikogar ne poslušaj!« A to mi je rekel v takem tonu, da sem vedel, da sam misli drugače.

»Veš, Stane, borci sami radi gredo v borbe, zato ne morem njihovih glav riniti skozi zid. Njihove glave so kot moja glava in nerad bi si jo razbil za prazen nič!«

»Trmast si, a pazi se, da ne boš zaglavlil. Tudi okoli sebe imaš sovražnike!« mi je še rekel preden sva se ločila.

2. septembra se je brigada pripravila za premik proti Mačkovcu, da bi šli na pomoč sedmi brigadi na sektor Rovt in Mačkovca. A ker so se tudi druge brigade premikale, med njimi tudi sedma, smo mi krenili v sektor Petrincev in Kračal nad Sodražico, kjer smo se spuščali v borbe z Italijani in belogardisti. Zaradi ranjencev, ki smo jih nosili s seboj, smo bili primorani, da smo prenehali z borbami in smo morali oditi na sektor Račne gore nad Loško dolino. Posedli smo vasi Knežnja njiva in Doljne Poljane, oddali ranjence v Snežniške bolnišnice, nato pa smo krenili mimo Loškega potoka v Podpresko, kjer smo našli štab divizije, komandanta Glavnega štaba in Šerčerjevo in Prešernovo brigado.

Komandant Stane Rozman je na sestanku štaba povedal, da so se plavogardisti iz Ortneka preselili v Grčarice, v vas, ki leži

v dolini, obdani od smrekovega in jelovega gozda, ob cesti Dolenja vas—Jelendol—Grčarice. In ker se je Glavno poveljstvo odločilo, da bo uničilo njihovo postojanko, je zbralo vse brigade Štirinajste divizije, ki bodo izvedle napad.

»Napad na Grčarice izvede Šercerjeva, ostali dve brigadi pa zavarujeta vse dohode od Kočevske Reke ter Gotenice, Drage in Jelenovega žleba, prelaz do Grčaric in cesto do Rakitnice.« Tak je bil naš načrt. Ko pa so nas obveščevalci obvestili, da se plavogardisti v Grčaricah utrjujejo, so se 6. septembra zjutraj brigade pripravile za napad, za katerega je priprave vodil sam komandant Glavnega štaba Stane-Franc Rozman, prav tako pa tudi napad. Po njegovem ukazu so po kosilu 6. septembra okoli 2. ure krenile brigade druga za drugo iz Podpreske. Pomikale so se po gozdu med Jelenovim Žlebom in Grčaricami. Borci so vedeli, da gremo v borbe, niso pa vedeli, kam. Do noči smo Grčarice obkolili in zaprli vse dohode.

Obkolitev Grčaric ni bila enostavna. Mi — Tomšičevci smo naredili засedo na cesti proti Grčaricam z enim bataljonom, ostala dva bataljona pa sta šla proti Rakitnici. Ko smo se pomikali v strelcih proti Jelendolu sredi močnega jelovega in bukovega gozda, se je približeval po cesti proti nam voz s tremi plavogardisti, ki so iz Ribnice peljali hrano in cigarete za postojanko v Grčaricah. Že sem mislil ukazati, da naj se borci prikrijejo, tedaj pa smo zaslišali prve strele iz pušk, nato pa še mitraljeze, zato sem borcem naročil, da naj pazijo, da jim trojka plavogardistov z vozom vred ne pobegne. Komaj se je prikazal voz izza ovinka, že so naši skočili proti nič hudega slutečim plavogardistom, jim pobrali orožje, obrnili voz na cesti in ga usmerili proti Jelendolu, kjer je bil naš štab s komoro in kjer smo pripravili tudi brigadno ambulanto. Ker pa je padla skrb za prehrano naše in Šercerjeve brigade, ki je bila določena za napad na Grčarice, na skrb našega intendanta, ki se je odločil, da bo šel po hrano tudi v Dolenjo vas, kjer je bila italijanska posadka tridesetih fašistov, je šel tja kar s celim bataljonom.

7. septembra zvečer smo zasedli položaje. Četrty bataljon je zavzel položaje blizu Grčaric in tako zaščitil borce Šercerjeve brigade, da se jim ne bi mogli sovražniki približati po gozdovih in jim pasti v hrbet. Vedeli smo, da bodo borbe hude, saj so bili plavogardisti oboroženi do zob in da ne bodo popustili, čeprav so imeli že okoli petdeset mrtvih. Prvi bataljon je za-

varoval gozdno cesto od kočevske strani, drugi bataljon pa je obvladoval cesto Ribnica—Kočevje. Ena četa tega bataljona je bila tako blizu Dolenje vasi, da je lahko nadzorovala ne samo vas, temveč vse poti proti Ribnici in do pobočij Travnogore. Ves čas napada pa je nadziral tako Šercerjevo brigado kot našo komandant Stane, ki je po stari navadi svaljkal cigareto iz enega kota ust v drugega, če mu kaj ni bilo pogodu. Ko sem ga vprašal, kako gre Šercerjevi brigadi, je samo zagodrnjal, da bi Grčarice že padle, če bi imela boljšo pomoč, kot jo ima. Nato je spet odšel k Šercerjevcm, jaz pa na svoje delo, saj sem moral skrbeti za zasede, za hrano borcev, sploh za vse kakor da bi bil sam v štabu.

Italijani so hoteli prodreti na pomoč obleganim Grčaricam preko Rakitnice in po hribu, prav tako so skušali belogardisti in Italijani iz Kočevja in Ribnice obiti naš drugi bataljon in se prikrasti do Grčaric. Toda vsi njihovi poizkusi priti do Grčaric so se razbili na naših zasedah.

Ko sem 8. septembra okoli osmih zjutraj sedel pred žago v Jelendolu na tramu, je prišel k meni komandir štabne patrola in mi rekel, da naj se takoj javim pri doktorju Lojzetu Pircu, ki ima šest bolnikov, ki sicer hodijo, a imajo velike težave v trebuih. Šel sem do ambulante, da bi ugotovil, kaj je na stvari. Sprva sem pomislil, da simulirajo, da bi se izognili borb in ležanja na položajih, a ko sem videl zaskrbljeni zdravnikov obraz in bolničarke, ki so skrbele za njih, sem takoj zavrnel tako misel. Močno streljanje iz smeri Rakitnice in Dolenje vasi me je pognalo na položaj Rakitnice in Dolenje vasi, da nisem mogel zvedeti od zdravnika, kaj je pravzaprav z bolniki.

Četo pri Dolenji vasi so napadli fašisti iz Dolenje vasi. Komandir čete je bil Lado, doma iz Dvorske vasi pri Velikih Laščah, lep, mlad kmečki fant, ki je s svojo četo najprej odbil napad fašistov, potem pa je vdrl v vas, razorožil okoli deset fašistov, ostali pa so pobegnili v Ribnico. To sem zvedel od kurirja, ki me je prestregel na poti proti Dolenji vasi. Počakal sem komandanta bataljona, ki se je s kolesom odpeljal proti Dolenji vasi, da bi mi povedal, kako je s fašisti, ki so jih razorožili, a še prej sem prestregel kurirja, ki ga je poslal komandant bataljona, da naj obvesti komandirja obeh čet, ki sta pri Rakitnici in v Rakitni, da morajo borci zavzeti nove položaje vse do ceste in poslati patrolo ob cesti proti Kočevju, da ne bi Italijani prišli na pomoč v Dolenjo vas, kjer že borci

drugega bataljona preiskujejo hiše. Toda v vsej vasi niso dobili niti enega belogardista ali Italijana, pač pa precej orožja in streliva. Ko sem prišel v Dolenjo vas in našel komandanta bataljona sredi vasi, mi je povedal, kako so potekali dogodki pred zavzetjem vasi.

»Najprej so napadli Italijani, ki smo jih odbili, nato pa smo se mi pognali za njimi in ker sem vedel, da pri cerkvi ni nobenega Italijana, ker so prišli nad nas zahodno od župnišča in tudi v tej smeri bežali, smo se pognali k cerkvi in od tu so naši mitraljezci usmerili ogenj vzdolž cele vasi, ki leži pod cerkvijo.«

Še ni končal s svojim pripovedovanjem, ko je za mojim hrbtom zaropotalo. Obrnil sem se in pred seboj zagledal motorno kolo, na njem pa dva italijanska podoficirja. Zagrabil sem za vodilo motorja, kurirji pa so zgrabili oba podoficirja in ju razorožili. Že ko so ju vlekli z motorja, sta vpila:

»Non fucilate! Komunisti!«

Prestrašena, po čelu mokra od strahu, sta kar naprej vpila, jaz pa sem poklical borca Primorca, ki je dobro govoril italijansko, in ga ni bilo težko najti, saj je bilo tedaj v brigadi 40 odstotkov Primorcev. Prvo, kar smo jima obljubili, da smo ju vsaj malo potolažili, je bilo, da ju ne bomo ustrelili, in šele nato sem izvelkel iz njiju, da sta v predhodnici, da se pomika proti Dolenji vasi iz Kočevja cela kolona divizije »Macerata«, v kateri je okoli 2500 vojakov, z njimi pa da je tudi precej belogardistov.

Oba podoficirja sem brez orožja v spremstvu našega borca poslal naproti italijanski koloni, še prej pa sem jima pokazal naše zasede in jima rekel, da naj povesta njihovim oficirjem, da nas je veliko in da ne bodo mogli prišli mimo nas in da jih bomo uničili, še preden bodo prišli do vasi. Ker je med tem časom drugi bataljon že zasedel položaje ob cesti pred Dolenjo vasjo in zapustil vas Rakitnico, sta Italijana mislila, da nas je vsaj desetkrat več kot nas je bilo v resnici.

Ko smo čez tri dni razorožili divizijo »Macerata«, smo izvedeli, kako lepo sta nas opisala svojim predpostavljenim oba podoficirja, da smo z njima ravnali lepo in da mi nismo nobeni banditi, temveč le dobri vojaki, dobri partizani.

Motor, na katerem sta se pripeljala Italijana v Dolenjo vas, sem zadržal. Z njim sem se potem odpeljal v Jelendol, kjer je bil štab brigade.

Iz Grčaric se je slišalo vedno močnejše streljanje. Plavogardisti so se skušali z izpadi prebiti iz našega obroča, a Šercerjevi brigadi je uspelo, da so jih odbijali. Borili so se divje, saj so vedeli, da za njih ne bo milosti. Pa tudi Šercerjevci niso odnehali, čeprav so bili od neprestanih borb že utrujeni in lačni. Dve noči že niso spali. Sklenil sem, da jim pošljem pomoč.

Četrty bataljon je bil v zasedi in kril Šercerjevcem hrbet. Ko sem šel na njegove položaje in se pogovarjal s komandantom tega bataljona, mi je ves prestrašen rekel:

»Daki, poglej, dvanajst ljudi imam že v ambulanti v Jelen-dolu, tam jih nesejo spet osem. Nismo sposobni, da bi vzdržali na položajih kaj šele, da bi šli v napad.«

Odločil sem se. Ukazal sem, da naj se v noči od 8. na 9. september njegov bataljon povleče v Jelendol, na njegovo mesto pa bodo prišli borci prvega bataljona. Za drugi bataljon, ki je bil v zasedi ob cesti Ribnica—Kočevje sem bil gotov, da bo vzdržal vse napade. Hrano si je kuhal v hišah Dolenje vasi. Intendanta naše Tomšičeve in Šercerjeve brigade sta dobivala hrano za borce pri kmetih v Dolenji vasi in v Veliki vasi. Prav nič niso godrnjali in dajali so nam, kar smo potrebovali.

Z borci četrtega bataljona je bilo vedno slabše. Ležalo jih je že več kot trideset, med njimi pa so bili samo trije ranjenci.

»Daki, bojim se. Mislim, da je v četrtem bataljonu tifus!« mi je rekel zdravnik, ki je prišel v brigado pred dobrim mesecem. Zanj smo vedeli, da je bil pred prihodom v brigado v sovražni-kovih vrstah. Zdravnik Lojze in njegov bolničar Fajfa sta se med mojim pogovorom z novodošlim zdravnikom odstranila, takoj po razgovoru z novodošlim zdravnikom pa sem šel k zdravniku Pircu in bolničarju Fajfi in jima naročil, da naj ukreneta vse, da bodo borci ozdraveli. A doktor Pirc mi je rekel, da je bataljon najbrže zastrupljen, kar je slišal tudi njegov brat, ki je bil komandir zaščitnega voda brigade. Zato sem naročil obveščevalcu Poldetu, da naj se zanima za to, nakar sem se odpeljal proti Dolenji vasi, kjer so peli mitraljezi in nabijale bombe in mine. Ves drugi bataljon je bil v ognju, a nisem se bal, da bi onemogel in da bi Italijani prodrli in po-gnali naše s položajev, saj je bil tam komisar Stane Dobovič-nik-Krt, ki je vedel, da borci morajo vztrajati vse do tedaj, da bodo padle Grčarice. A ker sem nameraval poslati Krta v Jelen-dol in sam ostati na položaju, mi je Krt pojasnil, kje se fantje

dobro drže in kje so šibki položaji, jaz pa sem mu naročil, da naj se v Jelendolu poveže s Poldetom in s komandirjem zaščitnega voda in skuša ugotoviti, kaj se je zgodilo v četrtem bataljonu. Krt, ki je bil študent ljubljanske univerze, si je vrgel svojo brzostrelko na ramo, jezno zaklel in rekel:

»Daki, vse bom storil in če je kaj narobe, bom streljal!«

Ker mu je odpovedal motor, sem naročil kurirju, da naj ga odpelje na mojem motorju v Jelendol, svojega pa je pustil pri nas in sem mu obljubil, da mu ga bomo poslali.

Ko se je začelo mračiti, se je približevala položajem drugega bataljona močna kolona Italijanov, bilo jih je okoli dva tisoč, za kolono pa so šli civilisti, okoli tristo belogardistov in več ciganov. Tudi predhodnica belogardistov je bila dobro oborožena, v italijanski koloni pa sta bila dva blindirana avtomobila, dva tanka, baterija s šestimi topovi in več kamionov. Drugi bataljon je pustil tako predhodnico kot kolono prav pred svoje položaje na ravnino, saj so bili borci v zasedi ukopani. Ker sem se bal, da borci ne bi zaspali v ukopih, sem opozoril komandirje in komandanta, da naj budno pazijo, da borci ne bi zaspali, ker bo vsak čas noč. Tudi Italijani so se ustavili in se začeli utrjevati in kaj hitro je na ravnini ob cesti nastal zid obcestnih jarkov zaščitene s kamenjem. Še po vojni sem se čudil, kako so mogli tako hitro nanositi toliko kamenja za njihove zasilne bunkerje.

Naši minerci so zaminirali cesto pred Dolenjo vasjo, spustili v zrak most čez Ribnico, da Italijani ne bi mogli na drugo stran s svojo motorizacijo, če bi njihova pešadija prebila naše položaje. A ker je vladalo zatišje na obeh straneh, sem se okoli dveh ponoči spustil v Jelendol, da bi videl, kaj je z našimi bolniki četrtega bataljona. S Krtom sem se pogovarjal, kaj bomo morali storiti, če se stanje ne poboljša, saj je ležalo že okoli petdeset borcev in kam naj bi umaknili bolnike, če bi se razvnela borba z Italijani.

»Počakajmo še, saj so se Italijani utrdili in bodo prav gotovo šele z dnevom pričeli napadati naše položaje,« mi je rekel Krt in nadaljeval: »Intendant Cure in Polde sumita, da je nekaj narobe z novim zdravnikom. Malo preveč se je vrtel okoli kotlov v kuhinji.« Medtem pa je prišel obveščevalac Polde in povedal, da je s svojimi obveščevalci začel nadzirati novega zdravnika. Jaz sem se obrnil proti Krtu in ga spomnil na njegovo obljubo »da bo streljal, če je kaj narobe«, Krt pa je takoj

na to naročil Poldetu, da naj aretira zdravnika in da naj ga komandir zaščitnega voda odpelje v gozd, kjer naj ga zaslišijo.

Utrujen sem legel na hlod pri žagi in zaspal, poleg mene pa so bili kurirji. Bilo je mirno. Okoli šeste ure zjutraj, ko sem že nameraval poslati Šercerjevcem na pomoč prvi bataljon, mi je komandant brigade sporočil, da pomoči ne potrebuje in tako sem poslal kurirja Sineta, da je naročil komandantu prvega bataljona, da prevzame položaje drugega bataljona. Spet sem zadremal; okoli sedme ure zjutraj pa so me zbudili, ker je prišel obveščevalec Polde z novico, da so slišali po radiu, da je Italija kapitulirala in da kliče svojo vojsko, da se čimprej vrne domov. Tej novici nisem mogel verjeti, ko pa je isto ponovil še komisar, sem se naenkrat osvestil in postal buden in svež kakor da sem se dobro prespal in spočil, čeprav sem že dva dni in dve noči bil skoraj neprestano na nogah.

Tako sem začel verjeti v kapitulacijo Italije in sem že hotel oditi na položaje, kjer so se utrdili Italijani, a obveščevalec Polde mi je povedal, da je novi zdravnik priznal, ko smo našli v žepu neke tablete, da jih je on zmetal v kotle četrtega bataljona.

»In kaj sedaj?« me je vprašal Polde, jaz pa sem se nasmejal, pogledal komisarja Krta in mu rekel:

»Zakaj pa imaš brzostrelko?«

Zapustil sem Jelendol in odšel v Dolenjo vas. Italijani so ždeli v svojih »zemljankah« okoli petsto metrov od naših položajev. Ko sem prišel do naših borcev, so že vedeli za kapitulacijo Italije in veselje je žarelo na njihovih obrazih, čeprav so bili utrujeni in neprespani.

»Ne bo lahko z njimi. Vidite, koliko jih je! Treba jih bo razorožiti ali pa uničiti!«

Ker se Italijani in belogardisti niso hoteli podati, so naši borci okoli enajste ure 9. septembra sprejeli borbo s sovražniki, ki jim je uspelo, da so po enourni borbi zavzeli položaje drugega bataljona. Prvi bataljon je bil na položajih v gozdu in tolkel po napadalcih, a brez uspeha. Drugi bataljon se je moral umakniti proti vasi Blate, kjer se je razvrstil ponovno v strelce in prešel v napad. Uspelo jim je zavzeti prejšnje položaje. V tem spopadu sta dva padla, štirje pa so bili ranjeni. Ker naši niso hoteli na čistino, ker bi bilo preveč žrtev, Italijani pa so se poskrili v svojih zaslinih bunkerjih, ki so jih zgradili prejšnjo noč, je na bojišču zavladalo zatišje.

Okoli druge ure popoldne je prišel na položaje načelnik štaba Pero Popivoda z dvema kurirjema. Z menoj je bil samo Franc Bajt z nabito brzostrelko. Tudi Popivodova spremljevalca sta bila oborožena z brzostrelkama.

Ko je prišel Popivoda do zased drugega bataljona je začel vpiti proti Italijanom, da naj ne streljajo in da bo naša delegacija prišla k njim na razgovore. Italijani so na njegov predlog pristali. Ko smo prišli do glavnine italijanske kolone, so nas obstopili višji italijanski oficirji, med njimi polkovnik, med njimi pa so bili tudi belogardistični voditelji. Pero Popivoda je odlično govoril italijansko. Italijani so ga verno poslušali, belogardisti pa so se zmrdovali, gledali čas mene, čas njega. Bili so nezaupljivi in previdni. Pero Popivoda je zahteval od Italijanov, da se predajo, a jaz sem zaslutil nevarnost. Belogardisti so vedeli, da sem Daki, prav tako Italijani. Ko pa je padla beseda »bandit«, ki jo je izrekel belogardistični oficir, ki je ugovarjal italijanskim oficirjem, češ, da je v Dolenji vasi le šestdeset banditov, ki jih bodo potolkli in se povlekli v Ribnico, mi je bilo dosti. Namignil sem kurirju, da naj mi sledi. In res je šel prvič za menoj, saj je skoraj dve leti hodil vedno pred menoj.

»Ko boš opravil z Italijani, pridi za menoj, brigada je na položajih!« sem še rekel Popivodi pred odhodom in živčen kot še nikoli in negotov sem spešil korake proti našim položajem. Čim bolj sem se jim približeval, bolj se mi je vračala gotovost in zavest, da sem komandant brigade in da bom storil vse, da razorožim sovražnike.

Popivoda pa se je še kar naprej pogajal z Italijani, a že kmalu jo je tudi on ubral proti nam in malo je manjkalo, da niso belogardisti vžgali za njim.

Počasi smo dojeli, da so se umikajoči Italijani dogovorili s posadko v Ribnici, da se bodo v Ribnici združili in potem skupno krenili proti Italiji. A to se jim ni izpolnilo.

Ko sem prišel do mitraljezca Tigra, mi je rekel:

»Daki, malo je manjkalo, pa bi jo skupil!«

»Že mogoče,« sem mu odgovoril, v tem pa je stopil k meni kurir in mi povedal, da me v Rakitnici čaka komandant Glavnega štaba Stane in da moram takoj k njemu.

Zapustil sem Tigra in položaje in se podal proti Rakitnici. Ko sva se s komandantom pogovarjala o našem položaju, sem mu povedal, da se Italijani ne bodo predali, da je med njimi

okoli tristo belogardistov, ki pod nobenim pogojem ne bodo položili orožja. Povedal sem mu tudi, da sem s Popivodo šel na razgovore z Italijani in da bi jo skoraj skupil. Stane se mi je nasmejal in mi rekel:

»Daki, glej da čimprej likvidiraš belogardiste in Italijane. Udari po njih. Dam ti še sedmo brigado, ki naj jih obkoli od kočevske strani.« Komandant sedme je bil Dule Švara. Povedal sem mu, kaj je ukazal Stane, zamolčal pa sem mu, da je pod mojo komando.

Še preden sva se s Stanetom poslovila, mi je povedal, da je Bela krajina svobodna, da je Črnomelj zavzel naš tretji bataljon, da je vse ozemlje do Kočevja že očiščeno, on pa da se vrača proti Grčaricam. Vedel sem, da vse operacije okoli Grčaric vodi on sam. Jaz sem s Tomšičevo krenil proti Ribnici drugi dan dopoldne.

Ko sem ostal sam s Krtom, sva krenila v Dolenjo vas. Na položajih je bil mir. Vso noč smo se pripravljali na razorožitev Italijanov in belogardistov in na osvoboditev Ribniške doline. Morali smo hiteti, da Nemci ne bi iz Ljubljane vdrli v Ribniško dolino pred nami. Prav tako je sedma posedla čez noč položaje ob cesti in zavarovala poti proti Kočevju.

Drugi dan, desetega septembra so Italijani z belogardisti hoteli prodreti naš obroč in oditi proti Kočevju, a jih je sedma brigada odbila. Po sestri belogardista, ki je bil v obkoljeni skupini sem poslal sporočilo, v katerem sem zahteval, da z jutrom polože orožje, drugače bomo začeli z napadom. Za belogardiste ne odgovarjam. Podpisal sem se s polnim imenom

»Komandant Tomšičeve: Semič Stanko-Daki«.

Čez dobro uro se je belogardistova sestra vrnila z istim listkom, le na drugi strani je bil precej čuden pripis. Tako sem vedel, da s predajo ne bo nič in da bomo morali v borbo. Četrtega bataljona nisem mogel vključiti v to akcijo, saj jih je ležalo že več kot sto in med njimi je bilo tudi dvanajest ranjencev. Ker je doktor Pirc res vzorno skrbel za bolnike in ranjence, sem mu naročil, da naj le skrbi za nje in mu nisem dovolil, da bi odšel z menoj na položaje, čeprav je želel iti. Tudi komisar Krt je bil ves čas z menoj. Proti jutru so se nama priključili še borci, ki so stražili bolnike in ranjence v Dolenji vasi, ker ni bilo treba več varovati vasi in ko se je začelo daniti, smo že bili na položajih. Komandirjem čet in komandantom sem naročil, da naj pazijo na strelivo, ki ga nam že primanjkuje, saj ga imamo

le toliko, kolikor ga imajo še borci. Samo za trenutek sem se oddaljil od položajev, ne več kot sto metrov, ko je začelo pokati. Belogardisti so začeli napadati po čistini naše položaje. Stopil sem za hišo in počakal, da bi se poglel prvi naval mitraljeških rafalov. In ni minilo niti pol ure, ko so se borci prvega in drugega bataljona pognali v juriš, se zagnali v italijansko kolono in ko sem pogledal na položaje, sem videl, da so naši borci že med Italijani, vsenaokoli pa so ležali pobiti belogardisti. Skočil sem k borcem drugega bataljona in prišel do komandanta bataljona, ki mi je prišepnil, da so naši borci brez streliva, pristavil pa je še:

»Daki, daj mi vsaj šaržer, da ne bom nosil prazne brzo-strelke.«

Sine, ki je stal za menoj, je potisnil v komandantov žep za-prošeni šaržer, jaz pa sem mu naročil, da naj naroči koman-dirjem, da naj Italijanom poberejo ročne mitraljeze in brzo-strelke, nato pa še vse ostalo orožje. Zbegani Italijani so sicer neradi oddajali orožje, a naši borci so jim ga jemali in metali na kup. Streljanje je prenehalo in jaz sem krenil nazaj proti Dolenji vasi. Za menoj je hotel tudi italijanski polkovnik, a jaz sem mu ukazal, da naj se vrne k svojim vojakom, da bodo iz-polnjevali naše ukaze.

Ko sem se vračal proti Dolenji vasi, sva se srečala z načelnikom Popivodo. Vprašal me je, kako je na položajih. Odgovoril sem mu:

»Saj vidiš. Fantje pobirajo Italijanom orožje, polovico belogardistov so potolkli, ostala polovica pa je pobegnila proti železniški progi Ribnica—Kočevje.«

»Že prav, storil si, kar si mogel. A Šercerjeva se še vedno tepe, plavi se nočejo predati. Vzel bom italijanske topove in razbil grajske zidove,« je še rekel, jaz pa sem mu povedal, da so Italijani topovom odvzeli udarne igle in da so neuporabni.

Popivoda je odšel k razoroženim Italijanom in jim zagrozil, da bodo šli vsi pod mitraljeze, če takoj ne najdejo udarnih igel. Italijani so ga ubogali in v travi poiskali zavržene igle, jih namestili v topove in že je Popivoda ukazal, da naj se oficirji popnejo na kamione in takoj krenejo proti Grčaricam. Za njimi je vozil kamion vod naših iz prvega bataljona. Minerci so pobrali mine s ceste proti Grčaricam, nato pa še s ceste proti Ribnici. Kurir Bajt me je opozoril, da na koti 528 ležijo trije naši padli borci, eden pa je težko ranjen in sta pri njem dva

borca in bolničarka. Ko sem ga vprašal, kako je z ranjencem, mi je povedal, da umira in da ima ves trebuh prerešetan od krogel. Ko pa sem zvedel, da je bil moj borec vse od 1941. leta, da je bil študent ljubljanske univerze in ko so mi prišli povedati, da je pravkar izdihnil, sem žalosten in potrtn odšel v gostilno v Dolenjo vas in spil pol litra vina na dušek.

»Tako padajo najboljši...« sem rekel sam sebi, odšel iz gostilne in poklical komandante bataljonov. Ko so prišli komandanti bataljonov od vseh strani, sem naročil komandantu prvega bataljona Gedži, da naj takoj zapusti položaje okoli razoroženih Italijanov, še prej naj pobere strelivo, in krene proti Ribnici, ki naj jo obkoli. In tako je Gedžo odšel s svojim bataljonom proti Ribnici in jo obkolil s treh strani, le v smeri železniške proge, je ostala Ribnica še odprta. Drugemu bataljonu sem naročil, da pripelje razorožene Italijane v Dolenjo vas, kjer naj ostane z njimi toliko časa, da mi zavzamemo Ribnico.

Odšel sem utrujen in zbit proti gostilni, da bi se vsaj malo spočil. Komaj sem dobro sedel, je že prišel za menoj komandant drugega bataljona Ris-Lepin in mi sporočil, da je ostalo deset borcev pri orožju, ki smo ga zaplenili Italijanom, da so borci naložili na kamion šest težkih minometov in min in da njegovi iščejo šoferje, ki bi lahko vozili dva oklopna avtomobila in dva sedemtonska tanka. Kmalu je prišel za njim njegov kurir in povedal, da je bataljon pripravljen in da so šoferji že za volani in čakajo le še na ukaz komandanta.

V Dolenji vasi smo pustili petnajst zaplenjenih kamionov, odločili pa smo se za napad na Ribnico brez predhodnih dogovarjanj. V tem je prišel v Dolenjo vas še komandant divizije Mirko Bračič in nam povedal, da so Grčarice padle. Od 320 plavogardistov je ostalo le 120 živih in jih že vodijo v koloni pod stražo v Dolenjo vas. Ko sem Bračiču omenil, da bomo napadli Ribnico, mi je odgovoril, da se bodo Italijani v Ribnici gotovo predali brez borb. Odstopil sem mu motor, ker se je odločil, da bo šel v Ribnico na razgovore z Italijani. Spremil ga je še eden naših oficirjev iz štirinajste divizije. A Bračič ni uspel. Italijani se niso hoteli predati. Po dveh urah se je vrnil v Dolenjo vas, medtem pa je prispela tudi kolona zajetih plavogardistov.

Ko sem postrojil plavogardiste sredi Dolenje vasi blizu porušenega mosta, sem med njimi spoznal tri oficirje iz planinskega

polka, v katerem sem služil vojsko v stari Jugoslaviji. Spoznal sem tudi pet podoficerjev. Med njimi je bilo tudi šest partizanskih beguncev. V šali sem jih vprašal, če bi se vrnili med nas in še nisem končal vprašanja, že so mi odgovorili »da, ker smo komunisti!« Nasmejal sem se in jim rekel:

»Prvo je treba biti človek, potem lahko šele postaneš komunist! Vi pa teh pogojev nimate. Dobro ste se borili proti nam, dosti dela je imela Šercerjeva brigada z vami.« Obrnil sem se k borcem drugega bataljona in jim naročil, da naj prevzamejo stražo pri ujetih plavogardistih, ki smo jih zaprli v prosvetni dom. Pozneje smo jih s kamioni zvozili v Kočevje, kjer jim je sodilo Vojaško sodišče, ki ga je postavil Glavni štab slovenskih partizanskih čet.

Da je padla plavogardistična postojanka v Grčaricah in da je bila s padcem postojanke uničena ta nova izdajalska vojaška organizacija po hudih in krvavih borbah se moramo zahvaliti neustrašenim in junaškim borcem Šercerjeve brigade. V skladiščih v Grčaricah smo dobili razen orožja, ki smo ga odvzeli plavogardistom, še več kot petsto mavzeric, ki so jih dobili naši novi mobiliziranci.

Ko sem uredil s plavogardisti, je prišel k meni Mirko Bračič in mi rekel:

»Daki, Ribnico bo le treba napasti in razorožiti v njej Italijane!« jaz pa sem mu odgovoril:

»Vem, drugi bataljon je že pripravljen za napad!«

Komandant drugega bataljona Ris-Lepin, ki je stal poleg mene, se za Bračićevo govorjenje sploh ni zmenil, ukazal je borcem svojega bataljona, da naj krenejo proti Ribnici in ga pred njo počakajo dokler ne pride.

Ko je Bračič še povedal, da ima precej dela s pobiranjem orožja in drugega materiala v Grčaricah, da bo treba odstraniti mrliča, nato pa vsaj dan ali dva počivati, sva se z Risom poslovila od njega in krenila proti Ribnici. Tja sva prispela okoli pol štirih popoldne 10. septembra. Ko sva se približevala Ribnici, sva slišala močno streljanje. Gedžo je s svojim bataljonom napadal Italijane, ki pa so odbijali vse njegove napade. Tudi drugi bataljon je bil že pripravljen za napad. A Ris je zarohnel, da jim bo že pokazal. Ukazal je zapeljati kamion z minometalci k cesti, in borci so namestili metalce, nato pa so začeli pošiljati »tople pozdrave« Italijanom v Ribnici. Po dobrih desetih minutah pa je ves bataljon pod zaščito dveh tankov in dveh

oklopnih avtomobilov skupaj, s prvim bataljonom prešel v napad in že so bili naši borci sredi Ribnice med Italijani, ki so se predali. Italijanov je bilo okoli petsto in ko je Ris zahteval od italijanskega komandanta, da odložijo njegovi orožje, je zahteval italijanski komandant prost odhod iz Ribnice za vse vojake z orožjem v rokah. Ris je pobesnel. Od italijanskega komandanta je zahteval, da ukaže svojim vojakom, da odidejo v šolo in da se bo šele potem pogovarjal z njim o pogojih predaje, svojim borcem pa je Ris ukazal, da naj gredo v zaklone in čakajo njegovih ukazov. Italijanski komandant je uvidel Risovo odločnost z njegovega obraza in ukazal svojim vojakom, da se umaknejo v šolo, Risovi borci pa so začeli okoli šole postavljati mitraljeze. Ker pa so bili komandanti bataljonov za italijanskega polkovnika prenizki po činih, da bi se z njimi dogovarjali, je zahteval, da naj pokličejo višjega od njih. In res sta komandanta prvega in drugega bataljona poslala po mene in me predstavila:

»Komandant brigade Daki!«

Ponudil sem mu roko in rekel:

»Gotovo ste že slišali za mene.«

Hitro sva se dogovorila. Jaz sem zahteval od njega, da razorožimo vse vojake, oficirjem pa bomo pustili samokrese in pasove, drugega ne. Sprva se je upiral in zahteval, da jim pustimo orožje, končno pa se je le vdal in izdal ukaz, da naj oficirji pridejo iz šole. Dovolil sem še, da vojaki obdrže hrano, ki jo imajo pri sebi, za na pot pa lahko vzamejo še suho hrano in konzerve. Povedal sem mu tudi, da ne bom pustil oditi vseh hkrati iz šole temveč se bodo postrojili šele po razorožitvi v kolono, ki jo bo do stare jugoslovanske meje spremljal naš bataljon. Oficirji so stali sredi Ribnice, ko so začeli prihajati italijanski vojaki iz šole. Tam je stal tudi naš komandir čete, ki je zahteval od vojakov, da so odlagali orožje, nato pa so se zbirali v kolono po cesti, ki vodi proti Velikim Laščam. Ko so bili že v mraku vsi vojaki razoroženi sem ukazal, da se naj koloni priključijo še oficirji, komandantom naših bataljonov sem naročil, da naj se umaknejo, komandirjem pa, da naj tudi oficirjem poberejo orožje, ko se bomo vsi od štaba umaknili. Komandirju čete sem naročil, da naj se pojavi pri Italijanih kot komandant, ki jih bo spremljal do meje. V koloni je bilo okoli 2500 razoroženih Italijanov. En naš vod je odšel že pred njimi. Komandir je Italijane vodil čez Sodražico na Bloško pla-

noto, ko pa so prišli do vasi Studenec na Bloški planoti so iz postojanke pri Fari začeli streljati na kolono. Italijani so se razbežali, komandir pa se je s svojim vodom vrnil v Ribnico, kjer smo počivali že vsi, štab divizije, sedma in naša brigada.

V Ribnico smo prepeljali tudi bolne borce iz četrtega bataljona, med njimi tudi komandanta, ki je jedel iz istega kotla kot ostali oboleli borci, doktor Lojze Pirc, ki je vodil prevoz bolnikov iz Jelendola v Ribnico pa je iz vojašnice v Ribnici preuredil bolnišnico. Lažje bolni borci so na strehi vojašnice namestili mitraljeze za obrambo bolnišnice pred sovražnimi napadi.

11. in 12. septembra je bil v Ribnici počitek za vso divizijo, 12. septembra pa je prišel k nam še komandant Glavnega štaba Slovenije Franc Rozman-Stane, ki je za naslednji dan že odredil brigade za nove pohode.

